

การศึกษาเชิงวิเคราะห์โยนิโสมนสิการที่ปรากฏอยู่ในพระสุตตันตปิฎก

ภาวิณี นนทชัย

สารนิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาดมหลักสูตรศาสนศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

พุทธศักราช ๒๕๕๖

การศึกษาเชิงวิเคราะห์โยนีสมนสิการที่ปรากฏอยู่ในพระสุตตันตปิฎก

เลขทะเบียน _____

เลขเรียกหนังสือ _____

วันที่ _____

ภาวิณีย์ นนทชัย

หนังสืออ้างอิง
(REFERENCE BOOK)
ให้ใช้เฉพาะในห้องสมุดเท่านั้น

สารนิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต

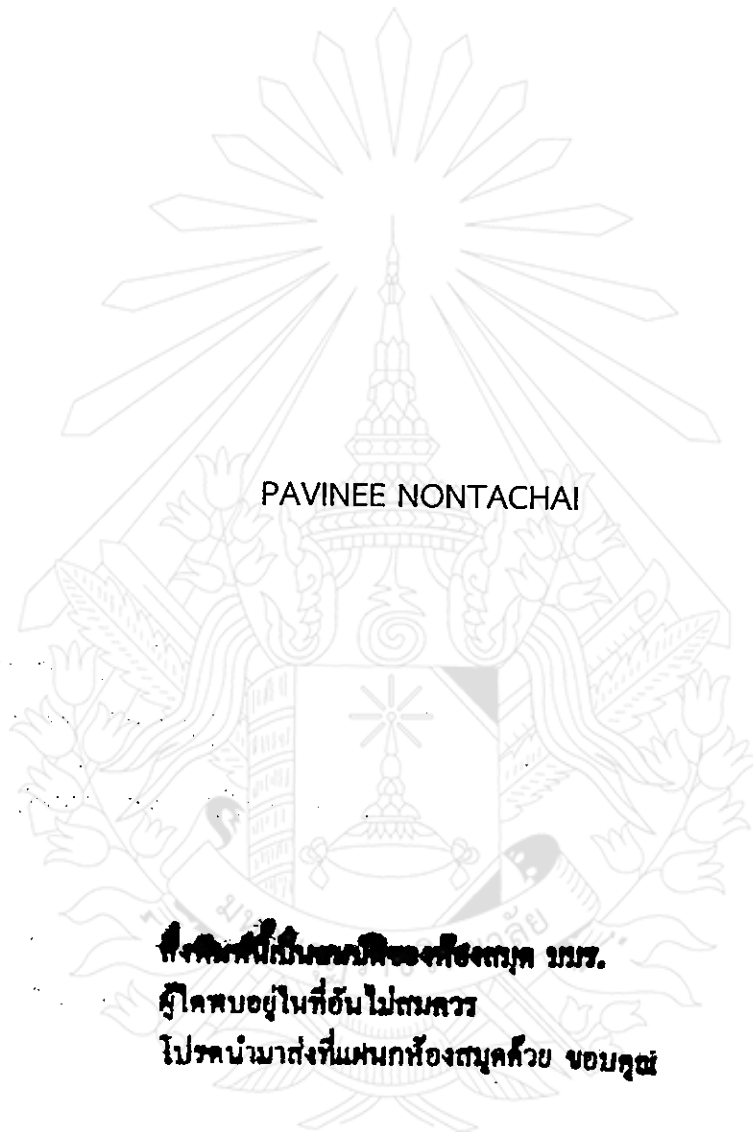
สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

พุทธศักราช ๒๕๕๖

B 19865

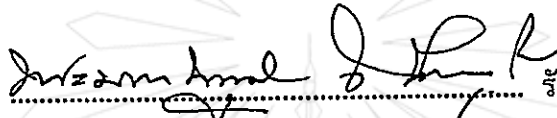
AN ANALYTICAL STUDY OF YONISOMANASIKARA
(SYSTEMATIC ATTENTION) APPEARING IN
SUTTANTAPITAKA

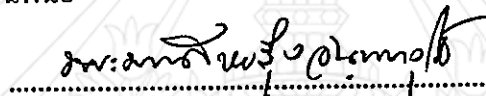
A THEMATIC PAPER SUBMITTED IN PARTIAL FULFILLMENT OF THE REQUIREMENTS
FOR THE DEGREE OF MASTER OF ARTS
DEPARTMENT OF BUDDHIST STUDIES
GRADUATE SCHOOL
MAHAMAKUT BUDDHIST UNIVERSITY
B.E.2556 (2013)

หัวข้อสารนิพนธ์ : การศึกษาเชิงวิเคราะห์โยนิโสมนสิการที่ปรากฏอยู่ในพระสุตตันตปิฎก
ชื่อนักศึกษา : ภาวิณี นนทชัย
สาขาวิชา : พุทธศาสนศึกษา
อาจารย์ที่ปรึกษา : ดร.สำราญ โคตรสมบัติ
อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม : ดร.ภาวี ศรีรัตน์

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย อนุมัติให้รับสารนิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่ง
ของการศึกษาตามหลักสูตรศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต

..... รักษาการคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
(พระมหาบุญศรี ภาณุวฑฺฒโน (ผศ.ดร.))

คณะกรรมการสอบสารนิพนธ์

..... ประธานกรรมการ
(พระมหาสายรุ้ง อินทาวุโธ (ดร.))

..... อาจารย์ที่ปรึกษา
(ดร. สำราญ โคตรสมบัติ)

..... อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม
(ดร. ภาวี ศรีรัตน์)

..... กรรมการ
(พระครูปลัดทวี จิตตคุตโต (ดร.))

..... กรรมการ
(ดร. ธวัชชัย ฑะราศรี)

Thematic Title : An Analytical Study of Yonisomanasikara (Systematic Attention)
Appearing in Suttantapitaka
Student's Name : Pavinee Nontachai
Department : Buddhist Studies
Advisor : Dr.Samran Khotsombat
Co-Advisor : Dr.Kawee Srirut

Accepted by the Graduate School, Mahamakut Buddhist University in Partial
Fulfillment of the Requirements for the Master's Degree.

P.S. Nānavuddho Acting Dean of Graduate School
(Phramaha Boonsri Nānavuddho (Asst.Prof.Dr.))

Thematic Committee

P. Sairung Indāvudho Chairman
(Phramaha Sairung Indāvudho (Dr.))

SR Advisor
(Dr. Samran Cotsombat)

Kawee Srirut Co-Advisor
(Dr. Kawee Srirut)

P. T. Leaw Member
(Phrakhrupalad Thawee Jittakuto (Dr.))

Thawatchai Member
(Dr. Thawatchai Tharasri)

หัวข้อสารนิพนธ์	: การศึกษาเชิงวิเคราะห์โยนิโสมนสิการที่ปรากฏอยู่ในพระสุตตันตปิฎก
ชื่อนักศึกษา	: ภาวิณีย์ นนทชัย
สาขาวิชา	: พุทธศาสนศึกษา
อาจารย์ที่ปรึกษา	: ดร.สำราญ โคตรสมบัติ
อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม	: ดร.กาวิ ศรีรัตน์
ปีการศึกษา	: ๒๕๕๖

บทคัดย่อ

สารนิพนธ์นี้มีวัตถุประสงค์ ดังนี้ ๑) เพื่อศึกษาหลักโยนิโสมนสิการ ๒) เพื่อศึกษาโยนิโสมนสิการที่ปรากฏในพระสุตตันตปิฎก ๓) เพื่อวิเคราะห์ประโยชน์ของโยนิโสมนสิการที่ปรากฏอยู่ในพระสุตตันตปิฎก การวิจัยในครั้งนี้ เป็นการวิจัยคุณภาพ แหล่งข้อมูลที่ใช้ศึกษา คือ พระไตรปิฎก อรรถกถา หนังสือเอกสารงานวิจัยอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

ผลการวิจัยพบว่า

โยนิโสมนสิการคือความคิดที่แยกกายที่เกิดขึ้นจากปัจจัยภายนอกคือปรโตโฆสะและกัลยาณมิตรประสานกับปัจจัยภายในคือสุตตะการสดับฟังธรรมเกิดศรัทธาเกิดความคิดโยนิโสมนสิการ ขึ้นนำไปสู่การปฏิบัติตามมรรคมีองค์ ๘ ซึ่งมีสัมมาทิฐิเป็นหัวหน้าคือคิดเห็นชอบอย่างแยกกายกระทำไว้ในใจโดยอุบายอันถูกทาง โดยสืบสาวหาเหตุผลไปตามลำดับจนถึงต้นเหตุ แยกแยะองค์ประกอบไตรตรองเห็นสภาวะตามความเป็นจริง รู้เท่าทันความเป็นธรรมดาของธรรมชาติ คิดแก้ปัญหาด้วยหลักอริยสัจ เข้าถึงหลักธรรมและจุดมุ่งหมาย คิดอยู่กับปัจจุบัน แยกแยะวิเคราะห์ ยังกุศลให้เกิดขึ้น โยนิโสมนสิการทำหน้าที่กำจัดอวิชชาโดยตรงและโยนิโสมนสิการมุ่งสกัดกันเพื่อบรรเทาทำให้เกิดอวิชชาและตัณหา ประกอบด้วยหลักโยนิโสมนสิการ ๑๐ วิธี ทุกวิธีมุ่งใช้ประโยชน์ได้ทั้งสองอย่างคือกำจัดอวิชชาและบรรเทาตัณหาเพื่อความดับทุกข์

โยนิโสมนสิการ เกิดขึ้นแล้วหล่อเลี้ยงด้วยสติสัมปชัญญะเป็นยอดแห่งธรรมที่ปรากฏในพระสุตตันตปิฎก ๑๐ วิธี คือ ๑) คิดแบบค้นหาเหตุปัจจัยตามหลักการเกิดและการดับของกระบวนการปฏิจจนสมุปบาท ๒) คิดแบบแยกแยะของส่วนประกอบของนามรูป ๓) คิดแบบสามัญลักษณ์คือรู้เท่าทันความธรรมดาของไตรลักษณ์ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ๔) คิดแบบแก้ปัญหาแบบอริยสัจคิดจากผลไปหาเหตุคือทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรคมีองค์ ๘ ๕) คิดแบบบรรลธรรมสัมพันธคดีมีจุดมุ่งหมายถึงสัมมาวิมุตติ ตามหลักการของมรรคมีองค์ ๘ ๖) คิดแบบคุณและทางออกคือคิดถึงด้านอัสสาทะ อาทีนวะและนิสสรณะ ๗) คิดแบบคุณค่าแท้คือนิพพาน คุณค่าเทียมคือสมมุติสัจจะ

๘) คิดแบบเร้าคุณธรรม คือ การเร่งกุศลธรรมมองเห็นส่วนดี ๙) คิดแบบอยู่กับปัจจุบันคือการมีสติอยู่กับปัจจุบันสติปัญญา ๔ และ ๑๐) คิดแบบวิภังชวาทคือวิเคราะห์จำแนกแยกแยะ

ประโยชน์ของวิธีคิดโยนิโสมนสิการ ที่ปรากฏอยู่ในพระสูตรต้นตปิฎกโดยนำโยนิโสมนสิการทั้ง ๑๐ วิธีโดยเฉพาะวิธีแก้ปัญหาแบบอริยสัจ ๔ มาประยุกต์ใช้กับการดำเนินชีวิตเพราะบุคคลทุกคนต้องประสบกับทุกข์หรือปัญหาซึ่งทุกชีวิตถูกความทุกข์ครบ ๓ ลักษณะ คือ ความทุกข์ในชั้น ๕ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณเป็นทุกข์ ความทุกข์ในไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตาทั้งรูปธรรมนามธรรมล้วนตกอยู่ความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่มีตัวตนเมื่อทุกข์เกิดขึ้นขั้นแรกควรกำหนดรู้ทันขั้นที่ ๒ ต้องหาสาเหตุหรือสมุทัยเหตุให้เกิดทุกข์ประกอบ กิเลส ตัณหา อุปาทานสมุทัยนี้ควรกำหนดละเอียดขั้นที่ ๓ ภาวะทุกข์ดับเรียกว่านิโรธคือดับที่สาเหตุนี้ควรทำให้แจ้งเป็นเป้าหมายของทุกคนปรารถนาที่จะได้รับซึ่งจะได้ผลควรปฏิบัติในขั้นที่ ๔ คือ มรรคมีองค์ ๘ สรุปลงเป็น ศิลสมาริ ปัญญาข้อปฏิบัติเพื่อให้ถึงความดับทุกข์เป็นธรรมที่ควรปฏิบัติ ด้วยใช้โยนิโสมนสิการนำทางปฏิบัติจะได้รับประโยชน์ตามจุดมุ่งหมายที่วางไว้คือความสุขในโลกปัจจุบันนี้

โยนิโสมนสิการเป็นวิธีคิดที่ใช้พัฒนาความดีด้วยความคิดที่ดี เป็นจุดเริ่มเกิดปัญญาสามารถนำสู่การปฏิบัตินำไปใช้แก้ปัญหากับบุคคล เหตุสถานการณ์ต่าง ๆ ได้เช่น สถาบัน องค์กร ชุมชน สังคม และในชีวิตประจำวันได้โดยใช้หลักวิธีทั้ง ๑๐ วิธีนำทาง โดยเฉพาะวิธีแบบแก้ปัญหาแบบอริยสัจ๔นี้ นำไปลงมือปฏิบัติตามหลักที่วางไว้ก็สามารถนำบุคคลทั้งหลายให้บรรลุเป้าหมายในชีวิตได้

Thematic Title : An Analytical Study of Yonisomanasikara (Systematic Attention)
Appearing in Suttantapitaka

Student's Name : Pavinee Nontachai

Department : Buddhist Studies

Advisor : Dr.Samran Khotsombat

Co-Advisor : Dr.Kawee Srirut

Academic Year : B.E. 2556 (2013)

ABSTRACT

The objectives of this thematic paper were as follows : 1) to study Yonisomanasikara principle, 2) to study Yonisomanasikara (Systematic Attention) found in Suttanta Pitaka, and 3) to analyze the benefit of Yonisomanasikara (Systematic Attention) found in Suttanta Pitaka. This study was a qualitative research done by studying information from Tri-Pitaka, as well as other related documents.

The results of research were found as follows :

The result of the study showed that Yonisomanasikara (Systematic Attention) arises from Paratoghosa (voice from others). Both Yonisomanasikara and Paratoghosa lead to the arising of Sammaditthi (Right View) which is one of Eight Noble Paths. The function of Yonisomanasikara is to nourish consciousness and destroy ignorance (avijja) and desire (tanha). That is to say, Yonisomanasikara plays a great role in the cessation of suffering. In addition to this, Yonisomanasikara is a method of thinking which can be exercised in order to solve problems and it can be applied in all situations in everyday life. It is divided into 10 kinds, namely 1) relative method or Patikkasamuppada, 2) analysis method or Khandavibhanga, 3) systematic thought on three streams of all things or Yonisomanasikara on Tilakkhana, 4) problem-solving method of systematic thought or Yonisomanasikara on Ariyasacca, 5) systematic thought on the relation between theory and practice or Yonisomanasikara on Atthaparikkha, 6) Yonisomanasikara on all things in three dimensions, 7) systematic thought on true and artificial value for using four requisites or Yonisomanasikara on paccayapatisevana, 8) reflective attention on developing psychic moral factors or Yonisomanasikara on

Kusalabhavana, 9) Yonisomanasikara on here and now in the present movement, and
10) Dialectic theory or Yonisomanasikara in Vibhajjavadi.

กิตติกรรมประกาศ

สารนิพนธ์ เรื่อง การศึกษาเชิงวิเคราะห์โยนิโสมนสิการที่ปรากฏอยู่ในพระสุตตันตปิฎกนี้ สำเร็จลงได้ด้วยดี เพราะได้รับความเมตตาอนุเคราะห์จากบุคคลหลายท่านหลายฝ่ายที่ได้กรุณาให้คำแนะนำและให้กำลังใจด้วยดีตลอดมา ผู้วิจัยจึงขอกราบขอบพระคุณทุกท่านทุกฝ่าย ดังนี้

กราบขอบพระคุณ พระกิตติสารมณี รองอธิการบดีมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตมหาวชิราลงกรณราชวิทยาลัย

กราบขอบพระคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ พระครูธรรมธระมลิน กิตติปาโลมหาวิทยาลัย มหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตมหาวชิราลงกรณราชวิทยาลัย ที่ได้อนุเคราะห์ให้ความช่วยเหลือ แนะนำปรับปรุงแก้ไขในส่วนที่บกพร่องของสารนิพนธ์

ขอขอบพระคุณอาจารย์ ดร.สำราญ โคตรสมบัติ ที่ได้ให้ความเมตตาอนุเคราะห์รับเป็น อาจารย์ที่ปรึกษาสารนิพนธ์ และอาจารย์ ดร.กวี ศรีรัตน์ ที่ได้ให้ความอนุเคราะห์เป็นอาจารย์ที่ปรึกษาร่วม ที่ได้เมตตา เสียสละเวลาในการให้คำแนะนำเพื่อการปรับปรุงแก้ไข ในส่วนที่บกพร่องของ สารนิพนธ์ จนทำให้เกิดสารนิพนธ์เล่มนี้สำเร็จสมบูรณ์

ขอขอบพระคุณอาจารย์ ดร.กฤตสุขชิน พลเสน ที่ได้ให้คำแนะนำและแก้ไขปรับงานสารนิพนธ์ ให้สำเร็จสมบูรณ์

ขอขอบพระคุณอาจารย์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จำรูญ พริกบุญจันทร์ ที่ได้อ่านและแนะนำ สารนิพนธ์ให้สำเร็จสมบูรณ์

ขอขอบพระคุณอาจารย์ครูผู้สอนที่ได้การอบรมถ่ายทอดวิชาความรู้และเพื่อน ๆ ร่วมชั้นเรียน รุ่น ๖-๗ ทุกท่านที่ให้คำปรึกษา และกำลังใจเสมอมา

คุณค่าและประโยชน์ที่เกิดจากการทำสารนิพนธ์เล่มนี้ ผู้วิจัยขอน้อมบูชาแด่ พระพุทธคุณ พระธรรมคุณ พระสังฆคุณ พระคุณของมารดาบิดา พระคุณของครูอาจารย์ตลอดจนผู้มีพระคุณทุกท่านที่ให้ความช่วยเหลือที่ประสิทธิ์ประสาทวิชา ผู้ให้กำเนิด ผู้ให้ปัญญา ผู้วิจัยขอน้อมแผ่กุศลความดี ให้อย่างไม่มีประมาณ

ภาวิณี นนทชัย

สารบัญคำย่อ

ผู้วิจัยใช้พระไตรปิฎกภาษาบาลี และภาษาไทย ฉบับเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในการจัดงานฉลองสิริราชสมบัติครบ ๖๐ ปี พุทธศักราช ๒๕๔๙ และคัมภีร์ปกรณ์วิเสสภาษาไทย โดยมีคำย่อ และคำเต็มของคัมภีร์เรียงตามลำดับ ดังนี้

คำย่อ	คำเต็ม
พระวินัยปิฎก	
วิ.มหา.	พระวินัยปิฎก มหาวิภังค์
วิ.ม.	พระวินัยปิฎก มหาวรรค
วิ.จ.	พระวินัยปิฎก จุฬวรรค
พระสุตตันตปิฎก	
ที.สี.	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย สีลขณธวคค
ที.ม.	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวคค
ที.ปา.	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวคค
ม.ม.	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก
ม.ม.	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปณณาสก
ม.อุ.	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปณณาสก
ส.ส.	สุตตันตปิฎก สงยุตตนิกาย สคาถวคค
ส.นิ.	สุตตันตปิฎก สงยุตตนิกาย นิทานวคค
ส.ช.	สุตตันตปิฎก สงยุตตนิกาย ขนธวารวคค
ส.สหา.	สุตตันตปิฎก สงยุตตนิกาย สหายตนวคค
ส.ม.	สุตตันตปิฎก สงยุตตนิกาย มหาวารวคค
อง.เอก.	สุตตันตปิฎก องคุดตตนิกาย เอกนิปาต
อง.ทุก.	สุตตันตปิฎก องคุดตตนิกาย ทุกนิปาต
อง.ติก.	สุตตันตปิฎก องคุดตตนิกาย ติกนิปาต
อง.จตุกก.	สุตตันตปิฎก องคุดตตนิกาย จตุกกนิปาต
อง.ปณจก.	สุตตันตปิฎก องคุดตตนิกาย ปณจกนิปาต
อง.ฉก.	สุตตันตปิฎก องคุดตตนิกาย ฉกนิปาต
อง.สตตก	สุตตันตปิฎก องคุดตตนิกาย สตตกนิปาต
อง.อฏฐก.	สุตตันตปิฎก องคุดตตนิกาย อฏฐกนิปาต

อง.ทสก.	สุตตนต์ปิฎก องคุดตินิกาย ทสกนิปาต
ขุ.ธ.	สุตตนต์ปิฎก ขุททกนิกาย ธมมปท
ขุ.อิติ.	สุตตนต์ปิฎก ขุททกนิกาย อิติวุตตก
ขุ.เถร.	สุตตนต์ปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา
ขุ.ม.	สุตตนต์ปิฎก ขุททกนิกาย มหานิเทศ
ขุ.ปฎิ.	สุตตนต์ปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสมภิทามคค
ขุ.อป.	สุตตนต์ปิฎก ขุททกนิกาย อปทาน

พระอภิธรรมปิฎก

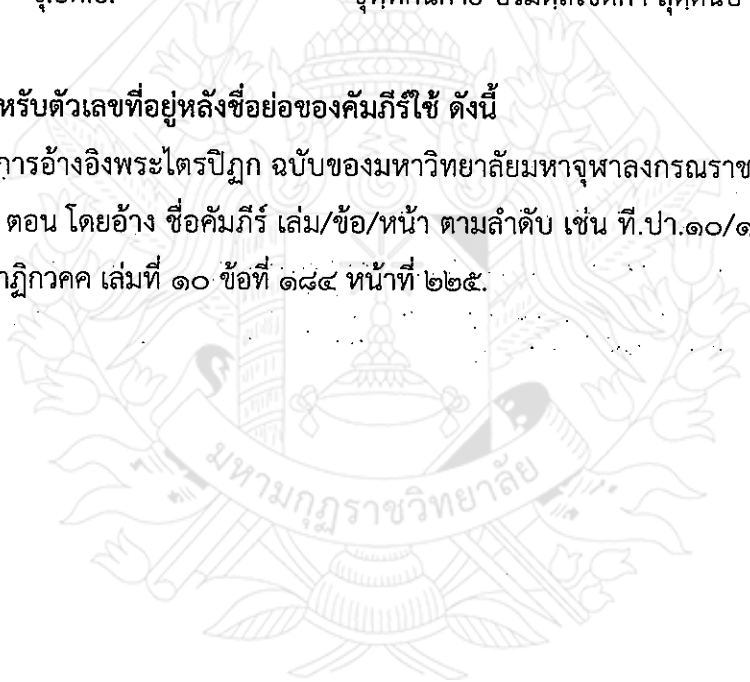
อภิ.สง.	อภิธมปิฎก สงคณี
---------	-----------------

อรรถกถา

ที.สี.อ.	ทีฆนิกาย สุมงคล วิลาสินี สีลขณธวคคภูฏกถา
ม.อุ.อ.	มชฌิมนิกาย ปปญจสุทนี อุปริปณณาสกภูฏกถา
ขุ.อิติ.อ.	ขุททกนิกาย ปรมตถโชติกา สุตตนิปาตภูฏกถา

สำหรับตัวเลขที่อยู่หลังชื่อย่อของคัมภีร์ใช้ ดังนี้

ในการอ้างอิงพระไตรปิฎก ฉบับของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยใช้การอ้างอิงแบบ ๓ ตอน โดยอ้างอิงชื่อคัมภีร์ เล่ม/ข้อ/หน้า ตามลำดับ เช่น ที.ปา.๑๐/๑๘๔/๒๒๕. หมายถึง ทีฆนิกาย ปาฎีกาวคค เล่มที่ ๑๐ ข้อที่ ๑๘๔ หน้าที่ ๒๒๕.

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญคำย่อ	ฉ
สารบัญ	ช
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๒
๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย	๓
๑.๔ วิธีดำเนินการวิจัย	๓
๑.๕ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๓
๑.๖ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๔
๑.๗ คำนียามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	๔
บทที่ ๒ หลักโยนิโสมนสิการ	๑๑
๒.๑ ความหมายของโยนิโสมนสิการ	๑๑
๒.๒ ความสำคัญของโยนิโสมนสิการ	๑๗
๒.๓ การเกิดขึ้นของโยนิโสมนสิการ	๒๐
๒.๔ หลักการคิดตามแนวโยนิโสมนสิการ	๒๗
๒.๕ หลักวิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการแบบ ๆ ใหญ่ ๑๐ ประการ	๒๘
บทที่ ๓ ศึกษาหลักโยนิโสมนสิการที่ปรากฏอยู่ในพระสุตตันตปิฎก	๓๘
๓.๑ วิธีคิดแบบสืบสาวเหตุปัจจัยที่ปรากฏในพระสุตตันตปิฎก	๓๘
๓.๒ วิธีคิดแบบแยกแยะส่วนประกอบหรือวิเคราะห์ที่ปรากฏในพระสุตตันตปิฎก	๔๑

๓.๓	วิธีคิดแบบสามัญลักษณ์ หรือคิดแบบไตรลักษณ์ที่ปรากฏในพระสุตตันตปิฎก	๔๒
๓.๔	วิธีคิดแบบอริยสัจจ์ หรือวิธีคิดแบบแก้ปัญหาที่ปรากฏในพระสุตตันตปิฎก	๔๓
๓.๕	คิดแบบอรรถธรรมสัมพันธ์ วิธีคิดแบบอรรถธรรมที่ปรากฏในพระสุตตันตปิฎก	๔๖
๓.๖	วิธีคิดแบบเห็นคุณโทษและทางออกที่ปรากฏในพระสุตตันตปิฎก	๕๐
๓.๗	วิธีคิดแบบคุณค่าแท้คุณค่าเทียมที่ปรากฏในพระสุตตันตปิฎก	๕๔
๓.๘	วิธีคิดแบบเร้าคุณธรรมที่ปรากฏในพระสุตตันตปิฎก	๕๗
๓.๙	วิธีคิดแบบอยู่กับปัจจุบันที่ปรากฏในพระสุตตันตปิฎก	๖๒
๓.๑๐	วิธีคิดแบบวิภาษวาทที่ปรากฏในพระสุตตันตปิฎก	๖๕
บทที่ ๔	ประโยชน์ของโยนิโสมนสิการที่ปรากฏในพระสุตตันตปิฎก	๗๒
๔.๑	ประโยชน์ของวิธีคิดแบบสืบสาวเหตุปัจจัยที่ปรากฏในพระสุตตันตปิฎก	๗๓
๔.๒	ประโยชน์จากการคิดแบบแยกแยะส่วนประกอบ ที่ปรากฏในพระสุตตันตปิฎก	๗๔
๔.๓	ประโยชน์จากการคิดแบบสามัญลักษณ์หรือคิดแบบรู้เท่าทันธรรมดาที่ปรากฏในพระสุตตันตปิฎก	๗๕
๔.๔	ประโยชน์จากการคิดแบบ แก้ปัญหาตามหลักอริยสัจ ๔ ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก	๗๗
๔.๕	ประโยชน์วิธีคิดแบบอรรถธรรมสัมพันธ์ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก	๑๒๐
๔.๖	ประโยชน์วิธีคิดแบบคุณโทษและทางออกที่ปรากฏในพระไตรปิฎก	๑๒๒
๔.๗	ประโยชน์วิธีคิดแบบรู้คุณค่าแท้-คุณค่าเทียมที่ปรากฏในพระไตรปิฎก	๑๒๕
๔.๘	ประโยชน์การ แบบปลุกเร้าคุณธรรมที่ปรากฏอยู่ในพระสุตตันตปิฎก	๑๒๙
๔.๙	ประโยชน์คิดแบบอยู่กับปัจจุบันที่ปรากฏอยู่ในพระสุตตันตปิฎก	๑๓๑
๔.๑๐	ประโยชน์วิธีคิดแบบวิภาษวาทที่ปรากฏอยู่ในพระสุตตันตปิฎก	๑๓๓
บทที่ ๕	บทสรุปและข้อเสนอแนะ	๑๓๗
๕.๑	สรุปผลการวิจัย	๑๓๗
๕.๒	ข้อเสนอแนะ	๑๔๑
๕.๒.๑	ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย	๑๔๑
๕.๒.๒	ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัย	๑๔๒

ญ

บรรณานุกรม

๑๔๓

ประวัติผู้วิจัย

๑๔๖

บทที่ ๑ บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

สภาพของสังคมปัจจุบันเกิดความเปลี่ยนแปลงอย่างมากและรวดเร็วมีความเจริญก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยีที่ล้ำสมัยและมีความซับซ้อนยิ่งขึ้น ตลอดจนกระแสวัฒนธรรมกลุ่มต่างประเทศทั้งตะวันตกและตะวันออกหลั่งไหลเข้ามามีอิทธิพลอย่างมากจึงเป็นผลให้สังคมไทยในปัจจุบันเป็นสังคมที่หลงวัตถุนิยมเป็นนักบริโภคนิยม สภาพสังคมไทยในยุคโลกาภิวัตน์นี้มีปัญหาเกิดขึ้นมากมายเช่น ปัญหาอาชญากรรม ช้ำและข่มขืนทำร้ายกัน ปัญหายาเสพติด ปัญหาคอร์รัปชัน ปัญหาสิ่งแวดล้อม เป็นพิษ ปัญหาวัยรุ่นติดเกมส์และมีท้องก่อนวัยอันควร ปัญหาครอบครัวแตกแยก ปัญหาเรื่องการพนัน สื่อลามก เกมส์ มีความเชื่อผีสางเทวดา หมอตุ เลขห่วย ปลุกเสก ท่องบ่นคาถาและตื่นสิ่งแปลกประหลาดทั้งหลายชอบกราบไหว้อ้อนวอนไม่มีเหตุผล ปัญหาทั้งหลายที่เกิดขึ้นจะเพิ่มความรุนแรงและมากยิ่งขึ้น เพราะปัญหาคือการคิดไม่เป็นมีความเห็นผิดหรือคิดไม่ถูกวิธีของตัวบุคคล

ทั้งนี้เนื่องจากคนในสังคมคิดไม่ถูกทางและมีความเห็นผิด แยกแยะวิเคราะห์สังเคราะห์และคิดสืบสาวถึงเหตุผลไม่เป็น และยังมีความเชื่อแบบงมงายเช่นเชื่อเรื่อง เครื่องรางของขลังหรือชั้นหนักกว่านั้นคือเชื่อว่าบาปบุญไม่มี นรกสวรรค์ไม่มี ไม่เชื่อเรื่องกรรม ไม่เชื่อกฎหมาย ดังนั้นจึงเป็นเหตุให้เกิดปัญหาดังกล่าวข้างต้นมากมาย ด้วยเหตุที่บุคคลทั่วไป ไม่รู้วิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการหรือวิธีคิดที่แยบคาย ไม่มีโอกาสได้ศึกษาโยนิโสมนสิการที่ปรากฏอยู่ในพระสูตรตันตปิฎก ขาดการสื่อสารตีพิมพ์เผยแพร่เกี่ยวกับหลักคำสอนเรื่องวิธีคิดที่ถูกต้อง รวมทั้งสถาบันต่าง ๆ ไม่ให้ความสำคัญจึงเกิดปัญหาขึ้นฉะนั้นจึงควรปลูกฝังให้ความรู้ความเข้าใจความคิดที่ถูกต้องวิธีความคิดที่แยบคายโดยการนำหลักโยนิโสมนสิการไปใช้ในการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องเหมาะสม

ถ้าเราคิดเป็นหรือคิดถูกวิธีที่เรียกว่าโยนิโสมนสิการก็จะแก้ปัญหาได้ ไม่มองเห็นสิ่งต่าง ๆ อย่างตื้น ๆ ผิวนิ่งซึ่งเป็นขั้นสำคัญในการสร้างปัญญาที่บริสุทธิ์ เพราะถ้ามนุษย์คิดถูกวิธีแล้ว การที่จะทำบาปเพื่อประโยชน์ให้กับตนเองและผู้อื่นก็เป็นเรื่องไม่ยากจากจนเกินไป และนอกจากนั้นมนุษย์ก็ยังมีความสามารถในการดำรงชีวิตไปในทางที่ถูกต้องซึ่งจะนำพาตนเองไปสู่จุดหมายของพุทธธรรมอย่างแท้จริงได้ โดยเฉพาะในสังคมปัจจุบันนี้จะเห็นว่าคนเรามีปัญหาและความสับสนเป็นอย่างมากในความ เป็นอยู่ จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่บุคคลทั้งหลายควรนำ โยนิโสมนสิการ หรือการพิจารณาโดยอุบายที่แยบคาย

ซึ่งเป็นหลักคำสอนที่เน้นให้ใช้สติพิจารณาสาเหตุของปัญหาต่าง ๆ และรู้แนวทางปฏิบัติเพื่อแก้ปัญหา รวมทั้งดับทุกข์ได้

วิธีคิดตามหลักโยนิโสมนสิการ เป็นแนวความคิดที่มีความสำคัญในการแก้ปัญหาทั้งในระดับจริยธรรมหรือระดับโลกียะและในระดับศีลธรรมหรือโลกุตตระ ในระดับจริยธรรม เมื่อปัญหาเกิดขึ้น การมีสติพิจารณาสิ่งที่เกิดขึ้นเป็นสิ่งที่สามารถนำไปสู่การแก้ปัญหาได้อย่างถูกต้องเพราะการมีสติก็เชื่อว่าเป็นคุณธรรมที่มีอุปการะมาก เมื่อสติประกอบด้วยการศึกษาที่แยกกายย่อมเป็นเหตุผลให้แก้ปัญหานั้นได้อย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ในศีลธรรม โยนิโสมนสิการมีบทบาทในฐานะเป็นบาทฐานหรือเครื่องมือสนับสนุนให้เกิดปัญญา ซึ่งเป็นปัญญาขั้นเบื้องต้นถึงขั้นสูงสุดที่พระพุทธองค์ทรงใช้พิจารณาปัจจัยการต่าง ๆ จนบรรลุอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณในที่สุดโยนิโสมนสิการจึงถือว่าเป็นระบบวิธีคิดหาเหตุผลอันนำไปสู่การพัฒนาทางปัญญา ของพระพุทธศาสนา ในส่วนของฆราวาสซึ่งดำเนินชีวิตในระดับโลกียะทั่วไปวิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการมีประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตอย่างแท้จริง เช่น ความมีสติอยู่ตลอดเวลาไม่ประมาทในการดำเนินชีวิตเมื่อประสบปัญหาต่าง ๆ มีความเข้าใจในปัญหาหรือความทุกข์โดยกำหนดรู้ เข้าใจสาเหตุของปัญหาแล้วคิดหาวิธีปฏิบัติเพื่อแก้ปัญหานั้น เพราะโยนิโสมนสิการเป็นองค์ธรรมที่คอยหล่อเลี้ยงสติ เช่นเมื่อบุคคลได้รับอารมณ์ต่าง ๆ เข้ามาทั้งดีและไม่ดี ถ้ามีโยนิโสมนสิการพิจารณาเหตุผลจะทำให้เข้าใจตามความเป็นจริง คิดหาทางแก้ไขได้ถูกต้อง หรือเรียกว่า ทำให้คนมีความคิดแยกกาย ในการแก้ไขปัญหานั้นเอง

ดังนั้นด้วยเหตุผลดังกล่าวมานี้ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะทำการวิจัยเรื่องศึกษาวิเคราะห์โยนิโสมนสิการที่ปรากฏอยู่ในพระสุตตันตปิฎกเพื่อที่จะได้นำข้อค้นพบมาประยุกต์ใช้ในการแก้ปัญหาเกิดประโยชน์ตนและของสังคมในระดับเบื้องต้นของการดับทุกข์มีความสุขในโลกปัจจุบันนี้

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาหลักโยนิโสมนสิการ
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาโยนิโสมนสิการที่ปรากฏในพระสุตตันตปิฎก
- ๑.๒.๓ เพื่อวิเคราะห์ประโยชน์ของโยนิโสมนสิการที่ปรากฏในพระสุตตันตปิฎก

๑.๓ ขอบเขตของวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยค้นคว้าจากแหล่งข้อมูล ได้แก่

๑.๓.๑ ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Sources)

ได้แก่ พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับบาลีสยามรัฐพร้อมทั้งอรรถกถาฎีกาต่าง ๆ อันเป็นคัมภีร์สำคัญทางพุทธศาสนา

๑.๓.๒ ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Sources)

ได้แก่ งานวิจัย งานวิทยานิพนธ์ ตำราทางวิชาการที่เกี่ยวข้องตลอดถึงสารานุกรม (Encyclopedia)

๑.๔ วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มีวิธีการดำเนินการวิจัยดังต่อไปนี้

๑.๔.๑ รวบรวมข้อมูลปฐมภูมิ ซึ่งมีอยู่ในพระไตรปิฎก

๑.๔.๒ รวบรวมข้อมูลทุติยภูมิ ได้แก่ ตำราวิชาการ วารสาร เอกสาร งานวิจัย และเอกสารอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง

๑.๔.๓ ศึกษาข้อมูล พร้อมทั้งวิเคราะห์ข้อมูล

๑.๔.๔ นำเสนออาจารย์ที่ปรึกษา

๑.๔.๕ แก้ไขปรับปรุงตามคำแนะนำของที่ปรึกษา

๑.๔.๖ สรุปและเขียนรายงานการวิจัยจัดทำเป็นรูปเล่มและนำเสนอคณะกรรมการที่ปรึกษา

๑.๕ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาเชิงวิเคราะห์โยนิโสมนสิการที่ปรากฏอยู่ในพระสุตตันตปิฎก ผู้วิจัยได้มีการศึกษาและรวบรวมมาเป็นกรอบแนวคิดในการกำหนดแนวทางการศึกษา ดังนี้

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) ได้กล่าวถึงโยนิโสมนสิการ ไว้ในหนังสือ “พุทธธรรม (ฉบับปรับปรุงและขยายความ)” ซึ่งสรุปใจความโดยย่อได้ว่าโยนิโสมนสิการ คือการทำในใจโดยแยกกายเท่ากับการใช้ความคิดที่ถูกต้อง ความรู้จักคิด คิดเป็นหรือคิดอย่างมีระเบียบ หมายถึง การรู้จักมอง รู้จักพิจารณาสิ่งทั้งหลาย โดยมองตามสิ่งนั้น ๆ มันเป็นของมันและโดยวิธีคิดหาเหตุผล สืบค้นถึงต้นเค้า สืบสาวให้ตลอดสาย แยกแยะสิ่งนั้น ๆ หรือปัญหานั้น ๆ ออก ให้เห็นตามสภาวะ และตามความสัมพันธ์สืบ

ทอดแห่งเหตุปัจจัย โดยไม่เอาความรู้สึกด้วยต้นหาอุปาทานของตนเข้าจับ เป็นองค์ธรรมประกอบฝ่ายภายในได้แก่ปัจจัยภายในบุคคลอาจเรียกง่าย ๆ ว่า วิธีการแห่งปัญญา^๑

โยนิโสมนสิการ เป็นวิธีการแห่งปัญญา เป็นการใช้ความคิดอย่างถูกวิธีตามความหมายที่กล่าวมาแล้ว เมื่อเทียบในกระบวนการพัฒนาปัญญา โยนิโสมนสิการ อยู่ในระดับที่เหนือศรัทธา เพราะเป็นขั้นที่เริ่มใช้ความคิดของตนเองเป็นอิสระ ส่วนในระบบศึกษาอบรมโยนิโสมนสิการเป็นการฝึกการใช้ความคิด ให้รู้จักคิดอย่างถูกวิธี คิดอย่างมีระเบียบ รู้จักคิดวิเคราะห์ ไม่มองเห็นสิ่งต่างๆอย่างตื้นๆผิวเผิน เป็นขั้นสำคัญในการสร้างปัญญาที่บริสุทธิ์เป็นอิสระ ทำให้ทุกคนช่วยตนเองได้ และนำไปสู่จุดหมายปลายทางของพุทธธรรมอย่างแท้จริง

วคิน อินทสระ ได้กล่าวไว้ในหนังสือ “โยนิโสมนสิการ วิธีคิดเพื่อเอาชนะทุกข์” สรุปใจความได้ว่า โยนิโสมนสิการแปลว่าคิดเป็น คิดเป็นระบบ คิดเป็นเรื่องเป็นราว ความคิดที่เป็นระบบคิดเป็นเข้าใจในความคิด มีวิธีคิด^๒

รองศาสตราจารย์ ดร.ลักขณา สรีวัฒน์ ได้กล่าวไว้ในหนังสือ “การคิด” ว่า การคิดที่ดีจนถึงขั้นเกิดปัญญาจะต้องประกอบด้วยปัจจัยสำคัญ คือการใช้ความคิดที่ถูกวิธี การรู้จักคิด การคิดเป็นการคิดที่มีระบบระเบียบ เป็นการคิดแบบแก้ปัญหาและนำไปสู่ความดับทุกข์คนที่คิดแบบโยนิโสมนสิการจะมีสติพร้อม มีระเบียบและเป้าหมาย ดังนั้นการคิดที่ดีจึงเป็นกระบวนการแห่งปัญญาที่เรียกว่าโยนิโสมนสิการ^๓

ทศนา แคมมณี และคณะ ได้กล่าวไว้ในหนังสือ “ศาสตร์การสอน” ว่ามิตีการคิดและกระบวนการคิดอย่างมีวิจารณ์ญาณไว้ ๖ ด้าน คือ

๑) มิตีข้อมูลหรือเนื้อหาที่ใช้ในการคิดของบุคคลจะเกิดขึ้นได้จำเป็นต้องมีองค์ประกอบอย่างน้อย ๒ ส่วนคือ เนื้อหาที่ใช้ในการคิด และกระบวนการคิด คือต้องมีการคิดอะไร ควบคู่ไปกับการคิดอย่างไร ซึ่งเรื่องหรือข้อมูลที่คิดนั้น มีจำนวนมากเกินกว่าที่จะกำหนดได้ อย่างไรก็ตามอาจจัดกลุ่มใหญ่ๆ ได้เป็น ๓ กลุ่ม คือ ข้อมูลเกี่ยวกับตนเอง ข้อมูลเกี่ยวกับสังคมและสิ่งแวดล้อมและข้อมูลวิชาการ

๒) มิตีคุณสมบัติที่เอื้ออำนวยต่อการคิด ได้แก่คุณสมบัติส่วนตัวของบุคคลซึ่งมีผลโดยตรงหรือโดยทางอ้อมต่อการคิดและคุณภาพของการคิดเช่น ความใจกว้าง ความใฝ่รู้ความกระตือรือร้น และความกล้าเสี่ยง เป็นต้น

^๑ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรม: ฉบับปรับปรุงและขยายความ, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทด้านสุทธาการพิมพ์, ๒๕๓๑), หน้า ๖๒๑.

^๒ วคิน อินทสระ, โยนิโสมนสิการ วิธีคิดเพื่อเอาชนะทุกข์, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์บรรณาคาร, ๒๕๒๘), หน้า ๑๔.

^๓ ลักขณา สรีวัฒน์, การคิด, (กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส.พริ้นติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๔๓), หน้า ๑๘๑-๑๘๒.

๓) มิติด้านทักษะการคิด หมายถึงกระบวนการหรือขั้นตอนที่บุคคลใช้ในการคิดซึ่งจัดได้เป็น ๓ กลุ่มใหญ่ คือ ทักษะการคิดขั้นพื้นฐานประกอบด้วยทักษะที่ใช้ในการสื่อสารเช่นทักษะการอ่าน การพูด การเขียน ฯลฯ ทักษะการคิดที่เป็นแกน เช่น การสังเกต การเปรียบเทียบ เชื่อมโยง ฯลฯ และ ทักษะการคิดขั้นสูงเช่นทักษะการนิยาม การสร้าง การสังเคราะห์ การจัดระบบ ฯลฯ ทักษะการคิดขั้นสูงมักประกอบด้วย กระบวนการ หรือขั้นตอนที่ซับซ้อนมากกว่าทักษะการคิดขั้นที่ต่ำกว่า

๔) มิติลักษณะการคิด เป็นประเภทของการคิดที่มีลักษณะเฉพาะซึ่งมีความเป็นนามธรรมสูง จำเป็นต้องมีการตีความให้เห็นเป็นรูปธรรม จึงจะสามารถเห็นกระบวนการหรือขั้นตอนการคิดชัดเจนขึ้น เช่น การคิดกว้าง การคิดลึกซึ้ง การคิดละเอียด เป็นต้น

๕) มิติด้านกระบวนการคิด เป็นการคิดที่ประกอบไปด้วยขั้นตอนหลักหลายขั้นตอนซึ่งจะนำผู้คิด ไปสู่เป้าหมายเฉพาะของการคิดนั้น โดยขั้นตอนหลักเหล่านั้นจำเป็นต้องอาศัยทักษะการคิดย่อย ๆ จำนวน มากบ้าง น้อยมาก เช่น กระบวนการคิดแก้ปัญหา กระบวนการคิดอย่างมีวิจารณญาณ กระบวนการวิจัย

๖) มิติด้านควบคุมและประเมินผลการคิดของตนเอง เป็นกระบวนการที่บุคคลใช้ในการควบคุม กำกับความรู้คิดของตนเองมีผู้เรียกการคิดในลักษณะนี้ว่าเป็นการคิดอย่างมียุทธศาสตร์ ครอบคลุม การวางแผน การควบคุมกำกับการกระทำของตนเอง การตรวจสอบความก้าวหน้า และการประเมินผล^๕

สโรชา อ่างใน ทิศนา แคมมณี และคณะ ได้กล่าวไว้ในหนังสือ “กระบวนการทำ พหุ คิดเป็น” โยนิโสมนสิการมีความหมายว่า การทำให้ใจให้แยกกาย หรือการคิดอย่างแยกกาย หรืออุบายวิธีคิดที่ ถูกต้องลึกซึ้ง ผู้ที่มีวิธีคิดแบบนี้จะเป็นคนที่รู้จักคิดอย่างมีระเบียบรู้จักวิเคราะห์เป็นจุดสำคัญในการ สร้างปัญญาของมนุษย์^๕

พระตำราธิราช ธรรมปาโล (ธมฺมสิริ) ได้เสนอวิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษาเชิงวิเคราะห์โยนิโสมนสิการ ตามแนวไตรลักษณ์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท” สรุปได้ดังนี้ คุณค่าต่อชีวิตระดับโลกิยะเป็นคุณค่าที่ ส่งผลให้การดำเนินชีวิตทั้งปัจเจกชนและสังคมเป็นไปอย่างราบรื่นกล่าวคือถ้าหากบุคคลเข้าถึง ความจริงของลักษณะอันเป็นสามัญของสิ่งทั้งหลายว่าไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นของไม่ใช่ตัวตนที่แท้จริงย่อม รู้จักวางท่าทีต่อชีวิตของตนเองและของผู้อื่นได้อย่างถูกต้อง

เมื่อมีเหตุการณ์อย่างหนึ่งอย่างใดมากระทบต่อการดำเนินชีวิต ย่อมรู้จักแก้ไขได้อย่างเท่าทัน หรือทำใจยอมรับสิ่งเหล่านั้นว่าเป็นเรื่องธรรมดาทำให้การดำเนินชีวิตเป็นไปอย่างราบรื่นไม่ เตือดร้อน และเป็นทุกข์

^๕ทิศนา แคมมณี และคณะ, ศาสตร์การสอน, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๓๐๓-๓๐๔.

^๕เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๙-๓๗.

คุณค่าที่ส่งผลต่อการพัฒนาชีวิตระดับโลกุตรระเมื่อบุคคลรู้ว่าอะไรเป็นความจริง อะไรเป็นสาเหตุแห่งความทุกข์ที่แท้จริงเขาย่อมเร่งพัฒนาจิตตนเองให้มีความเข้มแข็ง เข้าใจชีวิตตนเองและผู้อื่นได้มากยิ่งขึ้น ไม่ประมาทต่อการดำเนินชีวิตเร่งพัฒนา คุณความดีให้เกิดขึ้นต่อตนเองเสมอ คุณค่าระดับนี้เป็นคุณค่าที่ส่งผลในการพัฒนาชีวิตเข้าสู่ความสมบูรณ์กล่าวคือ การที่บุคคลรู้และเข้าใจอย่างแจ่มแจ้งตามที่มันเป็นคือ รู้หลักความจริงของธรรมชาติถึงที่สุด ซึ่งเป็นความรู้อันสมบูรณ์ทางพระพุทธศาสนา ย่อมทำให้บุคคลสลัดความยึดมั่นถือมั่นเสียได้และเข้าถึงความหลุดพ้นบรรลุนิพพาน โดยสมบูรณ์คือพระนิพพาน^๖

รัฐธิกา สีสุนโต ได้เสนองานสารนิพนธ์เรื่อง “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องโยนิโสมนสิการในพุทธปรัชญาเถรวาท” สรุปได้ดังนี้ โยนิโสมนสิการ คือ วิธีคิดที่ละเอียดลึกซึ้งทางพระพุทธศาสนาเป็นวิธีคิดที่ใช้ความคิดรอบรอบ เป็นวิธีคิดที่ต้องมีสติอยู่ตลอดเวลา ไม่ห่างหายจากสติ และประกอบด้วยปัญญากำกับอยู่เสมอ เป็นวิธีอย่างระบอบรอบด้าน คิดอย่างมีกฎเกณฑ์ด้วยหลักการของเหตุและผล แยกแยะวิเคราะห์ให้รู้ให้เห็นสรรพสิ่งตามความเป็นจริง อันจะทำให้ได้ผลในการสร้างสรรค์โดยมีหลักวิธีคิดอยู่บนพื้นฐานของความถูกต้องดังงามทำให้มีความสำคัญและเป็นปัจจัยต่อหลักธรรมอื่น ๆ

ไม่ว่าจะเป็นปัจจัยเบื้องต้นของหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา เป็นปัจจัยเบื้องต้นที่ทำให้เกิดสัมมาทิฐิ ทั้งในระดับโลกียะและในระดับโลกุตรระในอริยมรรคมีองค์ ๘ ประการเป็นปัจจัยเบื้องต้นที่ทำให้เกิดโพชฌงค์ ๗ และที่สำคัญ คือ เป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดปัญญา^๗

โยนิโสมนสิการมิใช่เป็นเพียงวิธีคิดในเชิงทฤษฎีเพียงเท่านั้น หากแต่โยนิโสมนสิการเป็นวิธีคิดที่สามารถนำมาสู่การปฏิบัติที่ใช้แก้ไขปัญหและนำไปใช้กับสถานการณ์ต่าง ๆ ในชีวิตประจำวันได้จริง โดยการนำวิธีคิดทั้ง ๑๐ วิธีนี้ไปสู่ภาคการปฏิบัติหรือลงมือปฏิบัติตามหลักที่วางไว้ ก็จะสามารถนำบุคคลทั้งหลายให้บรรลุเป้าหมายสูงสุดในชีวิตได้ทั้งในระดับโลกียะและระดับโลกุตรระ

โอภาส เครือวัลย์ ได้เสนอวิทยานิพนธ์เรื่อง “หลักโยนิโสมนสิการในพระพุทธศาสนาเถรวาท” เป็นหลักการคิด พิจารณาไตร่ตรองโดยแยกคายอย่างมีเหตุผล มี ๑๐ วิธี คือ ๑) แบบค้นหาเหตุปัจจัย ๒) แบบแยกส่วนประกอบหรือวิเคราะห์ ๓) แบบสามัญลักษณ์หรือคิดแบบไตรลักษณ์ ๔) แบบอริยสังัจหรือวิธีคิดแบบแก้ปัญหา ๕) แบบความสัมพันธ์ระหว่างอรรถและธรรม ๖) แบบเห็นส่วนดีส่วนเสียและทางออกที่เหมาะสม ๗) แบบมองเห็นคุณค่าที่แท้คุณค่าแอบแฝงหรือคุณค่าเทียม ๘) แบบเร่งเร้าคุณธรรม

^๖ พระตำราภรณ์ ธรรมปาโล (ธมฺมสิริ), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์โยนิโสมนสิการตามแนวไตรลักษณ์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย), ๒๕๕๔, ๑๘๑ หน้า.

^๗ รัฐธิกา สีสุนโต, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องโยนิโสมนสิการในพุทธปรัชญาเถรวาท”, สารนิพนธ์ศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย), ๒๕๕๑, ๑๘๘ หน้า.

๙) แบบอยู่กับปัจจุบัน และ ๑๐) แบบแยกแยะทำความเข้าใจด้วยปัญญาที่มีลักษณะที่ละเอียดอ่อน ลึกซึ้ง รอบคอบคอยเอาใจใส่ตลอดเวลา ประกอบด้วยเหตุผล คำนึงถึงส่วนดี ส่วนเสีย เป็นประโยชน์และมีใช้ ประโยชน์

พระมหาหุนพัฒนา กองบาง ได้เสนองานสารนิพนธ์เรื่อง “การศึกษาวิถีคิดแบบโยนิโสมนสิการ” สรุปได้ดังนี้ วิถีคิดแบบโยนิโสมนสิการ ได้แก่ วิถีคิดที่ให้ความหมายความละเอียดอ่อนลึกซึ้ง เป็นวิธีที่ต้องมีสติอยู่ตลอดเวลาไม่ห่างหายจากสติ ประกอบด้วย ปัญญากำกับ คิดอย่างมีระบบระเบียบรอบด้าน คิดอย่างมีกฎเกณฑ์ เป็นลำดับไม่ขาดสาย คิดด้วยหลักเหตุผล แยกแยะวิเคราะห์ ให้เห็นทั้งส่วนดีและส่วนเสีย เป็นวิถีคิดที่รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงของสรรพสิ่งเป็นวิถีคิดที่เร่งเร็วในทางที่ดี ทำให้ได้ผลในทางสร้างสรรค์โดยมีหลักของความถูกต้อง มีอยู่ในใจ หรือเป็นความคิดที่ต้องมีอยู่ในใจตลอดเวลา ทั้งนี้เพราะการมีความคิดประกอบโยนิโสมนสิการย่อมนำไปสู่การสร้างสรรค์ ความเจริญทั้งในโลกียะ และโลกุตตระ

วิถีคิดมีบทบาทต่อระบบความคิดหรือความเห็นที่ดี ที่เรียกว่า สัมมาทิฏฐิ ในฐานะที่เป็นปัจจัยของมรรค “ภิกษุทั้งหลาย ปัจจัยแห่งความเกิดขึ้นของสัมมาทิฏฐิ มี ๒ อย่าง คือ โปรโตโฆสะ และ โยนิโสมนสิการ” ซึ่งสัมมาทิฏฐินี้ มีความสำคัญ ต่อการศึกษาในพุทธศาสนา ที่เรียกว่า ไตรสิกขา ดังนั้นวิถีคิดแบบโยนิโสมนสิการ จึงมีบทบาทสำคัญในฐานะเป็นเบื้องต้น หรือจุดเริ่มต้นของการศึกษาทางพุทธศาสนา

นอกจากนี้แล้ววิถีคิดแบบโยนิโสมนสิการยังมีความสำคัญต่อการแสวงหาทางหลุดพ้นที่ผ่านกระบวนการทางสติปัญญา ๔ ในฐานะที่เป็นบาทฐานของการเกิดปัญญาทั้ง ๓ ประการ คือ สุตตปัญญา จินตมยปัญญา และภาวนามยปัญญา ซึ่งปัญญาทั้ง ๓ ประการนี้ จะเกิดขึ้นได้ เพราะอาศัยวิถีคิดที่แยกคายหลังจากผ่านกระบวนการเรียนรู้ทางประสาทสัมผัสแล้วนำไปพิจารณาโดยรอบคอบ

พระมหาวรรวรินทร์ นภุริสิริ (อรรถาพร) ได้เสนองานวิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์วิถีคิดแบบโยนิโสมนสิการของตัวละครที่ปรากฏในเวสสันดรชาดก” พบว่า เวสสันดรชาดก ๑๓ กัณฑ์ มีมูลเหตุมาจากเมื่อคราวที่พระพุทธองค์ทรงเสด็จโปรดพระประยูรญาติ ณ กรุงกบิลพัสดุ์ และจากการศึกษาบทบาทของตัวละคร พบว่า บทบาทของตัวละครสำคัญประกอบด้วย ๑) มีความกตัญญู รู้คุณและมีความโอบอ้อมอารี ๒) มีความเอื้ออาทร ยึดมั่นในมติมหาชนและยอมเสียสละเพื่อปวงชน

“โอภาส เครือวัลย์, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์หลักโยนิโสมนสิการกับการสื่อสาร”, วิทยานิพนธ์ ศาสตราศตวรรษมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย), ๒๕๕๔, ๑๘๘ หน้า.

“พระมหาหุนพัฒนา กองบาง, “การศึกษาวิเคราะห์วิถีคิดแบบโยนิโสมนสิการในพระสูตรต้นปิฎก”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์), ๒๕๕๔, ๑๒๖ หน้า.

๓) มีความรักความห่วงใย ความเมตตา สั่งสอนและส่งเสริมการทำความดีบุตรพร้อมครอบครัวของบุตรให้ยึดมั่นในคุณงามความดี ๔) มีความรักความซื่อสัตย์ต่อภรรยา

คุณแลรับผิดชอบ เอาใจใส่ ถนอมน้ำใจ ให้เกียรติยกย่องและมอบความเป็นผู้ใหญ่ให้ภรรยาด้วยความจริงใจ วิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการในทางพระพุทธศาสนา มี ๑๐ ประการ มีบทบาทต่อกลไกการทำงานในกระบวนการคิด คือ ทำให้ผู้ฝึกฝนคิด เกิดการพัฒนาทางความคิด^{๑๐}

พระมหานุกูล มหาวิโร (พรหมขันธ) ได้เสนองานสารนิพนธ์เรื่อง “วิธีคิดเพื่อบรรเทาอกุศลจิตในพระพุทธศาสนาเถรวาท” ผลจากการวิจัยพบว่า วิธีคิดเพื่อบรรเทาอกุศลจิต เป็นกระบวนการค้นหาแนวทางความคิด เพื่อบรรเทากิเลส ทำให้อกุศลจิตเบาบางลง ลดน้อยลง หรือสามารถระงับไว้ได้อย่างใดอย่างหนึ่งให้บรรลุเป้าหมายตามที่ได้ตั้งไว้ จะก่อให้เกิดผลดีต่อสภาพจิตใจทั้งตนเองและผู้อื่นเป็นวิธีคิดแบบเร้ากุศล หรือคิดแบบกุศลภาวนา เพื่อสกัดกั้น บรรเทา และขัดเกลادتanha ส่งเสริมความเจริญงอกงามแห่งกุศลธรรม เป็นเรื่องของการมีสัมมาทิฐิ ทำให้ชีวิตไปสู่ทิศทางที่ถูกต้อง และมีความสุขได้ มีอารมณ์ดี สะท้อนถึงสุขภาพจิตที่ดีด้วยการลดโลภ โกรธ หลง^{๑๑}

กานต์สินี จันทรวินิตถิ ได้เสนองานสารนิพนธ์เรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์ระบบวิธีคิดเพื่อการดำเนินชีวิตตามแนวพุทธศาสนา” ผลการวิจัยพบว่า โยนิโสมนสิการเป็นวิธีคิดที่มีกล่าวเฉพาะในพระพุทธศาสนาและเป็นวิธีคิดที่ทำให้เกิดสภาวะรู้จริง รู้แจ้งและให้ผลเป็นความเห็นถูก (สัมมาทิฐิ) หรือปัญญาในระดับต่าง ๆ บทบาทสำคัญของโยนิโสมนสิการ คือ ทำหน้าที่เชื่อมต่อหลักธรรมกับการนำหลักธรรมไปใช้ในการดำเนินชีวิต หรือในอีกมุมหนึ่ง โยนิโสมนสิการเป็นกลไกสำคัญในกระบวนการเรียนรู้ซึ่งประกอบด้วย กระบวนการเรียนรับรู้ กระบวนการคิด และกระบวนการนำหลักธรรมสู่ภาคปฏิบัติการศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และหลักการวิธีคิดของนักวิชาการตะวันตกและนักวิชาการไทย พบว่า มีรากฐานมาจากแนวคิดเชิงปรัชญาและจิตวิทยา รูปแบบของวิธีคิดที่ได้รับการยอมรับในปัจจุบันล้วนแต่มีจุดมุ่งหมายเพื่อการนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ ทั้งในการดำเนินชีวิต การทำธุรกิจ การบริหารจัดการ งานการเมือง เศรษฐกิจและสังคม เป็นต้น และที่สำคัญประโยชน์ที่ได้รับจะต้องสามารถวัดได้ อย่างเป็นรูปธรรม ในรูปของการผลิต รายได้หรือประสิทธิภาพที่เพิ่มมากขึ้น นอกจากนี้แนวคิดทั้งของนักวิชาการตะวันตกและนักวิชาการไทยกับวิธีคิดแบบพุทธ มีส่วนคล้ายคลึงที่สำคัญ คือ แนวคิดเรื่อง

^{๑๐}พระมหาวรารัตน์ นภุภัสร์ (อรรถพร), “การศึกษาวิเคราะห์วิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการของตัวละครที่ปรากฏในเวสสันดรชาดก”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๔, ๑๖๒ หน้า.

^{๑๑}พระมหานุกูล มหาวิโร (พรหมขันธ), “วิธีคิดเพื่อบรรเทาอกุศลจิตในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๔, ๑๖๖ หน้า.

ระบบการมองโลกหรือระบบความคิดแบบเดิมเป็นตัวทำให้เกิดปัญหา การสร้างกระบวนการมองโลก ระบบความคิดใหม่อย่างเป็นระบบและถูกต้อง จะช่วยให้ชีวิตประสบความสำเร็จ และมีความสุขยิ่งขึ้น การศึกษากระบวนการบูรณาการและการประยุกต์^{๑๒}

๑.๖ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

- ๑.๖.๑ ทำให้ทราบหลักโยนิโสมนสิการ
- ๑.๖.๒ ทำให้ทราบโยนิโสมนสิการที่ปรากฏอยู่ในพระสุตตันตปิฎก
- ๑.๖.๓ ทำให้ทราบประโยชน์ของโยนิโสมนสิการที่ปรากฏอยู่ในพระสุตตันตปิฎก

๑.๗ คำนิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

เพื่อให้เกิดความเข้าใจในความหมายที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ได้ตรงกัน ผู้วิจัยกำหนดความหมายและขอบเขตของคำต่าง ๆ ดังนี้

โยนิโสมนสิการ หมายถึง การทำในใจโดยแยบคาย กระทำไว้ในใจโดยแยบคาย การพิจารณาโดยแยบคาย คือพิจารณาเพื่อเข้าถึงความจริงโดยสืบค้นหาเหตุผลไปตามลำดับจนถึงต้นเหตุ แยกแยะองค์ประกอบจนมองเห็นตัวสภาวะและความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย หรือตริตตรองให้รู้จักสิ่งที่ดีที่ชั่ว ยิ่งกุศลให้เกิดขึ้นโดยอุบายที่ชอบ ซึ่งจะมีให้เกิดอริขะและดับเทา ความรู้จักคิด คิดถูกวิธี

ปรโตโฆสะ หมายถึง เสียงจากผู้อื่นการกระตุ้นหรือการชักจูงจากภายนอกเช่น การสั่งสอน แนะนำ การถ่ายทอด การโฆษณา คำบอกเล่า กล่าวขาน ข่าวสาร ข้อเขียน คำอธิบาย คำชี้แจง การเรียนจากผู้อื่น ในที่นี้หมายถึงเอาเฉพาะสิ่งที่ตั้งมถูกต้องเฉพาะอย่างยิ่งการรับฟังธรรมความรู้หรือคำแนะนำจากบุคคลที่เป็นกัลยาณมิตร

กัลยาณมิตร หมายถึง บุคคลที่ใกล้ชิดเป็นคนดี บางครั้งก็เรียกไปได้หลายชื่อได้แก่ สัตบุรุษ บัณฑิต คนดี คนมีปัญญา คนมีคุณธรรม ที่ช่วยเหลือสั่งสอนผู้อื่นให้เดินทางไปสู่แนวทางปฏิบัติอย่างถูกต้อง

พระสุตตันตปิฎก หมายถึง ประมวลพุทธพจน์หมวดพระสุตตร คือ พระธรรมเทศนาต่าง ๆ คำบรรยายธรรมต่าง ๆ ที่ตรัสยกย่องให้เหมาะกับบุคคล เหตุการณ์และโอกาสตลอดจนบทประพันธ์ เรื่องเล่า และเรื่องราวทั้งหลายที่เป็นชั้นเดิมในพระพุทธศาสนา ๕ นิกาย คือ ทีฆนิกาย มัชฌิมนิกาย สังยุตตนิกาย อังคุตตรนิกาย ขุททกนิกาย

^{๑๒} กานต์สินี จันทรวินิจฉัย, “การศึกษาวิเคราะห์ระบบวิธีคิดเพื่อการดำเนินชีวิตตามแนวพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๐, ๑๓๓ หน้า.

ศึกษา หมายถึง การศึกษาเรียนรู้, การสืบค้น, ซักถามให้รู้เข้าใจบันทึกปฏิบัติให้มีคุณสมบัติ
เกิดขึ้นในตนหรือให้ทำได้ทำเป็น ตลอดจนแก้ไขปรับปรุงหรือพัฒนาให้ดีขึ้นไปจนกว่าจะสมบูรณ์

วิเคราะห์ หมายถึง ไคร่ครวญ เช่น วิเคราะห์เหตุการณ์ แยกออกเป็นส่วน ๆ เพื่อศึกษาให้
ถ่องแท้ เช่นวิเคราะห์องค์ธรรมต่าง ๆ วิเคราะห์พุทธพจน์ วิเคราะห์ประโยชน์ของโยนิโสมนสิการ.

ศรัทธา หมายถึง การไว้วางใจในปัญญาของผู้อื่น หรืออาศัยปัญญาของคนอื่น โดยผ่านคำแนะนำ
สั่งสอนของเขา คุณธรรมภายในที่เชื่อมโยงบุคคลไว้กับปัจจัยภายนอก

บทที่ ๒ หลักโยนิโสมนสิการ

การวิจัย เรื่อง “การศึกษาเชิงวิเคราะห์โยนิโสมนสิการที่ปรากฏอยู่ในพระสุตตันตปิฎก” ซึ่งใน
บทนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสาร แนวคิด ทฤษฎี ตลอดจนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อใช้แนวทาง
ในการวิจัย ดังนี้

- ๒.๑ ความหมายของโยนิโสมนสิการ
- ๒.๒ ความสำคัญของโยนิโสมนสิการ
- ๒.๓ การเกิดขึ้นของโยนิโสมนสิการ
- ๒.๔ หลักการคิดตามแนวโยนิโสมนสิการ
- ๒.๕ หลักวิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการแบบๆใหญ่ ๑๐ ประการ

๒.๑ ความหมายของโยนิโสมนสิการ

๒.๑.๑ ความหมายของโยนิโสมนสิการในพระไตรปิฎก

คำว่า “โยนิโสมนสิการ” เป็นศัพท์ภาษาบาลีที่ปรากฏในพระไตรปิฎก อันแสดงถึงการคิด
หรือวิธีการคิดที่ละเอียดลึกซึ้ง คำว่า “โยนิโสมนสิการ” ประกอบด้วยโยนิโสกับมนสิการ

โยนิ มีความหมายว่า กำเนิด^๑ เหตุ^๒ อุบาย^๓

โยนิโส แปลว่า ปัญญาอันหลักแหลม^๔ โดยแยบคาย^๕

มนสิการ แปลว่า การทำไว้ในใจ^๖ การคิด คำนึง นึกถึง ใส่ใจ การพิจารณา^๗

---

^๑วินย.๓/๒๑๖/๒๑๘.

^๒ม.อ.๒/๕๙.

^๓สี.สพ.๑๘/๓๑๙/๒๒๒.

^๔วินย.๔/๑๕๖/๑๙๗.

^๕วินย.๗/๖๑๓/๓๗๗.

^๖สี.ข.๑๗/๑๐๔/๖๔.

^๗อภิ.ธมม.๓๔/๑๕/๗.

เมื่อรวมเข้าเป็นโยนิโสมนสิการ แปลว่า การพิจารณาในใจโดยอุบายอันแยบคาย การกระทำ
ไว้ในใจโดยแยบคาย^๗ การทำไว้ในใจโดยแยบคาย^๘ พิจารณาโดยแยบคาย^๙ มนสิการโดยแยบคาย^{๑๐}
ทำในใจโดยแยบคาย ดังปรากฏในพระวินัยปิฎก ครั้งเมื่อพระผู้มีพระภาคทรงรับสั่งกับภิกษุทั้งหลายว่า

“ตากรภิกษุทั้งหลาย เพราะทำในใจโดยแยบคาย เพราะตั้งความเพียร
ชอบโดยแยบคาย เราจึงได้บรรลุ อุนุตตรวิมุตติจึงได้ทำอุนุตตรวิมุตติให้แจ้ง แม้
พวกเธอก็ได้บรรลุอุนุตตรวิมุตติ ทำอุนุตตรวิมุตติให้แจ้ง เพราะทำในใจโดยแยบ
คายเพราะตั้งความเพียรชอบโดยแยบคาย”^{๑๑}

ที่ปรากฏในพระสุตตันตปิฎกมีว่า “เมื่อเขา อาศัยการฟังธรรมของพระอริยะเจ้ามนสิการโดย
แยบคาย ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรมอยู่ กายสังขาร วจีสังขาร จิตตสังขาร ที่หยาบ ๆ ย่อมสงบระงับ”^{๑๒}

ที่ปรากฏในพระอภิธรรมปิฎกว่า “การบรรลุมรรคผลเป็นขั้น ๆ ไป ย่อมมีแก่บุคคลใด โดย
เหตุอย่างนี้คือ โดยอุทเทสโดยไต่ถาม โดยทำไว้ในใจโดยแยบคาย โดยสมาคม โดยคบหา โดยสนิห
สนมกัลยาณมิตรบุคคลนี้เรียกว่าบุคคลผู้เนยยะ”^{๑๓}

ดังนั้นโยนิโสมนสิการ คือ การทำในใจโดยแยบคาย^{๑๔} จึงเป็นการใช้ความคิดที่ถูกต้องวิธี ความรู้
จักคิดคิดเป็น หรือคิดอย่างมีระเบียบ ซึ่งหมายถึง การรู้จักมอง รู้จักพิจารณาสิ่งทั้งหลายตามความ
เป็นจริง กล่าวคือการนึกคิด การพิจารณาใคร่ครวญ ไตร่ตรองในสิ่งที่ไม่เที่ยงว่าไม่เที่ยง ในสิ่งที่เป็น
ทุกข์เป็นทุกข์ ในสิ่งที่เป็นอนัตตาว่าเป็นอนัตตา ซึ่งตรงกันข้ามกับอโยนิโสมนสิการ คือ การไม่รู้จักใช้
ปัญญาพิจารณาเพินหาความจริง โดยนัยนี้ โยนิโสมนสิการจึงจัดเป็นวิธีคิดหาเหตุผลสืบค้นถึงต้นเค้า
สืบสาวให้ตลอดสายแยกแยะสิ่งนั้น ๆ หรือปัญหานั้น ๆ ออกให้เห็นตามสภาวะและตามความสัมพันธ์
สืบทอดแห่งเหตุปัจจัยโดยไม่เอาความรู้ด้วยตมหาอุปาทานของตนเข้าจับโยนิโสมนสิการนี้ถือเป็น
องค์ประกอบภายในซึ่งมีประโยชน์มากเหมือนกับความรู้ไม่ประมาท^{๑๕}

^๗ที่.ปา.๑๑/๒๔๐/๑๘๓.

^๘ส.ม.๑๘/๑๖๒๐/๔๐๖.

^๙ม.ม.๑๒/๑๓/๑๓.

^{๑๐}ที่.ม.๑๐/๒๐๒/๑๖๔.

^{๑๑}วินย.๔/๓๕/๔๒.

^{๑๒}ที่.มหา.๑๐/๒๐๓/๒๔๕.

^{๑๓}อภิ.ปุคค.๓๖/๑๐๘/๑๘๕.

^{๑๔}ที่.ปา.๑๑/๔๕๕/๒๗๘.

^{๑๕}ม.ม.๑๒/๑๑/๑๑.

จากความหมายที่ปรากฏในพระไตรปิฎกสรุปได้ว่า โยนิโสมนสิการ เป็นวิธีคิดที่จะต้องใช้การพิจารณาไตร่ตรอง ใคร่ครวญด้วยเหตุด้วยผลและจะต้องประกอบด้วยสติและปัญญาอยู่เสมอ เพื่อที่จะให้รู้ และเข้าใจกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นตามความเป็นจริง โดยมีให้มองสิ่งต่าง ๆ ด้วยความประมาท เลินเล่อ มองอย่างตื้น ๆ หรือมองแบบผิวเผินซึ่งอาจจะทำให้เกิดข้อผิดพลาดและไม่รู้เท่าทัน ไม่เข้าใจสิ่งต่าง ๆ นั้นตามความเป็นจริง ซึ่งจะก่อให้เกิดผลเสียหายมากกว่าที่จะเกิดผลดีตามมา

๒.๑.๒ โวพจน์ของโยนิโสมนสิการในคัมภีร์ชั้นนอร์รถกถาและฎีกาได้ไขความไว้โดยวิธีแสดงโวพจน์ให้เห็นความหมายแยกเป็นลักษณะดังต่อไปนี้

๒.๑.๒.๑ อุบายมนสิการ

แปลว่า การทำไว้ในใจโดยอุบาย^{๑๗} คิดหรือพิจารณาโดยอุบาย คือ คิดอย่างมีวิธี หรือคิดอย่างถูกวิธี หมายถึงคิดถูกวิธีจะเข้าถึงความจริง สอดคล้องเข้าแนวกกับสัจจะ ทำให้หยั่งรู้สภาวะลักษณะและสามัญลักษณะของสิ่งทั้งหลาย^{๑๘}

๒.๑.๒.๒ ปถมนสิการ

แปลว่า การทำไว้ในใจโดยถูกทาง^{๑๙} คิดเป็นทาง หรือ คิดถูกทางคือคิดได้ต่อเนื่องเป็นลำดับ มีขั้นตอน แล่นไปเป็นแถวเป็นแนวหมายถึงความคิดเป็นระเบียบตามแนวเหตุผล เป็นต้น ไม่ยุ่งเหยิงสับสน ไม่ใช่ประเดี๋ยวกวาดต้อนเรื่องนี้ ที่นี้เดียวเตลิดออกไปเรื่องนั้นที่โน้น หรือกระโดดไปกระโดดมาต่อเป็นขั้นเป็นอันไม่ได้ ทั้งนี้รวมทั้งความสามารถที่จะชักชวนนึกคิดเข้าสู่แนวทางที่ถูกต้อง^{๒๐}

๒.๑.๒.๓ การณมนสิการ

แปลว่า การคิดตามเหตุผล คิดค้นตามเหตุผล หรือคิดอย่างมีเหตุผล^{๒๑} หมายถึง คิดตามเหตุ คิดค้นเหตุ คิดตามเหตุผลหรือคิดอย่างมีเหตุผล หมายถึงการคิดสืบค้นตามแนวความสัมพันธ์สืบทอดกับเหตุปัจจัย พิจารณาสืบสาวหาสาเหตุให้เข้าใจถึงต้นเค้าหรือแหล่งที่มาซึ่งส่งผลต่อเนื่องมาตามลำดับ^{๒๒}

^{๑๗} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๓๒.

^{๑๘} ส.ม.๑/๒๑/๑๓๘.

^{๑๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๙.

^{๒๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๙.

^{๒๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๙.

^{๒๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๙.

๒.๑.๒.๔ อุปาทกมนสิการ

แปลว่า คิดให้เกิดผล คือใช้ความคิดผลที่พึงประสงค์ เล็งถึงการคิดอย่างมีเป้าหมายท่าน หมายถึงการคิดการพิจารณาที่ทำให้เกิดกุศลธรรมเช่น ปลุกเร้าให้เกิดความเพียร การรู้จักคิดในทางที่ทำให้หายหวาดกลัว ให้หายโกรธ การพิจารณาที่ทำให้มีสติหรือทำให้จิตใจเข้มแข็งมั่นคง เป็นต้น

ลักษณะความหมายทั้ง ๔ ข้อนี้เป็นเพียงแสดงลักษณะด้านต่าง ๆ ของความคิดที่เรียกว่า โยนิโสมนสิการ และในการคิดแต่ละครั้งอาจมีเพียงลักษณะใดลักษณะหนึ่ง หรืออาจมีครบทั้ง ๔ ข้อก็ได้

๒.๑.๓ ความหมายของโยนิโสมนสิการ

ในตามพจนานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตสถาน “โยนิโส” แปลว่าโดยแยบคาย โดยถ่องแท้ ตั้งแต่ต้น โยนิโสมนสิการ (มะนะสิการ)การพิจารณาโดยแยบคาย เข้าใจตั้งแต่ต้นเข้าใจโดยตลอด^{๒๓}

๒.๑.๔ ความหมายของโยนิโสมนสิการกับปราชญ์บุคคลพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต)

ได้ให้ความหมายของโยนิโสมนสิการไว้ในพจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลผลศัพท์ว่า โยนิโสมนสิการหมายถึง การทำในใจโดยแยบคาย การทำไว้ในใจโดยอุบายอันแยบคาย การพิจารณาเพื่อเข้าถึงความเป็นจริงโดยสืบค้นหาเหตุผลไปตามลำดับจนถึงต้นเหตุ แยกแยะองค์ประกอบจนมองเห็นตัวสภาวะและความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัยหรือตรिरองให้รู้จักสิ่งที่สืบ ยังกุศลธรรมให้เกิดขึ้นโดยอุบายที่ชอบ ซึ่งจะมีให้เกิดวิชาและตณหา ความรู้จักคิด คิดถูกวิธี^{๒๔} และ ได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับโยนิโสมนสิการคือการทำในใจโดยแยบคาย หรือคิดถูกวิธี แปลง่าย ๆ ว่า ความรู้จักคิด หรือคิดเป็น หมายถึงการคิดอย่างมีระบบหรือคิดตามแนวทางของปัญญา คือ การรู้จักมอง รู้จักพิจารณาสิ่งทั้งหลายตามสภาวะความจริง เช่น ตามที่สิ่งนั้นๆมันเป็นของมัน โดยวิธีคิดหาเหตุผลปัจจัย สืบค้นถึงต้นเค้า สืบสาวได้ตลอดสาย แยกแยะสิ่งนั้น ๆ เรื่องนั้น ๆ ออกให้เห็นตามสภาวะ และความสัมพันธ์ สืบทอดแห่งเหตุปัจจัยโดยไม่เอาความรู้สึกด้วยตณหาอุปาทานของตนเองเข้าจับหรือเคลือบคลุมทำให้เกิดความดิ่งาม และแก้ปัญหาได้ ข้อนี้เป็นองค์ประกอบฝ่ายในหรือ ปัจจัยในตัวบุคคล และอาจเรียกตามองค์กรธรรมที่ใช้งานว่าวิธีการแห่งปัญญา^{๒๕}

^{๒๓}ราชบัณฑิตสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖), หน้า ๔๔.

^{๒๔}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทด้านสุทธาการพิมพ์, ๒๕๓๑), หน้า ๒๔๔.

^{๒๕}หลวงเทพดรานุศิษฐ์ (ทวี ธรรมรัช ป.๙), ธาตุปทีปิกาหรือพจนานุกรมบาลี-ไทย แผนกธาตุ ประกอบด้วยหลักไวยากรณ์ชั้นสูง, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาเมฆกุฎราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๒๔๔.

พระอุตรคณาธิการ (ชวินทร์ สระคำ) และ จำลอง สารพัตนิก ได้ให้ความหมายของโยนิโสมนสิการ แปลว่า “การทำไว้ในใจโดยแยบคาย การพิจารณาโดยแยบคาย”^{๒๖}

สมเด็จพระญาณสังวร (สุวฑฒโน) ได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับโยนิโสมนสิการ ว่า โยนิโสมนสิการ คือ การพิจารณาโดยแยบคาย อันหมายถึงลักษณะของการพิจารณาจับเหตุผลให้รู้ตามความเป็นจริง โดยมีทัศนะเกี่ยวกับโยนิโสมนสิการในลักษณะที่วิธีคิดของโยนิโสมนสิการไปใช้ในการพิจารณากรรมฐาน อย่างเช่นพิจารณามูลกรรมฐาน ที่เป็นมูลเป็นรากเหง้าของกรรมฐานทั้งปวง คือ ตจปัญจกรรมฐาน (กรรมฐาน ๕ ข้อ) โดยสอนให้พิจารณาเกศา (ผม) โลมา (ขน) นขา (เล็บ) ฟันดา (ฟัน) ตโจ (หนัง) เพื่อให้รู้จักกำหนดถึงความเป็นจริงว่าการที่ร่างกายของตน ๆ ที่มองเห็นได้นั้น จะเป็นกายของผู้อื่นหรือ กายของตนก็ตาม ก็ย่อมมี ผม ขน เล็บ ฟัน หนังที่ตามองเห็นอยู่ด้วยกัน แต่โดยปกตินั้นเมื่อเรามองเห็น ร่างกายของกันและกัน ก็มักจะมีความยึดถือบางส่วนหรือทั้งหมด ว่าสวยงามน่ารัก น่าชม จึงบังเกิดกิเลสกองราคะความคิดยินดีเป็นต้นในกายตนในกายผู้อื่นเมื่อเกิดกิเลสขึ้นดังนี้ หากประพฤติพรหมจรรย์อยู่ก็ทำให้พรหมจรรย์เศร้าหมอง และไม่สามารถจะทำจิตใจให้เป็นสมาธิ ไม่สามารถที่จะปฏิบัติในไตรสิกขาให้บริสุทธิ์บริบูรณ์ได้ และกิเลสกองราคะความติดใจยินดีแสดงเป็นหัวหน้าของกิเลสทั้งปวง คือ นำหน้า อย่างอภุคคมูล ๓ ก็ราคะ โทสะ โมสะ หรือโลกโอรธหลง ราคะนำคือความติดใจยินดีนำ ฉะนั้นจึงจำเป็นต้องมีวิธีปฏิบัติทำใจของตนเอง สงบกิเลสกองราคะคือความติดใจยินดีนี้ให้ได้ ก็โดยที่กายตนและกายผู้อื่นที่เป็นกองกิเลสราคะเป็นต้น เพราะไม่ได้พิจารณาโดยแยบคาย[อันเป็นความหมายของ โยนิโสมนสิการ] คือมิได้พิจารณาจับเหตุผลให้รู้ตามเป็นจริง จึงได้บังเกิดความหลงรักหลงชังขึ้น ฉะนั้นจึงต้องรู้วิธีที่จะปราบใจของตนเองคือปราบกิเลสตัวนี้จากใจของตนเองลงให้ได้”^{๒๗}

ดังนั้นสรุปได้ว่า โยนิโสมนสิการ และตัวปัญญาจึงเป็นวิ้งที่เนื่องอาศัยกัน ซึ่งไม่สามารถที่จะห่างหายจากกันได้ เพราะเมื่อมีการคิดพิจารณาที่ละเอียดรอบคอบจะทำให้เกิดปัญญาได้ขณะเดียวกัน เมื่อเกิดปัญญาแล้วมีโยนิโสมนสิการในการพิจารณาไตร่ตรองเสมอ

พระธรรมกิตติวงศ์ ได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับโยนิโสมนสิการไว้ว่า โยนิโสมนสิการหมายถึง การทำไว้ในใจโดยแยบคาย การพิจารณาโดยแยบคาย และยังมีทัศนะเกี่ยวกับลักษณะของโยนิโสมนสิการ อีกว่า การคิดแบบโยนิโสมนสิการ คือการคิดของความเป็นผู้ฉลาดในการคิดอย่างถูกวิธีถูกระบบ

^{๒๖} สมเด็จพระญาณสังวร (สุวฑฒโน), ลักษณะพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๐), หน้า ๔.

^{๒๗} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร : กองทุนอริยामรรค, ๒๕๔๖), หน้า ๑๗-๑๘.

พิจารณา ไตร่ตรอง สาวไปจนถึงสาเหตุหรือต้นตอของเรื่องที่กำลังคิด คือ คิดถึงรากคิดถึงโคนนั่นเอง แล้วประมวลความคิดรอบด้านจนกระทั่งสรุปออกมาได้ว่าสิ่งนั้นควรหรือไม่ควร ดีหรือไม่ดี เป็นต้น^{๒๔}

โยนิโสมนสิการเป็นวุฒิธรรม คือเป็นธรรมที่นำไปสู่จิตนั้นได้รับความเจริญก้าวหน้า ได้รับความสำเร็จในชีวิตอย่างหนึ่ง วุฒิธรรม แปลว่าธรรมเป็นเครื่องเจริญ หมายถึงข้อปฏิบัติที่ส่งเสริมสนับสนุนให้เกิดความเจริญ ความงอกงาม วุฒิธรรม มี ๔ ประการ คือ

๑. สัมปยุตตสังเสวะ คบหาสัตบุรุษคือคบหา เข้าใจ ไต่ถาม สนทนากับคนดี คนดีมีคุณธรรม หรือผู้รู้ ด้วยความใส่ใจใคร่รู้

๒. สัทธัมมัสสวนะ ฟังคำสอนแนะนำของสัตบุรุษที่คบหาด้วยความเคารพตั้งใจ

๓. โยนิโสมนสิการ ทำไว้ในใจ โดยแยบคาย คือ ไตร่ตรองพิจารณาคำสอนนั้นให้ดี

๔. ธัมมานุฉัมมปฏิบัติ ประพฤติธรรมสมควรแก่ธรรมที่ได้รับได้ไตร่ตรองแล้ว คือ ประพฤติปฏิบัติตามคำสอนคำแนะนำของสัตบุรุษนั้น

ธรรม ๔ ประการนี้จึงเป็นเหตุให้ได้รับความเจริญก้าวหน้าไม่มีวันตกต่ำ

ดังนั้นจึงกล่าวสรุปได้ว่าวิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการ เป็นทัศนะของวิถีทางแห่งปัญญาเป็นธรรมสำหรับกลั่นกรองข้อมูลหรือแหล่งข่าว (ปร โท โฆสยะ) อีกชั้นหนึ่งเป็นบ่อเกิดแห่งปัญญาและไม่หลงมกมายสิ่งใดได้โดยง่าย

วศิน อินทสระ ได้แสดงทัศนะไว้ว่า มนสิการ แปลตามตัวว่า การทำไว้ในใจ (มน+การ) โดยปกติจะมีคำว่า โยนิโสมนสิการ การทำไว้ในใจ โดยแยบคายหรือโยนิโสมนสิการ การทำไว้ในใจโดยไม่แยบคายโดยใจความสำคัญ โยนิโสมนสิการ ก็คือ คิดถูกหรือคิดตามเหตุผล แม้กระทั่งซึ่งสำคัญมาก การกระทำที่เราทำนั้น ๆ ที่ไม่มีโลก ไม่มีไภรธ แต่ทำจากความหลง โมหะ เพราะความหลงนี้ถ้าเรามีโยนิโสมนสิการนั้นก็ช่วยแก้ไขโยนิโสมนสิการหรือปัญญาแก้โมหะได้ ดังนั้นในกระทำการนั้นเราควรถือเจตนาการกระทำและโยนิโสมนสิการ ถ้าเจตนาและกระทำที่ดีเป็นการสร้างสรรค์เป็นการสร้างผลประโยชน์แก่ตนเองและผู้อื่น แต่ถ้าหากตัวเราเองไม่ตรวจสอบหรือควบคุมจิตใจของตนเองเสียแล้ว เมื่อจิตใจคิดไม่ดีไม่ถูกต้องการจะกระทำสิ่งใดก็จะไม่ดีและก่อให้เกิดปัญหาทั้งแก่ตนเองและสังคมไปด้วย^{๒๕}

^{๒๔} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙), ภาษาธรรม, (กรุงเทพมหานคร : เลียงเชียง, ๒๕๔๘), หน้า ๑๒๓.

^{๒๕} วศิน อินทสระ, อธิบายมิลินทปัญหา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์บรรณาคาร, ๒๕๒๘), หน้า ๙๐-๙๑.

ศาสตราจารย์ แสง จันทร์งาม ได้แสดงทัศนะไว้ว่า ปัญญา หรือ โยนิโสมนสิการ ถือว่าเป็นสิ่งที่สำคัญเพราะเป็นตัวตรวจสอบควบคุมเจตนาการกระทำ แม้กระทั่งกิเลสด้วย ถ้าพิจารณาตรวจสอบอย่างดีแล้วอาจจะเปลี่ยน แม้กระทั่งเจตนาการกระทำ แม้กระทั่งกิเลส ถ้าพิจารณาตรวจสอบอย่างดีแล้วอาจจะเปลี่ยน^{๓๐}

๒.๒ ความสำคัญของโยนิโสมนสิการ

พระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญกับโยนิโสมนสิการมาก เพราะโยนิโสมนสิการเป็นความคิดเป็นเครื่องหมายนำทางให้เกิดความเห็นถูกดำเนินต่อไปจนประสบความสำเร็จทั้งระดับระยะต้น ระยะกลางและระยะปลายจนส่งเข้าถึงบรมมรรคผลขึ้นแก่ผู้ที่มีโยนิโสมนสิการดุจแสงอรุณขึ้นมาก่อนเมื่อดวงอาทิตย์จะขึ้น และเมื่อดำรงตั้งมั่นอยู่กับโยนิโสมนสิการ สิ่งที่ตั้งงาย่อมเกิดขึ้นกับชีวิตยังสามารถดำรงตนด้วยกุศลธรรม ด้วยการลดละอกุศลธรรมได้เจริญซึ่ง อริยอัษฎางคิกมรรค โพชฌงค์ ๗ บรรลุอนุตรวิมุตติได้ อันเป็นพื้นฐานให้เกิดปัญญาและสัมมาทิฐิมิปัญญาอันบริสุทธ์ และยังเป็นพื้นฐานที่จะให้เกิดหลักธรรมที่ตั้งงาม เพื่อการปฏิบัติที่ถูกต้องเหมาะสม อันจะก่อให้เกิดความสุขสูงสุดในชีวิตและหลุดพ้นจากทุกข์ได้จนถึงบรรลุนิพพานนับว่าโยนิโสมนสิการเป็นยอดของธรรมมีความสำคัญจำเป็นมากดังพระพุทธเจ้าตรัสให้ความสำคัญของโยนิโสมนสิการดังนี้

“ภิกษุทั้งหลายเมื่อดวงอาทิตย์อุทัยอยู่ ย่อมมีแสงอรุณขึ้นมาก่อนเป็นบุพนิमित ฉันทใดความถึงพร้อมด้วยโยนิโสมนสิการ ก็เป็นตัวนำ เป็นบุพนิमितแห่งการเกิดขึ้นของอริยอัษฎางคิกมรรค แก่ภิกษุนั้น ฉันทนั้น ภิกษุผู้ถึงพร้อมด้วยโยนิโสมนสิการ พึงหวังสิ่งนี้ได้ คือ อจกฺกเจริญ จักทำให้มากซึ่งอริยอัษฎางคิกมรรค”^{๓๑}

“ภิกษุทั้งหลายเมื่อดวงอาทิตย์อุทัยอยู่ ย่อมมีแสงทองเป็นบุพนิमितมาก่อน ฉันทใด โยนิโสมนสิการก็เป็นตัวนำ เป็นบุพนิमितแห่งการเกิดโพชฌงค์ ๗ แก่ภิกษุฉันทนั้นภิกษุผู้ถึงพร้อมด้วยโยนิโสมนสิการ พึงหวังสิ่งนี้ได้ คือ จกฺกเจริญจักทำให้มากซึ่งโพชฌงค์ ๗”^{๓๒}

^{๓๐} คณะกรรมการ การจัดทำหนังสือสรุปสัมมนาทางวิชาการ คณะศาสนาและปรัชญามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, สรุปการประชุมสัมมนาทางวิชาการ ศาสนาและปรัชญาพุทธศักราช ๒๕๕๓, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์นิลนารการพิมพ์, ๒๕๕๔), หน้า ๖๐.

^{๓๑} ส.ม.๑๙/๑๔๑/๑๑๓.

^{๓๒} ส.ส.๑๕/๔๒๕/๑๕๓.

“ภิกษุทั้งหลาย เพราะโยนิโสมนสิการ เพราะโยนิโสสัมมัมปธาน เราจึงด้วยบรรลุนุตรวิมุตติ จึงได้ประจักษ์แจ้งอนุตวิมุตติ แม้เธอทั้งหลายก็จะบรรลุนุตรวิมุตติได้ประจักษ์แจ้งอนุตวิมุตติได้ เพราะโยนิโสมนสิการ เพราะโยนิโสสัมมัมปธาน”^{๓๓}

“ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย (ว่าสำเร็จได้) แก่ผู้รู้ผู้เห็นมิใช่แก่ผู้ไม่รู้ มิใช่แก่ไม่เห็น; เมื่อรู้ อยู่ เห็นอยู่อย่างไร จึงจะมีความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลายเมื่อรู้เห็นโยนิโสมนสิการและอโยนิโสมนสิการ เมื่อมนสิการโดยไม่แยบคาย อาสวะที่ยังไม่เกิด ย่อมเกิดขึ้น และอาสวะที่เกิดขึ้นแล้ว ย่อมเจริญเพิ่มพูน, เมื่อมนสิการโดยแยบคาย อาสวะที่ยังไม่เกิด ย่อมไม่เกิดขึ้นและอาสวะที่เกิดขึ้นแล้วย่อมถูกละได้”^{๓๔}

“ภิกษุทั้งหลาย ร่างกายนี้ ดำรงอยู่ด้วยอาหาร อาศัยอาหารจึงดำรงอยู่ได้ ไม่มีอาหารดำรงอยู่ไม่ได้ อะไรเล่าคืออาหาร ....ก็คือการกระทำให้มากขึ้นซึ่งโยนิโสมนสิการ”^{๓๕}

“ดูกรมหาลิ โลภะ โทสะ โมหะ อโยนิโสมนสิการ จิตที่ตั้งไว้ผิดเป็นเหตุ เป็นปัจจัยเพื่อการกระทำชั่ว เพื่อความเป็นไปแห่งกรรมชั่ว, อโลภะ อโทสะ อโมหะ โยนิโสมนสิการ จิตที่ตั้งไว้ชอบ เป็นเหตุเป็นปัจจัยเพื่อการกัลยาณกรรมเพื่อความความเป็นไปแห่งกัลยาณกรรม”^{๓๖}

“เราไม่เล็งเห็นธรรมอื่นมั่นสักอย่าง ที่เป็นเหตุให้เกิดกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้น หรือให้อกุศลธรรมเกิดขึ้นแล้วเสื่อมไปเหมือนโยนิโสมนสิการเลย เมื่อมีโยนิโสมนสิการกุศลที่ยังไม่เกิด ย่อมเกิดขึ้น และอกุศลที่เกิดขึ้นแล้วย่อมเสื่อมไป”^{๓๗}

“เราไม่เล็งเห็นธรรมอื่นมั่นสักข้อ ซึ่งเป็นเหตุให้โทษชงค์ที่ยังไม่เกิดได้เกิดขึ้น หรือให้โทษชงค์ที่เกิดขึ้นแล้วถึงความเจริญเต็มบริบูรณ์ เหมือนโยนิโส

^{๓๓} ม.ม.๑๒/๑๑/๑๒.

^{๓๔} ส.ม.๑๙/๓๕๗-๓๗๒/๙๔-๙๘.

^{๓๕} อ.จ.ทสก๒๔/๔๗/๙๐.

^{๓๖} อ.จ.เอก๒๐/๖๘/๑๕.

^{๓๗} อ.จ.เอก๒๐/๗๖/๑๗.

เลขทะเบียน _____
เลขเรียกหนังสือ _____
วันที่ _____

มนสิการเลยเมื่อมีโยนิโสมนสิการ โพลซงค์ที่ยังไม่เกิด ย่อมเกิดขึ้น และโพลซงค์ที่เกิดขึ้นแล้ว ย่อมถึงความเจริญเต็มบริบูรณ์”^{๓๘}

“เมื่อใช้โยนิโสมนสิการ นิวรรณ ๕ ย่อมไม่เกิด ที่เกิดแล้วก็ถูกกำจัดได้ในขณะเดียวกันก็เป็นเหตุให้โพลซงค์ ๗ เกิดขึ้นและเจริญเต็มบริบูรณ์”^{๓๙}

“เราไม่เล็งเห็นธรรมอื่นแม้สักข้อหนึ่ง ที่จะเป็เหตุให้ความสงสัยที่ยังไม่เกิด ก็ไม่ เกิดขึ้นหรือที่เกิดขึ้นแล้วก็ถูกกำจัดได้ เหมือนโยนิโสมนสิการเลย”^{๔๐}

“โยนิโสมนสิการในอสุภนิมิต เป็นเหตุให้ราคะไม่เกิด และราคะที่เกิดแล้วก็ถูกละได้ โยนิโสมนสิการในเมตตาเจโตวิมุตติ เป็นเหตุให้โทสะไม่เกิด และโทสะเกิดแล้วก็ถูกละได้ โยนิโสมนสิการ เป็นเหตุให้โมหะไม่เกิด และโมหะเกิดแล้วก็ถูกละได้”^{๔๑}

“ภิกษุทั้งหลาย ธรรมทั้งหลายเหล่านี้เหล่าใดก็ตาม ที่เป็นกุศล อยู่ในกุศล อยู่ในฝ่ายกุศลธรรมเหล่านั้นทั้งหมดมีโยนิโสมนสิการเป็นมูลรากประมุขลงในโยนิโสมนสิการ เรียกว่าเป็นยอดของธรรมเหล่านั้น”^{๔๒}

“โดยกำหนดว่าเป็นองค์ประกอบภายใน เราไม่เล็งเห็นองค์ประกอบอื่นแม้สักข้อหนึ่งที่เป็นประโยชน์ยิ่งใหญ่ เหมือนโยนิโสมนสิการเลย”^{๔๓}

“สำหรับภิกษุผู้เสขะ ยังไม่บรรลอรหัตตผล พรารณาความเกษมจากโยคะ อันยอดเยี่ยม เราไม่เล็งเห็นองค์ประกอบภายในอย่างอื่นแม้สักอย่าง ที่มีประโยชน์มากเหมือนโยนิโสมนสิการเลย ภิกษุผู้ใช้ โยนิโสมนสิการย่อมกำจัดอกุศลได้ และบำเพ็ญกุศลให้เกิดขึ้น”^{๔๔}

“เราไม่เล็งเห็นธรรมอื่น แม้สักข้อหนึ่ง ซึ่งเป็นเหตุให้สัมมาทิฐิที่ยังไม่เกิดได้เกิดขึ้น หรือให้สัมมาทิฐิที่เกิดขึ้นแล้ว เจริญยิ่งขึ้น เหมือนโยนิโส

^{๓๘} ส.ม.๑๙/๔๔๖-๗/๑๒๒.

^{๓๙} อ.จ.เอก.๒๐/๒๑/๕.

^{๔๐} อ.จ.ติก.๒๐/๕๐๘/๒๕๘.

^{๔๑} ส.ม.๑๙/๔๖๕/๑๒๙.

^{๔๒} อ.จ.เอก.๒๐/๑๐๘/๒๒.

^{๔๓} ข.อิตติ.๒๕/๑๙๔/๒๓๖.

^{๔๔} อ.จ.เอก.๒๐/๑๘๖/๑๒๓.

มนสิการเลย เมื่อมีโยนิโสมนสิการสัมมาทิฏฐิที่ยังไม่เกิด ย่อมเกิดขึ้น และ
สัมมาทิฏฐิที่เกิดขึ้นแล้ว ย่อมเจริญยิ่งขึ้น”^{๕๕}

“ธรรม ๙ อย่างที่มีอุปการะมาก ได้แก่ ธรรม ๙ อย่าง ซึ่งมีโยนิโสมนสิการ
เป็นมูล กล่าวคือ เมื่อโยนิโสมนสิการ ปราโมทย์ย่อมเกิด เมื่อมีปราโมทย์ ปิดย่อม
เกิด เมื่อมีใจปิติ กายย่อมสงบระงับ เมื่อกายสงบระงับ ย่อมได้เสวยสุข ผู้มีสุข จิต
ย่อมเป็นสมาธิ ผู้มีจิตเป็นสมาธิ ย่อมเห็นตามเป็นจริง เมื่อรู้เห็นตามเป็นจริง ย่อม
นิพพิทาเอง เมื่อนิพพิทาก็วิราคะเพราะวิราคะ ก็วิมุตติ”^{๕๖}

๒.๓ การเกิดขึ้นของโยนิโสมนสิการ

สรรพสิ่งบนโลกเกิดขึ้นเพราะมีเหตุและปัจจัยทำให้เกิด หนูนเนื่องผลักดันให้เกิดมีเกิดเป็น
โดยตัวเอง วิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการ ก็เช่นเดียวกันเกิดขึ้นได้เพราะปัจจัยทำ สิ่งที่เป็นปัจจัยให้เกิด
โยนิโสมนสิการ เกิดขึ้นได้อาจจะมีหลายสาเหตุ ผู้ศึกษากล่าวถึงสาเหตุที่ทำให้เกิดโยนิโสมนสิการอัน
สรุปได้เพียง ๒ ประการ คือ

๑. ปัจจัยภายนอก หมายถึง ปรโตโฆสะและกัลยาณมิตร หรือการคบสัทบุรุษ (สัพฺปิริสังเสวะ)
๒. ปัจจัยภายในการฟังธรรม (สัมมัสมฺมสฺวานะ) การพิจารณา

๒.๓.๑ ปัจจัยภายนอกปรโตโฆสะและกัลยาณมิตร หรือการคบสัทบุรุษ ปัจจัยภายนอก

ประกอบด้วยองค์ประกอบสำคัญ คือ ปรโตโฆสะและกัลยาณมิตรหรือการคบสัทบุรุษ
ปรโตโฆสะ แปลว่าเสียงจากผู้อื่นหรือการกระตุ้นชักจูงจากภายนอก ได้แก่ สั่งสอน แนะนำ การถ่ายทอด
การโฆษณา คำบอกเล่า ข่าวสาร คำชี้แจงอธิบายจากผู้อื่น การเรียน เปลี่ยนแบบจากแหล่งต่าง ๆ
ภายนอก หรืออิทธิพลจากภายนอก แหล่งสำคัญของการเรียนรู้ประเภทนี้เช่น พ่อแม่ ครู

อาจารย์ เพื่อน คนแวดล้อมใกล้ชิด ผู้ร่วมงาน ผู้บังคับบัญชา และผู้ใต้บังคับบัญชา บุคคลมี
ชื่อเสียง คนโด่งดัง คนผู้ได้รับความนิยมในด้านต่าง ๆ หนังสือ สื่อมวลชนทั้งหลาย สถาบันศาสนาและ
วัฒนธรรม เป็นต้น ในที่นี้หมายถึงเฉพาะที่แนะนำในทางที่ถูกต้องดีงาม ให้ความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง
โดยเฉพาะที่สามารถช่วยนำไปสู่ปัจจัยที่ ๒ ได้ ปัจจัยข้อนี้จัดเป็นองค์ประกอบฝ่ายภายนอกหรืออาจ
เรียกว่า ปัจจัยทางสังคม^{๕๗}

สิ่งพิมพ์นี้เป็นทรัพย์สินของสังฆมณฑล มจร.

ผู้โคพบอยู่ในที่อื่นไม่ถาวร

โปรดนำมาส่งที่แผนกห้องสมุดด้วย รอบคอบ

^{๕๕}ที่.ป.๑๑/๔๕๕/๓๒๙.

^{๕๖}ส.ม.๑/๒๑/๑๓๘.

^{๕๗}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), วิธีคิดตามหลักหลักพุทธธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๙,
(กรุงเทพมหานคร : กองทุนอริยามรรค, ๒๕๔๖), หน้า ๑๐.

กัลยาณมิตร แปลว่า “มิตรดีงาม” หมายถึง มิตรผู้มีคุณอันบัณฑิตพึงนับเพื่อนที่ดี^{๔๘} บุคคลที่ใกล้ชิดเป็นคนดี บางครั้งก็เรียกไปได้หลายชื่อได้แก่ สัตบุรุษ บัณฑิต คนดี คนมีปัญญา คนมีคุณธรรม ที่ช่วยเหลือสั่งสอนผู้อื่นให้เดินทางไปสู่แนวทางปัจจุบันและอนาคตได้อย่างถูกต้องเพื่อนที่ดี มิตรผู้มีพระคุณ น่านับถือ น่าเจริญ รู้จักพูดคุยได้ ผู้ทนต่อถ้อยคำ ผู้สามารถกล่าวถ้อยคำชี้แจงเรื่องที่ลึกซึ้งเข้าใจเป็นอย่างดี เป็นผู้กระทำได้จริงในสิ่งที่สอนแก่ผู้อื่น ผู้มีสาระในชีวิตเป็นอยู่ภายในและภายนอกเป็นคนดี มีปัญญา มีคุณธรรม เป็นบัณฑิตผู้ฉลาดในการดำเนินชีวิตด้วยปัญญา โดยการคิดดี พูดดี เป็นผู้แนะนำสั่งสอน ชักนำให้เกิดสัมมาทิฐิ เป็นสัตบุรุษ ผู้รู้เห็นเหตุ ผู้รู้ผล ผู้รู้จักตนเอง ผู้รู้ประมาณ รู้กาลเทศะ รู้ชุมชน รู้นิสัยของบุคคล ผู้ควรเข้าไปปรึกษา สดับฟัง ขอแนะนำสั่งสอน ศึกษาแบบอย่างแนวทาง ของการกระทำ ผู้เพียบพร้อมด้วยคุณสมบัติ ที่จะสั่งสอน ชี้แนะ ชักจูง ช่วยบอกช่องทาง เป็นตัวอย่างจิตใจไปในการดำเนินชีวิตอย่างถูกต้อง เป็นพหูสูตทรงปัญญามีหลักการ วิธีการอุปกรณ์มีอุบายหลายวิธีในการดำเนินการ เพื่อให้เกิดผลในการอบรม เป็นผู้ประสบความสำเร็จโดยธรรม ผู้แนะนำตักเตือน พร่ำสอน ชี้โทษชมชี้ยี้ ห้ามปรามจากความชั่ว^{๔๙}

๒.๓.๒ กัลยาณมิตร

ในแง่หน้าที่ต่อบุคคลอื่น สมควรมีคุณสมบัติพิเศษจำเพาะสำหรับการทำหน้าที่นั้นอีกส่วนหนึ่ง โดยเฉพาะคุณสมบัติพื้นฐานซึ่งในพระพุทธศาสนาบุคคลผู้ได้ชื่อว่าเป็นมิตรที่ดีต้องประกอบด้วยคุณธรรมที่ดี ๗ ประการที่เรียกว่า กัลยาณธรรม ๗ ประการคือ

๑. ปิโย เป็นที่รัก ชวนให้เข้าไปใกล้สนทนาปรึกษาแนะนำ
๒. ครุ นำเคารพ เชื่อถือ มีความประพฤตินสมควร ทำให้เกิดความอบอุ่นใจ
๓. ภาวนีโย นายกอง ในความรู้อะกัณเภาปัญญาชี้แจงให้เข้าใจง่าย เป็นการฝึกตนอยู่เสมอเอาเป็น แบบอย่าง
๔. วตตา จพูดให้รู้จักชี้แจง คอยให้คำแนะนำตักเตือน เป็นปรึกษาที่ดี
๕. วจนกุขโม ออดทนต่อถ้อยคำรับฟังการติเตียนของผู้อื่นได้ ไม่โกรธง่าย
๖. คมภีรณจ กถกตดา กล่าวเนื้อหาให้พิสดาร ได้ อธิบายเรื่องยากให้เข้าใจและเรียนรู้ได้ลึกซึ้ง
๗. โนจภูฐานะ นิโยชเย ไม่ชักนำในทางที่ เสื่อมเสียเสียหายชื่อเสียง เหลวไหลไม่สมควร^{๕๐}

^{๔๘} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลคำศัพท์, อ่างแล้ว, หน้า ๑๕.

^{๔๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘.

^{๕๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๗๖-๒๗๗.

กัลยาณมิตรตาคือ ความเป็นผู้มีกัลยาณมิตรนั้น ท่านแสดงความหมายว่า ได้แก่ การเสวนาสังเสวนา คบหา รักดี มีจิตฝึกฝนไปหาบุคคลที่มีศรัทธา มีศีล มีสัตคือพหูสูต มีจาคะ และมีปัญญา^{๕๑}

๒.๓.๓ สัตตบุรุษ

สัตตบุรุษ คือ คนดีที่แท้ มีธรรมของสัตตบุรุษ ที่เรียกว่า สปัปฺริสธรรม ๗ ประการดังนี้

๑. อัมมัญญุตาคือ ความรู้จักธรรม รู้หลักและรู้จักเหตุ คือรู้จักหลักความจริงของธรรมชาติรู้จักหลักเกณฑ์ รู้กฎแห่งธรรมดารู้หลักการที่จะทำให้เกิดผลซึ่งจะเป็นการกระทำได้ตามความมุ่งหมาย เช่น ภิกษุรู้หลักธรรมที่ตนจะต้องศึกษาและปฏิบัติคืออะไร มีอะไรบ้างจึงจะทำให้เกิดผลที่ต้องการ

๒. อัถถัญญุตาคือ ความรู้จักธรรม รู้ความมุ่งหมายรู้จักผล คือความหมายและมุ่งหมายของหลักธรรมการสั่งสอน หน้าที่ วัสดุที่ประสงค์ ตลอดจนปัจจัยประโยชน์ที่เป็นจุดมุ่งหมายหรือสาระชีวิต

๓. อัถตัญญุตาคือ ความรู้จักตน และรู้จักความเป็นจริง ภาวะ เพศ กำลัง ความรู้ ความสามารถ เช่นคุณธรรมภิกษุของตนตามความเป็นจริง เพื่อประโยชน์ที่เหมาะสมและให้เกิดมี เช่น ภิกษุรู้ว่าตนมีศรัทธา ศีล จาคะ ปัญญาและปฏิภาณแค่ไหน

๔. มัตตัญญุตาคือ ความรู้จักประมาณคือความพอเหมาะพอดี เช่นรู้จักประมาณในการประมาณการบริโภคอาหารในการใช้จ่ายทรัพย์ภิกษุรู้จักประมาณ ในการรับปัจจัย ๔ เป็นต้น

๕. กาลัญญุตาคือ ความรู้จักกาลรู้ว่าเวลาไหน ควรทำอะไร เวลาทำงานหรือปฏิบัติหน้าที่ต่างๆ ให้ตรงเวลา ให้ทันเวลา ให้เป็นเวลาให้เหมาะสม เป็นต้น

๖. ปริสัจญุตาคือ รู้จักชุมชน คือ รู้จักถิ่น และชุมชน รู้จักมารยาท ระเบียบวินัยขนบธรรมเนียม ประเพณี และข้อควรปฏิบัติอื่น ๆ ต่อชุมชนนั้น ๆ

๗. บุคคลัญญุตาคือ ความรู้จักบุคคลคือความแตกต่างแต่ละบุคคล โดยอริยาศัยความสามารถ และคุณธรรมเป็นต้น เพื่อปฏิบัติต่อผู้นั้นโดยถูกต้อง เช่นว่า ควรจะคบหรือไม่ จะเกี่ยวข้อง จะใช้จะยกย่อง จะตำหนิ หรือแนะนำสั่งสอนอย่างไร จึงจะได้ผลดี เป็นต้น^{๕๒}

ดังนั้น คนดีมีปัญญา ที่เรียกว่า บัณฑิตหรือสัตตบุรุษ เมื่อใครไปคบหาเมื่อเขาเองทำหน้าที่เผยความรู้ คือความดีงามแก่ผู้อื่น ชักจูงให้ผู้อื่นมีความรู้ความเห็นถูกต้อง หรือให้มีศรัทธาที่จะยึดถือตามอย่างตนอย่างใดอย่างหนึ่งจะโดยการสั่งสอน การแนะนำ หรือกระจายความรู้ความเข้าใจนั้นออกไปด้วยความปรารถนาดี ด้วยความเมตตากรุณา ก่อให้เกิดสัมมาทิฐิทั้งในระดับโลกียะและ โลกุตระได้ และก่อให้เกิดการประพตติ ก็เรียกว่า เป็นกัลยาณมิตร คุณสมบัติของผู้เป็นกัลยาณมิตรที่ดี

^{๕๑} อภิ.สง.๓๔/๘๕๓/๓๓๐.

^{๕๒} ที.ปา.๑๑/๓๓๑/๒๖๔.

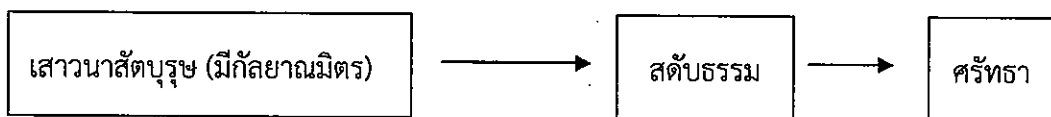
ตามที่กล่าวไว้ข้างต้น บุคคลผู้มีคุณสมบัติเช่นนี้อย่างสมบูรณ์ เช่นพระศาสดาเป็นกัลยามิตรของสรรพสัตว์ ส่วนกัลยามิตรที่มีในโลกนี้ไม่สมบูรณ์ด้วยคุณสมบัติทั้ง ๗ ประการตามกัลยามิตร แต่อย่างไรก็ตามจะอนุโลมให้เรียกว่า มีความหวังดี ความปรารถนาดี มีน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ให้บุคคลใกล้ชิดสังคมนามากที่สุด คือ บิดามารดาเป็นกัลยามิตรของบุตรธิดา ครู เป็นกัลยามิตรของศิษย์ และเพื่อนเป็นกัลยามิตรของเพื่อน เป็นต้น

๒.๓.๔ การฟัง/ฟังดูคำสอน (สัมมัสมัสสวณะ)

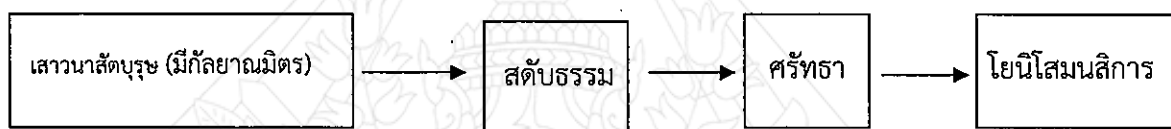
การพิจารณาการฟังดูคำสอน คือการเอาใจใส่ระดับตรัสฟังคำบรรยาย คำแนะนำสั่งสอน แสวงหาความรู้ทั้งจากตัวเองและบุคคลโดยตรงและจากหนังสือ หรือสื่อมวลชน ตั้งใจเล่าเรียน ค้นคว้า หมั่นปรึกษาสอบถาม ให้เข้าถึงกับความรู้ที่แท้จริง ในทางพระพุทธศาสนาถือว่ากระบวนการเกิดปัญญาหรือความรู้ พระพุทธศาสนายอมรับว่า ต้องผ่านการสดับธรรมเรียกว่า สุตะ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งใน ๓ ที่ทำให้เกิดปัญญา ดังพุทธสุภาษิตที่ว่าฟังด้วยดียอมได้ปัญญา สุตะจะเกิดขึ้นต้องผ่านกระบวนการภายนอกที่เรียกว่า กัลยามิตรหรือผู้สั่งสอน เช่นพระศาสดา หรือสัตบุรุษ เป็นผู้ถ่ายทอด ผลของสุตะทำให้เกิดปัญญาในระดับที่ภายนอกเป็นประสบการณ์จากภายนอกเป็นเพียงปัญญาในชั้นโลกียะมีความสามารถในการบรรลุธรรมในระดับโลกียะ ในทางพุทธศาสนาในเบื้องต้นยังไม่ผ่านกระบวนการตริตระอย่างแยกคายที่เรียกว่า โยนิโสมนสิการ แต่เกิดความเชื่อหรือ ศรัทธาได้รับการพิจารณาว่าเป็นขั้นแรกที่จะนำไปสู่ปัญญา โดยอาศัยศรัทธา เป็นตัวนำเข้าไปสู่ขั้นตอนต่างๆจนถึงปัญญาได้

๒.๓.๕ การทำหน้าที่ของกัลยามิตร และการสดับฟังธรรม

กัลยามิตร ทำหน้าที่เป็นปัจจัยให้เกิดศรัทธาหรือเป็นสื่อช่วยให้คนผู้นั้นมองความสัมพันธ์กับสิ่งทั้งหลายที่แวดล้อมตัวอยู่อย่างถูกต้อง โดยการชี้แนะ สั่งสอน อบรมและอื่น ๆ จนเกิดการพิจารณาให้รู้ได้ตามความเป็นจริงด้วยตนเองหรือหลักแห่งความดีงามที่กัลยามิตรแสดง ผู้ซึ่งจะทำหน้าที่ชักนำสั่งสอนให้ผู้อื่นมีความรู้ความเข้าใจ เกิดความคิดเห็นถูกต้องยังให้เกิดศรัทธาให้แก่ผู้รับฟัง คำสอนขึ้นได้ เมื่อเป็นเช่นนั้น เราอาจแยกแยะดูขั้นตอนกระบวนการ จะเห็นว่าการเล่นวากับกัลยามิตรนั้น นำไปสู่ความได้สดับฟังธรรม คือ คำสอนชี้แนะต่าง ๆ โดยตรงบ้าง โดยอ้อมบ้างเมื่อหลักความจริงหรือหลักแห่งความดีงามที่กัลยามิตรแสดงนั้น เป็นจริง หรือดีงามจริง ได้ดีมีเหตุผลจริงผู้รับฟังเกิดศรัทธา เขียนเป็นกระบวนการธรรมดังนี้

ถึงตอนนี้ ก็มาถึงจุดสำคัญในกระบวนการเกิดขึ้นของโยนิโสมนสิการ กล่าวคือ เมื่อจุดเชื่อมต่อกองค์ประกอบภายนอก หรือปัจจัยทางสังคมเกิดขึ้น เข้าสู่องค์ประกอบภายในตัวบุคคล ตามหลักที่ว่าองค์ประกอบภายนอก คือ ปรโตโฆสะในที่นี้ได้แก่ความมีกัลยาณมิตรหรือสัตตบุรุษ และปัจจัยภายนอกนี้เอง ซึ่งเป็นหน้าที่ของกัลยาณมิตรที่จะช่วยบุคคลนั้นเกิดโยนิโสมนสิการขึ้นมาได้ กัลยาณมิตร ไม่เพียงมีเป้าหมายอยู่เพียงแค่ขั้นศรัทธา แต่พึงใช้ศรัทธาเป็นเครื่องมือที่ช่วยกระตุ้นจุดฉนวนโยนิโสมนสิการได้โดยสะดวกขึ้น โดยนัยนี้กัลยาณมิตรอาศัยศรัทธาเป็นเครื่องมือเชื่อมโยง และใช้การแสดงธรรม ธรรมที่แสดง หรือวิธีแสดงธรรมนั่นเอง ช่วยให้ผู้ฟังหรือบุคคลปลูกโยนิโสมนสิการให้เกิดขึ้น คือ ให้รู้จักคิดพิจารณาด้วยตนเองโดยมองโลกทั้งหลายตามสภาวะ เหตุปัจจัย กัลยาณมิตรก็อาจคิดช่วยประคับประคองชี้ช่องทางสนับสนุนเสริมโยนิโสมนสิการนั้นด้วยการแสดงธรรมไปเรื่อยๆ พร้อมทั้งปัจจัยภายนอกมาโยงกับปัจจัยภายใน คือ ปรโตโฆสะที่ดีช่วยหนุนโยนิโสมนสิการ รู้จักพิจารณาให้เห็นตามความเป็นจริงจนรู้ได้ด้วยตนเอง เมื่อเกิดโยนิโสมนสิการก็สามารถก้าวไปในกระบวนการศึกษาและการปฏิบัติธรรมที่ถูกต้องได้ โดยกระบวนการเขียนไว้ว่า

ขั้นนี้จะเห็นการเกิดขึ้นของโยนิโสมนสิการนั้นถือว่าสมบูรณ์ และเห็นได้ชัดว่าการทำหน้าที่ของกัลยาณมิตรอันทำให้การสดับธรรมเป็นลำดับต่อมา แล้วเกิดศรัทธาที่อยากจะเชื่ออยากจะใคร่ครวญคิดพิจารณาตาม และให้เราเข้าไปคิดไตร่ตรองอันเป็นปัจจัยให้เกิดโยนิโสมนสิการ เพราะเมื่อเรารู้ เห็น ได้อ่าน ได้ฟังสิ่งใด เราก็รู้จักคิดพิจารณาด้วยตนเอง โดยแยกแยะให้เห็นสภาวะตามความเป็นจริง และสืบสาวให้เหตุผลได้ เมื่อคิดพิจารณาไตร่ตรองเช่นนี้ได้ชื่อว่าโยนิโสมนสิการเกิดขึ้นแล้ว

ดังนั้นการเกิดขึ้นของโยนิโสมนสิการด้วยเหตุจากการคิดพิจารณาอย่างแยกแยะโดยอาศัยความศรัทธาต่อกัลยาณมิตร ซึ่ง เป็นปัจจัยภายนอกที่สามารถทำให้เกิดสัมมาทิฐิได้ ดังพุทธพจน์แสดงความสำคัญของกัลยาณมิตรไว้ว่า “สำหรับภิกษุยังต้องศึกษาเรามองไม่เห็นองค์ประกอบภายนอกอื่นใดมีประโยชน์มากเท่า ความมีกัลยาณมิตรเลย”^{๕๓}

“เพราะกัลยาณมิตรคือบุคคลที่เพียบพร้อมด้วยคุณสมบัติที่จะสั่งสอน แนะนำ ชี้แจง ชักจูง หรือเป็นตัวอย่างให้ผู้อื่นดำเนินไปในมรรคแห่งการฝึกฝนอบรมอย่างถูกต้อง”^{๕๔}

^{๕๓} ขุ.อติ.อ.๒๕/๑๙๔-๕/๒๓๗.

^{๕๔} วิสุทธิ.๑/๑๒๓-๑๒๕/๒๓๗.

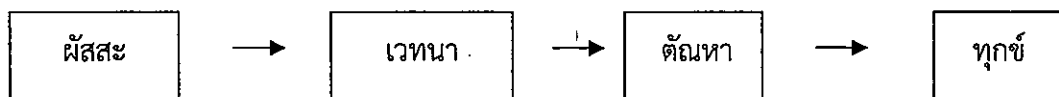
๒.๓.๖. ลักษณะของการเกิดความคิดแบบโยนิโสมนสิการ

การคิดเกิดจากกระบวนการรับรู้เริ่มต้นจากอายตนะภายนอกอายตนะภายในประสมเชื่อม ต่อรับรู้อารมณ์ทั้ง ๖ คือ รูป รส กลิ่น เสียง สัมผัสและธรรมารมณ์ด้วยเครื่องรับรู้อินทรีย์ทั้ง ๖ เกิด ญาณคือความรู้ต่ออารมณ์ทั้ง ๖ นั้นเช่น ได้เห็น ได้ยิน ได้กลิ่นซึ่งภาษาบาลีเรียกว่า ผัสสะ เมื่อ เกิดการกระทบ หรือถูกต้องแล้วก็จะมีความรู้สึกต่ออารมณ์นั้น เช่น สุข ทุกข์ เฉย ๆ เรียกว่าเวทนา พร้อมอารมณ์ว่าเป็นนั้นเป็นนี่จำได้หมายรู้เรียกว่าสัญญาจากนั้นก็เกิดกระบวนการคิดเพราะธรรม ทั้งหลายอาศัยกันเกิดขึ้น โดยเขียนเป็นกระบวนการ

ขั้นตอนของความคิด (วิตักกะ) มีความสำคัญอย่างยิ่งในการที่จะกำหนดบุคคล อารมณ์ สังคม แต่ความคิดจะเป็นอย่างไรย่อมต้องอาศัยเหตุปัจจัยหลายอย่างปรุงแต่งความคิดในเหตุนี้เวทนาเป็น

หนึ่งปัจจัยที่มีอิทธิพลอย่างมากต่อการคิดได้แก่ความรู้สึกสุขทุกข์และเฉย ๆ โดยปกติเมื่อเกิด ความรู้สึกสุขสบายก็พอใจชอบใจ อยากได้ อยากเสพ อยากเป็น อยากมีเกิดเป็นตัณหาฝ่ายบวก แต่ถ้า รู้สึกทุกข์ ไม่สบายกายไม่สบายใจบีบคั้นเกิดความคับข้องใจไม่ชอบ อยากหลีกเลี่ยง อยากทำลายเป็น ตัณหาฝ่ายลบ ต่อจากนั้นความคิดปรุงแต่งต่าง ๆ ก็เกิดขึ้นที่อารมณ์พร้อมด้วยความจำ หมายรู้สิ่งนั้น สิ่งนี้แล้วความคิดปรุงแต่งก็ดำเนินไปตามความชอบใจ ไม่ชอบใจปรุงแต่งของความคิดไปตามความโน้มเอียง ความเคยชิน และจิตนิสัยต่าง ๆ ที่สะสมไว้ (สังขาร) จากความคิดก็อาจจะแสดงออกมาเป็นการพูด และการกระทำต่าง ๆ ในกรณีไม่แสดงออกภายนอกอย่างน้อยมีผลกระทบต่าง ๆ อยู่ภายในจิตใจ เกิด ความกระทบ วุ่นวาย เร่าร้อน ขุ่นมัว เศร้าหมอง ในกรณีที่เกิดความรู้สึกเฉย ๆ ไม่สุข ไม่ทุกข์ ปล่อยให้ ความคิดเลื่อนลอย เพื่อฝันไม่มีจุดหมาย ซึ่งรวมความแล้วเรียกว่าเป็นสภาพที่ไม่เกื้อกูลต่อคุณภาพชีวิต (เป็นอกุศล) สร้างปัญหาและก่อให้เกิดทุกข์อันเกิดจากเหตุปัจจัยต่อเนื่องกันตั้งกระบวนการธรรม เขียนได้ดังนี้

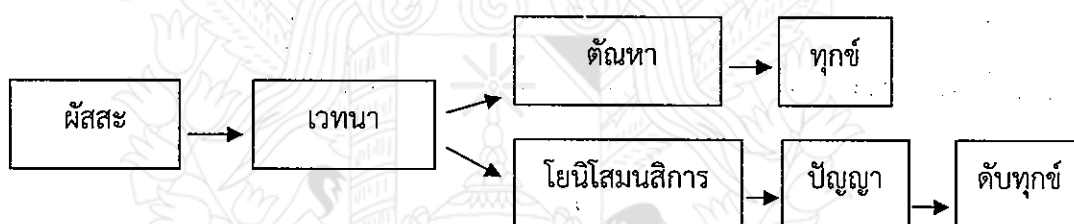
กระบวนการแห่งปัญหานี้ ในชีวิตบุคคลคนทั่ว ๆ ไปส่วนใหญ่ที่ดำเนินชีวิตในวันหนึ่งอาจ เกิดขึ้นนับครั้งไม่ถ้วน ชีวิตที่ไม่ได้รับการศึกษาเรียนรู้ย่อมถูกกระบวนการแห่งปัญหาครอบงำและ

ดำเนินไปอย่างง่ายและยิ่งสั่งสมความเคยชินมาก ๆ ก็ยิ่งเป็นไปอย่างคล่องตัวเป็นสร้างทุกข์เกิดปัญหาต่อเนื่องกันหรือเกิดเป็น วงจรแห่งทุกข์ขึ้น

เมื่อมนุษย์เริ่มมีการศึกษาขึ้นมนุษย์เริ่มใช้สติปัญญา ไม่ปล่อยให้กระบวนการคิดหรือกระบวนการแห่งทุกข์ข้างต้นเกิดขึ้น มนุษย์เริ่มใช้สติสัมปชัญญะและองค์ประกอบอื่น ๆ เข้ามาลดทอนกระแสของกระบวนการเกิดทุกข์ทำให้มนุษย์หลุดพ้นเป็นอิสระไม่ถูกกระบวนการความคิดที่เป็นทุกข์ครอบงำโดยสิ้นเชิง องค์ประกอบซึ่งเป็นเหตุปัจจัยหนึ่งที่จะสามารถแก้ปัญหาหรือดับทุกข์ได้นั้นคือ ปรโตโฆสะและโยนิโสมนสิการ ปรโตโฆสะ (กัลยาณมิตรหรือสัตตบุรุษ) ในเบื้องต้นเป็นเพียงเหนี่ยวรั้งยึดเหนี่ยวไว้หรือขัดขวางไว้ไม่ให้ไหลไปตามกระแสของกระบวนการคิดนั้น หรือในขั้นที่สูงขึ้นปรโตโฆสะที่ดีอาจชักนำศรัทธาประเภทที่นำไปสู่ความคิดพิจารณาเชื่อมโยงได้เอง ฉะนั้นปรโตโฆสะช่วยสื่อนำนั้นเริ่มต้นด้วยองค์ธรรมที่เรียกว่าโยนิโสมนสิการเมื่อโยนิโสะเกิดขึ้นแล้ว จากนั้นก็จะเกิดการคิดที่ใช้ปัญญาและทำให้ปัญญาเจริญงอกงามยิ่งขึ้น นำไปสู่การแก้ปัญหา เป็นทางแห่งการดับทุกข์

จุดสำคัญที่โยนิโสมนสิการเข้ามาเริ่มบทบาท ก็คือการตัดตอนไม่ให้เวทนามีอิทธิพลเป็นปัจจัยก่อให้เกิดตัณหาต่อไปคือให้มีแต่เพียงสเวยเวทนา แต่ไม่เกิดตัณหา เมื่อไม่เกิดตัณหาก็ไม่มีความคิดปรุงแต่งตามอำนาจของตัณหา เมื่อตัดตอนกระบวนการคิดสนองตัณหาแล้วโยนิโสมนสิการก็นำความคิดไปสู่แนวทางของการเกิดปัญญาแก้ปัญหาดับทุกข์ได้เขียนเป็นกระบวนการความคิดได้ดังนี้

ฉะนั้นหน้าที่ของโยนิโสมนสิการ ก็คือ ความคิดที่สกัด ตัณหา หรือการคิดเพื่อสกัดตัดหน้า อวิชชาและตัณหา กล่าวคือ เมื่อมีการรับรู้อารมณ์หรือเรียกว่าได้รับประสบการณ์อย่างใดอย่างหนึ่งแล้วตามปกติกระบวนการความคิดก็จะเล่นต่อไปทันที ตอนนี้เป็นจุดหรือขั้นตอนของการช่วงชิงบทบาทกัน ถ้าอวิชชาตัณหาเข้ามาชิงเอาความคิดไปได้ก่อน ความคิดต่อจากนั้นก็จะเป็นกระบวนการธรรมของอวิชชาตัณหา แต่ถ้าโยนิโสมนสิการเข้ามาสกัดตัดหน้าอวิชชาตัณหาได้ ก็จะชักความคิดเข้าสู่แนวทางที่ถูกต้อง คือเกิดกระบวนการคิดปลอดอวิชชาและตัณหา เป็นกระบวนการธรรมแห่งกุศลธรรมก้าวสู่กระบวนการธรรมแห่งวิชาวิมุตติแทนเป็นตัวนำกระบวนการความคิดบริสุทธิ์ที่พิจารณาตามสภาวะตามเหตุปัจจัย คิดเป็นทางไปอย่างมีลำดับ ทำให้เข้าใจความจริง ทำให้เกิดกุศลธรรมอย่างน้อยก็ทำให้วางใจ

วางท่าทีและปฏิบัติต่อสิ่งนั้น ๆ ได้เหมาะสมที่สุด หรือกล่าวอีกนัยคือโยนิโสมนสิการทำให้คนเป็นผู้ใช้ความคิด เป็นเจ้าหรือเป็นนายของความคิด เอาความคิดมารับใช้ช่วยแก้ปัญหาทำให้คนอยู่สุขสบาย

ในกระบวนการความคิดที่มีโยนิโสมนสิการเช่นนี้ สติสัมปะชัญญะจะเข้ามาร่วมทำงานอยู่ด้วยโดยตลอด เพราะโยนิโสมนสิการเป็นอาหารหล่อเลี้ยงอยู่ก็คือ การนำเอาโยนิโสมนสิการมาใช้ในทางปฏิบัติมี ๒ แบบ คือ โยนิโสมนสิการที่มุ่งสกัดหรือกำจัดอวิชชาโดยตรงและโยนิโสมนสิการที่มุ่งสกัดหรือบรรเทาตัณหา

คัมภีร์ปัญจสุทนี กล่าวถึงส่วนโยนิโสมนสิการเป็นมูลแห่งวิวิญญู^{๕๕} เพราะเมื่อโยนิโสมนสิการเกิดขึ้นก็นำไปสู่การปฏิบัติตามมรรคมองค์ ๘ ซึ่งมีสัมมาทิฐิเป็นหัวหน้า สัมมาทิฐิก็คือวิชา เมื่อวิชาเกิดขึ้น อวิชชาก็ดับไป เมื่ออวิชชาดับกระบวนการธรรมนิโรธวารแห่งปฏิจจนุปบาทก็ดำเนินไปนำไปสู่ความดับทุกข์กล่าวโดยสรุปแล้ว กลไกการทำงานของโยนิโสมนสิการ และความสัมพันธ์ระหว่างปรโตโฆสะกับโยนิโสมนสิการ มีดังนี้

๑. โยนิโสมนสิการ

จะทำงาน ๒ ขั้นตอน คือ รับรู้อารมณ์หรือประสบการณ์จากภายนอก การรับรู้ด้วยโยนิโสมนสิการจะเป็นการรับรู้อย่างถูกต้อง มีการคิดค้นพิจารณาอารมณ์เรื่องราวด้วยสติซึ่งจะนำไปให้เกิดสัมมาทิฐิเป็นประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตและในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ด้วยปัญญา

๒. กัลยาณมิตร (ปรโตโฆสะคือเสียงจากอื่นที่ดี)

เป็นจุดเชื่อมต่อระหว่างบุคคลกับสภาพแวดล้อมภายนอก โดยกัลยาณมิตรจะคอยเชื่อมต่อบุคคลกับโลกทางจิตใจที่มีศรัทธาถูกต้องจะเกิดโยนิโสมนสิการ ซึ่งจะเกิดเป็นประโยชน์ต่อการเกิดความเห็นถูกหรือสัมมาทิฐิพัฒนาเป็นปัจจัยที่ก่อให้เกิดปัญญาซึ่งกลไกการทำงานของโยนิโสมนสิการมีความสัมพันธ์ระหว่างปรโตโฆสะกับโยนิโสมนสิการเป็นปัจจัยที่ก่อให้เกิดปัญญาโดยมีเป้าหมายสำหรับคนทุกประเภททั้งบรรพชิตคฤหัสถ์ครอบครัวคนทุกกลุ่มสังคมทั้งหมด

๒.๔ หลักการคิดตามแนวโยนิโสมนสิการ

โยนิโสมนสิการ เป็นการใช้ความคิดอย่างถูกวิธี เป็นขั้นที่เริ่มใช้ความคิดของตนเองเป็นอิสระ เป็นการฝึกการใช้ความคิด ให้รู้จักคิดอย่างถูกวิธี คิดอย่างมีระเบียบ รู้จัดคิดวิเคราะห์ ไม่มองเห็นสิ่งต่าง ๆ อย่างตื้น ๆ ผิวนั้น เป็นจุดเริ่มต้นสำคัญในการนำสร้างปัญญาที่บริสุทธิ์เป็นอิสระ การขัดและขัดเกลาภิเลสให้เบาบางลงหลักวิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการมีหลายวิธีใช้ประโยชน์ได้ทั้ง ๒ อย่าง คือ กำจัดอวิชชาและบรรเทาตัณหา

นอกจากโยนิโสมนสิการจะเป็นวิธีคิดที่ถูกต้องแล้วพระพุทธศาสนายังถือว่ากระบวนการการคิดแบบโยนิโสมนสิการ เป็นเหตุให้เกิดกุศลธรรมทั้งหมดอีกด้วย เป็นองค์ประกอบภายในที่เป็น

^{๕๕} ม.อ.๑/๘๙/๒๓.

ประโยชน์ยิ่งใหญ่ เป็นตัวนำแห่งการการเกิดขึ้นของอริยอัษฎางคิกมรรค เป็นเหตุให้สัมมาทิฐิที่ยังไม่เกิดได้เกิดขึ้น หรือให้สัมมาทิฐิที่เกิดขึ้นแล้วเจริญยิ่งขึ้นเป็นตัวนำแห่งการเกิดขึ้นของโพชฌงค์ ๗ และทำให้โพชฌงค์ ๗ เจริญยิ่งขึ้น โยนิโสมนสิการ พร้อมด้วยโยนิโสสัมมัตถานทำให้ได้ประจักษ์แจ้งอนุตรวิมุตติ ทำให้อาสวะที่ยังไม่เกิดยอมเกิดขึ้นและอาสวะที่เกิดขึ้นแล้วยอมถูกละได้ เป็นปัจจัยเพื่อการกระทำกัลยาณธรรม เป็นไปเพื่อความดำรงมั่นไม่เสื่อมสูญ ไม่อันตรายแห่งสังขาร โยนิโสมนสิการในอสุภนิมิตกัจจราคะได้ ในเมตตาทิจโตวิมุตติกัจจโทสะและได้โดยการใช้โยนิโสมนสิการกัจจโมหะได้และโยนิโสมนสิการเป็นมูลรากทำให้เกิดธรรมที่สูงยิ่งขึ้นตามลำดับ คือ เมื่อมีโยนิโสมนสิการ ปราโมทย์ยอมเกิดขึ้น เมื่อปราโมทย์ ปิติยอมเกิด เมื่อมีปิติ ปัสสัทธิ คือ กายใจสงบระงับยอมเกิด เมื่อมีปัสสัทธิ ย่อมมีสุข เมื่อมีสุข จิตยอมเป็นสมาธิ เมื่อจิตเป็นสมาธิ ย่อมรู้เห็นตามเป็นจริง เมื่อรู้เห็นตามเป็นจริง ย่อมเกิดนิพพิทา คือ ความเบื่อหน่าย เมื่อเกิดนิพพิทาย่อมวิราคะคือคลายความกำหนด เมื่อวิราคะ ย่อมวิมุตติคือหลุดพ้น

๒.๕ หลักวิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการแบบ ๆ ใหญ่ ๑๐ ประการ

หลักวิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการแบบ ๆ ใหญ่ ๑๐ ประการ

๑. วิธีคิดแบบสืบสาวเหตุปัจจัย

วิธีคิดแบบสืบสาวเหตุปัจจัยนี้ คือ วิธีคิดที่พิจารณาปรากฏการณ์ที่เป็นผลเป็นหลัก หรือเพื่อให้รู้สภาวะที่เป็นจริงหรือพิจารณาปัญหา ด้วยการค้นหาสาเหตุปัจจัยต่าง ๆ ที่ทำให้เกิดสัมพันธ์ส่งผลสืบทอดกันมาตามหลักปฏิจสมุปบาท การคิดค้นหาสาเหตุหรือปัจจัยที่เกี่ยวข้อง สืบสาวไป สาเหตุปัจจัย แบ่งเป็น ๒ แบบ คือ

ก. คิดแบบปัจจัยสัมพันธ์

หมายถึง สิ่งทั้งหลายอาศัยเกี่ยวข้องซึ่งกันและกันเป็นเหตุปัจจัย ส่งผลเกี่ยวกันสืบเนื่องต่อกันว่า “เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี เพราะ สิ่งนี้เกิดขึ้น สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น เมื่อสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้จึงไม่มี เพราะสิ่งนี้ดับ สิ่งนี้จึงดับ ด้วยเป็นเหตุเป็นผลต่อกันนี้ทำให้ได้รู้ว่าทุกสิ่งทุกอย่างที่เกิดขึ้น มาต้องอาศัยเหตุปัจจัยต่อการไม่สามารถจะอยู่ได้แบบใด ๆ เมื่อเกิดปัญหาหรือมีความทุกข์ต้องมองถึงสาเหตุ หรือสืบสาวสาเหตุเพื่อดับที่สาเหตุความทุกข์ก็ดับลง ภาวะความสุขจะเกิดขึ้น

ข. คิดแบบสอบสวน

คิดแบบสอบสวนหรือตั้งคำถาม คือวิธีคิดที่เกิดขึ้นเมื่อเห็นสิ่งที่ปรากฏเป็นการตั้งข้อสงสัย เพื่อแสวงหาเหตุที่เกิดขึ้น หรือ ทำให้เกิดข้อสงสัยตั้งคำถามแล้วนำไปสู่การค้นหาเหตุผล จึงได้ทำตอบ

กล่าวโดยสรุป คือสรรสิ่งทั้งหลายล้วนแล้วอยู่ภายใต้กฎอิทัปปัจจยตา

๒. วิธีคิดแบบแยกแยะส่วนประกอบ

วิธีคิดแบบแยกแยะส่วนประกอบหรือกระจายเนื้อหาหาวิธีคิดแบบแยกแยะส่วนประกอบหรือแบบวิเคราะห์ กระจายเนื้อหาเป็นวิธีคิดเพื่อกำหนดแยกปรากฏการณ์ต่างออกเป็นสิ่งเป็นรูปธรรมและนามธรรมโดยพิจารณา กระจายกลุ่มก้อนหรือปัญหาไปสู่ส่วนย่อย หรือส่วนประกอบซึ่งเรียกว่าวิเคราะห์ โดยเฉพาะการพิจารณาเห็นสัตว์บุคคลเป็นเพียงการประชุมกันขององค์ประกอบต่าง ๆ ที่เรียกว่า ชั้น ๕ ซึ่งแยกออกเป็นรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ หรือธาตุทั้ง ๖ คือ ดิน น้ำ ไฟ ลม อากาศ วิญญาณ เพื่อวิเคราะห์แยกแยะส่วนประกอบออกแล้ว คำว่า สัตว์บุคคลก็หายไป วิธีคิดแบบนี้จึงเป็นการมุ่งเน้นให้คิดพิจารณาเพื่อให้เห็นความไม่มีแก่นสาร หรือความไม่เป็นตัวตนที่แท้จริงของสิ่งทั้งหลาย ให้หายยึดติดในสมมุติบัญญัติ กำหนดส่วนประกอบทั้งหลายที่ประชุมกันอยู่ว่า อย่างนั้นเป็นรูป อย่างนี้เป็นนามมองสัตว์บุคคลและสิ่งทั้งหลาย เป็นเพียงกองแห่งนามธรรมและรูปธรรม เป็นเพียงสภาวะ ว่างเปล่า จากความเป็นสัตว์บุคคลตัวตนเราเขา กำหนดสภาพตามความเป็นจริง ไม่ทำให้หลงใหลตามสมมุติบัญญัติ^{๕๖}

กล่าวโดยสรุปวิธีคิดแบบแยกแยะส่วนประกอบ นี้ เป็นวิธีคิดที่รู้จักวิเคราะห์ให้ลึกซึ่งอะไรคือสภาวะความเป็นจริง เห็นว่า สิ่งต่างๆมีการเกิดขึ้นจากตาม ธาตุ ตั้งอยู่และสลายไปขั้นที่สุด ไม่มีแก่นสารคือความเป็นไปของอนัตตา เป็นแนวคิดแบบแยกส่วน หรือ รวมส่วนเป็นปรมาณูลัสจะ กับสมมุติสัจจะ

๓. วิธีคิดแบบสามัญลักษณ์หรือแบบรู้เท่าทันธรรมดา

เป็นวิธีเพื่อรู้เท่าทันความเป็นไปของสิ่งทั้งหลายเป็นธรรมชาติ มีลักษณะความเป็นไปโดยทั่วไปเสมอเหมือนกันตามธรรมดาของมันในฐานะที่เป็นของปรุงแต่ง เกิดจากเหตุหลายปัจจัย มีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นและดับไป ไม่เที่ยงแท้ ไม่คงที่ ไม่ยั่งยืน ไม่คงอยู่ตลอดไปเป็นอนิจจัง สิ่งทั้งหลายที่มีการเปลี่ยนแปลงไปเป็นธรรมดานั้น เมื่อประกอบกันเข้าไปเป็นสิ่งใดสิ่งหนึ่ง สิ่งนั้นจึงไม่อาจที่จะทนอยู่ในสภาพเดิมได้ จะต้องมีการแปรปรวนเสื่อมสลายไปในที่สุด เป็นทุกข์คือทนอยู่ในสภาพเดิมได้ยาก สิ่งทั้งหลายมีการเปลี่ยนแปลงไปเป็นธรรมดา การเป็นไปตามเหตุปัจจัย ไม่เป็นไปตามความปรารถนาของใคร ไม่อาจเป็นตัวตนเองได้ และไม่อาจมีอยู่ได้ด้วยตัวเอง ไม่มีใครบังคับได้ ไม่มีใครเป็นเจ้าของครอบครองได้จริง เพราะมันเป็นไปตามเหตุปัจจัยเรียกว่า อนัตตา

ในทางพระพุทธศาสนามีทัศนะมองว่าสรรพสิ่งทั้งปวงอยู่ในกฎของไตรลักษณ์ทั้งสิ้นคือไม่เที่ยง ไม่มีอะไรมีตัวตนที่เที่ยงแท้แน่นอน พิจารณาให้เห็นว่าสิ่งทั้งปวงดำเนินไปตามหลักความจริงที่ว่ามีการเปลี่ยนแปลงในลักษณะ ๓ ประการ คือเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไปหรืออนิจจัง ทุกขัง อนัตตาลักษณะนี้แม้บุคคลจะพิจารณาเห็นหรือไม่ก็ตาม การเปลี่ยนแปลงตามกฎไตรลักษณ์นี้มีอยู่ในโลก

^{๕๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสนา ฉบับประมวลศัพท์, อ่างแล้ว, หน้า ๑๒๐.

๔. วิธีคิดแบบอริยสัจ หรือคิดแบบแก้ปัญห

คือ วิธีแห่งความดับทุกข์หรือ วิธีแห่งการแก้ปัญห วิธีเป็นวิธีที่หาหนทางเพื่อความดับทุกข์ เพื่อดับปัญหาโดยตรงของมนุษย์ จัดเป็นวิธีคิดหลักเพราะสามารถให้ครอบคลุมวิธีคิดแบบคันไถ

พระพุทธศาสนามองว่าวิธีคิดแบบแก้ปัญห คือการเข้าใจสภาพของปัญห สาเหตุของปัญหา การดับปัญหา และวิธีทางดับปัญหานั้นเป็นดับทุกข์อย่างสิ้นเชิง เรียกวิธีคิดแบบแก้ปัญหานี้อีกอย่างว่า วิธีคิดแบบอริยสัจ คือ

๑. ทุกข์ คือ ปัญห หรือความไม่สบายทางด้านจิตใจและความไม่สบายทางร่างกาย

๒. สมุทัย คือ เหตุที่ทำให้เกิดทุกข์ ได้แก่ กิเลสตัณหา อุปาทาน

๓. นิโรธ คือ การทุกข์ดับ สงบสุข

๔. มรรค คือ การปฏิบัติหรือดำเนินตามวิธีมรรคองค์ ๘ โดยปฏิบัติตาม แนวทางสายกลางมีความพอดี ไม่ว่าง ไม่หย่อน ด้วยความคิดอันแยบคายยอมเป็นการแก้ปัญหที่ถูกต้อง

วิธีคิดแบบอริยสัจจัน มีลักษณะทั่วไป ๒ ประการ ดังที่ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) กล่าวไว้ดังนี้

๑. เป็นวิธีคิดตามเหตุและผล หรือเป็นไปตามเหตุและผลไปหาเหตุแล้วแก้ไข และทำการที่ต้นเหตุ จำเป็น ๒ ข้อ คือ

คู่ที่ ๑ ทุกข์เป็นผล เป็นตัวปัญหา เป็นสถานการณ์ที่ประสบความต้องการสมุทัยเป็นเหตุเป็นที่มาของปัญหา เป็นจุดที่จะต้องกำจัดหรือแก้ไข จึงจะพ้นจากปัญหาได้

คู่ที่ ๒ นิโรธเป็นผล เป็นภาวะสิ้นปัญหา เป็นจุดหมายซึ่งต้องการจะเข้าถึงมรรคเป็นเหตุเป็นวิธีการ เป็นข้อปฏิบัติที่ต้องกระทำในการแก้ไขสาเหตุ เพื่อบรรลุ จุดหมาย คือ ภาวะสิ้นปัญหาอื่นได้แก่ ความทุกข์

๒. เป็นวิธีคิดที่ตรงจุดตรงเรื่อง ตรงไปตรงมา มุ่งตรงต่อสิ่งที่จะต้องทำต้องปฏิบัติต้องเกี่ยวข้องของชีวิต ใช้แก้ปัญหไม่ฟุ้งซ่านออกไปในเรื่องฟุ้งเพื่อที่สีกว่าคิดเพื่อสนองตัณหา มานทิฏฐิซึ่งไม่อาจนำมาใช้ปฏิบัติไม่เกี่ยวกับแก้ปัญห^{๕๗}

หลักการสำคัญของวิธีคิดแบบอริยสัจคือการเริ่มต้นจากปัญหา หรือความทุกข์ที่ประสบ โดยกำหนดรู้ทำความเข้าใจกับปัญหา หรือความทุกข์ให้ชัดเจน แล้วสืบค้นสาเหตุเพื่อเตรียมแก้ไข ในเวลาเดียวกัน กำหนดเป้าหมาย ของตนให้แน่ชัดว่าคืออะไร แล้วคิดวางวิธีปฏิบัติที่จะจำกัดสาเหตุของปัญหาโดยสอดคล้องกับการจะบรรลุจุดหมาย

^{๕๗} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พุทธธรรม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๔๑๑.

๕. วิธีคิดแบบบรรดธรรมสัมพันธ์

คือ คิดตามหลักการ ความมุ่งหมาย คือพิจารณาให้เข้าใจ ความสัมพันธ์ระหว่าง ธรรมกับบรรด หรือหลักการกับความมุ่งหมาย หรือเป็นความคิดระดับลงมือปฏิบัติ ในเมื่อลงมือปฏิบัติธรรม หรือทำการตามหลักการอย่างใดอย่างหนึ่ง เพื่อให้ได้ผลตรงตาม ความมุ่งหมายไม่กลายเป็นการกระทำที่ เคลื่อนคลาด เลื่อนลอยหรือมงาย

คำว่า ธรรม แปลว่าหลัก หรือหลักการ คือหลักความจริง หลักความดีงาม หลักการปฏิบัติ หรือหลักที่จะเอาไปปฏิบัติ รวมทั้งหลักคำสอนที่จะให้ประพฤติปฏิบัติและกระทำได้อย่างถูกต้อง อรรถ แปลว่า ความหมาย ความมุ่งหมาย จุดหมาย ประโยชน์ที่ต้องการหรือสาระที่พึงประสงค์ในการปฏิบัติธรรมหรือ การทำการตามหลักการอย่างใดอย่างหนึ่งจะต้องเข้าใจความหมายและจุดหมายของธรรม หรือหลักการ นั้น ๆ ว่า ปฏิบัติธรรมเพื่ออะไร นำไปสู่ผลหรือเป้าหมายอย่างไรบ้าง โดยธรรมถูกหลัก และขั้นตอนที่ เรียกว่า ธรรมานุธรรมปฏิบัติ ในทางปฏิบัติธรรม ผู้ปฏิบัติธรรมจำเป็นจะต้องมีความรู้ความเข้าใจ

ความหมายของคำว่า ธรรมานุธรรมปฏิบัติ หมายถึง การปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรมแปลตาม ความหมายว่า ปฏิบัติน้อยคล้ายแก่ธรรมใหญ่ หรือปฏิบัติธรรมหลักย่อยคล้ายตามหลักใหญ่แปลงาย ๆ ว่าปฏิบัติธรรมถูกหลัก คือ ทำให้ข้อปฏิบัติย่อยเข้ากันได้ สอดคล้องกัน และส่งผลแก่หลักการใหญ่ เป็นไปเพื่อจุดหมายที่ต้องการ^{๕๔}

สำหรับความเข้าใจ อย่างถูกต้องเกี่ยวกับวิธีคิดแบบบรรดธรรมสัมพันธ์ ควรจะต้องทำความเข้าใจ โดยเบื้องต้นก่อนไม่ว่า หลักการใดก็ตาม เพื่อจะนำมาเป็นแนวทางในการปฏิบัติ นั้นสิ่งที่จะต้องคิด เสียก่อนก็คือ หลักการ หรือระบบนั้นวางไว้เพื่ออะไร จะนำไปสู่ผลอย่างไร เป้าหมายเพื่อจุดมุ่งหมาย เริ่มต้น ระหว่างกลางและปลายทางคืออะไร จะมีผลเกี่ยวข้องหรือสัมพันธ์ กับหลักอื่น ๆ หรือไม่ การคิด ด้วยวิธีนี้ควรยึดธรรมานุธรรมปฏิบัติ^{๕๕}

สรุปได้ว่า วิธีคิดแบบบรรดธรรมสัมพันธ์ คิดตระหนักถึงหลักการและความมุ่งหมาย คำนี้ถึง วิธีธรรมมานุปฏิบัติ ทำให้ไม่เกิดความคลาดเคลื่อน ผิดพลาด มงาย หรือใช้ผลซึ่งอันอาจเกิดผล ในทางที่เป็นโทษขึ้นได้ ธรรมทุกข้อมีอรรถหรือหลักการทุกหลักมีความมุ่งหมาย ดังนั้นธรรมเพื่ออรรถ หรือหลักการเพื่อจุดมุ่งหมายจะกระทำหรือปฏิบัติอย่างไรต้องถามได้และตอบให้ได้เสียก่อน

๖. วิธีคิดแบบเห็นคุณโทษและทางออก

วิธีคิดแบบเห็นคุณโทษ (อาทีนวะ) และทางออก (นิสสระณะ) คือ วิธีโดยมองให้ครบทั้งส่วนดี และ ส่วนเสีย (อิสสา) และมีแนวทางออกที่เหมาะสมการคิดวิธีนี้เป็นการคิดแบบมองตามความเป็นจริงหรือสัจจะอีกแบบหนึ่งหรือยอมรับความจริงทั้งในด้านดีด้านเสียด้านบวกด้านลบด้านคุณด้านโทษ

^{๕๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๑๒.

^{๕๕} ดร.ลักขณา สิริวัฒน์, การคิด, (กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส.พรีนติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๔๓), หน้า ๑๘๗

ด้านที่พึงพอใจไม่พึงพอใจด้านมีค่าด้านไร้ค่าด้านสมบูรณ์ด้านบกพร่อง จากการพิจารณาให้เป็นเห็นให้ครบทั้งรอบด้านยังต้องมองเห็นทางออก เห็นจุดหมาย และรู้จักจุดหมายนั้นคืออะไร ทางออกนั้นเป็นทางรอด ทางหลุดพ้น ทางที่สามารถสลัดออกได้ปลอดภัยหรือปราศจากทุกข์หรือปัญหา ฉะนั้นนับว่าเป็นทางที่สำคัญมากไม่น้อยเพราะเป็นทางที่ไม่ขึ้นกับข้อดีและข้อเสีย ข้อที่ควรพึงย้ามี ๒ ประการ คือ

๖.๑ มองเห็นตามความเป็นจริง คิดเห็นทั้งด้านดี ด้านเสียหรือทั้งคุณและโทษ

๖.๒ มองเห็นทางออกกับการแก้ปัญหา ดำเนินการปฏิบัติเพื่อรู้ทั้งคุณและโทษแล้วจะต้องวิเคราะห์มองเห็นทางออก มองเห็นจุดหมายหรือที่จะไปนั้นคืออะไร คืออย่างไร และพ้นจากข้อบกพร่อง จุดอ่อน โทษ ซึ่งทางออกไม่ต้องพึ่งหรือขึ้นอยู่กับคุณหรือโทษ

ในทางปฏิบัติในชีวิตประจำวัน ถ้าบุคคลใดไม่รู้คุณและโทษหรือส่วนดีส่วนเสียและทางออกที่เหมาะสมตามความเป็นจริง บุคคลนั้นย่อมหนีไม่พ้นจากปัญหา เกิดความทุกข์และถูกจองจำในวัฏสงสาร

๗. วิธีคิดแบบคุณค่าแท้ คุณค่าเทียม

เป็นวิธีคิด แบบเน้นวิธีสกัด หรือขจัด หรือบรรเทาทุกข์นับเป็นวิธี ผีก หัดขัดเกลา หรือคิดตัดสิ่งที่ไม่ดี หรือชั่วร้ายไม่ให้เข้าครอบงำในจิตใจได้ และที่ปรากฏชัดเจน ในการบริโภคปัจจัย ๔ หรือสิ่งอำนวยความสะดวกสบายต่าง ๆ เช่น คิดว่าสิ่งใดที่สนองความต้องการทำให้สมปรารถนา รู้สึกมีความสุข ก็จะยอมรับว่าสิ่งนั้นเป็นสิ่งที่มีความประโยชน์ หรือมีคุณค่าสำหรับเรา แล้วก็พอใจยึดสิ่งนั้น แต่ความจะพิจารณาด้วยว่าเป็นคุณค่าแท้หรือ คุณค่าเทียม

เรื่องความจริงของสรรพสิ่ง ในทัศนะพุทธปรัชญา ได้แสดงความจริง มี ๒ ระดับคือ

๑. ความจริงโดยสมมุติ

ความจริงในระดับนี้เรียกว่า สมบัติสังจะคือความจริงในฐานะสิ่งสมมติหรือ อย่างมีอัตตา เช่น สมมุติเรียก นามรูปว่าสัตว์-บุคคล ตัวตนเรา เขา และได้ยึดถือเป็นจริงว่า ตัวฉัน และของฉัน

๒. ความจริงขั้นปรมาตถ์สังจะ

คือ จริงตามความหมายสูงสุด ตามความหมายแท้อย่างยิ่ง ตามความหมายแท้ขั้นสุดท้ายที่ตรงตามสภาวะ สิ่งที่เป็นจริงโดยปรมาตถ์ เช่นนามธรรม รูปธรรม เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณหรือจิต เจตสิก รูปนิพพาน^{๖๐}

วิธีคิดแบบรู้คุณค่าแท้และคุณค่าเทียมมีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์มาก การไม่รู้คุณค่าที่แท้จริงต่อสิ่งต่าง ๆ มักจะสร้างปัญหาหรือทุกข์ให้กับมนุษย์เป็นอย่างมาก การรู้เท่าทันตามสภาพคุณค่าแท้และคุณค่าเทียม ทำให้เราปฏิบัติต่อสิ่งนั้นได้ถูกต้องและเหมาะสมที่สุดเป็นการคิดให้เห็นคุณค่าแท้คุณค่าเทียม ซึ่งจะประโยชน์แก่อกุศลในกุศลธรรม หลีกจากคุณค่าเทียมจะทำให้เกิดอกุศลธรรมได้

^{๖๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พุทธธรรม, อ่างแก้ว, หน้า ๑๕๕.

การพิจารณาสิ่งใดมีประโยชน์ มีคุณค่าจำแนกได้ ๒ ประเภท ตามชนิดความต้องการ คือ

๑. คุณค่าแท้

หมายถึง คุณค่าประเภทสนองปัญญาหรืออำนวยความสะดวกต้องใช้ปัญญาเป็นเครื่องวัดคุณค่า เช่น อาหารเน้นคุณค่าแท้จริง คือทำให้เกิดประโยชน์ต่อร่างกายโดยตรง ให้ร่างกายแข็งแรงมีสุขภาพดี

๒. คุณค่าเทียม

เป็นคุณค่าที่ตอบสนองตัณหา เพื่อความโก้โก้ เพิ่มความสำคัญและยิ่งใหญ่ของตน เช่น คุณค่าของอาหารอยู่ที่ความอร่อย สวยงาม หรือแสดงฐานะมั่นคงข้อสรุปวิธีการคิดรู้คุณค่าแท้-คุณค่าเทียม การครอบครอง หรือการเลือกบริโภค อุปโภค สรรพสิ่งต่าง ๆ ในชีวิตประจำวันของมนุษย์ควรมีความรู้ความเข้าใจอันชัดเจนในเรื่องสิ่งที่มีคุณค่าแท้ อันจะเป็นประโยชน์อย่างแท้จริงของชีวิต เพื่อประโยชน์สุขทั้งต่อตนเองและต่อผู้อื่น นอกจากนี้ยังช่วยให้เกิดความเจริญทางด้านสติปัญญาไม่ตกเป็นทาสแห่งวัตถุนิยม ภาวการณ์ตัดสินใจต่อสิ่งนั้น ๆ ล้วนมีคุณค่าและมีประโยชน์ต่อตนเองและผู้อื่น ยังเกี่ยวเนื่องกับความเจริญงอกงามของกุศลธรรมด้วยปัญญา เช่น มีสติ มีขอบเขตอันเหมาะสม ต่างจากคุณค่าเทียมพอกเสริมด้วยกิเลสตัณหา ทำให้เกิดอกุศลธรรม เช่น มีความโลภ ความเมามัว ความมานะ ริษยา ทิฎฐิ ยกตนข่มผู้อื่น เบียดเบียนผู้อื่น จนเกิดประพตติผิดศีลขยายอกุศลธรรมกว้างและลึกยิ่งขึ้นเพื่อสนองตนเองถือว่าเป็นอันตรายนามแก่ร่างกายและดวงจิตเป็นเหตุให้สร้างภพ ชาติ และอวิชชาไม่จบสิ้น^{๖๑}

๔. วิธีคิดแบบปลูกเร้าคุณธรรม

คือ การคิดแบบกุศลภาวนา เป็นวิธีคิดขัดเกลาสกัดกั้นบรรเทาตัณหาเพื่อจุดมุ่งหมายให้ดับทุกข์หรือปัญหาและส่งเสริมความเจริญงอกงามแห่งกุศลธรรมและสร้างเสริมสัมมาทิฎฐิที่เป็นโลกียะสามารถพัฒนาจิตเข้าถึงกระแสโลกุตระได้ในที่สุด

การคิดแบบเร้าคุณธรรมมีความสำคัญทั้งในแง่ที่ทำให้เกิดความคิดและการกระทำที่ติงามเป็นประโยชน์ของจิตให้มีกำลังแรงมากยิ่งขึ้นเรื่อยไป เพื่อจุดมุ่งหมายหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวงในกรณี ความคิดอกุศลเกิดขึ้นแล้ว พระพุทธเจ้าทรงแนะนำหลักทั่วไปในการแก้ความคิดอกุศลไว้ ๕ ชั้น มีใจความว่า ถ้าความคิด ความดำริที่เป็นบาปเป็นอกุศล ประกอบฉันทะ หรือโทสะ หรือโมหะก็ตาม มีขั้นตัวอย่างในวิตักกสัมมฐานสูตร^{๖๒} อาจแก้ไขได้ดังนี้

๑. มนสิการ คือ คิดนึกใส่ใจสิ่งอื่นที่ติงามเป็นกุศล หรือเอาสิ่งอื่นที่ติงามมาคิดนึกใส่ใจแทน เช่น นึกถึงสิ่งทำให้เกิดเมตตาถ้ายังไม่หาย

^{๖๑} ม.ม.๑๒/๒๕๖/๒๔๗.

^{๖๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร : กองทุนอริยมารรค, ๒๕๔๖), หน้า ๒๔.

๒. พิจารณาโทษของความคิดที่เป็นอกุศลเหล่านั้นว่า ไม่ดีไม่งามก่อผลร้าย นำความทุกข์มาให้อย่างไร ถ้ายังไม่หาย

๓. พิจารณาวิธีต่อไปคือ ไม่คิดถึงไม่ใส่ใจถึงความชั่วร้ายที่เป็นอกุศลนั้นเลย เหมือนไม่อยากจะเห็นรูปอะไรก็หลับเสีย ถ้ายังไม่หาย

๔. พิจารณาสังขารสัณฐานของความคิดเหล่านั้น คือจับเอาความคิดนั้นมาเป็นสิ่งสำหรับศึกษาค้นคว้าในแง่ที่เป็นความรู้ ไม่ใช่เรื่องตัวตนว่าความคิดนั้นเป็นอย่างไรเกิดจากมูลเหตุปัจจัยอะไร ถ้ายังไม่หาย

๕. พิจารณาเอาถิ่นแดนพาดาน อธิษฐานจิต คือ ตั้งใจแน่วแน่เด็ดเดี่ยว ชมใจระงับความคิดนั้นเสียบางแห่งพระพุทธเจ้าตรัสแนะนำวิธีแก้ไขกำจัดความอาฆาตไว้ว่า อาฆาตเกิดขึ้นต่อบุคคลใดพึงเจริญเมตตาต่อบุคคลนั้น พึงเจริญกรุณา พึงเจริญอุเบกขาต่อบุคคลนั้น หรือพึงไม่คิดถึงไม่ใส่ใจถึงบุคคลนั้นหรือตั้งความคิดต่อบุคคลนั้นตามหลักความที่แต่ละคนมีกรรมเป็นของตนว่าท่านผู้นี้มีกรรมเป็นของตนเป็นทายาทแห่งกรรมมีกรรมเป็นกำเนิด เป็นพวกพ้องเป็นที่พึ่งพำนัก เขาทำกรรมใด ดีก็ตาม ชั่วก็ตามก็จักเป็นทายาทของกรรมนั้น

วิธีคิดแบบอุบายปลูกเร้าคุณธรรมนี้ เป็นวิธีที่เปิดกว้างสำหรับการขยาย ดัดแปลง และสรรหาวิธีการปลีกย่อยต่าง ๆ มาใช้ได้สุดแต่จะให้ได้ผลดีแก่ จริตอัธยาศัยของบุคคลที่แตกต่างกันนอกจากหลักการทั่วไปที่กล่าวข้างต้น แล้วองค์ประกอบสำคัญที่คอยพยุงความคิดให้อยู่ในโยนิโสมนสิการอันได้แก่ สติ สติช่วยยังหยุดความคิดที่หลงลอยไปเป็นอโยนิโสมนสิการและช่วยเหนี่ยวรั้ง หรือดึงกลับมาตั้งต้นในแนวทางของโยนิโสมนสิการได้ใหม่จึงเป็นองค์ประกอบที่ควรเจริญภาวนาจะต้องใช้อยู่เรื่อยไป^{๖๓}

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม

๙. ความคิดแบบอยู่กับปัจจุบัน

หมายถึง ความคิดที่เกี่ยวข้องในขณะนั้นด้วยสติปัญญาเป็นสำคัญ ย่อมเหมาะสมกับเรื่องทั้งในอดีตปัจจุบัน และอนาคต

วิธีคิดอยู่กับปัจจุบัน มีโดยความหมายทางธรรมแล้ว หมายถึง ขณะจิตเพียงขณะเดียวที่ทำหน้าที่ต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ในขณะที่เกิดขึ้นเท่านั้น วิธีคิดแบบเป็นอยู่ในขณะปัจจุบัน มีเนื้อหารวมอยู่ในสติปัฏฐาน ๔ ในองค์มรรคข้อที่ ๗ คือ สัมมาสติ ในสติปัฏฐานการบรรยายเพ่งถึงการตั้งสติระลึกรู้เต็มตื่นอยู่กับสิ่งที่กำลังเกิดขึ้นกำลังเป็นไปอยู่ กำลังรับรู้หรือกำลังกระทำในปัจจุบันทันทุกขณะที่สติระลึกรู้กำหนดอยู่ การคิดถึงอดีต และอนาคตที่ตั้งอยู่บนฐานของต้นหาคิดด้วยอำนาจตั้งมหา หรือ พุคอย่าง

^{๖๓} อก.ทสก.๒๔/๘๓/๒๐๐.

ภวานาสมัยใหม่ว่า ตกอยู่ในอำนาจอารมณ์ โดยมีอาการหวนสะท้อนโยยหาอาลัยอาวรณ์ ถึงสิ่งที่ล่วงแล้ว หรือเคว้งคว้าง เลื่อนลอยฟุ้งซ่านไปในภาพที่ฝันเพื่อ ประจักษ์ซึ่งไม่มีฐานแห่งความเป็นจริงในปัจจุบัน

ส่วนความคิดชนิดที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน มีลักษณะที่กล่าวได้ว่า เป็นการคิดในแนวทางของความรู้ หรือคิดด้วยอำนาจของปัญญา ถ้าคิดในอำนาจของความรู้หรือคิดด้วยอำนาจของปัญญาแล้ว ไม่ว่าจะเป็นเรื่องที่เป็นไปอยู่ในขณะนั้น หรือเป็นเรื่องล่วงไปแล้ว หรือเป็นเรื่องของกาลภายหน้าก็จัดเข้าในการเป็นอยู่ในปัจจุบันทั้งนั้น เป็นสิ่งที่ถูกต้อง และมีความสำคัญตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาในระดับ ทั้งในระดับชีวิตประจำวันและการบรรลุเข้าถึงโลกุตระ เช่น การสั่งสอนเกี่ยวกับบทเรียนจากอดีต ความไม่ประมาทระมัดระวัง ป้องกันภัยในอนาคต ในระดับการรู้แจ้งสั่งธรรม ตลอดจนการบำเพ็ญพุทธกิจ เช่น บุปเพ-นิวาสานุสติญาณ อดีตตั้งสญาณอนาคตตั้งสญาณ

การคิดถึงอดีตและอนาคตที่ตั้งอยู่บนฐานของตัณหา นับว่าเป็นการผลาญเวลา และคุณภาพของจิตใจไปโดยเปล่าประโยชน์ส่วนการระลึกถึงตามแนวแห่งปัญญานั้นเป็นเรื่องของปัจจุบันเป็นผลดีต่อการดำเนินชีวิตในเบื้องต้นเบื้องกลางและเบื้องปลาย

๑๐. วิธีคิดแบบวิภาษวิทยา

วิธีคิดแบบวิภาษวิทยาหรือแบบครอบคลุมถ้วนทั่ว หมายถึง การแยกแยะ แจกแจง ความจริงให้ครบถ้วนทุกด้าน ได้แก่ เป็นจริง ส่วนประกอบ ลำดับขณะ เงื่อนไข สัมพันธ์กับเหตุปัจจัย ทางเลือกหรือความเป็นไปได้ อย่างอื่น ๒ การแสดงคำสอนแบบวิภาษวิทยา แปลว่า การพูดแยกแยะพูดจำแนกหรือพูดแจกแจงหรือแสดงคำสอนแบบวิเคราะห์

ลักษณะสำคัญของความคิดและการพูดแบบนี้คือ การมองและแสดงความจริงโดยแยกแยะออกให้เห็นแต่ละด้าน ครบทุกแง่ทุกด้าน ไม่ใช่จับเอาแง่หนึ่งแง่เดียว หรือบางแง่ขึ้น มาวินิจฉัยตีคลุมลงไปทั้งหมด เพื่อสรุปประเมินค่าความดี ความชั่ว โดยถือเอาส่วนเดียวหรือบางส่วนเท่านั้น แล้วตัดสินลงไป

จำแนกแนววิธีคิดของวิภาษวิทยาออกให้เห็นในลักษณะดังนี้

ก. จำแนกโดยแบ่งด้านของความจริง แบ่งได้ ๒ อย่างคือ

๑. จำแนกโดยแบ่งด้านต่างๆตามที่เป็นอยู่ในแง่หนึ่งด้านนั้น

๒. จำแนกโดยมองหรือแสดงความจริงของสิ่งนั้น ๆ ให้ครบทุกด้าน คือมองให้กว้างพอพิจารณา สิ่งใดก็ไม่มองแคบๆไม่ติดอยู่กับส่วนเกี่ยวแง่เดียวของสิ่งนั้น หรือวินิจฉัยสิ่งนั้นด้วยส่วนที่เกี่ยวแง่เดียวของมัน

ข. จำแนกโดยส่วนประกอบ คือวิเคราะห์แยกแยะออกให้รู้ทันภาวะที่สิ่งนั้น ๆ เกิดขึ้นจากองค์ประกอบย่อยๆต่างๆมาประชุมกัน ไม่ติดตันอยู่ภายนอก เพื่อถูกลวงโดยภาพรวมของสิ่งนั้น ๆ เช่น แยกแยะสัตว์บุคคลออกเป็นนามรูป เป็นขันธ ๕

ค. จำแนกโดยลำดับขณะ คือ แยกแยะวิเคราะห์ปรากฏการณ์ตามลำดับ ความสับสนอดแห่งเหตุปัจจัย

ง. จำแนกโดยความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย คือสืบสาวสาเหตุปัจจัยต่าง ๆ ที่สัมพันธ์สับสนอดกันมาของเพื่อปรากฏการณ์ต่าง ๆ ทำให้มองเห็นความจริงที่สิ่งทั้งหลายไม่ได้ตั้งอยู่ลอย ๆ ไม่ได้เกิดขึ้นลอย ๆ ไม่ได้ดำรงอยู่เป็นอิสระจากสิ่งอื่น ๆ แต่เกิดขึ้นด้วยเหตุปัจจัย จะดับได้และสามารถ ดับได้ด้วย การกัณฑ์เหตุปัจจัย ความคิดแบบจำแนกโดยความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัยช่วยให้มองเห็นความจริงนั้น และตามแนวคิดนี้ พระพุทธเจ้าจึงทรงแสดงธรรมอย่างที่เราเรียกว่า เน้นกลาง ๆ คือไม่กล่าวว่า สิ่งนี้มี หรือสิ่งนี้ไม่มี แต่กล่าวว่า เพราะสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี เพราะสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้จึงไม่มี เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า มัชฌิมนธรรมเทศนา วิธีคิดแบบนี้ เรียกสั้น ๆ ว่า วิธีคิดแบบมัชฌิมนธรรม

จ. จำแนกโดยเงื่อนไข คือมองหรือแสดงความจริงโดยพิจารณาเงื่อนไขประกอบ ยกตัวอย่าง เช่น ถ้าถูกถามว่า บุคคลนี้ควรคบหรือไม่ ถึงสถานการณ์นี้ควรเข้าเกี่ยวข้องหรือไม่ ถ้าภิกษุเป็นผู้ตอบ ก็อาจจะกล่าวตามแนวบาลีว่าถ้าคบหรือเกี่ยวข้องแล้ว อกุศลธรรมเจริญ กุศลธรรมเสื่อมไม่ควรคบ ไม่ควรเข้าเกี่ยวข้อง แต่ถ้าคบหรือเกี่ยวข้องแล้ว อกุศลธรรมเสื่อม กุศลธรรมเจริญ ควรคบ ควรเกี่ยวข้อง

ฉ. จำแนกโดยทางเลือกหรือความเป็นไปได้เป็นอย่างอื่น ในการปฏิบัติเพื่อบรรลุผลสำเร็จ หรือเข้าถึงเป้าหมายอย่างใดอย่างหนึ่งก็ดี ในการพิจารณาความเข้าใจเกี่ยวกับการเกิดขึ้น และความเป็นไปของสิ่งที่สภาพ หรือปรากฏการณ์อย่างใดอย่างหนึ่งก็ดี ผู้ที่คิดค้นพิจารณาพึงตระหนักว่า

๑. หนทาง วิธีการ หรือ ความเป็นไปได้ มีหลายอย่าง
๒. ในบรรดาหนทาง วิธีการ ได้หลายทาง บางอย่างอาจดีกว่า ได้ผลกว่า หรือตรงแท้กว่าอย่างอื่น
๓. ในบรรดาทางหลายอย่างนั้น บางอย่างอาจเหมาะสมหรือได้ผลดีสำหรับตนหรือสำหรับกรณีนั้น มากกว่าอย่างอื่น

๔. ทางเลือกหรือความเป็นไปได้ อาจมีเพียงอย่างเดียวหรือหลายอย่าง แต่เป็นอย่างอื่น คือไม่ใช่ทางเลือก หรือความเป็นไปได้อย่างที่ตน กำลังปฏิบัติ หรือกำลังเข้าใจอยู่ในขณะนั้น

วิธีคิดแบบนี้จะเห็นตัวอย่างจากพุทธประวัติ เมื่อพระพุทธเจ้าทรงทดลองบำเพ็ญ ทุกกริยาอย่างสุดกำลัง และสุดหนทางที่จะมีบุคคลผู้ใดปฏิบัติได้แล้วไม่สำเร็จผล ทรงเห็นว่าไม่ใช่ทางที่ถูกต้องที่จะบรรลุจุดมุ่งหมาย ทรงมีพุทธดำริว่า เราจะบรรลุญาณทัศนะอันพิเศษที่ทำให้เป็นอิสระ ซึ่งเหนือกว่าธรรมของมนุษย์นั้น ด้วยทุกกริยาอันแผ่ร่อนนี้หาได้ไม่ หนทางตรัสรู้คงเป็นอย่างอื่น^{๖๔}

วิภาษวาท ในฐานะวิธีตอบปัญหาอย่างหนึ่ง วิภาษวาทปรากฏบ่อย ๆ ในรูปของการตอบปัญหา และจัดเป็นวิธีตอบปัญหาอย่างหนึ่งในบรรดาวิธีตอบปัญหา ๔ อย่าง มีชื่อเฉพาะเรียกว่า วิภาษพยากรณ์ ซึ่งก็คือการนำเอาวิภาษวาทไปใช้ในการตอบปัญหา หรือตอบปัญหาแบบวิภาษวาท คือ การแยกแยะ

^{๖๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐๑.

ตอบหรือจำแนกตอบ เช่น ถามว่า สิ่งที่มาเทียบ ได้แก่ จักขุไซ้ไหม พึงแยกแยะตอบว่า ไม่เฉพาะจักขุเท่านั้น แม้ โสตะ มานะ เป็นต้นก็ไม่เที่ยง

วิธีคิดแบบวิภาษวาทนี้ตรงไปตรงมา พอดีกับความจริงเป็นกลาง ตามธรรมชาติแท้ ๆ เป็นแบบอย่างสำหรับผู้ต้องการหลุดตรงไปตรงมาอย่างแท้จริง

บทที่ ๓

ศึกษาหลักโยนิโสมนสิการที่ปรากฏอยู่ในพระสุตตันตปิฎก

คัมภีร์พระสุตตันตปิฎกเป็นคัมภีร์ที่มีเนื้อหา ประกอบด้วยเรื่องราวต่าง ๆ ของพระสัมมาสัมมาพุทธเจ้าพร้อมทั้งอัครสาวกทั้งหลาย เป็นเรื่องราวในการแสดงธรรมจากพุทธพจน์ พุทธจริยาวัตรต่าง ๆ ของพระองค์และสาวกทั้งหลายอีกด้วย ดังนั้นในพระสุตตันตปิฎกนี้ถือว่ามีเนื้อหาหลักธรรมต่าง ๆ มากมายโดยเน้นสอนที่จิตใจของสาวกทั้งหลายให้รู้เห็นหลักความจริงตามหลักธรรมโดยสืบสาวรู้เหตุปัจจัยที่ทำให้เกิดทุกข์หรือรณแยกแยะสิ่งที่เป็นทั้งคุณและโทษของสิ่งต่าง ๆ ว่าเป็นเช่นไรคุณของการทำกุศลธรรมเป็นอย่างไร และมีหลักการในปฏิบัติอย่างไร และโทษของอกุศลธรรมเป็นอย่างไร และอะไรบ้างที่เป็นอกุศลธรรม กล่าวถึงการวิเคราะห์แยกแยะ การจำแนกความจริงหรือการจำแนกตามเงื่อนไขดังนั้นเราจึงควรกล่าวได้ว่าเนื้อหาทั้งหลายทั้งหมดที่ปรากฏอยู่ในส่วนของพระสุตตันตปิฎกก็คือหลักธรรมที่เน้นสำคัญ ไปที่จิตใจนั่นเอง

โยนิโสมนสิการเป็นหลักธรรมที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่ได้ปรากฏในส่วนหนึ่งของพระสุตตันตปิฎกนี้ อันมีความหมาย หมายถึง การทำไว้ในใจโดยอุบาย โดยถูกทาง กล่าวคือ การนึกการน้อมนึก การผูกใจ การใฝ่ใจ การทำไว้ในใจ เพื่อมุ่งจะให้เกิดปัญญา เป็นขั้นที่สามารถจะให้หลักธรรมอื่น ๆ เกิดขึ้นอย่างสมบูรณ์ พร้อมทั้งเกิดปัญญาที่รู้ถึงความจริง ว่าอย่างไรก็ควรเชื่อหรือควรปฏิบัติอย่างไรให้ถูกทาง หรือสามารถที่จะพูดได้ว่า ความหมายของโยนิโสมนสิการ ในพระสุตตันตปิฎกนั้น เป็นความหมายทางฝ่ายกุศล ซึ่งในพระสุตตันตปิฎกในหมวดต่าง ๆ พระพุทธเจ้าทรงสอนพระธรรมของโยนิโสมนสิการในฐานะที่เป็นความคิดทางที่ถูกต้อง อันเป็นพื้นฐานให้เกิดปัญญาและสัมมาทิฐิมิปัญญาอันบริสุทธิ และยังเป็นพื้นฐานที่จะให้เกิดหลักธรรมที่ต้งาม เพื่อการปฏิบัติที่ถูกต้องเหมาะสม อันจะก่อให้เกิดความสุขสูงสุดในชีวิต จนถึงบรรลุนิพพาน โดยในพระสุตตันตปิฎกนี้พระพุทธองค์ทรงตรัสไว้ว่าในสถานที่ต่างกัน บุคคลต่างกันตั้งพุทธพจน์คือบพว่าโยนิโสมนสิการาคความว่ากระทำไว้ในใจโดยอุบายคือทำทางไว้ในใจ ผู้ศึกษาได้สืบค้นโยนิโสมนสิการโดยจัดเป็นลำดับตามนิยามตามลำดับดังนี้

๓.๑ วิธีคิดแบบสืบสาวเหตุปัจจัยที่ปรากฏในพระสุตตันตปิฎก

วิธีคิดแบบค้นหาเหตุปัจจัย คือ การพิจารณาปรากฏการณ์ที่เป็นผลหรือพิจารณาปัญหาและหาหนทางแก้ไข ด้วยการค้นหาเหตุ ปัจจัยที่ทำให้เกิดขึ้น เป็นการค้นหาเพื่อทราบถึงความจริงด้วยการพิจารณาว่าทุกอย่างล้วนแต่มีกระแสของเหตุปัจจัย ไม่มีอะไรดำรงอยู่อย่างเอกเทศทุกสิ่งมี

ความสัมพันธ์กันเกิดขึ้น อาศัยสิ่งอื่นเกิดขึ้น ในแนวคิดของพระพุทธศาสนาเชื่อว่าการเกิดขึ้นของสรรพสิ่งย่อมมีเหตุปัจจัยด้วยกันทั้งนั้น แต่ในที่นี้หมายเอาเหตุปัจจัยที่เน้นไปที่การเกิด และดับทุกข์เป็นสำคัญ วิธีคิดแบบค้นหาเหตุปัจจัยเรียกว่าอีกอย่างหนึ่งว่า

วิธีคิดแบบอทิปปัจจายยตา หรือวิธีคิดตามหลักปฏิจจสมุปบาท^๑

วิธีคิดแบบนี้ปรากฏแก่พระผู้มีพระภาคเจ้าเมื่อทรงตรัสรู้ใหม่ ๆ พระองค์ทรงพิจารณาโดยแบบคายถึงหลักธรรมที่พระองค์ทรงตรัสรู้ ว่าสรรพสิ่งเกิดขึ้นเพราะอาศัยซึ่งกันและกันโดยอนุโลมและปฏิโลมว่า

ปฏิจจสมุปบาทโดยอนุโลม	เพราะอวิชาเป็นปัจจัย
สังขารจึงมี	เพราะสังขารเป็นปัจจัย
วิญญาณจึงมี	เพราะวิญญาณเป็นปัจจัย
นามรูปจึงมี	เพราะนามรูปเป็นปัจจัย
สฬายตนะจึงมี	เพราะสฬายตนะเป็นปัจจัย
ผัสสะจึงมี	เพราะผัสสะเป็นปัจจัย
เวทนาจึงมี	เพราะเวทนาเป็นปัจจัย
ตัณหาจึงมี	เพราะตัณหาเป็นปัจจัย
อุปาทานจึงมี	เพราะอุปาทานเป็นปัจจัย
ภพจึงมี	เพราะภพเป็นปัจจัย
ชาติจึงมี	เพราะชาติเป็นปัจจัย

ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกขะ โทมนัส อุปายาสจึงมี กองทุกข์ทั้งหมดเกิดขึ้นด้วยอาการอย่างนี้^๒

ปฏิจจสมุปบาทโดยปฏิโลม	เพราะอวิชาดับ
สังขารดับ	เพราะสังขารดับ
วิญญาณจึงดับ	เพราะวิญญาณดับ
รูปจึงดับ	เพราะนามรูปดับ
สฬายตนะจึงดับ	เพราะสฬายตนะดับ
ผัสสะจึงดับ	เพราะผัสสะดับ
เวทนาจึงดับ	เพราะเวทนาดับ
ตัณหาจึงดับ	เพราะตัณหาดับ

^๑ม. มุ.๑๒/๔๐๒/๔๓๕-๔๓๖.

^๒เรื่องเดียวกัน.

อุปาทานจึงดับ เพราะอุปาทานดับ

ภพจึงดับ เพราะภพดับ

ชาติจึงดับ เพราะชาติดับ

ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกขะ โทมนัส อุปายาสจึงดับ กองทุกข์ทั้งมวลดับด้วยอาการอย่างนี้
 วิธีคิดแบบค้นหาเหตุปัจจัยเป็นระบบความคิดที่มีลักษณะของการตั้งข้อสงสัยในสิ่งที่เกิดขึ้น
 แล้วพยายามค้นหาสิ่งเหล่านั้น มีลักษณะ ๒ ประการด้วยกัน คือ

๑) วิธีคิดแบบตั้งคำถาม

วิธีคิดแบบนี้เป็นวิธีคิดที่เกิดขึ้นเมื่อเห็นสิ่งที่ปรากฏ เป็นการตั้งข้อสงสัยเพื่อจะแสวงหาต้นตอ
 ของสิ่งที่เกิดขึ้น ในทางพุทธศาสนาพระพุทธเจ้าทุกพระองค์ทรงมีความสงสัยตั้งคำถามต่อการเกิดขึ้น
 และการดับไปของมนุษย์ ทรงตั้งข้อสงสัยตั้งคำถามว่า “เมื่ออะไรมี ชรามรณะจึงมี เพราะอะไรเป็น
 ปัจจัย ชรามรณะจึงมี” ทรงพิจารณาโดยแยบคายแล้วจึงตรัสว่า “เมื่อชาติมี ชรามรณะจึงมี เพราะ
 ชาติเป็นปัจจัย ชรามรณะจึงมี” เป็นต้น^๓ การตั้งคำถามนี้เพื่อให้เข้าใจถึงสาเหตุที่ทำให้เกิดขึ้นและ
 สาเหตุที่จะดับ เพื่อการแก้หรือดับปัญหาที่เกิดขึ้นให้หมดไปอย่างสิ้นเชิง

๒) วิธีคิดแบบปัจจัยสัมพันธ์

หมายถึง การคิดที่สัมพันธ์เกี่ยวข้องซึ่งกันและกัน หมายความว่า เมื่อเหตุการณ์อย่างใดอย่าง
 หนึ่งเกิดขึ้นมีความเห็นว่า สิ่งเหล่านั้นย่อมอาศัยปัจจัยอย่างอื่นเกิดขึ้น ไม่ใช่เกิดขึ้นเพราะตัวของมันเอง
 หรือเมื่อจะดับไปก็คงจะดับไปเพราะเหตุปัจจัยเป็นสาเหตุ หาได้ดับโดยเลื่อนลอยไม่ ในทาง
 พระพุทธศาสนาจะเน้นให้ใช้ปัญญาพิจารณาหาเหตุผล โดยเฉพาะการดับทุกข์ เมื่อเห็นความเกิดขึ้น
 ย่อมหาทางแก้ปัญหาด้วยการคิดถึงสิ่งที่เกิดขึ้นว่าเป็นปัจจัยสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน “เมื่อสิ่งนั้นมี สิ่งนี้จึง
 มีเพราะสิ่งนี้เกิด สิ่งนี้จึงเกิด เพราะสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้จึงไม่มี เพราะสิ่งนี้ดับ สิ่งนี้จึงดับ”^๔

เป็นต้น วิธีคิดแบบค้นหาเหตุปัจจัยก็เพื่อใช้ความคิดอย่างรอบคอบทั้งด้านที่เป็นเหตุและด้านที่
 เป็นผลทั้งสองประการไม่ว่าสิ่งใดจะเกิดขึ้นก่อนหลังสามารถพิจารณาได้และเข้าใจได้ทั้งสองประการ

^๓ม.มู.๑๒/๔๐๔/๔๓๙.

^๔ส.น.๑๖/๔/๑๐.

^๕ส.น.๑๖/๓๗/๗๙.

๓.๒ วิธีคิดแบบแยกแยะส่วนประกอบหรือวิเคราะห์ที่ปรากฏในพระสูตรต้นปิฎก

หมายถึงการคิดพิจารณาโดยแยกแยะให้เห็นส่วนย่อยจากส่วนใหญ่กระจายเนื้อหาแบบวิเคราะห์แยกส่วนประกอบ เช่น ร่างกายมนุษย์ ถ้าพิจารณาโดยแยกแยะวิเคราะห์แล้ว ไม่มีส่วนไหนที่เป็นของเรา ตัวเรา เป็นเพียงการรวมกันชั่วคราวของธาตุ ๔ ดิน น้ำ ไฟ ลม เป็นต้น มีพระพุทธรูปที่ตรัสไว้เกี่ยวกับการพิจารณาโดยแยกแยะนี้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายควรเห็นรูปทั้งปวงตามความเป็นจริงด้วยปัญญาอันชอบบิ๊ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่อัตตาของเรา”^๖ สิ่งที่เรามองเห็นเป็นเพียงการประชุมกันชั่วคราวขององค์ประกอบต่าง ๆ ที่เรียกว่า ชันธ์ ๕^๗ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ เท่านั้น กล่าวโดยสรุปได้แก่ รูป กับนาม คำว่ารูปโดยความหมายแปลว่า ความเสื่อมสไปดังที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสแก่ภิกษุว่า^๘

ภิกษุทั้งหลาย มีเหตุผลอะไรจึงเรียกว่ารูป เพราะมีการสลายไปจึงเรียกว่ารูป สลายไปด้วยสาเหตุใด คือ ด้วยความหนาว ความร้อน ความหิว กระทบ เพราะถูกต้องจากสัตว์ต่าง ๆ เช่น เหลือบ ยุง ลม แดด และ สัตว์เลื้อยคลานด้วยสาเหตุอย่างนี้ จึงเรียกว่า รูป^๙

อีกอย่างหนึ่ง “รูป” หมายถึง รูปร่างที่สามารถสัมผัสได้ เป็นวัตถุหรือมวลสาร ส่วนคำว่านาม หมายถึงสิ่งที่ไม่มีการร่าง สัมผัสได้ สัมผัสกำหนดรู้ด้วยใจ ประกอบด้วย เวทนา สัญญาสังขาร วิญญาณ^{๑๐}

ในทัศนะของพระพุทธศาสนา รูปเป็นวัตถุในฐานะที่เป็นมวลสาร^{๑๑} มวลสารทุกอย่างย่อมสลายตัวไป เพราะวัตถุไม่มีอะไรเป็นของตนแน่ เป็นเพียงมวลสารเท่านั้น รูปเองก็เหมือนกัน เมื่อรูปเป็นมวลสารย่อมสลายตัวไป หาแก่นสารไม่ได้ ไม่มีแก่นสารเป็นสิ่งที่วางเปล่าไร้ความหมาย ไม่มีอะไรเป็นของตนเองเป็นเพียงการรวมกันเข้าไม่นานก็แตกดับสลายไปเหมือนฟองน้ำที่เราทองเห็น เมื่อลมพัดมาย่อมเกิดคลื่นเป็นฟองน้ำ ไม่นานคลื่นและฟองน้ำก็สลายไป เกิดขึ้น สลายไป ไม่มีอะไรเป็นแก่นสารแน่นอนอนหาตัวตนไม่ได้ วิธีคิดแบบแยกแยะนี้ให้พิจารณาเห็นว่าสิ่งต่าง ๆ มีการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และ

^๖ ม.มู.๑๒/๒๔๔/๒๖๑.

^๗ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๔๓.

^๘ ส.ข.๑๗/๗๙/๑๒๑.

^๙ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๑๒.

^{๑๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๐.

^{๑๑} อัง.ติก.๒๐/๑๓๗/๓๘๕.

สลายไปในที่สุด ไม่มีแก่นสาร เมื่อมีการสลายไปก็เข้าใจคือความเป็นไปของอนัตตา และไม่เศร้าโศกเสียใจกับเหตุการณ์ทั้งหลาย เป็นวิถีคิดที่ช่วยไม่ให้เกิดทุกข์จากการพลัดพรากจากของรักของหวง เพราะไม่เกิดความอยากได้ อยากมี อยากเป็น ไม่ยึดติดกับสิ่งที่ได้มา มีใจวางหรือสำรวมกายใจได้

๓.๓ วิถีคิดแบบสามัญลักษณ์ หรือคิดแบบไตรลักษณ์ที่ปรากฏในพระสูตรตันตปิฎก

วิถีคิดแบบสามัญลักษณ์ หรือคิดแบบไตรลักษณ์ที่ปรากฏในพระสูตรตันตปิฎก คือ วิถีคิดแบบเข้าใจต่อการเปลี่ยนแปลงของสรรพสิ่งทั้งปวงภายใต้กฎของไตรลักษณ์ คือ ไม่เที่ยงแท้มั่นคง เป็นทุกข์ และไม่มีอะไรเป็นตัวตนที่แน่นอน พิจารณาให้เห็นว่า สิ่งทั้งปวงดำเนินไปตามหลักความจริงที่ว่ามีการเปลี่ยนแปลงในลักษณะ ๓ ประการนี้เป็นสิ่งประจำโลก แม้บุคคลจะพิจารณาเห็นหรือไม่ก็ตาม การเปลี่ยนแปลงตามกฎไตรลักษณ์นี้มีอยู่ในโลกดังที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ว่า

ตถาคต (พระพุทธเจ้า) จะอุบัติขึ้นหรือไม่ก็ตาม ธาตุนั้นคือความตั้งอยู่ตามธรรมดา

ความเป็นไปตามธรรมดาคงตั้งอยู่อย่างนั้นคือสังขารทั้งปวงไม่เที่ยง...สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์...ธรรมดาทั้งปวงเป็นอนัตตา^{๑๒}

จากพระดำรัสของพระพุทธองค์เป็นการชี้ให้เห็นว่า สังขารหรือสรรพสิ่ง (ธรรม) ทั้งหลาย มีความไม่เที่ยงแท้มั่นคง เป็นทุกข์ และไม่มีตัวตนที่แน่นอน บุคคลควรพิจารณาให้รู้ให้เห็นและเข้าใจต่อสภาพของกฎไตรลักษณ์ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) ได้แสดงวิถีคิดแบบสามัญลักษณ์ออกเป็น ๒ ขั้นตอน คือ

ขั้นที่ ๑ คือ รู้เท่าทันและยอมรับความจริง เป็นการวางท่าที่เข้าใจให้สอดคล้องกับกฎธรรมชาติ เป็นท่าที่แห่งปัญญา อิสระ ไม่ผูกมัดตัวเอง เมื่อประสบกับเหตุการณ์ที่ไม่พึงพอใจ ไม่น่าปรารถนาทำให้เกิดความเศร้าโศกเสียใจ ก็ให้วางท่าที่เข้าใจต่อเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นและปล่อยวาง

ต่อสภาพนั้น ๆ เพื่อคลายความทุกข์ที่ได้รับ ให้มีความทุเลาเบาบางลง เพราะเมื่อบุคคลประสบกับสภาพที่บีบคั้นย่อมมีความเศร้าโศกเป็นธรรมดา การพิจารณาแบบสามัญลักษณ์นี้ เพื่อบรรเทาความทุกข์ หรือสลัดความทุกข์ออกไปด้วยการพิจารณาถึงความเป็นจริงของสิ่งทั้งหลายทั้งปวงว่า เป็นอนิจจัง ไม่เที่ยง ทุกข์ เป็นทุกข์ และเป็นอนัตตา ไม่ใช่ตัวตน เมื่อไม่ใช่ตัวตนย่อมเป็นของไม่เที่ยง “สิ่งใดเป็นเหตุปัจจัยให้เกิด รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ สิ่งนั้นก็ เป็นของไม่เที่ยง รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณที่เกิดจากของไม่เที่ยงจะเป็นของเที่ยงมาแต่ไหน”

ขั้นที่ ๒ แก้ไขและทำตามเหตุปัจจัย เป็นขั้นลงมือปฏิบัติต่อสิ่งทั้งหลายโดยสอดคล้องกับความเป็นจริงตามกฎธรรมชาติ เป็นการปฏิบัติโดยใช้ปัญญารู้เท่าทัน กล่าวคือเมื่อรู้ว่าสิ่งทั้งหลายเป็นไปตามเหตุปัจจัย ต้องศึกษาให้รู้เท่าทันเหตุปัจจัยที่ทำให้เกิดสิ่งนั้น แล้วแก้ไขจัดการตามตัวเหตุ

^{๑๒} ส.ข.๒/๕๐๐๐/๑๕๒.

ปัจจัยเหล่านั้น เมื่อทำเหตุปัจจัยพร้อมบริบูรณ์ที่จะให้เป็นอย่างนั้นแล้ว ถึงเราจะอยากหรือไม่ก็ตาม มันก็จะไปไปตามเหตุปัจจัยเท่านั้น เมื่อเหตุปัจจัยไม่พร้อมที่จะให้เป็น ถึงเราจะอยากหรือไม่อยากก็ตามมันก็จะไปไปตามเหตุปัจจัยเท่านั้น เมื่อเหตุปัจจัยไม่พร้อมที่จะให้เป็นถึงเราจะอยากหรือไม่อยาก มันก็ไม่เป็นอย่างนั้น กล่าวสั้น ๆ คือ แก่ไขด้วยความรู้เท่าทันและแก่ที่ตัวเหตุปัจจัย ไม่ใช่แก่ที่ความอยาก เพียงแต่กำหนดรู้ความอยากของตัวเอง และกำหนดรู้เหตุปัจจัยแล้วแก่ไขเมื่อปฏิบัติได้ อย่างนี้ก็จะถอนตัวเป็นอิสระไม่ถูกความอยากพาไป^{๑๓}

ตามปกติของมนุษย์ที่ยังเป็นปุถุชนย่อมตกเป็นทาสของความอยากหรือถูกความอยากครอบงำ ทำให้ไม่เป็นอิสระ ยังผูกพันเกี่ยวข้องกับสิ่งต่าง ๆ ความอยากแบ่งออกเป็น ๓ ประการ คือ ความอยากในรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัสสิ่งต่าง ๆ ความอยากเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ ความไม่อยากประสบกับเหตุการณ์ที่ไม่น่าปรารถนาเป็นต้น ในทัศนะของพระพุทธศาสนามนุษย์ไม่เป็นอิสระ ไม่หลุดพ้นจากความทุกข์ได้เพราะมีความอยากเป็นปัจจัย ดังนั้นพระพุทธองค์ทรงสอนให้พิจารณาสิ่งต่าง ๆ ด้วยความเป็นจริงไม่ใช่มองด้วยอำนาจของความอยากดังที่พระพุทธองค์ตรัสแก่หมู่ภิกษุ

ภิกษุทั้งหลาย มีมณสิการโดยแยบคาย ซึ่งรูปและจงพิจารณาเห็นอนิจจตาแห่งรูปตามความเป็นจริง จมณสิการ โดยแยบคายซึ่งเวทนา และจงพิจารณาเห็นอนิจจตาแห่งเวทนาตามความเป็นจริง จมณสิการโดยแยบคายซึ่งสัญญาณ และจงพิจารณาเห็นอนิจจตาแห่งสัญญาณตามความเป็นจริง จมณสิการโดยแยบคายซึ่งสังขาร และจงพิจารณาเห็นอนิจจตาแห่งสังขารตามความเป็นจริง จมณสิการโดยแยบคายซึ่งวิญญาณ และจงพิจารณาเห็น อนิจจตา แห่งวิญญาณตามความเป็นจริง^{๑๔}

๓.๔ วิธีคิดแบบอริยสัจจ์ หรือวิธีคิดแบบแก้ปัญหาที่ปรากฏในพระสูตรต้นตปิฎก

วิธีคิดแบบอริยสัจจ์ หรือวิธีคิดแบบแก้ปัญหาที่ปรากฏในพระสูตรต้นตปิฎก คือวิธีที่แยบคายหาหนทางเพื่อความดับทุกข์ ในทางพุทธศาสนาถือว่าวิธีคิดแบบแก้ปัญหาคือการเข้าใจสภาพของปัญหา สาเหตุของปัญหา การดับปัญหาและวิธีทางดับปัญหานั้นเป็นการดับทุกข์อย่างสิ้นเชิง เรียกวิธีคิดแบบแก้ปัญหานี้อีกอย่างหนึ่งว่า วิธีคิดแบบอริยสัจจ์ คือ

- ๑) ทุกข์ ปัญหาหรือความไม่สบายทางด้านจิตใจ ความไม่สบายทางร่างกาย
- ๒) สมุทัย ต้นตอที่ทำให้เกิดทุกข์ ได้แก่ กิเลส ตัณหา อุปาทาน
- ๓) นิโรธ การจัดการสลัดความทุกข์ออกได้

^{๑๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พุทธธรรม, อ่างแล้ว, หน้า ๖๗๙.

^{๑๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๗๙.

๔) มรรค การลงมือกระทำหรือปฏิบัติต่อสิ่งนั้นด้วยวิธีเดินทางสายกลางคือมีความพอดี ไม่ดี ไม่หย่อนเกินไป ด้วยการพิจารณาอันประกอบด้วยความคิดอันแยบคายย่อมเป็นการแก้ไขปัญหาที่ถูกต้อง ดังพุทธพจน์ที่พระผู้มีพระภาคตรัสแก่หมู่ภิกษุว่า

“ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลายแก่ผู้รู้ผู้เห็น มิใช่แก่ผู้ไม่รู้มิใช่แก่ผู้ไม่เห็น เมื่อรู้อยู่ เห็นอยู่อย่างไรจึงจะมีความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย? เมื่อรู้เห็น โยนิโสมนสิการและโยนิโสมนสิการ; เมื่อมนสิการโดยแยบคาย อาสวะที่ยังไม่เกิดย่อมเกิดขึ้น และอาสวะนี้เกิดขึ้นแล้วย่อมเจริญเพิ่มพูน เมื่อมนสิการ โดยแยบคายโยนิโสมนสิการ อาสวะที่ยังไม่เกิด ย่อมไม่เกิดขึ้นและอาสวะที่เกิดขึ้นแล้วย่อมถูกละได้”^{๑๕}

เพื่อดับทุกข์หรือแก้ปัญหาตามกระบวนการผลย่อมมาจากเหตุตรงกับกฎที่ว่าเมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี เพราะสิ่งนี้เกิด สิ่งนี้จึงเกิด เมื่อสิ่งนี้ดับ สิ่งนี้จึงดับ เพราะสิ่งนี้ดับ สิ่งนี้จึงดับ พระพุทธองค์ทรงให้ความสำคัญกับวิธีคิดแบบอริยสัจจ์เป็นอย่างมากโดยทรงแนะนำแนวทางปฏิบัติตามมรรค มีองค์๘ดังพุทธดำรัสตรัสดังนี้

ภิกษุณั้ย่อมมนสิการโดยแยบคาย ว่า ทุกข์คือ ดังนี้ ย่อมมนสิการโดยแยบคายว่า ความดับทุกข์คือดังนี้ ย่อมมนสิการโดยแยบคายว่า ข้อปฏิบัติที่ให้ถึงความดับทุกข์คือดังนี้ เมื่อเธอมนสิการโดยแยบคายอยู่อย่างนี้ สังโยชน์ ๓ อย่างคือ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา และสีลัพพตปรามาส ย่อมถูกละเสียได้^{๑๖}

การดับทุกข์หรือดับปัญหาในแนวพระพุทธศาสนา มองว่าวิธีคิดแบบแก้ปัญหา คือ การเข้าใจสภาพของปัญหา สาเหตุของปัญหา เป็นการดับทุกข์อย่างสิ้นเชิง ดังพุทธพจน์ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงตรัสกับภิกษุทั้งหลายว่า^{๑๗}

อริยสาวก ย่อมมนสิการโดยแยบคายว่านี่ทุกข์ ย่อมมนสิการโดยแยบคายว่านี่เหตุเกิดแห่งทุกข์ ย่อมมนสิการโดยแยบคายว่านี่ความดับแห่งทุกข์ ย่อมมนสิการโดยแยบคายว่านี่ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ เมื่อมนสิการโดยแยบคายอยู่อย่างนี้ สังโยชน์ ๓ คือ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา และสีลัพพตปรามาสย่อมถูกละเสียได้^{๑๘}

^{๑๕} ม.ม.๑๒/๑๒/๑๖.

^{๑๖} ม.ม.๑๒/๑๑/๑๒.

^{๑๗} ม.ม.๑๒/๒๐/๒๑.

^{๑๘} ม.ม.๑๒/๑๓๔/๑๒๓.

นิโรธสังจนิตเทศที่กล่าวว่่า นิโรธ หมายถึง ความดับตัณหาไม่เหลือด้วยวิราคะ ความสละ ความสละคืน ความพ้น ความไม่มีอาลัยในตัณหา^{๑๙}

สาวัดถีนิทาน ดุกรภิกษุทั้งหลาย เมื่อพระอาทิตย์จะขึ้น สิ่งที่ขึ้นก่อน สิ่งที่เป็นนิมิตมาก่อน คือ แสงเงินแสงทอง สิ่งที่เป็นเบื้องต้น เป็นนิมิตมาก่อน เพื่อความบังเกิดแห่งอริยมรรคอันประกอบด้วย องค์ ๘ ของภิกษุ คือ ความถึงพร้อมแห่งการกระทำไว้ในใจโดยแยบคาย ฉะนั้นเหมือนกัน ดุกรภิกษุทั้งหลาย อันภิกษุผู้ถึงพร้อมด้วยการกระทำไว้ในใจโดยแยบคาย ฉะนั้นเหมือนกันดุกรภิกษุทั้งหลาย อันภิกษุผู้ถึงพร้อมด้วยการกระทำไว้ในใจโดยแยบคาย พึงหวังข้อนี้ไว้ว่าจักเจริญอริยมรรคอันประกอบด้วย องค์ ๘ จักกระทำได้มากซึ่งอริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘

ดุกรภิกษุทั้งหลาย ก็ภิกษุผู้ถึงพร้อมด้วยการกระทำไว้ในใจโดยแยบคาย ย่อมเจริญอริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ ย่อมกระทำให้มากซึ่งอริยมรรคอัน ประกอบด้วยองค์ ๘ อย่างไร? ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมเจริญสัมมาทิฏฐิอันอาศัย วิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปในการสละ ฯลฯ ย่อมเจริญสัมมาสมาธิ อันอาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปในการสละ ดุกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ถึงพร้อมด้วยการกระทำไว้ในใจโดยแยบคาย ย่อมเจริญอริยมรรคอัน ประกอบด้วยองค์ ๘ ย่อมกระทำให้มากซึ่งอริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ อย่างนี้แล^{๒๐}

สาวัดถี นิทาน ดุกรภิกษุทั้งหลาย เมื่ออาทิตย์จะขึ้นสิ่งที่ขึ้นก่อน สิ่งที่ขึ้นก่อน สิ่งที่เป็นนิมิต มาก่อน คือ แสงเงินแสงทอง สิ่งที่เป็นเบื้องต้น เป็นนิมิตมาก่อน เพื่อความเกิดแห่งอริยมรรค ประกอบด้วยองค์ ๘ ของภิกษุคือ ความถึงพร้อมแห่งการกระทำไว้ในใจโดยแยบคาย ฉะนั้น เหมือนกัน ดุกรภิกษุทั้งหลาย อันภิกษุผู้ถึงพร้อมแห่งการกระทำไว้ที่ สุด มีอันกำจัจัดโมหะ เป็นที่สุด ฯลฯ ย่อมเจริญสัมมาสมาธิ มีอันกำจัจัดราคะเป็นที่สุด มีอันกำจัจัดโทสะเป็นที่สุด มีอันจำจัจัดโมหะเป็น ที่สุด ดุกรภิกษุทั้งหลายภิกษุผู้ถึงพร้อมด้วยการกระทำไว้ในใจโดยแยบคาย ย่อมเจริญอริยมรรค ประกอบด้วยองค์ ๘ ย่อมกระทำให้มาก ซึ่งอริยมรรคประกอบด้วยองค์ ๘ อย่างนี้แล^{๒๑}

^{๑๙} ม.ม. ๑๒/๒๓/๒๓.

^{๒๐} ส.ม. ๑๙/๘๔/๔๐.

^{๒๑} ส.ม. ๑๙/๓๑/๔๖๙/๑๓๖-๑๓๗.

๓.๕ คิดแบบอรรถธรรมสัมพันธ์ วิธีคิดแบบอรรถธรรมที่ปรากฏในพระสูตรต้นตปิฎก

คิดแบบอรรถธรรมสัมพันธ์ วิธีคิดแบบอรรถธรรมที่ปรากฏในพระสูตรต้นตปิฎก หมายถึงวิธีคิดตามหลักการและจุดมุ่งหมาย คือพิจารณาถึงความสอดคล้องกันระหว่างหลักการ และจุดมุ่งหมายหรือเป้าหมายของหลักการธรรมต่าง ๆ ว่าปฏิบัติหรือทำไปเพื่ออะไร เมื่อปฏิบัติแล้วจะนำสู่ผล จุดหมายปลายทางอย่างไร ทั้งอรรถและธรรมจะต้องประสานสอดคล้อง ส่งเสริมซึ่งกันและกัน เช่นการปฏิบัติธรรมและการฟังธรรมย่อมเกื้อหนุนกันเป็นอันหนึ่งเดียว ไม่สามารถที่จะแยกออกเป็นอย่างใดอย่างหนึ่งได้ ซึ่งในปัจจุบันจะมีความคิดเห็นที่แตกต่างกันในภาคทฤษฎี (ปริยัติ) และภาคปฏิบัติ อย่างไหนสำคัญมากน้อยกว่ากัน วิธีคิดอย่างนี้ให้เห็นความสำคัญทั้งสองภาคมีความสำคัญเหมือนกันจะขาดอย่างหนึ่งอย่างใด ย่อมไม่ประสบผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์ ซึ่งตามความเป็นจริงแล้วทั้งปริยัติ และปฏิบัติมีความสัมพันธ์ที่สอดคล้องไปในแนวเดียวกัน ไม่มีอะไรเด่น หรือมีความสำคัญไปกว่ากัน แต่ทั้งสองอย่างจะต้องสอดคล้องเป็นแนวเดียวกันคอยตรวจสอบซึ่งกันและกัน และคอยส่งเสริมซึ่งกันและกันอยู่ตลอดเวลา

ความสอดคล้องสัมพันธ์ระหว่างอรรถกับธรรมดังพุทธพจน์ที่กล่าวไว้ว่า๑.หลักโยนิโสมนสิการ อรรถธรรมสัมพันธ์ ดูกรมหาลิ โลภะ...โทส...โมหะ... โยนิโสมนสิการ...จิตที่ตั้งไว้ผิด เป็นเหตุเป็นปัจจัยเพื่อการทำความชั่ว เพื่อความเป็นไปแห่งกรรมชั่ว อโลภะ...อโทส...อโมหะ...โยนิโสมนสิการ...จิตที่ตั้งความเป็นไปในกัลยาณธรรม^{๒๒}

พุทธพจน์แห่งหนึ่งสรุปธรรมทั้งหมดไว้ดังนี้

“ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอถูกถามอย่างนี้แล้ว ฟังตอบชี้แจงแก่เหล่าอัญญเถียรเถียรปริพาชก เหล่านั้นอย่างนี้ว่า แนะท่านผู้มีอายุ

๑. ธรรมทั้งปวง มีฉันทะเป็นมูล
๒. ธรรมทั้งปวง มีมนสิการเป็นต้นกำเนิด
๓. ธรรมทั้งปวง มีผัสสะเป็นที่ก่อตัวขึ้น
๔. ธรรมทั้งปวง มีเวทนาเป็นที่ชุมนุม
๕. ธรรมทั้งปวง มีสมาธิเป็นประมุข
๖. ธรรมทั้งปวง มีสติเป็นเจ้าใหญ่
๗. ธรรมทั้งปวง มีปัญญาเป็นยิ่งยอด
๘. ธรรมทั้งปวง มีวิมุตติเป็นแก่น
๙. ธรรมทั้งปวง มีอมตะเป็นที่หยั่งลง
๑๐. ธรรมทั้งปวง มีนิพพานเป็นสุดท้าย^{๒๓}

^{๒๒} อัง.ทสก.๒๔/๔๗/๙๐.

^{๒๓} อัง.ทสก.๒๔/๕๘/๑๑๓.

ความสอดคล้องมิใช่ปรากฏแต่ในทางพุทธศาสนาเท่านั้น ที่กล่าวอย่างนี้เพราะว่า หลักการและจุดมุ่งหมายของการกระทำทุกอย่างต่อเนื่องกันและสัมพันธ์กัน ต้องเป็นอันเดียวกันไม่ผิดเพี้ยน โดยคำนึงตัวอย่าง เช่น ศีลธรรมจะต้องเป็นเรื่องความดีเพียงอย่างเดียวเท่านั้น การพูดความจริง เป็นการกระทำความถูกต้อง โดยไม่เลือกสถานที่ บุคคล กาลเวลาแต่อย่างใด ถ้าพูดความจริงแม้จะทำให้เสียผลประโยชน์ ก็ถือว่าเป็นความดี เพราะหลักการคือการพูดความจริง จะต้องสอดคล้องกับเป้าหมายคือความดีตลอดไป ไม่สามารถทำให้กลับกลายเป็นสิ่งที่ผิดศีลธรรมหรือสิ่งไม่ถูกต้องไปได้^{๒๔} ทศนคติในเรื่องการสัมพันธ์ทั้งอรรถและธรรมเน้นที่เนื้อหาของหลักธรรมที่ส่งเสริมสนับสนุนซึ่งกันและกันหรือเป็นประโยชน์ต่อกัน มีความสำคัญเท่า ๆ กัน เหมือนกับร่างกายของมนุษย์ทั้งร่างกายและจิตใจจะต้องอิงอาศัยจะให้ความเป็นมนุษย์สมบูรณ์แบบ โดยไม่เน้นที่ร่างกายหรือจิตใจฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งแต่ทั้งสองอย่างจะต้องเป็นที่พิงพิงของอีกสิ่งหนึ่ง พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) ปราชญ์ทางพุทธศาสนาสมัยใหม่ได้ให้แสดงทัศนะในเรื่องความสอดคล้องระหว่างอรรถและธรรมไว้ว่าคือพิจารณาให้เข้าใจถึงความสัมพันธ์ระหว่างอรรถกับธรรม หรือหลักการกับความมุ่งหมาย เมื่อจะลงมือปฏิบัติธรรมหรือทำตามหลักการอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อให้ประสบผลตามความมุ่งหวัง ไม่คลาดเคลื่อน เลื่อนลอย หรือมลายคำว่า อรรถ แปลว่า ความหมาย ความมุ่งหมาย จุดหมาย ประโยชน์ที่ต้องการหรือสาระที่ต้องประสงค์ ธรรม แปลว่า หลักการ หลักความจริง หลักความดีงามหลักการปฏิบัติที่ถูกต้อง ในการปฏิบัติธรรมหรือกระทำการตามหลักการอย่างใดอย่างหนึ่ง จะต้องเข้าใจความหมายและจุดหมายของธรรมหรือหลักกรณั้น ๆ ว่าปฏิบัติธรรมเพื่ออะไรนำไปสู่ผลหรือเป้าหมายอย่างใดบ้าง โดยธรรมถูกหลักและขั้นตอนที่เรียกว่า ธัมมานุष्ठัมมปฏิบัติ^{๒๕}

ในการปฏิบัติธรรม ผู้ปฏิบัติธรรมจำเป็นจะต้องมีความเข้าใจความหมายของคำว่าธัมมานุष्ठัมมปฏิบัติ ซึ่งหมายถึงการปฏิบัติที่เหมาะสม สอดคล้องกับหลักของธรรม ถ้าพูดระดับสามัญทั่วไป หมายถึงการทำงานที่มีหลักการให้ผลที่สอดคล้องกับ ศีล สมาธิ ปัญญาตามควรแก่ธรรมเพราะฉะนั้นผู้ได้ชื่อว่าปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม คือ ปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้นดังพระพุทธพจน์ที่ว่า

ภิกษุผู้ปฏิบัติเพื่อความเบื่อหน่ายคลายกำหนด เพื่อดับรูป เวทนา
สัญญา สังขาร วิญญาณ ขรามรณะ และอวิชชา ควรเรียกว่า “ภิกษุผู้ปฏิบัติ
ธรรมสมควรแก่ธรรม” ผู้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรมคือ ผู้พิจารณาเห็นความไม่
เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่ใช่ตัวตน ในรูป ฯลฯ วิญญาณ หลักธรรมที่ทำให้ความเห็นว่าไม่
เที่ยง เป็นทุกข์ มีใช่ตัวตนนั้นหมดไป คือ มรรคมืองค์ ๘^{๒๖}

^{๒๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๓.

^{๒๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรม, อ่างแล้ว, หน้า ๖๘๔.

^{๒๖} ส.ป.๑๗/๓๙/๕๖-๘๒.

ในการปฏิบัติธรรมหลักการและเป้าหมายถือว่ามีสำคัญจะต้องปฏิบัติให้สอดคล้องกัน เพื่อส่งเสริมให้หลักธรรมนั้นสำเร็จผลตามหลักความจริงของธรรมข้อนั้น ถ้าผู้ปฏิบัติไม่รู้หลักการและจุดมุ่งหมาย การปฏิบัตินั้นสูญเปล่า และผิดเพี้ยนจากหลักความจริง นอกจากจะไม่สำเร็จแล้วยังทำให้ตีความของหลักธรรมนั้นผิดไปจากหลักความจริงด้วย ความสอดคล้องระหว่างอรรถและธรรม การปฏิบัติตามหลักการและจุดมุ่งหมายให้สอดคล้องกัน เป็นสิ่งที่คอยเกื้อหนุนซึ่งกันและกันสัมพันธ์ต่อเนื่องกัน ให้ประสบกับผลสำเร็จตามที่ประสงค์ดังพระพุทธพจน์ที่ตรัสไว้ว่า

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลควรรู้สิ่งที่ไม่ใช่เนื้อหาและไม่เป็นประโยชน์ และความรู้ที่เป็นเนื้อหาประโยชน์ด้วย ครั้นรู้แล้วควรปฏิบัติตามที่เป็นธรรมและเป็นประโยชน์ (ธัมมานุธัมมปฏิบัติ) สิ่งเป็นธรรมและเป็นประโยชน์อะไรบ้าง คือ เห็นชอบ, ดำริชอบ, เจรจาชอบการกระทำชอบ, เลี้ยงชีพชอบ, พยายามชอบ, ระลึกชอบ, จิตตั้งมั่นชอบ, รู้ชอบ, หลุดพ้นชอบ, ภิกษุทั้งหลายนี้เรียกว่า สิ่งที่เป็นธรรม (ธรรม) และเป็นประโยชน์ (อรรถ)^{๒๗}

ความเป็นผู้รู้ธรรมและธรรมเปรียบเสมือนคนที่มีหัวสมองและร่างกายที่แข็งแรง ย่อมสามารถฟันฝ่าอุปสรรคต่าง ๆ ให้บรรลุถึงเป้าหมายได้ไม่ยากนัก เมื่อลงมือกระทำสิ่งใดย่อมสำเร็จโดยง่าย ต่างจากผู้ที่มีสมองก็ถูกเขาหลอกใช้ การจะไปสู่เป้าหมายก็เป็นไปด้วยความลำบาก เพราะต้องอาศัยคนอื่นช่วย ถ้าเขาเป็นคนดีเป็นกัลยาณมิตรก็ไปได้แต่ช้า ถ้าเป็นคนพาลอาจถูกทำร้ายทำความเสียหายได้ เพราะฉะนั้นภิกษุผู้รู้ธรรมและธรรมเป็นหลักประกัน ย่อมเอาชนะอุปสรรคเครื่องกีดขวางได้ มีความมั่นใจในหลักการและเป้าหมายที่ตนวางไว้ เป้าหมายอย่างหนึ่งของภิกษุคือดับกิเลสอย่างสิ้นเชิง ดังที่ปรากฏในมัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก์ว่า

เพราะเหตุที่ภิกษุนั้น คาย สลัดทิ้งกิเลสได้แล้ว เธอย่อมได้ความรู้แจ้งอรรถ ความรู้แจ้งธรรม และความปราโมทย์อันมีธรรมว่า “เรามีศรัทธาตั้งมั่นในพระพุทธเจ้า...เรามีศรัทธาตั้งมั่นในพระสงฆ์...เพราะเรา คาย สลัดทิ้งกิเลสได้แล้ว จึงได้รู้แจ้งอรรถ ได้รู้แจ้งธรรม และความปราโมทย์อันมีธรรม”^{๒๘}

ความเป็นผู้รู้ธรรมและรู้ธรรมนอกจากจะเอาชนะกิเลสได้แล้วยังสามารถอธิบายขยายความให้ผู้อื่นได้เข้าใจอย่างพิสดารนำพาบุคคลผู้นั้นได้เข้าถึงรสพระธรรมอันยอดเยี่ยม พระเถระที่ได้รับยกย่องว่ามีความอรรถและรู้ธรรมอธิบายให้พิสดารได้แก่ ผู้ที่มีคุณสมบัติเหล่านี้สอดคล้องกับหลักการ

^{๒๗} อัง.ทสก.๒๔/๗๕/๖๖.

^{๒๘} ม.ม.๒๓/๖๘/๑๔๖.

ที่ว่า “บุคคลผู้รู้ธรรมและรู้ธรรมแล้วปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรมเท่านั้นจึงได้รับการสรรเสริญ ส่วนผู้รู้ธรรมและรู้ธรรมแล้วไม่ปฏิบัติสมควรแก่ธรรมย่อมถูกติเตียน”^{๒๙}

การประกาศพระศาสนาจะบรรลุตามจุดหมาย ต้องอาศัยบุคคลสองฝ่าย คือ (๑) ผู้สั่งสอน และ (๒) ผู้ฟัง จะต้องเข้าใจหลักการและเป้าหมายของศาสนาเป็นเครื่องวัดได้ว่าศาสนาจะขยายกว้างขวางต่อไป หรือจะเสื่อมถอย สิ้นสุดลง เหมือนกับบริษัทจะเจริญก้าวหน้ามั่นคงต่อไป หรือล้มละลาย เพราะฝีมือผู้บริหารและพนักงานฉนั้น เมื่อพุทธศาสนาได้มีผู้เลื่อมใสศรัทธาพอสมควร พระองค์จึงได้ส่งพระสาวกรุ่นแรกไปประกาศพระศาสนายังที่ต่าง ๆ ความเป็นผู้ฉลาดใน

หลักการและเป้าหมายทำให้การประกาศพระศาสนาประสบผลสำเร็จ ตัวอย่างความเป็นผู้เข้าใจต่ออรรถและธรรมทั้งผู้ให้และผู้ฟังแล้วเข้าใจความหมายรู้แจ้งในหลักธรรมเหล่านั้น เช่น พระอัสสชิเข้าไปบิณฑบาตในหมู่บ้านแห่งหนึ่ง ด้วยอาการที่สำรวม ทำให้อุปติสสะมาณพ เลื่อมใสตามไปขอฟังธรรม พระเถระได้แสดงธรรมแก่อุปติสสะมาณพ โดยมีใจความว่า “เอ ชมมา เหตุ ปุปภาว, เตสึ เหตุ ตถาคโต, เตสญจ โย นิโรโจจ, เอว วาที มหาสมโณ” แปลว่า ธรรมทั้งหลายเกิดแต่เหตุ พระตถาคตตรัสบอกถึงเหตุแห่งธรรมเหล่านั้น พร้อมทั้งความดับแห่งเหตุของธรรมเหล่านั้น พระมหาสมณเจ้า มีปกติตรัสสอนอย่างนี้^{๓๐} เพราะความเป็นผู้เข้าใจอรรถและธรรมที่พระอัสสชิแสดงอุปติสสะมาณพ จึงได้ดวงตาเห็นธรรมและนำไปบอกกล่าวแก่โกธิตะผู้เป็นสหายทั้งสองจึงได้ชักชวนกันเข้ามาบวชในพระพุทธานุสสา ต่อมาท่านทั้งสองเป็นผู้มีบทบาทสำคัญต่อพุทธศาสนา คืออุปติสสะ (พระสารีบุตร) เป็นสาวกเบื้องขวาและโกธิตะ (พระมหาโมคคัลลานะ) เป็นสาวกเบื้องซ้าย จึงเป็นการแสดงให้เห็นว่า ความเป็นผู้ฉลาดในหลักการและเป้าหมาย (อรรถและธรรม) มีความสำคัญอย่างยิ่งดังที่กล่าวมาแล้ว ซึ่งสอดคล้องกับที่พระองค์ตัดไว้ว่า ผู้แสดงธรรมจะต้องคำนึงถึงประโยชน์ ๓ ประการจึงควรแสดงธรรมคือ

๑. บุคคลผู้แสดงธรรม รู้แจ้งอรรถและรู้แจ้งธรรม
๒. บุคคลผู้ฟังธรรม รู้แจ้งอรรถและรู้แจ้งธรรม
๓. บุคคลผู้แสดงธรรมและผู้ฟังธรรม รู้แจ้งอรรถและรู้แจ้งธรรม ภิคุทั้งหลาย บุคคลผู้พิจารณา

เห็นประโยชน์

ธรรม ๓ ประการนี้ควรแสดงธรรมแก่คนเหล่านี้^{๓๑}

ความเป็นผู้รู้ธรรมและรู้ธรรมมีบทบาททำให้พระธรรมมีความชัดเจนคือเข้าใจได้ตลอดสายไม่วนเวียน นำไปสู่การปฏิบัติได้อย่างถูกต้องและให้ผลได้จริงดังที่พระภาคเจ้าตรัสแก่พระปุณณิยะเถระว่า

^{๒๙} อัง.สตก.๒๓/๖๘/๑๔๖.

^{๓๐} วิ.มทา.๔/๖๐/๗๕.

^{๓๑} อัง.ติก.๒๐/๔๓/๒๐๖.

ปณณิยะ เมื่อใด ภิกษุเป็นผู้มีความเลื่อมใส เข้าไปนั่งใกล้ เรียนและถาม
ตั้งใจฟังธรรม จำได้ในใจ แล้วพิจารณาใจความแห่งธรรม เป็นผู้รู้ธรรมแล้ว
ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม เมื่อนั้น ธรรมเทศนาของพระตถาคตจึงแจ่มแจ้ง^{๓๖}

กล่าวโดยสรุป วิธีคิดแบบรู้ทั้งอรรถรู้ทั้งธรรม ทำให้เข้าใจอย่างต่อเนื่อง ไม่ขาดสายไม่ทำให้
สับสน มีความเข้าใจอย่างถ่องแท้ตั้งแต่ต้นจนถึงที่สุด ผลที่ตามมาคือ เมื่อรู้จำทั้งสองอย่างนี้แล้วย่อม
นำไปสู่การปฏิบัติที่ถูกต้อง ไม่หลงทาง หรือไม่ปฏิบัติผิด ซึ่งในปัจจุบันเป็นปัญหาประการหนึ่งในการ
ปฏิบัติธรรม เพราะว่าการเข้าใจที่ไม่ตลอดสายหรือไม่เข้าใจทั้งอรรถและธรรมทำให้การตีความหมาย
ของการปฏิบัติและการปริยัติเป็นสิ่งที่แตกต่างกัน ทั้ง ๆ ที่ทั้งการปฏิบัติและปริยัติเป็นสิ่งที่คอย
สนับสนุนซึ่งกันและกัน ไม่แยกจากกัน คือผู้ปฏิบัติจะต้องรู้ทั้งทฤษฎีและการกระทำอย่างแท้จริง เมื่อ
ไม่ได้ผลก็ไปตรวจดูว่า สิ่งที่ปฏิบัติผิดไปจากส่วนไหนแล้วหาทางแก้ไขให้ถูกต้องต่อไป การปฏิบัติที่รู้ทั้ง
อรรถแล้วธรรมแล้วย่อมนำไปสู่ผลที่ตั้งไว้อย่างถูกต้อง

๓.๖ วิธีคิดแบบเห็นคุณโทษและทางออกที่ปรากฏในพระสูตรต้นตปิฎก

หมายถึงการพิจารณาให้เห็นครบทุกด้านในสิ่งเดียวกันทั้งส่วนดี ส่วนเสีย และทางออกที่
เหมาะสม เพื่อการปฏิบัติต่อสิ่งนั้น ได้อย่างถูกต้อง เป็นประโยชน์มากที่สุด ในชีวิตของมนุษย์ต้อง
ประสบกับความสุข ความทุกข์ ความสมหวัง ความผิดหวังที่เด่นชัดมากกว่าสัตว์ประเภทอื่น เพราะ
มนุษย์มีร่างกายและจิตวิญญาณที่รับอารมณ์ได้มาก ฉะนั้นชีวิตของมนุษย์จึงมีปัญหามาก เช่น ปัญหา
เศรษฐกิจ ปัญหาสังคมการเมือง ปัญหาสิ่งแวดล้อม เป็นต้น ปัญหาที่กล่าวมาทั้งหมดในทัศนะของ
พุทธศาสนาล้วนเป็นผลมาจากความอยาก (ตัณหา) ความปรารถนาจะครอบครอง จึงแสวงหาวัตถุ
เพื่อตอบสนองความอยากของตนเอง ด้วยวิธีการที่ถูกต้องตามหลักศีลธรรมบ้างและไม่ถูกต้องตาม
หลักศีลธรรมบ้าง เช่นการเอาไรด์เอาเปรียบผู้ด้วยโอกาส การคอร์รัปชัน การค้าสิ่งผิดกฎหมายบ้าง เป็น
ต้น พุทธศาสนาได้เสนอให้มนุษย์มีวิธีคิดโดยรอบคอบแยกแยะให้เห็นทั้งส่วนดี ส่วนเสีย และทางออก
ที่เหมาะสม เพื่อแก้ปัญหาให้หมดไปหรือให้เบาบางลง โดยชี้ให้เห็นส่วนต่างๆ ดังนี้ ส่วนดี หมายถึง
ส่วนที่เป็นประโยชน์ มีคุณค่า น่าพอใจ จัดเป็นจุดเด่น เรียกว่า อัสสาทะ ส่วนเสีย หมายถึง ข้อเสีย
โทษ หรือข้อบกพร่อง จัดเป็นจุดด้อย เรียกว่า อาทีนวะทางออก ทางรอดภาวะที่หลุดพ้นสลัดออกได้
จากปัญหาสมบูรณ์ในตัวไม่ขึ้นต่อข้อดี หรือข้อเสีย จัดเป็นทางออกที่เหมาะสม เรียกว่า นิสสรณะ^{๓๗}

^{๓๖} อัง.อัฐก.๒๓/๘๒/๔๐๗.

^{๓๗} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรม, อ่างแล้ว, หน้า ๖๙๐.

วิธีคิดนี้แยกการมองได้ทั้ง ๒ ระดับคือ ระดับปุถุชนหรือคนทั่วไป และ ระดับพระอริยบุคคล

๑) ในระดับปุถุชน

การดำรงชีวิตอาศัยวัตถุเป็นเรื่องสำคัญ มีความสุขเพราะวัตถุอาศัยวัตถุเป็นเครื่องวัดความสุข เมื่อไม่สามารถหาวัตถุมาบำรุงได้ ก็มีความสุขยาก เพราะความทุกข์หรือปัญหาเข้ามาแทนที่ วิธีคิดแบบรอบด้านทั้งสามด้านคือด้านดี (จุดเด่น) ด้านเสีย (จุดด้อย) และการสลัดออก (ทางออกที่เหมาะสม) ยกตัวอย่าง ปัจจุบันรถยนต์ถือว่าเป็นปัจจัยจำเป็นอย่างหนึ่งสำหรับการดำเนินชีวิตของมนุษย์ ถ้าพิจารณาให้ละเอียดรอบด้านจะเห็นว่ารถยนต์มีทั้งส่วนดี (จุดเด่น) ส่วนเสีย (จุดด้อย) อยู่ในรถคันเดียวกัน ส่วนดีของรถยนต์คือ ทำให้เดินทางได้สะดวกรวดเร็ว ประหยัดเวลา บรรทุกของได้จำนวนมาก เป็นต้น ส่วนเสียคือ กินน้ำมัน มีความสึกหรอ เสื่อมสภาพ ราคาแพง เมื่อเกิดอุบัติเหตุค่าซ่อมแพง เป็นต้น ทั้งนี้ในทางพระพุทธศาสนาถือว่า เมื่อจะดับปัญหา (ทุกข์) ได้อย่างหมดสิ้น ต้องดับที่ต้นเหตุคือ ความไม่มีอะไร (เช่น ไม่มีความอยาก ตัณหา) ในที่นี้คือการไม่มีรถยนต์ หรือถ้ามีแต่ไม่ยึดมั่นในรถยนต์

๒) ในระดับอริยบุคคล

การคิดแบบรอบด้านดี (อัสสาหะ) ด้านเสีย (อาทีนวะ) และทางออกที่เหมาะสม (นิสสรณะ) ควรนำมาพิจารณาสิ่งต่าง ๆ ที่เข้ามาในชีวิต แม้แต่ร่างกายมนุษย์เองก็สามารถมองให้เห็นได้ทั้งที่มีส่วนดี ส่วนเสีย และสิ่งที่สมควรจะสลัดออกไป ทางออกที่เหมาะสมเช่นเดียวกับรถยนต์ ถ้ามองให้ละเอียดรอบคอบแล้วในร่างกายของมนุษย์นั้นประกอบด้วยชั้น ๕ ประการนั้นมีทั้งส่วนดี ส่วนเสีย และสิ่งที่ควรสลัดออก ดังที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า

ภิกษุทั้งหลาย สภาวะคือความสุขใจในรูปนี้เป็นส่วนดีของรูป สภาวะที่
รูปไม่เที่ยงเป็นทุกข์มีความเสื่อมโทรมไป นี้เป็นส่วนเสียของรูป ส่วนสภาวะที่
กำจัดความพอใจในรูป ธรรมที่ละความพอใจในรูปนี้เป็นทางออกจากรูป เวทนา
สัญญา สังขาร วิญญาณ ก็มีสภาวะเช่นเดียวกันนี้^{๓๔}

จากพระดำรัสสามารถวิเคราะห์ได้ว่า เมื่อใดก็ตามบุคคลเห็นว่ารूप เวทนา ฯลฯ สวยงาม เป็นสิ่งที่น่าพอใจ น่าชอบใจ ย่อมนำความสุขมาให้แก่ผู้นั้น เมื่อใดเห็นรูป เวทนา ฯลฯ เป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความเสื่อมสลายไป จัดเป็นโทษหรือส่วนเสียของรูป ทางออกที่เหมาะสม คือ การกำจัดความพอใจ และการละความพอใจในรูป ทั้งนี้เพราะในมุมมองของพุทธเจ้าเห็นว่า การเห็นว่ารूप สวยงามก็ดี (อัสสาหะ) เห็นว่ารूपไม่เที่ยง เสื่อมสลายไปก็ดี (อาทีนวะ) ทั้งสองประการเป็นสาเหตุที่ทำให้มนุษย์ต้องประสบกับปัญหาทั้งสิ้น ทางออกที่เหมาะสมที่สุดในทัศนะของพุทธเจ้าคือการกำจัด และละความอยากความพอใจในรูปเสีย ที่พระองค์ทรงชี้ทางออกให้เป็นอย่างนี้ เพื่อจะดับความทุกข์หรือ

ปัญหานั้นให้หมดไปอย่างสิ้นเชิง การจะมองเห็นส่วนดี ส่วนเสีย และการสลัดออกจากอุปาทานชั้นนี้ได้ นั้นเป็นสิ่งที่ทำได้ยากผู้ที่รู้ชัดได้ต้องเป็นอริยบุคคลดังพุทธพจน์รับรองว่า

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ไม่รู้ชัดส่วนดี ส่วนเสียและการสลัดออกจากรูป
เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณตามความเป็นจริง ภิกษุทั้งหลาย ส่วนอริยสาวก
ผู้รู้ชัดส่วนดี ส่วนเสีย และการสลัดออกจากวิญญาณตามความเป็นจริง

การพิจารณาหรือมองด้วยปัญญาเห็นส่วนดี ส่วนเสีย และการสลัดออกของสังขารนั้นเป็นสิ่งที่ทำได้ยาก สาเหตุเพราะอวิชชา ตัณหา อุปาทาน คอยบดบังไม่ให้มองเห็น แต่เมื่อพิจารณาโดยแยกกายประกอบด้วยสติปัญญาแล้ว ย่อมสามารถมองเห็นความเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ตามความเป็นจริง ดังเช่นเจ้าชายสิทธัตถะทอดพระเนตรเห็นเทวทูตทั้ง ๔ แล้วพิจารณาเห็นการแก่ เจ็บ ตายเป็นส่วนเสียของสัตว์โลก ทำให้เป็นทุกข์ไม่สิ้นสุด พระองค์ทรงพิจารณาหาหนทางที่สลัดออกจากทุกข์ที่เหมาะสม ด้วยการเสด็จออกผนวช ตามแนวทางของนักบวชในสมัยนั้น เพื่อแสวงหาความดับทุกข์ และในที่สุดพระองค์ได้บรรลุเป็นพระพุทธรเจ้า เพราะอาศัยการพิจารณาโดยแยกกาย ดังที่พระพุทธองค์ทรงตรัสไว้ในสังยุตตนิกาย ขุททกนิบาตไว้ว่า

ภิกษุทั้งหลาย ตราบใด เรายังไม่รู้ส่วนดีโดยความเป็นส่วนดี ส่วนเสีย
โดยความเป็นส่วนเสีย และการสลัดออกโดยความเป็นการสลัดออกจาก
อุปาทานชั้น ๕ ประการนี้ตามความเป็นจริงอย่างนี้ ตราบนั้น เราก็กังขามยืนยันว่า
“เป็นผู้ตรัสรู้โดยชอบซึ่งสัมมาสัมโพธิญาณอันยอดเยี่ยมในโลก พร้อมทั้งเทวโลก
มารโลก พรหมโลก ในหมู่สัตว์ พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดาและมนุษย์”^{๓๕}

พระพุทธองค์ทรงนำหลักความจริงมาเปิดเผยแนะนำหรือเสนอแนะให้ผู้คนเป็นจำนวนมากให้เห็นส่วนดี ส่วนเสีย และทางออกที่เหมาะสม เพื่อชี้แนะให้ผู้ยังหมกมุ่นอยู่ในความมัวเมาในสังขารร่างกายให้มองเห็นความจริงว่ามีความเกิดขึ้น สื่อมไปไม่น่าปรารถนาอย่างที่บุคคลทั้งหลายเข้าใจ พระองค์ทรงเที่ยวไปสู่พระนครต่าง ๆ เพื่อเทศนาสั่งสอนให้ผู้เห็นส่วนดี ส่วนเสียในการหลงไหลในกามคุณ และหาทางออกที่สมควรให้ ผู้บริโศคกามหรือผู้ครองเรือน ยังหลงเพลิดเพลินอยู่ในรสกามคุณ เห็นกามคุณและบริโศคกามคุณเป็นส่วนดี สวยงาม น่าใคร่ น่าปรารถนา ทั้งนี้เพราะผู้ครองเรือนยังเป็นผู้ไม่มีปัญญาเห็นโทษของการบริโศคกามคุณ เห็นเป็นส่วนดีฝ่ายเดียว และหาทางออกที่สมควรไม่ได้ พุทธองค์ตรัสถึงเรื่องนี้ไว้ว่า

บุคคลบางคนในโลกนี้ย่อมไม่รู้ชัดซึ่งความเกิด ความดับ คุณ โทษและ
เครื่องสังัดกามทั้งหลายออกไปตามความเป็นจริง เมื่อเขาไม่รู้ชัดซึ่งความเกิด
ความดับ คุณโทษ และเครื่องสังัดกามทั้งหลายออกไปตามความเป็นจริง ความ

^{๓๕} ม.อ.๑๔/๘๘/๑๐๐-๑๐๑.

กำหนดเพราะงาม ความเพลิดเพลินเพราะงาม ความเยื่อใยเพราะงาม ความหมกมุ่นเพราะงามความกระหายเพราะงาม ความเร่าร้อนเพราะงาม ความติดเพราะงาม ความอยากเพราะงามย่อมเกิดขึ้นในงามทั้งหลาย นี้เรียกว่า งามโยคะ^{๓๖}

ในการประกาศพระศาสนาพระพุทธองค์ทรงแสดงทั้งส่วนดี ส่วนเสีย และทางออกที่เหมาะสม ส่วนดี เช่น การให้ความสำคัญแก่การเสียสละแบ่งปันสิ่งของแก่บุคคลอื่นและสัตว์อื่น การไม่เบียดเบียนผู้อื่นให้ได้รับความทุกข์บอกส่วนที่ดีงาม ส่วนเสียกล่าวถึงโทษของการหมกมุ่นด้วยการหลงมัวเมาในงามคุณทั้งหลายเพราะว่าธรรมชาติของงามคุณมีน้อย มรทุกซ์มาก เปรียบเหมือนกระดุกเพราะก่อให้เกิดความยินดีน้อย^{๓๗} และทรงเสนอแนวทางออกที่เหมาะสมให้ส่วนดี ส่วนเสีย และทางออกที่เหมาะสมที่พระพุทธองค์ทรงแสดงเรียกว่าวิธีการแบบอนุพุพพิลา ซึ่งประกอบด้วย เรื่องทาน เรื่องศีล เรื่องสวรรค์ เรื่องโทษ ความต่ำทราม ความเศร้าหมองเพราะงาม เนกขัมมานิสังสกถา เรื่องอนิสงส์แห่งการออกจากงาม^{๓๘}

จากหลักอนุพุพพิลาที่แสดงให้เห็นส่วนดี ส่วนเสีย และทางออกที่เหมาะสม กล่าวได้ว่าพระพุทธองค์ทรงเน้นให้มนุษย์ปฏิบัติต่อสรรพสัตว์และเพื่อนมนุษย์ด้วยความรัก ปราบปรามอยากให้ผู้อื่นสัตว์อื่นมีความสุข เช่นเดียวกับตนเอง ด้วยการให้ปันสิ่งของให้ความช่วยเหลือ ตลอดจนไม่เบียดเบียน แนะนำสิ่งที่จะให้ถึงความสุข ชี้ให้เห็นสิ่งที่น่าความทุกข์มาให้ และชี้แนวทางที่สวงามเหมาะสมให้เพื่อความสุขนิรันดร โดยพิจารณาเห็นส่วนดี ส่วนเสีย และหาทางแก้ไข (ทางออกที่เหมาะสม) สิ่งนั้นให้ถูกต้องตามความเป็นจริง หมายความว่าส่วนดี คือเป็นไปเพื่อความเจริญก่อให้เกิดกุศล ควรทำ ควรรักษาไว้ และควรทำให้มาก ส่วนเสียคือ ยังอกุศลธรรมให้เกิดขึ้นสร้างความเสียหาย ควรระวังไม่ให้เกิดขึ้น และทางออกที่เหมาะสมคือละหรือกำจัดอกุศลให้หมดไป ผู้ที่แยกแยะไม่ออกระหว่างส่วนดี ส่วนเสียและทางออกจากคุณที่เหมาะสม ยังหลง เพลินอยู่

พระองค์เรียกผู้นั้นว่าเป็นผู้ห่างไกลจากพระธรรมวินัย หรือห่างไกลพระศาสนาของพระองค์ การไม่รู้ชัด คือไม่รู้ชัดถึงส่วนดี ส่วนเสีย และความสลัดออกจากความพอใจในการเห็นสิ่งสวงาม พังเสียงที่ไพเราะ สูดดมกลิ่นหอม ลิ้มรสชาติที่อร่อยของอาหาร สัมผัสความอ่อนนุ่มของกาย และความพอใจยินดี ตามความเป็นจริง มีความเห็นสิ่งที่น่าหลงใหล เป็นกลไกลที่แสวงหาความสุขเพียงสิ่งเดียวที่มนุษย์และสัตว์โลกต้องแสวงหามาเพื่อสนองความต้องการของตนเอง จึงได้แสวงหาสิ่งมาสนองให้ตนเองมีความสุข ซึ่งก็โยงไปถึงความมีตัวตน ยังยึดมั่นในรูปว่าเป็นสิ่งที่เที่ยงแท้มั่นคง ไม่เป็นทุกข์ เป็น

^{๓๖} ส.ข.๑๗/๒๖/๓๘-๓๙.

^{๓๗} อัง.จตุกก.๒๑/๑๐/๑๖.

^{๓๘} วิ.จุฬ.๗/๓๔๐/๑๘๘, วิ.มหา.๕/๒๙๓/๑๔๔.

ตัวเราของเรา เป็นต้น ถ้าบุคคลไม่รู้ส่วนดี ส่วนเสีย และทางออกที่เหมาะสมตามความเป็นจริงบุคคลนั้นย่อมหนีไม่พ้นจากการถูกจองจำในสังสารวัฏดังที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ว่า

ภิกษุทั้งหลาย トラบไตสัตว์เหล่านี้ยังไม่รู้ส่วนดีโดยความเป็นส่วนดี เห็นส่วนเสีย โดยความเป็นส่วนเสียและทางออกที่เหมาะสมโดยความเป็นทางออกที่เหมาะสมจากธาตุ ๔ ประการนี้ ตามความเป็นจริง トラบไตสัตว์เหล่านี้ยังสลัดออกไม่ได้ พรากตนอกไม่ได้ ยังไม่หลุดพ้นไปจากโลกพร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก จากหมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดาและมนุษย์มีใจเป็นอิสระอยู่ไม่ได้^{๓๙}

กล่าวโดยสรุป วิธีคิดแบบเห็นส่วนดี ส่วนเสีย และทางออกที่เหมาะสม เป็นการพิจารณาถึงการเห็นสิ่งที่เกิดขึ้น มองให้รอบด้านเพื่อที่เห็นสิ่งที่ควรยึดถือ สิ่งที่ควรเว้นและสิ่งที่ควรสลัดออกไปไม่ว่าในด้านใดก็ตามทั้งนี้เพื่อให้เกิดประโยชน์จากสิ่งเดียวกัน วิธีคิดแบบนี้เท่ากับเป็นการตรวจสอบงานทุกอย่างในขณะเดียวกันก็เสนอทางออกให้ คือ หาทางแก้ไขตามความถูกต้องเหมาะสม ทำให้งานชิ้นนั้น ๆ มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้นหรือ เกิดประโยชน์สูงสุดจากสิ่งที่ประสบในสภาวะปัจจุบัน

๓.๗ วิธีคิดแบบคุณค่าแท้คุณค่าเทียมที่ปรากฏในพระสูตรตันตปิฎก

หมายถึงวิธีคิดพิจารณาสิ่งที่บริโภครหรือใช้สอยในชีวิตประจำวันให้เห็นคุณค่าแท้หรือเป็นประโยชน์ที่แท้จริง หรือเป็นเพียงค่านิยม แต่ให้ประโยชน์หรือคุณค่าเพียงเล็กน้อย วิธีคิดนี้เป็นการสกัดหรือบรรเทาความ

อยากคือตัณหา ไม่ให้ถูกรอบงำด้วยความอยากอันชักนำให้เกิดกิเลส^{๔๐} การกระทำภายใต้อำนาจของกิเลสเป็นสิ่งที่สร้างความเสียหาย เป็นไปเพื่อความหลงมกมาย ไม่รู้ตามความเป็นจริงแน่นอนในการดำรงชีวิตของสัตว์โลกโดยเฉพาะมนุษย์ที่เป็นปุถุชนย่อมมีความบกพร่องอยู่เสมอ เป็นหน้าที่ของมนุษย์ที่จะแสวงหาส่วนที่หายไปหรือบกพร่องไป ถ้าการแสวงหาประกอบด้วยความอยากจัดเป็นกิเลส ก็เป็นสิ่งควรกำจัดให้หมดไป ถ้าการแสวงหาเพื่อประโยชน์เพื่อความเจริญ จัดว่าเป็นคุณธรรม เช่นการแสวงหาโมกขธรรม เพื่อความหลุดพ้นจากความทุกข์ของสัตว์โลกที่พระพุทธองค์และพระสงฆ์สาวกแสวงหาเป็นต้น ไม่จัดว่าเป็นกิเลส แต่จัดเป็นคุณธรรมการแสวงหาสิ่งต่างเพื่อมาบำรุงให้ตัวเองไม่ทุกข์กายคุณค่าที่แท้จริงในการบริโภคใช้สอยปัจจัย ๔ เห็นได้จากบทพิจารณาของพระสงฆ์ก่อนที่ใช้สอยปัจจัย ๔ หรือ ที่เรียกว่า ปัจจเวกขณะดังที่ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า

^{๓๙} ส.สพ. ๑๘/๗๑/๖๑.

^{๔๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ศยาม, ๒๕๔๒), หน้า ๗๒.

ภิกษุพิจารณาโดยแยกกายแล้วฉันบิณฑบาต ไม่ฉันเล่น ไม่ฉันแบบเมา
มัน ไม่ฉันเพื่อบำรุง ร่างกายตกแต่งให้สวยงาม แต่เพียงเพื่อการมีชีวิตอยู่ได้ เพื่อ
แก้ความหิว เพื่อการประพฤติ

“ภิกษุพิจารณาโดยแยกกาย จึงใช้จีวร เทียงเพื่อกำจัด หนาว ร้อน สัมผัส
แห่งเหลือบยุง แสงแดด สัตว์เลื้อยคลาน เพียงเพื่อปกนิคอวัยวะที่ควรระงาย”

ภิกษุพิจารณาโดยแยกกาย จึงฉันบิณฑบาต มิใช่เพื่อสนุกสนาน เมื่อใช้
เพื่อมีวเมา มิใช่เพื่อประดับ มิใช่เพื่อตกแต่ง เพียงเพื่อดำรงอยู่แห่งร่างกาย เพื่อ
ยังชีวา เพื่อกำจัดความลำบาก เพื่ออนุเคราะห์พรหมจรรย์ด้วยคิดว่า เราจะ
กำจัดเวทนาเก่า และไม่ให้เวทนาใหม่เกิดขึ้น การมีชีวิตเป็นไปจักมีแก่เรา พร้อม
ทั้งความไม่เป็นโทษ และความอยู่เป็นสุข

ภิกษุพิจารณาโดยแยกกาย จึงเสพเสนาสนะ เพียงเพื่อกำจัดหนาว ร้อน
สัมผัสเพื่อบรรเทาอันตรายจากฤดูกาล เพื่อได้ความรื่นรมย์ในการหลีกเร้น

ภิกษุพิจารณาโดยแยกกาย จึงเสพยาและเครื่องประกอบอันเป็นปัจจัย
สำคัญสำหรับคนไข้ เพียงเพื่อกำจัดเวทนาทั้งหลายเนื่องจากอาหารต่าง ๆ ซึ่ง
เกิดขึ้นแล้ว เพื่อความเป็นผู้ไม่มีอาพาธเบียดเบียนเป็นอย่างยิ่ง^{๔๑}

วิธีคิดแบบรู้คุณค่าแท้และคุณค่าเทียมนี้ เพื่อให้เห็นความสำคัญของสิ่งต่าง ๆ โดยเฉพาะใน
การดำรงชีวิตของมนุษย์ การไม่รู้คุณค่าที่แท้จริงของสิ่งต่าง ๆ ได้สร้างปัญหาให้กับโลกเป็นอย่างมาก
เช่น การบริโภคอาหาร มนุษย์ไม่มองที่คุณค่าแท้ของการบริโภค แต่เห็นคุณค่าเทียม แสวงหาสิ่ง
บริโภคเพื่อสนองตัณหา บริโภคตามอำนาจของกิเลสที่ประกอบด้วยความโลภ โกรธ และหลง
ยกตัวอย่างเช่น การเสพที่อยู่อาศัย มีการตัดไม้ทำลายป่า เพื่อนำมาสร้างบ้านให้ใหญ่โตมโหฬารทำให้
ป่าไม้หมดไปภูเขากลายเป็นภูเขาหัวโล้น เมื่อเวลาฝนตกทำให้น้ำท่วมเพราะไม่มีการดูดซับน้ำ
เนื่องจากป่าไม้หมดไปแล้ว อย่างนี้เป็นต้น เพราะฉะนั้นวิธีคิดแบบรู้ทันคุณค่าแท้จริงและคุณค่าเทียม
ของสิ่งต่าง ๆ ทำให้เราปฏิบัติต่อสิ่งนั้นได้อย่างถูกต้องและเหมาะสมที่สุด ในทัศนะของผู้วิจัยเชื่อว่า
ตามความเป็นจริงแล้วความรู้สึก ๆ ของผู้คนเหล่านั้นไม่ต้องการสิ่งแปลกปลอมทั้งสิ้น แต่เพื่อความ
อยู่รอดของชีวิตหรือเพื่อประโยชน์อย่างอื่นที่สูงกว่าจึงจำเป็นต้องพึ่งพาของแปลกปลอมหรือว่าของ
เทียมเหล่านั้นไม่ถือว่าเป็นการเห็นแก่ตัวหรือกิเลส เช่นพระเถระใช้ไม้เท้าเพื่อให้เดินทางไปเทศนา
โปรดญาติโยมเป็นต้นล้วนแต่ประโยชน์ที่ยิ่งกว่าการไม่ใช้ไม้เท้าแล้วไปไหนไม่ได้เลย หรือนายแดงได้
ผ่าตัดเปลี่ยนไตเทียมต่ออายุให้มีชีวิตอยู่ต่อไปเพื่อเลี้ยงลูกชายหญิงสองคนที่กำลังเรียนหนังสืออยู่เป็นต้น
การที่คนทั้งสองใช้ของเทียมหรือของไม่แท้ในกรณีที่กล่าวมาเป็นเพียงการกระทำให้มีชีวิตอยู่ต่อไปเพื่อ

^{๔๑}ม.ม. ๑๒/๑๔/๑๓ข.ม. ๒๘/๘๖๔/๖๑๑ ที.ปา. ๑๑/๑๑๓/๑๔๒

ประกอบคุณประโยชน์แก่ผู้อื่นเป็นการกระทำที่เหมาะสมจัดว่าเป็น “กุศล” ความฉลาดอย่างหนึ่งไม่จัดว่าเป็นกิเลสหรือความอยากแต่ประการใดเพราะฉะนั้นการพิจารณาให้เห็นคุณค่าแท้และคุณค่าเทียม จุดหมายเพื่อให้รู้ประโยชน์ที่แท้จริง เพื่อไม่ให้หลงมกมายเพราะอำนาจของความอยากหรือกิเลสครอบงำ ซึ่งจะสร้างความเสียหายและความเสื่อมสลายมาสู่มนุษย์ในเวลาอันรวดเร็วการพิจารณาแยกแยะสิ่งที่มีคุณค่าแท้และสิ่งที่มีคุณค่าเทียม เป็นการสนับสนุนให้การเสพวัตถุง่ายขึ้น ซึ่งคุณค่าประกอบหรือคุณค่าเทียมนี้ไม่มีก็ได้ หรือถ้ามีต้องเข้าใจว่าเป็นเพียงส่วนประกอบเท่านั้น ตัวอย่างเกี่ยวกับการใช้สอยปัจจัย ๔ สิ่งที่ควรบริโภคในชีวิตของมนุษย์ การมองเห็นคุณค่าของสิ่งที่บริโภคไปแล้วเป็นประโยชน์สำหรับชีวิตและนำความสุขที่แท้จริงมาให้ หรือไม่นั้นเป็นสิ่งจำเป็นที่มนุษย์ควรพิจารณาให้เห็นถึงคุณค่าที่แท้จริงของสิ่งนั้น ๆ เพราะฉะนั้นคุณค่าของสิ่งที่มนุษย์เสพเข้าไปสามารถแบ่งออกเป็น ๒ ประการคือ

๑) คุณค่าแท้

หมายถึง คุณค่าที่เป็นประโยชน์ในด้านคุณภาพที่ส่งเสริมให้ร่างกายมีความสมบูรณ์แข็งแรงต่อต้านโรคร้ายไข้เจ็บต่างๆ หรือเป็นสิ่งจำเป็นส่วนหนึ่งของชีวิต ในด้านที่ทำให้ชีวิตมีความสุขตามอัตภาพของตน สามารถแก้ปัญหาด้านสุขภาพร่างกายได้เช่น การบริโภคอาหารคุณค่าอยู่ที่หล่อเลี้ยงร่างกายเป็นอยู่ดี มีสุขภาพดี มีความสุข มีกำลังเกื้อกูลแก่ตนเองและผู้อื่นแก่การบำเพ็ญหน้าที่เช่นเดียวกับบ้านเป็นที่สำหรับหลบนอนพักผ่อนเป็นที่อยู่อาศัยไม่จำเป็นต้องใหญ่เสมอไปขอเพียงให้บังแดดลมฝนและสัตว์ร้ายภัยธรรมชาติ ก็ถือว่าเป็นคุณค่าหรือประโยชน์ที่แท้จริงของบ้าน รถยนต์ก็เช่นเดียวกันคุณค่าหลักหรือประโยชน์อย่างแท้จริงของรถคืออำนวยความสะดวก รวดเร็ว แข็งแรงทนทานบรรจุได้มาก สามารถแก้ปัญหาได้ทันท่วงที เช่น เมื่อความไม่สบายเกิดขึ้นนำไปสู่ที่รักษาพยาบาลได้ทันต่อเหตุการณ์ก่อนที่จะเสียชีวิตได้ เป็นต้น

๒) คุณค่าเทียม

หมายถึง คุณค่าที่เป็นเพียงส่วนเกินไม่เป็นประโยชน์ต่อร่างกายอย่างแท้จริง การบริโภคส่วนนี้เพื่อสนองตัณหาความอยาก เพื่อเสริมอรรถาในการแสดงบทบาททางสังคม เพื่อความสนุกสนาน เพื่อความโก้เก๋อวดความมั่งมีฐานะในสังคมเท่านั้น เพื่อให้คนทั่วไปเห็นว่ามั่งมีฐานะที่ดี นี้เรียกว่าเป็นคุณค่าเทียม

๓.๘ วิธีคิดแบบเร้าคุณธรรมที่ปรากฏในพระสูตรตันตปิฎก

หมายถึงวิธีคิดที่ปลุกเร้าจิตใจให้มีกระตือรือร้นที่จะทำความดี ด้วยการคิดถึงความถูกต้อง ผลสำเร็จจากการกระทำของเราหรือเร้ากุศลหรือวิธีคิดแบบกุศลภาวนา ตามพุทธพจน์ที่กล่าว ความว่า ระดมความเพียร แสดงไว้ ๘ ข้อ ใจความดังนี้^{๕๒}

๑. (กรณีที่จะต้องทำงาน) ภิกษุคิดว่า เรามีงานที่จะต้องทำและขณะเมื่อทำงาน การมนสิการ คำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ก็จะไม่ได้ง่าย อย่างกระนั้นเลย เราเริ่มระดมความเพียรเสียก่อน เกิด เพื่อจะได้บรรลุธรรมที่ยังไม่บรรลุ เพื่อเจ้าถึงธรรมที่ยังไม่เข้าถึง เพื่อประจักษ์แจ้งธรรมที่ยังไม่ประจักษ์แจ้ง คิดดังนี้ ภิกษุนั้น ก็จึงเริ่มระดมความพิจารณา

๒. (กรณีทำงานเสร็จแล้ว) ภิกษุคิดว่า เราได้ทำงานเสร็จแล้ว ก็แลขณะเมื่อทำงานเรามีความสามารถมนสิการคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย อย่างกระนั้นเลย เราเริ่มระดมความเพียรเกิด

๓. (กรณีที่จะต้องเดินทาง) ภิกษุคิดว่า เราจะต้องเดินทางและขณะเมื่อเดินทาง การมนสิการ คำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลายก็จะไม่ได้อย่างนั้นเลย เราเริ่มระดมความเพียรเสียก่อนเกิด

๔. (กรณีเดินทางเสร็จแล้ว) ภิกษุคิดว่า เราได้เดินทางเสร็จแล้ว ก็แลขณะเมื่อเดินทาง เรามีความสามารถในสิการ คำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย อย่างกระนั้นเลย เราเริ่มระดมความเพียรเกิด

๕. (กรณีบิณฑบาตไม่ได้อาหารเต็มความต้องการ) ภิกษุคิดว่า เราเที่ยวบิณฑบาตตามหมู่บ้าน หรือตามนิคม ไม่ได้โภชนะอย่างหมองหรือประณีตเต็มตามต้องการ ร่างกายของเราก็คล่องเบาเหมาะแก่งาน อย่างกระนั้นเลย เราเริ่มระดมความเพียรเกิดเป็นไปได้ที่อาหารของเราอาจหนักขึ้น อย่างกระนั้นเลย เราเริ่มระดมความเพียรเสียก่อนเกิด

๖. (กรณีเที่ยวบิณฑบาตได้อาหารเต็มตามความต้องการ) ภิกษุคิดว่า เราเที่ยวบิณฑบาตตามหมู่บ้านหรือตามชุมชนได้โภชนะอย่างหมองหรือประณีตเต็มความต้องการแล้วร่างกายของเราก็คล่องเบาเหมาะแก่งาน อย่างกระนั้นเลย เราเริ่มระดมความเพียรเกิด

๗. (กรณีเกิดมีอาหารเล็กน้อย) ภิกษุคิดว่า เราเกิดมีอาหารเล็ก ๆ น้อย ๆ ขึ้นแล้ว มีทางป่วยได้้อย่างกระนั้นเลย เราเริ่มระดมความเพียรเสียก่อนเกิด

๘. (กรณีหายป่วย) ภิกษุคิดว่า เราหายป่วย ยังฟื้นจากไข้ไม่นาน มีทางเป็นไปได้ที่อาหารอาจหวานกลับเป็นใหม่อีก อย่างกระนั้นเลย เราเริ่มระดมความเพียรเสียก่อนเกิด^{๕๓}

การคิดแบบเร้าคุณธรรมเป็นการปลุกเร้าจิตใจให้มีกระตือรือร้นที่จะทำความดีเพื่อประโยชน์ตนและความเป็นผู้เสียสละที่จะช่วยเหลือคนอื่นให้เขาได้รับความสุขจากการทำความดีของเรา การคิดเร้าโดยมีบุคคลอื่นเป็นเป้าหมายหรือเป็นแรงกระตุ้น วิธีคิดแบบเร้าคุณธรรมนี้

^{๕๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรม, อ่างแล้ว, หน้า ๖๙๔.

^{๕๓} ที.ปา.๑๑/๔๕๕/๓๒๙.

สามารถแบ่งออกได้เป็น ๒ ประการคือ (๑) การคิดเร่งเร้าโดยมีบุคคลอื่นเป็นเป้าหมาย (หรือมีปัจจัยภายนอกเป็นแรงกระตุ้น) (๒) การคิดเร่งเร้าเพื่อสกัดกั้นความประมาท (อกุศล)

๓.๘.๑ การคิดเร่งเร้าโดยมีบุคคลอื่นเป็นเป้าหมายหรือมีปัจจัยภายนอกเป็นแรงกระตุ้น ผลักดันให้เกิดการกระทำความดี

เมื่อครั้งพระองค์ทรงบำเพ็ญทุกกริยาอย่างยิ่งยวด แต่ไม่ทรงบรรลุผลที่ต้องการ จนทำให้พระองค์เกือบสิ้นพระชนม์ ต่อมาพระองค์มีพระวรกายแข็งแรงมีกำลังฟื้นคืนมาพระองค์ทรงเร่งเร้าทรงปลุกเร้าพระองค์ให้ทรงเห็นการเป้าหมายของสละความสุขสบายส่วนพระองค์ เพื่อแสวงหาปัจจัยหรือสาเหตุที่จะทำให้ความทุกข์ของสรรพสัตว์ให้หมดไป พระองค์ทรงปลุกเร้าด้วยการรำพึงกับพระองค์เองว่า “สิทธิ์ตะ เจ้านี้ช่างโง่เสียเหลือเกิน ยอมสละราชสมบัติ ยอมสละชายาและพระโอรสที่รักยิ่ง เพื่อจะทิ้งชีวิตในป่าโดยไม่ได้อะไร เกือบตายเปล่า เมื่อเจ้าจะทำงานใหญ่ งานเพื่อมหาชน ก็ควรมีกำลังกาย กำลังสมองและกำลังปัญญาที่เข้มแข็ง เมื่อเจ้าอดอาหารอย่างนี้จะมีกำลังได้อย่างไร เจ้าควรบำรุงร่างกายให้แข็งแรง”^{๔๔} ตั้งแต่นั้นพระองค์ทรงหันมาเสวยอาหารเหมือนเดิม และทรงบำเพ็ญเพียรทางจิตจนได้บรรลุอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ เป็นพระพุทธเจ้าศาสดาของพระพุทธศาสนา

๓.๘.๒ วิธีคิดที่เร่งเร้าเพื่อสกัดกั้นอกุศล

วิธีคิดกระตุ้นเตือนไม่ให้เกิดอกุศล เช่น ความประมาท ความโลภ โกรธ หลงครอบงำ ตามธรรมดาของมนุษย์ที่ยังเป็นปุถุชนทั่วไปย่อมเป็นผู้ประมาทในการดำรงชีวิต ขาดสติยับยั้งในการประกอบกิจต่าง ๆ จึงทำให้การงานนั้นมีความผิดพลาด ถ้าการกระทำนั้นอยู่ในระดับวิกฤติคือในระดับความเป็นความตาย ผู้นั้นอาจเสียชีวิตเพราะการไม่มีสติ เพราะความประมาทอันเป็นบ่อเกิดหรือเป็นสาเหตุให้ถึงความตายได้ ดังพระบาลีที่ว่า “ปมาโท มจฺจุโน ปหิ” แปลว่า ความประมาทเป็นทางแห่งความตาย การคิดแบบเร่งเร้าตัวเองด้วยการสกัดกั้นไม่ให้ความเชื่อหรืออกุศลเกิดขึ้นภายในจิต วิญญาณเป็นสิ่งสำคัญที่ควรกระทำในทุกขณะจิต เช่นในการทำงาน และการปลุกเร้าจิตวิญญาณเมื่อหวนระลึกถึงความตาย เมื่อบุคคลป่วยจนใกล้จะเสียชีวิต ทำจิตใจให้เศร้าหมอง เกิดความหดหู่ไม่อยากทำอะไร ผู้มีความคิดที่เร่งเร้าหรือคิดในทางบวก ถึงแม้เวลาจะเหลืออยู่เพียงน้อย แต่เพราะความคิดในทางที่ ดีสร้างกำลังใจ เช่นคิดถึงคุณความดีที่เคยกระทำไว้ทั้งแก่ตนเอง ครอบครัวและสังคม ทำให้มีความสบายใจว่าเกิดมาชาตินี้ได้ทำความดีเมื่อจากโลกนี้ไปย่อมไปสู่สิ่งที่ดีเช่นเดียวกัน หรือการคิดพิจารณาตามความเป็นจริงว่า เป็นธรรมดาของสรรพสัตว์ที่เกิดมาแล้ว ย่อมมีการดับสลายไปเป็นธรรมดาเป็นธรรมดาอย่างหนึ่งของสรรพสิ่งจะต้องประสบพบเช่นเดียวกับเราเมื่อคิดพิจารณาได้อย่างนี้ก็จะทำจิตใจให้เบิกบาน หายความเศร้าโศกเสียใจ เป็นแรงบวก ทำให้บุคคลนั้นถึงแม้จะจากโลกนี้ไป ย่อมไปสู่สิ่งที่ดี ที่สำคัญทำให้ผู้นั้นมีจิตใจเข้มแข็ง ต่อสู้โรคร้าย จนหาย เป็นปกติก็มีดัง

^{๔๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม, อ่างแล้ว, หน้า ๖๙๔.

ตัวอย่างหนึ่ง ภิกษุเมื่อนึกถึงความตายได้คิดแบบเร้ากุศลด้วยการพยายามชวนชวายเป็นประกอบคุณงามความดีมีความวิริยะปรารถนาคความเพียร เพื่อจะได้บรรลุธรรมในชั้นสูงๆขึ้นไป ก่อนที่ตนเองจะจากโลกนี้ไปเป็นต้น ดังที่ปรากฏในอาร์มภวัตถุ (เหตุแห่งการปรารถนาคความเพียร) ดังนี้

ภิกษุเกิดการอาพาธขึ้นเล็กน้อย เธอคิดอย่างนี้ว่า “เราเกิดเจ็บป่วยขึ้นเล็กน้อย อาพาธของเราจะฟื้นรุนแรงขึ้นได้ ถ้าอย่างนั้น เรารีบทำความเพียร เพื่อถึงธรรมที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุธรรมที่ยังไม่บรรลุ เพื่อทำให้แจ้งธรรมที่ยังไม่ทำให้แจ้ง” เธอจึงมีความเพียร^{๕๕}

วิธีเร้ากุศลอย่างนี้ คือการพิจารณาโดยแยบคายด้วยการกระตุ้นตัวเองไม่ให้ประมาทถึงแม้ชีวิตจะอยู่ได้ไม่นาน ก็พยายามนึกถึงคุณความดีอันเป็นแรงบวกให้จิตใจเข้มแข็งไม่ให้ความเศร้าหมองหดหู่เข้ามาครอบงำจิตใจได้ เมื่อนึกได้อย่างนี้แล้วก็ตั้งใจชวนชวายเป็นประกอบคุณความดี ที่เป็นประโยชน์ต่อตนเองและสังคม เท่าที่ตนเองจะกระทำได้ถึงชีวิตจะเหลือน้อยก็ตามที่ ตัวอย่างพระเถระหลายรูปเมื่อทราบวาพระพุทธรองค์ใกล้จะปรินิพพานในสามเดือนข้างหน้าจึงได้เร้าตัวเองให้ทำความเพียรเพื่อให้บรรลุธรรมก่อนที่พระองค์จะเสด็จปรินิพพานเสียก่อน เป็นต้น นี่เป็นตัวอย่างของการเร้ากุศลที่อาศัยความไม่ประมาทความเด็ดเดี่ยว มีจิตใจที่เข้มแข็ง ต่อสู้กับอุปสรรคต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ไม่เห็นแก่ความสำราญสะดวกสบายไม่หวั่นเกรงต่อความทุกข์ยากลำบาก แต่เร่งทำความเพียร เพื่อให้บรรลุธรรมที่เป็นเป้าหมายสูงสุด คือพระนิพพาน เมื่ออกุศลเกิดขึ้น วิธีคิดที่เร้าคุณธรรมใช้เพื่อสกัดกั้นอกุศลคือความประมาท เมื่ออกุศลอันเป็นต้นเหตุของปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น พระพุทธรองค์ได้ตรัสบอกอุบายที่สกัดกั้น แก้อไข กำจัดอกุศลให้หมดไป ด้วยการนึกถึงนิมิต ๕ ประการที่ภิกษุควรทำไว้ในใจโดยแยบคายที่เหมาะสมกับเวลา คือ

๑) เมื่อภิกษุมนสิการถึงเครื่องหมายใดอยู่ อกุศลวิตก มีฉันทะ โทสะ โมหะบังเกิดขึ้น ภิกษุควรละแล้วควรมนสิการถึงเครื่องหมายอื่นที่เป็นกุศล เพราะเมื่อภิกษุทำอย่างนั้นย่อมละวิตกอันเป็นบาปกุศล อันประกอบด้วยฉันทะ โทสะ โมหะเป็นต้นได้ เมื่อเป็นเช่นนั้น จิตย่อมตั้งมั่น สงบ มีจิตเป็นหนึ่งเกิดขึ้น มีสมาธิ

๒) เมื่อภิกษุนึกถึงเครื่องหมายที่เป็นบาปกุศล ประกอบด้วยฉันทะ โทสะ โมหะ เกิดขึ้นอีก ภิกษุควรพิจารณาโทษแห่งวิตกเหล่านั้นว่า “วิตกเหล่านี้ล้วนเป็นอกุศลอย่างนี้ วิตกเหล่านี้ล้วนมีโทษอย่างนี้ มีทุกข์เป็นวิบากแม้อย่างนี้” เมื่อภิกษุพิจารณาโทษแห่งวิตกเหล่านั้นอยู่ เธอย่อมละวิตกอันเป็นบาปอกุศลเหล่านั้น อันประกอบด้วยฉันทะ โทสะ โมหะ ย่อมตั้งอยู่ไม่ได้ จิตย่อมตั้งมั่น สงบ มีอารมณ์เป็นหนึ่ง มีสมาธิภายใน

^{๕๕}ที่.ปา.๑๑/๓๓๕/๓๔๓-๓๔๔.

๓) หากเมื่อภิกษุพิจารณาโทษเหล่านั้นอยู่ อกุศลวิตกยังเกิดขึ้นมาอีก ภิกษุนั้นไม่ควรระลึกรู้ถึงวิตกเหล่านั้น เมื่อภิกษุไม่ระลึกถึง ย่อมละวิตกอันเป็นบาปอกุศลเหล่านั้นที่ประกอบด้วยฉันทะ โทสะ โมหะ และตั้งอยู่ไม่ได้ จิตย่อมตั้งมั่น สงบ มีอารมณ์เป็นหนึ่ง

๔) หากภิกษุไม่ระลึกถึงถึง มนสิการถึงวิตกเหล่านั้น วิตกอันเป็นบาปอกุศลประกอบด้วยฉันทะ โทสะ โมหะ ยังเกิดขึ้นอีก ภิกษุควรมนสิการวิตกกสังขารวัชรฐาน (ที่ตั้งแห่งเหตุของวิตก) เมื่อภิกษุมนสิการวิตกกสังขารฐานเหล่านั้น ย่อมละวิตกอันเป็นบาปอกุศลที่ประกอบด้วยฉันทะ โทสะ โมหะได้ ย่อมถึงการตั้งอยู่ไม่ได้ จิตย่อมตั้งมั่น สงบ มีอารมณ์เป็นหนึ่ง มีสมาธิโดยแท้

๕) หากเมื่อภิกษุนั้นมนสิการถึงวิตกกสังขารฐานแห่งวิตกเหล่านั้นแล้ว วิตกอันเป็นบาปอกุศลยังเกิดขึ้นอีก ภิกษุนั้นควรกัดฟันด้วยฟัน ใช้ลิ้นดันเพดานไว้แน่น ใช้จิตข่มคั้นจิต ทำจิตใจให้เร่าร้อน เมื่อภิกษุกัดฟันด้วยฟัน ใช้ลิ้นดันเพดานไว้แน่น ใช้จิตข่มคั้นจิตใจ ทำจิตให้เร่าร้อน ย่อมละวิตกอันเป็นบาปอกุศลได้ จิตใจย่อมตั้งมั่นสงบ มีอารมณ์เป็นหนึ่ง มีสมาธิโดยแท้ หรือเมื่ออกุศลมูล คือความอาฆาตเกิดขึ้นในจิตใจของบุคคลใด พระผู้มีพระภาคทรงตรัสบอกวิธีคิดที่จะสกัดหรือกำจัดอกุศลกรรมเหล่านั้นให้หมดไปด้วยการคิดพิจารณาให้เห็นความดีของศัตรูที่มีอยู่ ทั้งนี้เพราะการมองแต่ส่วนดีจะทำให้จิตใจไม่เศร้าหมอง จิตใจโปร่งใส อันเป็นเหตุให้กุศลธรรมเกิดขึ้นด้วยวิธีคิดพิจารณาอย่างนี้

๑) ภิกษุควรกำจัดความอาฆาตที่เกิดขึ้นในบุคคลผู้มีความประพฤติทางกายไม่ดี แต่มีความประพฤติทางวาจกดี ภิกษุไม่ควรใส่ใจความประพฤติทางกายของเขา ควรเลือกเอาความประพฤติทางวาจาของเขา เหมือนภิกษุพบผ้าเก่า ควรเลือกเอาส่วนที่ดีไปใช้ประโยชน์

๒) ภิกษุควรกำจัดความอาฆาตในบุคคลผู้พูดจาไม่ดี แต่มีความประพฤติทางกายดี ภิกษุไม่ควรสนใจการพูดของเขาในเวลานั้น ควรสนใจแต่การกระทำของเขา เหมือนคนเดินทางไกลหิวน้ำ พบสระน้ำที่เต็มไปด้วยสาหร่ายและแห่น ควรเอามือแหวกสาหร่ายและแห่นออกนิดหน่อยแล้วกอบน้ำขึ้นดื่ม

๓) ภิกษุควรกำจัดความอาฆาตในบุคคลผู้ที่มีความประพฤติทางกายและวาจาที่ไม่ดีแต่มีจิตตงามบ้าง มีน้ำใจ ภิกษุไม่ควรสนใจความประพฤติทางกายและคำพูดของเขา ควรพิจารณาเอาเฉพาะน้ำใจที่ดีงามนิดหน่อยของเขา เหมือนคนเดินทางไกลหิวน้ำ พบน้ำในรอยเท้าโค ถ้าเอามือกอบขึ้น หรือใช้ขันตัก อาจทำให้น้ำนั้นขุ่นได้ ควรคุกเข่าแล้วก้มลงตักน้ำนั้นเสีย

๔) ภิกษุควรกำจัดความอาฆาตในบุคคลผู้ที่มีความประพฤติไม่ดีทั้งทางกาย ทางวาจา และจิตใจก็ไม่ดี ภิกษุควร มีความกรุณาเอ็นดู ความอนุเคราะห์แก่เขา เหมือนพบคนเจ็บป่วย มีทุกข์ บ้านอยู่ไกล ยารักษาโรคก็ไม่มี พยาบาลก็ไม่มี ควรเข้าไปความกรุณา เอ็นดู เห็นใจเขาที่เห็นเขาถึงความเสียหาย

๕) ภิกษุควรกำจัดความอาฆาตในบุคคลผู้มีความประพฤติดีทั้งทางกายและวาจา และมีจิตใจดีงาม ภิกษุควรถือเอาส่วนดีทั้งหมด เหมือนคนเดินทางไกล หิวน้ำ และร้อนทั้งตัว เขาพึงลงสระน้ำนั้น ทั้งดื่มกิน ทั้งอาบ นั่งพักในที่ร่มแล้วก็หลีกไป^{๖๖}

ระลึกถึงคำสอนของพระพุทธเจ้าที่สอนให้ระงับความโกรธและให้มีความเมตตา เตือนตนเองเสมอว่า การมีความโกรธต่อบุคคลอื่น ชื่อว่าไม่ปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า นึกถึงความดีของเขาเป็นหลัก ไม่ควรมองสิ่งที่เป็นผลร้ายของเขาพึงเตือนสติตนเอง ไม่ให้ทำร้ายคุณความดีของตัวเองเพราะความโกรธต่อบุคคลอื่น เมื่อไม่หายโกรธควรพิจารณาว่าเป็นกรรมของแต่ละบุคคลไม่ควรโกรธเมื่อคนอื่นทำไม่ดี หรือไม่หายโกรธควรคำนึงถึงพระพุทธเจ้าเป็นตัวอย่างที่พระองค์ถึงแม้จะมีศัตรูพระองค์ก็ไม่เคยโกรธ เป็นต้น หรือสุดท้ายพึงแสดงออกมาภายนอก ในทางปฏิบัติด้วยการให้สิ่งของ คือ หาสิ่งของมาให้แสดงไมตรีจิต และรับของให้ตอบแทนแก่กันเพราะทานช่วยให้คนใจอ่อนโยนเข้าหากัน และพูดจាកันด้วยวาจาที่เป็นมิตร จึงเป็นเครื่องระงับอาฆาตได้ผลเป็นอย่างดี^{๖๗}

สรุปว่าลักษณะการมองแต่ส่วนดี มีประโยชน์ของกันและกัน โดยเฉพาะในสังคมปัจจุบัน ที่ผู้คนมีความประประพุดิแตกต่างกันมาก ถ้าเรารู้จักใช้หลักคิดพิจารณาเห็นส่วนดีจะทำให้เราเห็นว่สังคมยังน่าอยู่ ยังมีส่วนที่ดีอยู่บ้าง ถ้าเรามองเห็นแต่ส่วนไม่ดีของกันและกันทั้งหมดก็จะทำให้จิตใจห่อเหี่ยว มองว่าโลกนี้ไม่น่าอยู่ ควรที่จะไปจากโลกนี้เสียเพื่อหลีกหนีสิ่งที่ไม่ดีที่เราได้พบแล้วเราคิดว่าจะมีความสุขสบาย ซึ่งการคิดนี้เป็นสาเหตุอย่างหนึ่งที่ทำให้ในปัจจุบัน คนฆ่าตัวตาย เพราะเรามองไม่เห็นส่วนดี มองรอบตัวมีแต่ปัญหา สิ่งที่เป็นทางออกที่ดีที่สุดสำหรับเขาคือการหลีกไปเสียให้พ้น ปัญหาอย่างหนึ่งที่ส่งผลกระทบต่อสังคมปัจจุบัน คือปัญหาการหย่าร้างของสามีภรรยา สาเหตุอย่างหนึ่งย่อมมาจาก การมองไม่เห็นส่วนดีของกันและกัน เมื่อนานเข้า การมองเปลี่ยนไปมองเห็นแต่ส่วนไม่ดีของกันและกัน จึงตกลงที่การหย่าร้างกัน แยกทางกันอยู่ ลูกขาดความอบอุ่นเป็นปัญหาสังคมตามมา เพราะการไม่มองเห็นความดีไม่พิจารณาส่วนดี ควรที่ส่งเสริมให้เกิดความดีงาม (กุศล) อันเป็นเครื่องบันเทิงใจซึ่งกันและกัน ด้วยวิธีคิดที่เร้าคุณธรรม หรือการมองที่แรงกุศล คือการมองให้เห็นส่วนที่ดีของบุคคลอื่นที่เขาทำอยู่ เราต้องยอมรับว่าเมื่อเป็นปุถุชนคนสามัญธรรมดาทั่วไป ยังมีกิเลสอยู่ย่อมมีทั้งส่วนที่ดีและส่วนที่ไม่ดีอยู่ในตัวของบุคคลนั้น ส่วนที่เลว หรือไม่ดีของบุคคลอื่นถึงแม้เราถึงแม้เราจะเห็นก็ไม่นำมาพิจารณา เพราะว่าจะทำให้เกิดความไม่สบายใจ ทำให้เป็นทุกข์อย่างเดียว เพราะฉะนั้น การมองที่เร้ากุศลก็เพื่อทำให้จิตใจเบิกบาน แจ่มใส ไม่ห่อเหี่ยว ท้อถอย เพราะเมื่อจิตใจห่อเหี่ยว ท้อถอย จิตที่เป็นอกุศลก็จะเกิดขึ้น อันเป็นเหตุนำมาซึ่งการกระทำที่ผิดพลาดได้ การหัดมองแต่ส่วนดีดีของเขาจะทำให้เราเป็นสุข

^{๖๖} วจ.ปัญจก.๒๒/๑๖๒/๒๐๗.

^{๖๗} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม, อ่างแก้ว, หน้า ๗๐๐-๗๐๑.

๓.๙ วิธีคิดแบบอยู่กับปัจจุบันที่ปรากฏในพระสูตรตันตปิฎก

วิธีคิดแบบอยู่กับปัจจุบันที่ปรากฏในพระสูตรตันตปิฎกหรือวิธีคิดแบบอยู่กับอารมณ์ปัจจุบันที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน พระพุทธองค์ทรงจัดให้ความไม่ประมาทเป็นยอดแห่งธรรมที่ต่อต้านอกุศลมูลนั้น เพราะพระองค์เชื่อว่า ความชั่วหรือสิ่งที่ไม่ดีทั้งหลาย เมื่อบุคคลประกอบเข้าแม้เพียงเล็กน้อยก็มีโทษมาก ทรงตรัสเปรียบเทียบให้เห็นว่า คนที่มีความประมาทถึงมีชีวิตอยู่ร้อยปี ก็ไม่ประเสริฐเท่าผู้มีสติอยู่แม้วันเดียว ทั้งนี้ดังที่กล่าวมาแล้ว ผู้มีสติยอมทำแต่ความดี เพื่อความเจริญ ส่วนผู้ประมาททำแต่สิ่งที่เป็นโทษทุกขกว่า เพราะฉะนั้นภิกษุหรือสาวกทั้งหลายต้องเป็นผู้มีสติ ไม่ประมาทแม้ราตรีเดียวที่ผ่านไป ดังที่พระพุทธองค์ได้ตรัสถึงความเป็นผู้ขยันในการปฏิบัติปัจจุบันธรรมด้วยความไม่ประมาทหรือ ผู้มีเดียวเจริญ^{๔๘}

พุทธพจน์ที่ทรงตรัสปลุกเร้าคุณธรรมคิดแบบเป็นอยู่ในขณะปัจจุบันความว่า

“ไม่พึงทวนละห้อยถึงสิ่งที่ล่วงแล้ว ไม่พึงเพื่อหวังสิ่งที่ยังไม่มาถึง, สิ่งใดเป็นอดีต สิ่งนั้นก็ล่วงเลยไปแล้ว สิ่งใดเป็นอนาคต สิ่งนั้นก็ยังไม่ถึงส่วนผู้ใดมองเห็นแจ่มชัด (ตามเป็นจริง)ซึ่งสิ่งที่เป็นปัจจุบันในที่นั้น ๆ ไม่ม่งอนแง่น ไม่คลอนแคลน ครั้นรู้ชัดแจ่มเขาพึงบำเพ็ญสิ่งนั้น

“ควรทำความเพียรเสียแต่วันนี้ ใครเล่ารู้ได้ว่าจะตายวันพรุ่ง กับพญามัจจุราชมัทพ์ใหญ่่นั้นไม่มีการผัดเพี้ยนได้เลย

ผู้ที่เป็นอยู่อย่างนี้ มีความเพียร ไม่ซึมเซา ทั้งคืนวัน พระสันตมุนีทรงเรียกขานว่า ผู้มีแต่ละวันเจริญดี”^{๔๙}

ความสำคัญของการอยู่กับปัจจุบันคือโดยไม่คำนึงถึงอดีตที่ผ่านมาแล้วและไม่หวังไปไกลในอนาคตที่ยังมาไม่ถึง วิธีคิดแบบปัจจุบันนี้ มีเนื้อหารวมอยู่ในสติปัฏฐาน ๔ ซึ่งกล่าวถึงในองค์มรรคข้อที่ ๗ คือ สัมมาสติ ที่กล่าวถึงการตั้งสติระลึกรู้สึกตื่นอยู่ตลอดเวลา กับสิ่งที่กำลังกระทำอยู่ ดำเนินไปอยู่ในขณะปัจจุบัน หรือมีปัจจุบันธรรมเป็นอารมณ์ ความคิดที่อยู่กับปัจจุบันเป็นแนวคิดในทางของความรู้หรือความคิดด้วยปัญญาไม่ว่าจะเป็นอยู่ในปัจจุบัน หรือเป็นเรื่องที่ล่วงไปแล้ว หรือเป็นเรื่องของอนาคตก็จัดเข้าไปในการเป็นอยู่ในปัจจุบันทั้งสิ้น ความรู้ การคิดพิจารณาด้วยปัญญาเกี่ยวกับเรื่องอดีต ปัจจุบัน หรืออนาคตก็ตาม เป็นสิ่งที่ถูกต้องและมีความสำคัญตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาในทุกๆระดับ ทั้งระดับชีวิตประจำวัน เช่น การสั่งสอนเกี่ยวกับบทเรียนจากอดีต ความไม่ประมาทระมัดระวังป้องกันภัยในอนาคต เป็นต้น การรู้แจ้งสั่งจธรรม ตลอดจนการบำเพ็ญพุทธกิจ เช่น ปุพเพนิวาसानุสสติญาณ (รู้อดีต) อตังคญาณ (รู้อดีต) ญาณ (รู้อนาคต) (อนาคตังสญาณ)

^{๔๘} ม.อ.๑๔/๑๓๔/๔๒๑.

^{๔๙} ส.ส.๑๕/๒๒/๗.

ความหมาย คำว่า “ปัจจุบัน” ความหมายในทางธรรม หมายถึงการมสติเท่าทันสิ่งที่รับรู้หรืออารมณ์ที่เข้ามากระทบในขณะนั้น ถ้าจิตรับรู้สิ่งใดแล้วเกิดความพอใจ (อิฏฐารมณ์) หรืออารมณ์ที่ไม่ชอบใจ (อนิฏฐารมณ์) เกิดขึ้นก็รู้เท่าทันตลอดเวลา โดยที่ สุดแล้วแต่สมาธิเข้าและลมหายใจออก

การมีสติอยู่กับลมหายใจเข้าและลมหายใจออกคือการรู้เท่าทันที่สุดแล้วพระองค์ทรงจัดลงในความไม่ประมาท ดูเหมือนว่าหลักธรรมทั้งหลายที่เป็นไปเพื่อป้องกันอกุศลความชั่วทั้งปวงอันเป็นข้าศึกต่อการประกอบคุณความดีจะรวมลงในความไม่ประมาท เปรียบเสมือนรอยเท้าของบรรดาสรรพสัตว์รวมลงในรอยเท้าช้างฉันทันนั้น ที่พระพุทธองค์ทรงจัดให้ความไม่ประมาทเป็นยอดแห่งธรรมที่ต่อต้านอกุศลมูลนั้น เพราะพระองค์เชื่อว่าความชั่วหรือสิ่งไม่ดีทั้งหลาย เมื่อบุคคลประกอบเข้าแม้เพียงน้อยนิดก็มีโทษมาก ทรงตรัสเปรียบเทียบให้เห็นว่า คนที่มีความประมาทแพ้มืออยู่ร้อยปี ก็ไม่ประเสริฐเท่ากับผู้มีสติอยู่แม้วันเดียว ทั้งนี้ดังกล่าวนมาแล้วผู้สติยอมทำแต่ความดี หรือความเจริญ ส่วนผู้ประมาททำแต่สิ่งที่เป็นโทษมากกว่า เพราะฉะนั้นภิกษุหรือสาวกต้องเป็นผู้มีสติไม่ประมาทแต่ราตรีเดียวที่ผ่านพ้นไป ดังที่พระพุทธองค์ได้ตรัสถึงความเป็นผู้ขยันในการปฏิบัติปัจจุบันธรรมด้วยความไม่ประมาท หรือผู้ราตรีเดียวเจริญ^{๕๐} โดยตรัสเป็นคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

บุคคลไม่ควรคำนึงถึงสิ่งที่ล่วงไปแล้ว ไม่ควรหวังสิ่งที่ยังมาไม่ถึงสิ่งใด
ล่วงไปแล้ว สิ่งนั้นก็พ้นอันละไปแล้ว และสิ่งใดที่ยังมาไม่ถึง สิ่งนั้นก็พ้นอันยัง
มาไม่ถึง ส่วนบุคคลใดเห็นแจ้งธรรมที่เป็นปัจจุบันไม่ถ่องแท้ ไม่คลอนแคลนใน
ธรรมนั้น ๆ บุคคลนั้นควรเจริญธรรมนั้นให้แจ่มแจ้งบุคคลควรทำความเพียร
ตั้งแต่วันนี้ที่เดียวใครเล่าจักรู้ว่า ความตายจักมีในวันพรุ่งนี้เพราะว่าความ
ผิดเพี้ยนกับมัจจุราชผู้มีเสนามากนั้นย่อมไม่มีแก่เราทั้งหลายพระมุนีผู้สงบเรียก
บุคคลผู้มีความเพียรไม่เกียจคร้านทั้งกลางวันกลางคืนซึ่งปกติอยู่อย่างนั้นแล
ว่า “ผู้มีราตรีเดียวเจริญ”^{๕๑}

ความเป็นผู้มีราตรีเดียว หมายถึงการอยู่ด้วยความเพียรพยายามที่จะทำกิจของตนให้บรรลุตามที่ต้องการ มีความบากบั่นอย่างแรงกล้า รวบรวมจิตใจให้แน่วแน่ การอยู่กับอารมณ์ที่เข้ามากระทบหรือรู้เท่าทันอารมณ์ที่เกิดขึ้นเรียกว่า การอยู่กับปัจจุบัน การอยู่กับปัจจุบันเป็นอุบายที่ตั้งจิตให้อยู่ในการควบคุมไม่วอกแวก ไม่คิดถึงเรื่องต่าง ๆ ที่วนเวียนเข้ามา ทำจิตใจให้สงบ สะอาด ปราศจากสิ่งเข้ามารบกวน เมื่อจิตสงบมีอารมณ์เป็นหนึ่ง ทำให้สติเกิดขึ้น สติที่เกิดขึ้นจะมีพลังที่สร้างสรรค์คิดสิ่งต่าง ๆ ได้ง่ายเข้าใจได้ง่าย สามารถทำลายอุปสรรคที่กีดกันปัญญาให้หมดไป เปรียบเสมือนแม่น้ำสายใหญ่สายเดียวที่น้ำไหลเชี่ยว ย่อมมีพลังแรงที่จะพัดพาสิ่งต่าง ๆ ได้โดยง่ายการมีอารมณ์อยู่กับปัจจุบัน คือการมี

^{๕๐}ม.อ.อ.๓/๒๗๒/๑๗๔๑.

^{๕๑}ม.อ.๑๔/๒๗๒/๓๑๙.

สติอยู่ตลอดเวลา มีจิตไม่ฟุ้งซ่านคิดถึงเหตุการณ์ต่างๆ ที่ผ่านมามากหรือยังไม่เกิดขึ้น การอยู่กับปัจจุบันทำให้เราตั้งมั่นจิตใจจดจ่อสิ่งที่ทำ นักปราชญ์เคยกล่าวไว้ว่าจงทำวันนี้ให้ดีที่สุด เพราะถ้าทำวันนี้ให้ดีที่สุดแล้วอนาคตและอดีตก็จะดีไปด้วย โดยเฉพาะการอยู่กับปัจจุบันมีความจำเป็นต่อการปฏิบัติธรรมมาก ผู้ที่มีจิตอยู่กับปัจจุบันถือว่าเป็นผู้ประเสริฐ เพราะผู้ที่มีจิตไม่อยู่กับปัจจุบันจัดเป็นคนประมาท เมื่อบุคคลมีความประมาทแม้จะอยู่ตั้งร้อยปีก็ไม่ประเสริฐ ส่วนผู้ที่อยู่กับปัจจุบันเป็นผู้ไม่ประมาท ผู้ไม่ประมาทแม้จะมีชีวิตอยู่เพียงวันเพียงก็ถือว่าประเสริฐกว่าผู้ที่มีความประมาท

การมีสติอยู่กับปัจจุบันเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับภิกษุผู้ปฏิบัติธรรม โดยเฉพาะผู้อยู่ป่า ทั้งนี้เพราะช่างหน้ายังไม่รู้ว่าภัยอันตรายอะไรจะเกิดกับตนเอง เพราะฉะนั้นพระพุทธองค์จึงตรัสให้ภิกษุเห็นอันตรายที่จะเกิดขึ้นข้างหน้า ๕ ประการ เพื่อเตือนไม่ให้เกิดความประมาท เพียรพยายามทำธุระของตนให้สำเร็จ ทุมนเทร่างกายแรงใจ เพื่อบรรลุธรรมที่ยังไม่บรรลุ เพื่อถึงธรรมที่ยังไม่ถึง เพื่อให้แจ้งธรรมที่ยังไม่ทำให้แจ้ง ซึ่งจะขอยกตัวอย่างมาประกอบเพียงข้อเดียว คือ

ภิกษุอยู่ป่าพิจารณาเห็นดังนี้ว่า

“บัดนี้ เราอยู่ในป่าผู้เดียว ก็ในป่ามีพวกอมมนุษย์ คุราย พวกอมมนุษย์นั้น พึงฆ่าเรา เพราะเหตุนี้ เราพึงมีอันตรายหรือเสียชีวิตได้ เอาเถิด เราจะเริ่มทำความเพียร เพื่อถึงธรรมที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุธรรมที่ยังไม่บรรลุ เพื่อให้แจ้งธรรมที่ยังไม่ทำให้แจ้ง “ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุอยู่ป่าเมื่อเห็นภัยในอนาคตทั้ง ๕ ประการ ควรเป็นผู้ไม่ประมาท มีความเพียร อุทิศกายและใจอยู่เพื่อถึงธรรมที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุธรรมที่ยังไม่บรรลุ เพื่อให้แจ้งธรรมที่ยังไม่ทำให้แจ้ง เมื่อภิกษุพิจารณาเห็นภัยต่าง ๆ ในอนาคตอย่างทีกล่าวมาแล้ว ย่อมเป็นผู้ไม่ประมาท มีความเพียร อุทิศทั้งกายและใจ เพื่อให้ถึงธรรมที่ยังไม่ถึง เพื่อให้บรรลุธรรมที่ยังไม่บรรลุ เพื่อให้แจ้งธรรมที่ยังไม่ทำให้แจ้ง”^{๕๐}

ในการปฏิบัติธรรม หรือการทำกิจทุกอย่าง พุทธศาสนาย่อมเน้นให้ผู้ปฏิบัติกิจนั้นๆ ให้มีสติอยู่กับกิจเหล่านั้นคือมีความจดจ่ออยู่กับปัจจุบันขณะที่ทำ ทั้งนี้เพื่อให้กิจเหล่านั้นสำเร็จลงตามเป้าหมาย เพราะฉะนั้น การมีสติอยู่กับปัจจุบัน จึงปรากฏอยู่ในหลักธรรมมากมายดังตัวอย่างดังนี้

- ๑) ธรรมมีอุปการะมาก (สติ สัมปชัญญะ)
- ๒) ธรรมอันเป็นกำลัง ๕ หรือพละ (ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา)
- ๓) ธรรมเป็นองค์แห่งการตรัสรู้ หรือโพชฌงค์ ๗ (สติ ธัมมวิจยะ วิริยะ ปิติ ปัสสัทธิ สมาธิ อุเบกขา)
- ๔) ธรรมอันเป็นที่พึงของตน ๑๐ หรืออนาถกรรมธรรม (ศีล พาหุสัจจะ กัลป์ยามมิตตตา โสวจัสสตา กิงกรณียะสุ ทักขตา ธัมมกามตา วิริยารัมภะ สันตฎฐี สติ ปัญญา) จากตัวอย่างทีกล่าวมา

^{๕๐}อง. ปัญจก.๒๒/๗๘/๑๔๐-๑๔๓.

วิเคราะห์ได้ว่าการมีสติอยู่กับปัจจุบันเป็นสิ่งทีพุทธศาสนาให้ความสำคัญในระดับสูง ทั้งนี้เพราะพุทธศาสนาเชื่อว่าการมีสติอยู่กับปัจจุบันเป็นบ่อเกิดของปัญญาเป็นหนทางเดียวที่บุคคลจะรู้แจ้งเห็นจริงต่อกระบวนการต่าง ๆ ซึ่งคนทั่วไปไม่สามารถเห็นได้เพราะไม่มีปัญญา บุคคลผู้ไม่ประมาทอยู่กับปัจจุบันและทำปัจจุบันธรรมให้ดีที่สุดได้นั้น ต้องประกอบด้วยสัมมาทิฐิ คือความเห็นที่ถูกต้องต่อคุณธรรมต่าง ๆ นำไปสู่การปฏิบัติเพื่อสร้างสรรค์สิ่งดีงาม เป็นไปเพื่อความเจริญในตนเองและเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมได้ เพราะอาศัยความไม่ประมาทหรือการมีสติอยู่กับปัจจุบันไม่ปล่อยสติปล่อยให้กิเลสหรือความอยากครอบงำได้ ดังนั้นการมีสติอยู่กับปัจจุบันทุกขณะลมหายใจเข้าออกจึงเป็นประโยชน์ต่อผู้ปฏิบัติทุกคน

กล่าวโดยสรุป วิธีคิดแบบเป็นอยู่ในขณะปัจจุบัน หมายถึงการกระทำในขณะปัจจุบันให้ดีที่สุด ไม่ปล่อยให้วันเวลาผ่านไป หรือการทำโดยไม่ต้องรอเวลาแต่ควรทำขณะที่มีชีวิตอยู่ ทั้งนี้เพราะอนาคตไม่รู้ว่าจะมาถึงหรือไม่ การมีสติอยู่กับปัจจุบันเป็นสิ่งทีควรกระทำอย่างยิ่ง การทวนระลึกถึงแต่อดีตที่ผ่านมาก็เป็นสิ่งที่ผิดตึงให้เรามีความฝังแน่นอยู่กับสิ่งนั้น ถ้ามีประโยชน์เป็นสิ่งที่น่าพอใจก็จะทำให้ทวนระลึกอยู่บ่อย ๆ ไม่พัฒนาให้เจริญก้าวหน้าขึ้นไปอีก หรือเมื่อระลึกถึงสิ่งทีไม่น่าพอใจก็ทำให้จิตใจหดหู่ ท้อถอย อาลัยอาวรณ์ซึมเศร้าปล่อยเวลาให้ล่วงไปโดยหาสาระไม่ได้ ถึงแม้ว่าบางครั้งการระลึกถึงอดีตโดยเอามาเป็นบทเรียนปัจจุบันก็จริง แต่การคิดพิจารณาถึงสิ่งทีเกิดขึ้นในปัจจุบันให้เป็นประโยชน์ทั้งในอดีตและอนาคตในขณะที่ทำ ดังมีคำพูดที่ว่าทำปัจจุบันให้ดีที่สุด เพราะเมื่อทำปัจจุบันให้ดี อนาคตจะต้องดี และต่อไปข้างหน้าอดีตก็จะดีตามมาด้วย เพราะปัจจุบันเป็นสิ่งทีบ่งบอกถึงอนาคตและจะเป็นอดีตทีดีแน่นอน

๓.๑๐ วิธีคิดแบบวิภาษวาททีปรากฏในพระสุตตันตปิฎก

วิธีคิดแบบวิภาษวาททีปรากฏในพระสุตตันตปิฎก หมายถึง วิธีคิดทีแจกแจงรายละเอียดในสิ่งทีประสบเห็นแต่ละด้านครบทุกแง่ทุกมุมเหมาะสมสมเหตุสมผลโดยยึดคุณธรรมเป็นหลัก โดยไม่โน้มเอียงไปเพียงด้านใดด้านหนึ่ง ซึ่งทำให้ไม่ทราบสาเหตุทีแท้จริงได้ เมื่อไม่เห็นลักษณะอันเป็นรากฐานดั้งเดิมของสิ่งนั้นได้ยอมทำให้ เกิดความเห็นทีผิดพลาด (อคติ) ต่อไปนี้เป็นข้อความในบาลีแสดงตัวอย่างแห่งวิธีคิดวิภาษวาท

“สารีบุตร แม้รูปทีรู้ด้วยตา เราก็ก้าวเป็น ๒ อย่างคือ ทีควรเสพก็มี ทีไม่ควรเสพก็มี คำทีว่านี้เรากล่าว โดยอาศัยเหตุผลอะไร เมื่อเสพรูปทีรู้ได้ด้วยตาอย่างใด ออกุศลธรรมทั้งหลายยอมเจริญยิ่งขึ้น กุศลทั้งหลายยอมเสื่อมหาย, รูปทีรู้ได้ด้วยตาอย่างนี้ไม่ควรเสพ; เมื่อเสพรูปทีรู้ด้วยตาอย่างใด ออกุศลธรรมทั้งหลายยอมเสื่อมหาย กุศลธรรมทั้งหลายยอมเจริญยิ่งขึ้น, รูปทีรู้ด้วยตาอย่างนี้ควรเสพ

“สารีบุตร แม่เสียงแม็กลิ้น แม่รส แม่สิ่งที่ต้องกาย แม่ธรรมที่ต้องรู้ได้
ด้วยใจ เราก็ก้าวเป็น ๒ อย่างคือ ที่ควรเสพก็มี ที่ไม่ควรเสพก็มี...”^{๕๓}

ในหนังสือพุทธธรรม พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้แบ่งลักษณะต่าง ๆ ของวิถีคิดแบบวิภังชวาท
ดังนี้

ก. โดยแบ่งความเป็นจริง แบ่งออกเป็น ๒ ส่วน คือ

๑) จำแนกด้านต่าง ๆ ทั้งที่ดีและไม่ดีตามความเป็นจริงของสิ่งนั้น เช่น กล่าวถึงบุคคลใดคนหนึ่งหรือคนชาติใดชาติหนึ่งว่าดีหรือไม่ดีอย่างไร ก็ชี้ชัดลงไปในส่วนนั้น กรณีนั้น ว่า เขาดีอย่างไร ไม่ดีอย่างไร^{๕๔} โดยไม่เหมารวมว่าไม่ดีอย่างเดียวหรือดีเพียงด้านเดียวเพียงอย่างเดียวหนึ่งเท่านั้น ทั้งนี้เพื่อให้คนทั่วไปเปิดใจกว้างรู้จักมองให้ครบทุกส่วน เพื่อหาส่วนที่ดี และส่วนที่ไม่ดีซึ่งจะเป็นประโยชน์ในการนำไปแก้ไขเพิ่มเติมให้ดีขึ้น

๒) จำแนกโดยมองความจริงของสิ่งนั้น ๆ ให้ครบทุกแง่มุมทุกด้าน คือไม่มองโดยติดยึดอยู่กับด้านใดด้านหนึ่งแต่ให้มองโดยรอบด้านถ้าเรามองคนใดคนหนึ่งต้องมองให้ครบทุกด้าน ทั้งดีและไม่ดี ส่วนไหนที่ดีเขาก็ควรได้รับการยกย่องสรรเสริญ แต่ส่วนไหนที่เสียหายของเขาก็ต้องได้รับโทษและการติเตียนจากสังคม นี่เรียกว่าเป็นการมองแบบรอบด้านทั้งดีและไม่ดี ปัญหามากมายในสังคมไทย ส่วนหนึ่งมาจากทัศนคติหรือการมองที่ไม่ครบหมดทุกด้านทำให้การดำเนินชีวิตเป็นไปด้วยความวุ่นวาย มีความทุกข์มากกว่าความสุข เพราะไม่เข้าใจต่อสิ่งที่เกิดขึ้น มองหาทางออกแก้ไขปัญหาไม่พบ มองสิ่งอื่นในลักษณะแคบ มีความคิดว่าตัวเองคนเดียวเท่านั้นที่มีความทุกข์บางคนอาจจะมองว่า สังคมเลวร้ายไม่ให้โอกาสแก่เขา เป็นต้น ความคิดในแง่นี้ถ้าเกิดขึ้นแล้ว ผู้ที่ไม่พิจารณาโดยรอบคอบจะเป็นอันตราย สามารถที่จะทำร้ายตัวเอง เช่นการฆ่าตัวตาย เป็นต้น สาเหตุเพราะมองไม่รอบด้าน มองเห็นเฉพาะตนฝ่ายเดียว ดังตัวอย่างที่เห็นกันอยู่ในสังคมปัจจุบัน หรือบริโภคใช้สอยเครื่องมือเครื่องใช้ในชีวิตประจำวันจำเป็นจะต้องพิจารณาวิเคราะห์ให้เข้าใจถึงวัตถุประสงค์หรือคุณภาพ (สรรพคุณ) ของสิ่งเหล่านั้นเพราะถ้าไม่พิจารณาโดยรอบคอบโดยถ่องแท้แล้ว การเสพวัตถุเหล่านั้นจะเป็นการเสพที่ไม่เกิดประโยชน์ จะกลายเป็นการเสพเพื่อสนองต่อความอยาก (ตัณหา) เท่านั้น

เพราะฉะนั้น ควรพิจารณาโดยแยกแยะให้เห็นความจริงแบบรอบด้าน ทั้งด้านดีและไม่ดี เพราะตามปกติแล้วไม่มีวัตถุสิ่งใดที่เป็นประโยชน์แต่เพียงด้านเดียวย่อมมีส่วนเสียอยู่บ้างไม่มากก็น้อย ทั้งนี้เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ในการใช้สอยสิ่งนั้นอย่างหนึ่ง เป็นการไม่ทำลายโดยสูญเปล่า (สิ้นเปลือง) อย่างหนึ่ง ในทัศนะของพระพุทธศาสนาการพิจารณาโดยแยกแยะ พระพุทธองค์ทรงเน้นให้ภิกษุพิจารณาเริ่มตั้งแต่การดำรงชีวิตประจำวันไปตลอดจนถึงหลักธรรมอันเป็นสิ่งสำคัญเริ่มตั้งแต่

^{๕๓} ม.อ.๑๔/๑๙๘/๑๔๕-๒๓๓/๑๖๕.

^{๕๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม, อ่างแก้ว, หน้า ๗๑๐.

การใช้สอยปัจจัย ๔ ควรพิจารณาให้เห็นทั้ง ๒ ด้าน คือ ด้านที่ควรเสพและด้านที่ไม่ควรเสพ ดังที่ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า จีวรก็กล่าวว่ามี ๒ ด้าน คือจีวรที่ควรใช้สอยและจีวรที่ไม่ควรใช้สอย คือ จีวรใดภิกษุรู้ว่า เมื่อเราใช้สอยจีวรนี้แล้ว อกุศลธรรมเจริญ แต่กุศลธรรมเสื่อมไป จีวรนี้ไม่ควรใช้สอย จีวรใดภิกษุรู้ว่าเมื่อเราใช้สอยจีวรนี้แล้ว อกุศลธรรมเสื่อมไป และกุศลธรรมเจริญขึ้น จีวรนี้ควรใช้สอย บิณฑบาตที่ควรฉัน และบิณฑบาตที่ไม่ควรฉันเสนาสนะเราก็กกล่าวว่ามี ๒ ด้าน

คือ เสนาสนะที่ควรอยู่อาศัย และเสนาสนะที่ไม่ควรอยู่อาศัย หมู่บ้านและตำบลเราก็กกล่าวว่ามี ๒ ด้าน คือ หมู่บ้านและตำบลที่ควรอยู่อาศัย และหมู่บ้านและตำบลที่ไม่ควรอยู่อาศัย ชนบทและประเทศเราก็กกล่าวว่ามี ๒ ด้าน คือ ชนบทและประเทศที่ควรอยู่อาศัยและประเทศที่ไม่ควรอยู่อาศัย บุคคลเราก็กกล่าวว่ามี ๒ ด้าน คือ บุคคลที่ควรคบและบุคคลที่ไม่ควรคบ^{๕๕} ที่พระพุทธองค์ให้พิจารณาปัจจัยต่างๆ ทั้ง ๒ ด้าน ก็เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดจากการใช้ปัจจัย ถ้าด้านใดเสพเข้าไปหรือเข้าไปเกี่ยวข้องแล้วเป็นไปเพื่อความเจริญ เช่นคุณธรรมเจริญกุศลธรรมเจริญปัจจัยส่วนนี้ควรเสพได้ ส่วนด้านใดเข้าไปเสพหรือเข้าไปเกี่ยวข้องแล้ว ทำให้อกุศลธรรมเจริญมีความเสื่อม เป็นต้น ด้านนี้ส่วนนี้ไม่ควรเข้าไปเสพหรือใช้สอย

ข. จำแนกโดยลำดับขั้นตอน

คือ แยกแยะวิเคราะห์ปรากฏการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นให้เข้าใจอย่างแท้จริงว่า เมื่อมีเหตุการณ์หนึ่งเกิดขึ้น ต้องพิจารณาโดยละเอียดรอบคอบว่า มีสาเหตุหรือเหตุปัจจัยอย่างไร เพราะถ้าเช่นนั้นจะทำให้เกิดความสับสนวุ่นวาย แยกแยะไม่ออก พลอยให้การตีความผิดไปจากความเป็นจริง เช่น โจรปล้นร้านทองฆ่าเจ้าทรัพย์ตาย ความเข้าใจของคนทั่วไปมองจะเข้าใจว่า โจรฆ่าเจ้าของทรัพย์ตายเพราะมีความโลภอยากได้ทองเพื่อเอาไปขาย การมองและการเข้าใจอย่างนี้ไม่ถูกต้องตามความเป็นจริง เพราะการที่โจรฆ่าเจ้าทรัพย์ตายนั้น ไม่ใช่เพราะความโลภโดยตรง แต่ก็มีส่วนหนึ่งเท่านั้น แท้จริงแล้วโจรฆ่าเจ้าทรัพย์ตาย เพราะเจ้าทรัพย์ขัดขวางขัดขืน ต่อสู้ทำให้โจรเกิดความโกรธ หรือโทสะ เพราะความโกรธเลยทำให้โจรฆ่าเจ้าทรัพย์ตาย โจรฆ่าเจ้าของทรัพย์ด้วยความโกรธหรือโทสะนั้น โจรโลภอยากได้ทรัพย์จริง ไม่ใช่โลภอยากได้เจ้าของทรัพย์ เพราะฉะนั้นสาเหตุที่แท้จริงของการฆ่าคือโทสะหรือความโกรธ หาใช่ความโลภไม่ ความโลภเป็นเพียงสาเหตุทำให้โจรทำให้โจรไปปล้น เมื่อได้รับการขัดขืนจึงเกิดโทสะแล้วลงมือฆ่าทรัพย์ในที่สุด^{๕๖} เพราะฉะนั้นการคิดแบบแยกแยะตามลำดับขั้นตอนเป็นการคิดแบบละเอียด คิดหาสาเหตุหรือต้นตอที่แท้จริงของปัญหา เมื่อคิดโดยละเอียดแล้วจำทำให้เข้าใจสาเหตุของปัญหาที่แท้จริงซึ่งจะ

^{๕๕} อัง.ทสก. ๒๔/๕๔/๑๑๗-๑๑๘.

^{๕๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม, อ่างแก้ว, หน้า ๗๑๑.

เป็นประโยชน์ในการนำไปสู่การแก้ไขปัญหาที่ถูกต้องถูกจุด แล้ว หนทางกำจัดปัญหานั้นให้หมดไปอย่างสิ้นเชิง ด้วยวิธีที่ถูกต้อง มีขั้นตอน โดยใช้เวลาเพียงน้อยนิดไม่ปล่อยให้ปัญหาเหล่านั้นลุกลามขยายไปไกลเกินกว่าจะแก้ไขได้

ค. แยกแยะโดยส่วนประกอบ

คือ แยกแยะให้เห็นว่าสิ่งต่าง ๆ เกิดขึ้นจากการประกอบกันเข้าขององค์ประกอบย่อยมารวมกัน โดยพิจารณาแยกแยะให้เห็นองค์ประกอบของสิ่งเหล่านั้นตามความเป็นจริง เช่น ร่างกายของมนุษย์ประกอบด้วยรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ เป็นต้น^{๕๗} หรือสิ่งอื่นก็เช่นเดียวกันล้วนแต่เกิดขึ้นจากการรวมกันของมวลสารต่าง ๆ จึงก่อเกิดมาเป็นรูปร่าง การพิจารณาแบบแยกแยะให้เห็นส่วนประกอบอย่างนี้เพื่อให้คลายความยึดมั่นในความเป็นอัตตาหรือความมีทิฐิในตัวเองให้น้อยลง

ง. จำแนกโดยมีเงื่อนไข

หมายถึง จำแนกให้เห็นสิ่งที่ควรและไม่ควร สิ่งที่ดีและสิ่งที่ไม่ดีเป็นประโยชน์และไม่เป็นประโยชน์ การที่จะตัดสินปัญหาส่วนใดส่วนหนึ่งจะต้องมองให้เห็นส่วนที่ดีมีประโยชน์และสิ่งที่ไม่ดีไม่มีประโยชน์ โดยมีเงื่อนไขถึงผลที่จะเกิดขึ้นเป็นส่วนประกอบ เช่น ถ้าภิกษุอยู่ในป่ารูปเดียว มีความสบายใจ มีจิตที่สงบ ไม่คลุกคลีด้วยหมู่คณะ ทำให้มีความวิเวกทำความเพียร ภิกษุพึงเที่ยวไปองค์เดียว เช่น นอแรด ลักษณะอย่างนี้ ภิกษุควรอยู่รูปเดียว ในทางตรงกันข้าม ถ้าภิกษุอยู่รูปเดียวจิตไม่สงบ พุ้งซ่าน การอยู่รูปเดียวก็ไม่มีประโยชน์ ลักษณะอย่างนี้ภิกษุไม่ควรอยู่รูปเดียว ควรที่จะออกจากป่าไปหากัลยาณมิตร เพื่อให้คำแนะนำให้ปฏิบัติได้ถูกต้องต่อไป^{๕๘}

จ. จำแนกโดยทางเลือก

จำแนกโดยทางเลือกหรือความเป็นไปได้ต่างกัน ในการทำกิจกรรมทุกอย่างย่อมมีแนวทางและวิธีการที่แตกต่างกันออกไป มีความหลากหลาย แต่สิ่งที่ตระหนักที่สุดคือเป้าหมายผู้ลงมือหรือผู้ประกอบกิจกรรมจะต้องให้ความสำคัญของวิธีการและความหลากหลายโดยไม่ยึดหลักใดหลักหนึ่งเป็นอารมณ์อย่างเดียว เมื่อประกอบกิจด้วยวิธีการอย่างนี้แล้วไม่ประสบผลสำเร็จต้องหาวิธีการอย่างอื่นเพื่อแก้ไขปัญหาให้หมดไป ทั้งนี้โดยยึดเอาความน่าจะเป็นไปได้หรือ ที่เหมาะสมกับเหตุการณ์นั้นที่สุด ยกตัวอย่างเช่น เมื่อภิกษุมีความปรารถนา หรือจริตอย่างใด หลักธรรมที่สำคัญที่เหมาะสมกับจริตนั้นต้องหาให้พบ

^{๕๗} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม, อ่างแล้ว, หน้า ๑๐๐.

^{๕๘} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรม, อ่างแล้ว, หน้า ๗๑๓ - ๗๑๔.

ฉ. วิภาษวาทในฐานะที่เป็นการตอบรับปัญหาอย่างหนึ่ง

ในการตอบปัญหาของพระพุทธเจ้าพระองค์ทรงตอบหรือทรงพยากรณ์ปัญหาออกเป็น ๔ ประการ (จตุตตาริ ปญฺหพยากรณ์) คือ

- ๑) เอกังสพยากรณ์ ปัญหาที่ควรตอบโดยส่วนตัว (เอกังสพยากรณ์โย ปญฺโห)
- ๒) ปฏิจฉาพยากรณ์ ปัญหาที่ควรตอบโดยการย้อนถาม (ปฏิจฉาพยากรณ์โย ปญฺโห)
- ๓) วิภิชชพยากรณ์ ปัญหาที่ควรแยกตอบ (วิภิชชพยากรณ์โย ปญฺโห)
- ๔) ฐปะเนยะพยากรณ์ ปัญหาที่ควรงดตอบ^{๕๙} (ฐปะเนโย ปญฺโห)

ในที่นี้กล่าวเฉพาะวิภิชชพยากรณ์ ที่พระพุทธเจ้าทรงตอบปัญหาแก่ผู้ที่ถามพระองค์ในเรื่องนี้มีตัวอย่าง ในครั้งหนึ่งสุภมาณพได้เข้าไปกราบทูลถามปัญหากับพระพุทธองค์ พระพุทธองค์ได้ตอบปัญหาแก่สุภมาณพ โดยพระองค์ทรงตอบด้วยวิธีแยกแยะหรือวิภาษวาทดังนี้

สุภมาณพทูลถามว่า “ท่านพระโคตม พวกพราหมณ์พากันกล่าวอย่างนี้ว่าคุณหัสถ์เป็นผู้ยังกุศล ธรรมเครื่องนำออกจากทุกข์ให้สำเร็จ บรรพชิตไม่ยังกุศลธรรมให้สำเร็จ ในเรื่องท่านตรัสว่าอย่างไร” พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “มาณพ ในเรื่องนี้เราแยกกล่าว มิได้กล่าวรวมทั้งหมด เรามาสรรเสริญการปฏิบัติดีของคฤหัสถ์หรือบรรพชิต จริงอยู่ คฤหัสถ์หรือบรรพชิตผู้ปฏิบัติดีชื่อว่า เป็นผู้ไม่ยังกุศลธรรมเครื่องนำออกจากทุกข์ได้สำเร็จ เพราะเหตุแห่งอธิกรณ์คือการปฏิบัติดี” สุภมาณพทูลถามว่า “ท่านพระโคตม พวกพราหมณ์พากันกล่าวว่าฐานะแห่งการงานพวกฆราวาส มีความต้องการมาก มีกิจมาก มีเรื่องมาก มีความเพียรมาก มีผลมาก ส่วนฐานะแห่งการงานของบรรพชิต มีความต้องการน้อย มีกิจน้อย เรื่องน้อย มีความเพียรน้อย และมีผลน้อยในเรื่องนี้ท่านตรัสอย่างไร” พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า

“มาณพ ในเรื่องนี้เราแยกกล่าว ไม่กล่าวรวมทั้งหมด ฐานะแห่งการงานที่มีความต้องการมาก มีกิจมาก มีเรื่องมาก มีความเพียรมาก เมื่อวิบัติย่อมมีผลน้อย เมื่อมาถึงพร้อมย่อมมีผลงานมาก ฐานะแห่งการงานที่มีความต้องการน้อย มีกิจน้อย มีเรื่องน้อย มีความเพียรน้อย เมื่อวิบัติย่อมมีผลน้อย เมื่อถึงพร้อมย่อมมีผลมาก”^{๖๐}

มิใช่แต่ พระพุทธองค์เท่านั้น ที่ตอบปัญหาแบบวิภาษวาท พระสาวกเมื่อตอบปัญหาก็ก็นำแยกแยะตอบเช่นเดียวกัน เช่นพระอานนท์เถระได้ตอบพระพุทธองค์ในเรื่องเกี่ยวกับศีล ชีวิต พรหมจรรย์ และการบูชาญูไว้ดังนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสถามว่า

^{๕๙} ที.ปา.๑๑/๓๑๒/๒๙๑, อัง. จตุกก. ๒๑/๔๒/๗๐.

^{๖๐} ม.ม.๑๓/๔๖๒-๔๖๓/๔๘๓-๔๘๔.

“อานนท์ ศีลวัตร ชีวิต พรหมจรรย์ และการบูชามีผลทุกอย่างหรือ พระอานนท์กราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ในปัญหาเรื่องนี้ไม่พึงตอบโดยแง่เดียว” พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “อานนท์ ถ้าเช่นนั้น เธอจงแจกแจง” พระอานนท์กราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญขึ้น กุศลธรรมเสื่อมไป ศีลวัตร ชีวิต พรหมจรรย์ และการบูชาขึ้น ไม่มีผล ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เมื่อบุคคลนั้นเสพศีลวัตร ชีวิต พรหมจรรย์ และการบูชาใด อกุศลธรรมเสื่อมไป กุศลธรรมกลับเจริญยิ่งขึ้น ศีลวัตร ชีวิต พรหมจรรย์ และการบูชาขึ้นมีผล”^{๖๑}

อย่างที่กล่าวไว้เบื้องต้นว่า สิ่งใดที่ทำแล้วเกิดประโยชน์ส่งนั้นสมควรทำ เพราะเป็นด้านดี แต่ในทางตรงกันข้ามทำไปแล้วเกิดโทษ เป็นไปเพื่อความฉิบหาย ทำสิ่งชั่วร้ายเกิดขึ้นมา สิ่งนั้นไม่ควรทำหรือไม่ควรเสพ เช่นป่าไม้มีความสำคัญต่อวงเวียนชีวิตของสัตว์โลก เป็นห่วงโซ่อาหารที่ยิ่งใหญ่ ตลอดเป็นที่อยู่อาศัยที่สำคัญของสัตว์โลก ในทางพระพุทธศาสนา นอกจากป่าไม้จะมีความสำคัญดังที่กล่าวมาแล้ว ยังมีความจำเป็นในแง่เป็นส่วนส่งเสริมให้การประพฤติกุศลธรรมให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น เป็นไปด้วยความสะดวก (สัพบายะ) เพราะเป็นที่สงบ ร่มรื่น ห่างไกลสิ่งรบกวน เป็นต้น เพราะฉะนั้น การอยู่ป่าจึงเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับภิกษุ ถึงอย่างนั้นก็ตามพระองค์ทรงให้พิจารณาโดยรอบคอบ เพราะป่าไม้มีแต่ส่วนดีเสมอไป ถ้าอยู่ในป่าแล้วจิตไม่ตั้งมั่น ไม่ได้บรรลุธรรมที่ควรบรรลุ อาสวะยังไม่สิ้นไป ภิกษุไม่ควรอยู่ในป่านั้น ควรหลีกเลี่ยงดังที่พระพุทธองค์ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในพระศาสนา นี้ เข้าไปอาศัยอยู่ในป่าแห่งใดแห่งหนึ่ง ไม่ทำสติที่ยังไม่ปรากฏ ไม่ให้ปรากฏ จิตที่ยังไม่ตั้งมั่น อาสวะที่ยังไม่สิ้นก็ยิ่งเหมือนเดิมไม่บรรลุธรรมอันเกษม ส่วนปัจจัยเครื่องอาศัยเลี้ยงชีวิต เช่น จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และยารักษาโรคก็หาได้ยาก ภิกษุพิจารณาแล้วควรหลีกเลี่ยงไปจากป่านั้นเสีย ไม่ควรอยู่ในป่านั้นต่อไป ไม่ว่าจะกลางวันหรือกลางคืน^{๖๒}

การแยกแยะวิถีชีวิตของชาวบ้านออกเป็นส่วนตัวและไม่ดีนี้ก็เพื่อจะให้มองเห็นว่าบุคคลทุกคนนั้นมีทั้งส่วนที่ดีและไม่ดีอยู่ในตัวเองโดยเฉพาะที่ยังเป็นปุถุชนหรือชาวบ้านทั่วไป ปัจจุบันปัญหาอย่างหนึ่งที่ทำให้เกิดความเข้าใจผิด คือ คนทั่วไปมักจะมองเห็นว่า การที่บุคคลหนึ่งทำความผิดแล้วไม่ได้รับผิด ยังมีความสุขดี มีชื่อเสียงเป็นที่เคารพนับถือของคนทั่วไป การทำความชั่วของเขาไม่มีผล หรือให้ผลไม่จริง เมื่อมองเห็นอย่างนี้ทำให้คนในสังคมไม่มีความละเอียดที่จะกระทำความชั่วหรือทำบาปอีกต่อไป จึงทำให้สังคมวุ่นวาย เพราะการเข้าใจหรือการมองเพียงด้านเดียว ตามหลักความเป็นจริง เมื่อบุคคลใดทำผิด ความผิดย่อมตกแก่ผู้นั้นตั้งแต่เขาทำผิดแล้ว เช่นภิกษุต้องอาบัติปาราชิก

^{๖๑} อก. ทสก.๒๔/๗๙/๓๐๓.

^{๖๒} ม.ม.๒๒/๑๙๑/๒๐๔.

ถึงแม้ว่าภายนอกจะเห็นว่า เป็นคนดี ผู้คนเคารพนับถือ แต่ความจริงภิกษุรูปนั้นพ้นจากความ เป็นภิกษุตั้งแต่วินาทีที่ต้องแล้ว ที่เห็นว่ายังมีผู้คนนับถือมาก เพราะการกระทำไม่พ้นปรากฏแก่บุคคล ทั่วไป แต่ในทางธรรมแล้ว การกระทำจะมีคนเห็นหรือไม่ ความผิดก็ยังคงเป็นความผิดอยู่เสมอ ซึ่งต่าง จากทางโลกถึงแม้จะกระทำผิด ถ้าไม่มีหลักฐานที่แน่นอน ผู้นั้นก็ถือว่าไม่มีความผิด เพราะฉะนั้นการ มองแบบแยกแยะทั้งหมดตามความเป็นจริง โดยมองให้รอบคอบถ่วงแท้ อย่ามองเพียงด้านเดียว หรือ ด้านใดด้านหนึ่งเท่านั้นเข้าใจผิดและเสียหายแต่ถ้าสิ่งไม่ดีไม่มีประโยชน์กล่าวไปแล้วไม่เกิดผลดีทั้งผู้ กล่าวและผู้ฟังทั้งสองฝ่ายการแยกแยะกล่าวคำที่ว่านี้พระพุทธรองค์ทรงปฏิบัติมาแล้วดังที่พระองค์ตรัส กับอภัยราชกุมารว่า

ราชกุมาร วาจาใดแท้จ ไม่เป็นประโยชน์ และไม่เป็นที่รักของคนอื่น ตถาคตไม่กล่าววาจานั้นวาจาใดสักจริง แต่ไม่เป็นประโยชน์ ไม่เป็นที่รัก บุคคล อื่นไม่ชอบใจ ตถาคตไม่กล่าววาจานั้นวาจาใดสักจริง และเป็นประโยชน์ แต่ไม่ เป็นที่รัก บุคคลอื่น ไม่ชอบใจ ตถาคตรู้เวลาที่กล่าว วาจานั้น วาจาใดแท้จ ไม่ เป็นประโยชน์ แต่เป็นที่ชอบใจบุคคลอื่น ตถาคตไม่กล่าววาจานั้นวาจาใดสักจริง ไม่เป็นประโยชน์แต่เป็นที่ชอบใจบุคคลอื่น ตถาคตไม่กล่าววาจานั้น วาจาใดสักจริง มีประโยชน์พร้อมทั้งบุคคลอื่น ตถาคตรู้กาลที่จะกล่าววาจานั้น^{๖๓}

ที่พระพุทธรองค์ตรัสแต่วาจาที่เป็นประโยชน์และเป็นที่รักของคนอื่นนั้นเพราะทรงพิจารณาเห็น ว่า เมื่อบุคคลได้รับคำกล่าวที่เป็นประโยชน์แล้วย่อมนำสิ่งนั้นไปปฏิบัติตาม และคำที่เป็นที่รักนั้นย่อม นำความชื่นฉ่ำใจมาให้ นำเข้าไปนั่งใกล้ นำเข้าไปสนทนาด้วย ดังคำกล่าวที่ว่าปากเป็นเอก เลขเป็นโทร หนังสือนี่เป็นตรี ดังนั้น ก่อนที่พระองค์จะทรงตรัสถ้อยคำแก่บุคคลอื่น พระองค์ทรงคิดโดยแยกคาย แยกแยะให้เห็นส่วนที่เป็นประโยชน์และไม่เป็นประโยชน์แล้วจึงตรัสเพื่อประโยชน์ของผู้ฟังนั่นเอง

^{๖๓} สมภาร พรหมทา, พุทธปรัชญามนุษย์สังคม และปัญหาจริยธรรม, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๗), หน้า ๒๙๖.

บทที่ ๔

ประโยชน์ของโยนิโสมนสิการที่ปรากฏในพระสุตตันตปิฎก

ในพระสุตตันตปิฎกนี้ถือว่ามีเนื้อหาหลักธรรมต่าง ๆ มากมาย โดยเน้นสอนที่จิตใจของสาวกทั้งหลายให้เห็นเหตุปัจจัยตามความเป็นจริงของธรรมชาติโดยคิดถึงคุณและโทษของสิ่งต่าง ๆ ว่าเป็นอย่างไร คุณของการทำกุศลธรรมเป็นอย่างไร และมีหลักการในการปฏิบัติอย่างไรและโทษของอกุศลธรรมเป็นอย่างไรและอะไรบ้างที่เป็นอกุศลธรรม ดังนั้นเราจึงกล่าวได้ว่าเนื้อหาทั้งหลายทั้งหมดที่ปรากฏอยู่ในส่วนของพระสุตตันตปิฎกก็คือหลักธรรมที่เน้นสำคัญไปที่จิตใจนั่นเอง โยนิโสมนสิการเป็นหลักธรรมที่สำคัญอีกประการหนึ่งได้ปรากฏในส่วนของพระสุตตันตปิฎกนี้อันมีความหมาย หมายถึง การทำไว้ในใจโดยถูกอุบาย โดยถูกทาง กล่าวคือ การนึกน้อม การผูกใจ การใส่ใจ การทำไว้ในใจ เพื่อมุ่งจะให้เกิดปัญญา เป็นขั้นที่สามารถจะให้หลักธรรมอื่น ๆ เกิดขึ้นอย่างสมบูรณ์ พร้อมทั้งเกิดปัญญาที่จะรู้ถึงความจริง ว่าอย่างไรควรเชื่อหรือควรที่จะปฏิบัติให้ถูกทาง หรือสามารถที่จะพูดได้ว่า ความหมายของโยนิโสมนสิการ ในพระสุตตันตปิฎกนั้น เป็นความหมายทางฝ่ายกุศล ซึ่งในพระสูตรในหมวดต่าง ๆ พระพุทธเจ้าทรงสอนหลักธรรมของโยนิโสมนสิการร่วมกับหลักธรรมข้ออื่น พร้อมทั้งยังทรงสรรเสริญถึงหลักธรรมของโยนิโสมนสิการในฐานะที่เป็นการคิดในทางที่ถูกต้องอันเป็นพื้นฐานให้เกิดปัญญาและสัมมาทิฐิ มีปัญญาอันบริสุทธิ์ และยังเป็นพื้นฐานที่จะให้เกิดหลักธรรมที่ตามมา เพื่อการปฏิบัติที่ถูกต้องเหมาะสม อันจะก่อให้เกิดความสุขสูงสุดในชีวิต จนถึงบรรลุนิพพาน หลักโยนิโสมนสิการแบบอริยสังคหมายถึงการพิจารณาโดยแยกกายแล้วนำไปสู่ปัญญา คือ ความรู้แจ้ง รู้ชัดตามความเป็นจริงของสิ่งนั้น ๆ ผู้ศึกษาศึกษาประโยชน์ของโยนิโสมนสิการที่ปรากฏในพระสุตตันตปิฎกทั้ง ๑๐ วิธี แต่จะศึกษาเน้นหนักประโยชน์จากวิธีคิดแบบอริยสังค ๔ เพราะเป็นหลักธรรมความจริงในรูปแบบที่แก้ปัญหาของมนุษย์ได้ทุกกรณี ในระดับ ประโยชน์ในปัจจุบัน เรียกว่า ภูมิธัมมิกัตถะ คือ ประโยชน์บัดนี้ประโยชน์ชีวิตนี้หรือประโยชน์ปัจจุบัน เป็นจุดหมายขั้นต้นหรือจุดหมายเฉพาะหน้า หมายถึงประโยชน์อย่างที่ไม่มองเห็นกันอยู่ที่เข้าใจกันง่าย ๆ เกี่ยวกับชีวิตประจำวันเป็นเรื่องชั้นนอก หรือเรื่องธรรมดาสามัญที่มุ่งหมายกันในโลกนี้ ได้แก่ ลาภ ยศ สรรเสริญ สุข หรือทรัพย์สิน ฐานะ เกียรติ ไม้ตรี ชีวิตคู่ครองที่เป็นสุขเป็นต้น รวมถึงการแสวงหาสิ่งเหล่านี้โดยทางชอบธรรมการปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านี้โดยทางที่ถูกต้อง การใช้สิ่งเหล่านี้ทำตนและสังคมที่เกี่ยวข้องให้มีมีความสุข การอยู่ร่วมกันด้วยดี ปฏิบัติผลที่ต่อกันอย่างถูกต้องในระหว่างมนุษย์เพื่อความสุขร่วมกันประโยชน์สุขขั้นต้นหรือประโยชน์ในโลกนี้ที่คนทั่วไปปรารถนาจะได้รับ ๔ ประการ ได้แก่

๑. อุฏฐานสัมปทา มีความขยันหมั่นเพียร คือ ขยันหมั่นเพียรในการปฏิบัติหน้าที่การงาน ประกอบอาชีพสุจริต มีความชำนาญ รู้จักใช้ปัญญาสอดส่อง หาอุบายวิธี สามารถจัดดำเนินการให้ได้ผลดี

๒. อารักขาสัมปทา รู้จักรักษาทรัพย์ที่หามาโดยชอบธรรมเก็บออมไว้ใช้ในยามจำเป็น รู้จักคุ้มครองผลงานอันได้ทำไว้ด้วยความขยันหมั่นเพียรไม่ให้เป็นอันตรายหรือเสื่อมเสีย

๓. กัลยาณมิตตา คบคนดีมีเพื่อนที่ดี คือรู้จักกำหนดบุคคลในถิ่นที่อาศัย เลือกเสวนา ศึกษา เยี่ยงอย่างท่านผู้ทรงคุณมีศีล

๔. สมชิวาตา ความเป็นอยู่สมควรแก่ฐานะ ไม่ฟุ่มเฟือย

๔.๑ ประโยชน์ของวิธีคิดแบบสืบสาวเหตุปัจจัยที่ปรากฏในพระสูตรต้นตปิฎก

วิธีคิดแบบสืบสาวเหตุปัจจัยแบ่งได้เป็น ๒ แบบ

ก. ประโยชน์จากการคิดแบบปัจจัยสัมพันธ์ ในทางพระพุทธศาสนาเป็นการใช้ปัญญาในการพิจารณาหาเหตุผลโดยเฉพาะการดับทุกข์ เมื่อเห็นความทุกข์เกิดขึ้น ย่อมหาทางแก้ไขด้วยการคิดถึงสิ่งที่เกิดขึ้นว่าเป็นปัจจัยสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ตามปัจจัยอาศัยกันจากหลักที่ว่า

“เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี เพราะสิ่งนี้เกิด สิ่งนี้จึงเกิด เมื่อสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้จึงไม่มี เพราะสิ่งนี้ดับ สิ่งนี้จึงดับ”^๑

เมื่อพิจารณาถึงปัจจัยการเกิดอย่างนี้ก็จะทำให้เรารู้ว่าทุกสิ่งทุกอย่างที่เกิดขึ้นมาได้นั้นต้องอาศัยเหตุปัจจัยกันทั้งนั้น เมื่อเรามีปัญหาหรือความทุกข์ก็จะต้องคำนึงถึงต้นเหตุแล้วสืบสาวให้ครบถ้วนเพื่อหาวิธีดับทุกข์ได้หรือเบาบางคลายจากทุกข์ได้ ดังพระสัมมาสัมมาพุทธเจ้าทรงตรัสความว่าดูกรภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกผู้ได้สดับแล้วในเรื่องภพนั้น ย่อมมโนสิการโดยแยบคายซึ่งปฏิจจนสมุพบาท เป็นอย่างดีว่า เมื่อสิ่งนี้ สิ่งนี้จึงมี เพราะสิ่งที่เกิดขึ้น สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น เมื่อสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้ก็ไม่มี เพราะสิ่งนี้ดับ สิ่งนี้จึงดับ ด้วยประการนี้ คือ เพราะอวิชชาเป็นปัจจัย จึงมีสังขาร เพราะมีสังขารเป็นปัจจัย จึงมีวิญญาณ ฯลฯ ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ ทั้งหมดนี้ย่อมมีด้วยประการอย่างนี้ ก็เพราะอวิชชาดับโดยสාරอกไม่เหลือสังขารจึงดับ เพราะสังขารดับ วิญญาณจึงดับ ฯลฯ ความดับแห่งกองทุกข์ทั้งหมดนี้ย่อมมีด้วยประการอย่างนี้^๒

^๑ ส.น.๑๖/๑๔๔/๗๗-๗๘.

^๒ ส.สพ.๑๘/๖๖/๔๓-๔๕.

ตามหลักพระพุทธศาสนามนุษย์เกิดมาเพราะมีเหตุปัจจัยเป็นเหตุให้เกิดและความทุกข์ทั้งหลายที่มนุษย์มีอยู่ย่อมมาจากเหตุของอวิชชา คือ ความหลงไม่รู้สรรพสิ่งตามความเป็นจริง จึงเกิดการปรุงแต่งสังขารพัฒนาไปถึงตัณหา อุปาทานจึงเกิดทุกข์อยู่ทั่วไป ดังนั้นมนุษย์ทั้งหลายจึงควรพิจารณาสิ่งต่าง ๆ ให้รอบด้านลึกซึ้งจากความคิดแบบสืบสาวเหตุปัจจัยเพื่อเข้าถึงต้นเหตุเมื่อเข้าถึงแล้วก็จะได้แก้ไขปรับปรุงให้ตรงเหตุผลที่ได้ความทุกข์ก็จะดับลงได้และในโอกาสต่อไปก็สามารถนำมาใช้เกิดความเข้าใจจนทันต่อปัญหาท้ายที่สุดก็สามารถหลุดพ้นจากทุกข์ได้

ข. ประโยชน์จากการคิดแบบตั้งคำถาม พระพุทธเจ้าทุกพระองค์ทรงมีความสงสัยการตั้งคำถาม ต่อการเกิดขึ้นและการดับไปของมนุษย์ ทรงตั้งข้อสงสัยตั้งคำถามว่า

“.....เมื่ออะไรมีอยู่หนอุปาทานจึงมี อุปาทานมีเพราะอะไรเป็นปัจจัย ลำดับนี้เพราะเราโยนิโสมนสิการเราจึงรู้ด้วยปัญญาว่า เมื่อตัณหา มี อุปาทานจึงมี อุปาทานมีเพราะตัณหาเป็นปัจจัย ลำดับนั้นเราจึงได้มีความคิดว่าเมื่ออะไรมีอยู่หนอตัณหาจึงมีเพราะอะไรเป็นปัจจัย ลำดับนั้นเราโยนิโสมนสิการจึงได้รู้ด้วยปัญญาว่าเมื่อเวทนามีอยู่ตัณหาจึงมี ตัณหา มีเพราะเวทนาเป็นปัจจัย”^๓

การตั้งคำถามเพื่อเข้าใจถึงสาเหตุที่ทำให้เกิดขึ้นและเข้าใจถึงสาเหตุที่จะดับได้ดังที่เราพิจารณาและรู้ว่าการที่เราอุปาทานคือการยึดมั่นอยู่ก็เพราะเรามีตัณหา ความอยากนั่นเอง ดังนั้นประโยชน์จะเกิดขึ้นได้จึงควรพิจารณาอย่างนี้ เราก็จะรู้วิธีดับความทุกข์ได้ โดยการดับที่ตัวตัณหาสาวต่อไปถึงต้นเหตุของตัณหา คือ เวทนาสืบสาวไปตามหลักการเกิดปฏิจจสมุပ္บาทจะเห็นชัดเจนก็ดับที่เหตุได้ตามกฎของอิทัปปัจจยตา คือเมื่อสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้ก็ไม่มี เมื่อสิ่งนี้ดับสิ่งนี้จึงดับ-ผู้ที่เข้าใจความเป็นจริงอย่างนี้จะมองเห็นว่าสังขารธรรมทั้งหลายล้วนดับได้ทั้งที่เราดับเองหรือไม่ก็ต้องดับตามกฎความเป็นธรรมดา คือความไม่เที่ยง ธรรมทั้งหลายไม่ใช่อยู่ภายใต้บังคับบัญชาของใคร ดังนั้นเมื่อเราพิจารณาอย่างนี้เราก็จะรู้วิธีการที่จะดับทุกข์ได้การดำเนินชีวิตจะทุกข์น้อยลงหรือหมดทุกข์ไปได้ในที่สุด

๔.๒ ประโยชน์จากการคิดแบบแยกแยะส่วนประกอบ ที่ปรากฏในพระสูตรตันตปิฎก

วิธีคิดแบบแยกแยะนี้ให้พิจารณาให้เห็นว่าสิ่งต่าง ๆ มีการเกิดขึ้น ตั้งอยู่และสลายไปในที่สุดไม่มีแก่นสาร เมื่อมีการสลายไปก็เข้าใจความเป็นไปของอนัตตา มิใช่ตัวมิใช่ตนหรือมีแก่นแท้ที่แน่นอนเป็นเพียงมวลสารเท่านั้นจึงต้องมีการสลายไปจึงเหลือแต่ความว่างเปล่า ดังพระพุทธเจ้าทรงแสดงแล้วว่า

“รูปอุปมาด้วยกลุ่มฟองน้ำ เวทนาอุปมาด้วยฟองน้ำฝ่น สัญญาณอุปมาพยับแดด สังขารอุปมาด้วยต้นกล้วย และวิญญาณอุปมาด้วยมายากล

^๓ ส.ส.๑๕/๕๕๔/๔๙๘.

ภิกษุยอมฟังพิจารณาเห็นเบญจขันธ์นั้นโดยแยกกายด้วยประการใด ๆ ก็มีแต่
สภาวะว่างเปล่า”^๔

จากอุปมาที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสนี้อันประกอบด้วย รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ นั้น
ไม่มีอะไรเป็นแก่นสารที่แน่นอนหาตัวตนไม่ได้ดังพระพุทธเจ้าทรงแสดงแล้วว่า

“ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ช่องว่าง อาศัยเครื่องไม้ เถารัด ดินฉาบและหญ้า่มง
ล้อมเข้าย้อมถึงความนับว่า เรือน ฉันทใด ช่องว่างอาศัยกระดูก เอ็นเนื้อ และหนัง
แวดล้อมแล้ว ย้อมถึงความนับว่า รูป ฉันทนั้น....เวทนา....สัญญาณ สังขาร
วิญญาณ การค่อมเข้าการประชุมกันกับประมวลเข้าด้วยกัน เห็นอุปาทานพันธ ๕
เหล่านี้ อย่างนี้”^๕

จากพุทธพจน์จะเห็นได้ชัดเจนว่าตัวตนที่จริงของเรามีไม่ มีแต่การรวมตัวกันของเนื้อ เอ็น
กระดูก หนังประกอบรวมเป็นรูป ซึ่งประกอบด้วยองค์ประกอบที่ไม่เที่ยง เมื่อเราไปยึดติด ยึดมั่นว่าสิ่ง
นี้เป็นของเรา สิ่งนี้เป็น เรา เราก็จะทุกข์ แต่ถ้าสามารถพิจารณาคิดแยกแยะส่วนประกอบหรือ
วิเคราะห์เพื่อให้เห็นตามความเป็นจริงได้แล้ว เมื่อนั้นเราก็จะคลายความทุกข์ได้หรือทุกข์ดับลงได้

กล่าวโดยสรุป วิธีคิดแยกแยะนี้เป็นวิธีคิดที่ให้เรารู้จักพิจารณา รู้จักวิเคราะห์ให้ลึกซึ้งเห็นถึง
ความเป็นจริงของการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป ในที่สุด ไม่มีแก่นสาร เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงมีการสลายไป
ก็เข้าใจ ไม่เศร้าโศก เสียใจเป็นทุกข์กับเหตุการณ์ทั้งหลาย การดำเนินชีวิตดำรงอยู่ได้อย่างมีความสุข

๔.๓ ประโยชน์จากการคิดแบบสามัญลักษณ์หรือคิดแบบรู้เท่าทันธรรมดาที่ปรากฏใน พระสูตรต้นตปิฎก

คือ รู้เท่าทันความเป็นไปของสิ่งทั้งหลายซึ่งจะต้องเป็นไปอย่างธรรมดาของมันเองสรรพสิ่งทั้ง
ปวงดำเนินไปตามหลัก ความจริงที่ว่ามีการเปลี่ยนแปลงในลักษณะ ๓ ประการคือ ไม่เที่ยง เป็นทุกข์
และไม่มีอะไรมีตัวตน ซึ่งเป็นสิ่งที่ประจักษ์โลก แม้บุคคลจะพิจารณาเห็นหรือไม่เห็นก็ตาม การ
เปลี่ยนแปลงตามกฎไตรลักษณ์นี้มีอยู่ในโลก ดังพระพุทธพจน์กล่าวไว้ว่า

“ตถาคต จะอุบัติขึ้นหรือไม่ก็ตาม ธาตุนั้นคือ ความตั้งอยู่ตามธรรมดา
ความเป็นไปตามธรรมดา คงตั้งอยู่อย่างนั้น คือ สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง สังขารทั้ง
ปวงเป็นทุกข์ ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา”^๖

^๔ ส.ม.๑๙/๑๖๓๔/๕๑๖-๗.

^๕ ม.ม.๑๒/๓๔๖/๓๕๘-๓๕๙.

^๖ อัง.ติก.๒๐/๑๓๗/๓๘๕.

“โดยธรรมชาติของมนุษย์มีธรรมชาติของความอยากหรือถูกความอยาก
ครอบคลุมทำให้ไม่อิสระเกิดความเป็นทุกข์ความอยากแบ่งออกเป็น ๓ ประการ คือ
กามตัณหาหมายถึงอยากในรูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส ความอยากจะเป็นนั้นเป็น
นี้เรียกว่า กวตัณหาและความอยากที่ไม่ต้องการปรารถนาเรียกว่าวิกวัตตัณหา
มนุษย์มีความพอใจความเพลินกับความอยากตอบสนองความอยากอย่างไม่มีที่
สิ้นสุด ดังนั้นพระพุทธเจ้าทรงสอนพิจารณาสิ่งต่าง ๆ ด้วยความจริงไม่ใช่มอง
ด้วยอำนาจความอยากดังพุทธพจน์ตรัสกล่าวว่

ภิกษุทั้งหลาย มีมนสิการโดยแยบคาย ซึ่งรูปและจงพิจารณาเห็นอนิจจตา
แห่งรูปตามความเป็นจริง จงมนสิการ โดยแยบคายซึ่งเวทนา และจงพิจารณา
เห็นอนิจจตาแห่งเวทนาตามความเป็นจริง จงมนสิการโดยแยบคายซึ่งสัญญาณ
และจงพิจารณาเห็นอนิจจตาแห่งสัญญาณตามความเป็นจริง จงมนสิการโดย
แยบคายซึ่งสังขาร และจงพิจารณาเห็นอนิจจตาแห่งสังขารตามความเป็นจริง
จงมนสิการโดยแยบคายซึ่งวิญญาณ และจงพิจารณาเห็นอนิจจตา แห่งวิญญาณ
ตามความเป็นจริง”^๗

เมื่อใดก็ตามจิตเป็นอิสระไม่ถูกครอบงำกตตันจากสิ่งภายในและภายนอกเข้าถึงธรรมความ
เป็นธรรมดารู้เท่าทันตามความเป็นจริงและยอมรับความเป็นจริงที่เกิดขึ้นตามความเป็นธรรมาคือ
ความเปลี่ยนแปลงไม่เที่ยงเป็นทุกข์และไม่สามารถบังคับได้ดังนั้นก็เลสทั้งหลายก็ไม่สามารถครอบงำ
จิตใจประโยชน์สุขจะเกิดขึ้นได้ดังพุทธพจน์ที่กล่าวไว้ดังนี้

“ได้ลาภเสื่อมลาภ ได้ยศ เสื่อมยศ นินทา สรรเสริญ สุขและทุกข์
เหล่านี้ เป็นธรรมดาในหมู่มนุษย์ เป็นของไม่เที่ยง ไม่ยั่งยืน มีความแปรปรวนไป
เป็นธรรมดา ผู้มีปัญญามีสติ รู้สิ่งเหล่านี้ แล้วพิจารณาเห็นว่าเป็นของผันแปรไป
ได้เป็นธรรมดา สิ่งที่น่าปรารถนาก็ย้ายิจิตของท่านไม่ได้ ถึงสิ่งไม่น่าปรารถนา ก็
ไม่ทำให้ท่านคับแค้น ความยินดีก็ตาม ความยินร้ายก็ตาม ท่านกำจัดได้หมด
หายลับไม่มีเหลือ”^๘

ท้ายที่สุดพระพุทธเจ้าทรงให้ฟังตรัสเตือนพุทธบริษัทในโอกาสสุดท้ายให้เห็นถึงความไม่เที่ยง
ของสังขารซึ่งมีความเกิดขึ้นและเสื่อมไปเป็นธรรมดาความสงบเป็นหนทางที่เป็นสุขพร้อมเตือนฟังเร่ง
เพียรยังกิจให้เกิดประโยชน์ตนและผู้อื่นให้ถึงพร้อมโดยไม่ประมาทกับชีวิตดังพระพุทธพจน์ที่พระพุทธ
องค์ทรงชี้แสดงคุณค่าว่า

^๗ ส.ข.๑๗/๒๔๒-๗/๑๗๑-๔.

^๘ อัง.อภฺฐก.๒๓/๙๕-๙๖/๑๘๕-๑๖๒.

“สังขารทั้งหลายไม่เที่ยงหมด มีความเกิดขึ้นและเสื่อมสลายไปเป็น
ธรรมดา เกิดขึ้นแล้วย่อมดับไป ความสงบวางทางสังขารเหล่านี้เป็นสุข”^{๙๙}

“เธอทั้งหลาย จงยังกิจ (ประโยชน์ตน ประโยชน์ผู้อื่น) ให้สำเร็จด้วย
ความไม่ประมาท”^{๑๐๐}

กล่าวโดยสรุปวิธีคิดแบบสามัญลักษณ์เน้นให้พุทธบริษัทรู้จักพิจารณารู้เท่าทันความเปลี่ยนแปลง
ของสรรพสิ่งมีการเกิดขึ้น มีความไม่เที่ยงเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ไม่มีตัวตนที่แน่นอนเมื่อใดก็ตามนำ
ความคิดพิจารณาโดยแยบคายให้รู้เท่าทันความเป็นธรรมดาของสังขารทั้งหลายตามความเป็นจริงเมื่อ
นั้นผู้นั้นย่อมคลายเบาบางจากความทุกข์ได้จะพบแต่ความสุขทั้งระดับพื้นฐานถึงขั้นสูงสุดของตาม
แนวพุทธศาสนา

๔.๔ ประโยชน์จากการคิดแบบ แก้ปัญหาตามหลักอริยสัจ ๔ ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก

วิเคราะห์ปัญหาของวิถีชีวิตและสังคมไทยได้ว่าปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมไทยในปัจจุบัน
เกิดขึ้นในสังคมไทยอย่างรวดเร็ว ทั้งนี้อาจจะเนื่องมาจากสังคมไทยเป็นสังคมบริโภคนิยมอย่างเดี่ยว
หลงใหล หรือมีความอยาก ความต้องการทางด้านวัตถุ เครื่องนุ่งห่ม เมื่อมีปัญหาเกิดขึ้นแล้วก็หา
หนทางแก้ไขที่ดีที่สุดคือการหันมาตั้งสติพิจารณาดันต่อของปัญหาและหาทางแก้ไขตามหลักความเป็น
จริงซึ่งพระพุทธศาสนาเรียกหลักการนั้นว่า โยนิโสมนสิการ ในที่นี้จะกล่าวถึงการแก้ไขปัญหามาตามหลัก
โยนิโสมนสิการโดยวิธีหลักการแก้ปัญหาตามแนวอริยสัจ ๔ ที่ผู้วิจัยเห็นว่าสามารถที่จะประยุกต์ใช้
แก้ปัญหาในชีวิตประจำวันได้ทุกเรื่องโดยเฉพาะสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในปัจจุบันได้

ทุกสรรพสิ่งในทางพระพุทธศาสนา ถือว่าเป็นบ่อเกิดของความทุกข์ในโลก ดูเหมือนว่า ความ
ทุกข์จะเป็นยาขมที่สำคัญในทัศนะของพระพุทธศาสนาที่จะต้องทำให้สิ้นไป และผู้ที่ทำให้สิ้นไปคือ
มนุษย์นั่นเอง ทั้งนี้เพราะพระพุทธศาสนาเชื่อมั่นในศักยภาพความสามารถและความมีพลังที่จะช่วยเหลือ
ตนเองให้พ้นจากความทุกข์ได้โดยไม่ต้องอาศัยความเห็นชอบจากสิ่งอื่นตัวของมนุษย์เองสามารถที่จะเป็น
ที่พึ่งแก่ตนเองได้ในทุกกรณี คือ ตนแลเป็นที่พึ่งแห่งตน เริ่มตั้งแต่ปัญหาเล็กน้อยไปจนถึงปัญหาใหญ่ที่สุด
ของมวลหมู่สัตว์คือการเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏ ไม่รู้จักจบสิ้นไปจากทุกข์ ดังนั้น

พระพุทธศาสนาจึงได้แสดงถึงหลักการที่เป็นทางเลือกสำหรับการหนีจากความทุกข์เหล่านั้น
เรียกทางสายนั้นว่า มรรคมืองค์ ๘ หรือทางดำเนินไปสู่ความหลุดพ้นที่ประกอบด้วยองค์ ๘ ประการ มี
คิดถูกต้องตั้งงาม เป็นต้น มีจิตตั้งมั่นเป็นสุดท้าย ซึ่งกว่าจะถึงระดับนั้นได้พระพุทธศาสนาได้วาง
โครงสร้างเพื่อจะให้ถึงเป้าหมายดังกล่าวด้วยข้อปฏิบัติที่เรียกว่า สิกขา หรือสิ่งที่ต้องศึกษาซึ่งใน

^{๙๙}ที.ม.๑๐/๑๔๓/๑๘๐.

^{๑๐๐}ม.ม.๑๓/๕๐๙/๔๔๓-๔๖๒.

พระไตรปิฎกได้ชี้ให้เห็นว่า กัลยาณมิตรและโยนิโสมนสิการเป็นเบื้องต้น หรือเป็นกลุ่มสนับสนุนที่จำเป็นและมีความสำคัญของการศึกษาในข้อปฏิบัตินี้ อย่างที่กล่าวมาแล้วในเบื้องต้นถึงบทบาทของโยนิโสมนสิการต่อการศึกษา เพื่อเป้าหมายสูงสุดในการศึกษา เป้าหมายสูงสุดคือการพ้นจากความทุกข์อย่างสิ้นเชิง แต่ปัญหามีอยู่ว่า ทุกคนไม่สามารถที่จะไปถึงเป้าหมายนั้นได้ หรือบางกลุ่มอาจจะไม่ยอมไปด้วยซ้ำ เมื่อทุกคนมีความสามารถที่เข้าถึงเป้าหมายได้ต่างกันเช่นนี้ การศึกษาในทางพระพุทธศาสนาจะเป็นประโยชน์สำหรับคนหมู่มากนั้นได้หรือไม่ และจะเป็นประโยชน์ได้โดยยึดโยนิโสมนสิการ คิดแบบแก้ปัญหาและอริยสังหรือความทุกข์หรือสภาพที่ทนได้ยาก ต่อการแก้ไขปัญหาชีวิตและสังคมปัจจุบันได้มีรายละเอียดต่อไปนี้

๔.๔.๑ ความหมายของอริยสัง

ความหมายของการตรัสรู้หรืออริยสัง ๔ คือ การหลุดพ้นจากอาสวะจากคำพุทธดำรัสนี้ ได้ทราบถึงว่าพระพุทธเจ้าตรัสรู้ด้วยอริยสัง ๔ ความว่า “เหล่านั้นเมื่อจิตเป็นสมาธิบริสุทธิ์ผ่องแผ้วมีกิเลสปราศจากสิ่งมัวหมองนุ่มนวลควรแก่การงาน ตั้งมั่นไม่หวั่นไหว อย่างนี้ได้ก็น้อมจิตไปเพื่อปุพเพนิวาสานุสติญาณ กิเลสชาติก่อนได้เป็นอันมาก (วิชาที่ ๑) ได้น้อมจิตไปเพื่อ จุตูปปาตญาณ ก็มองเห็นหมู่สัตว์ที่จิตอุบัติอยู่ (วิชาที่ ๒) ได้น้อมจิตไปเพื่ออาสาวิขยญาณ ก็รู้ชัดตามความเป็นจริงว่า “นี้ทุกข์ นี้ทุกข์ สมุทัย นี้ทุกข์ นิโรธ นี้ทุกข์ นิโรธคามินีปฏิปทา” เหล่านี้ อาสวะนี้ นี้อาสวสมุทัย นี้อาสวนิโรธ นี้อาสวนิโรธคามินีปฏิปทา เมื่อเรารู้เห็นอย่างนี้จิตได้หลุดพ้นแล้วจากกามาสวะ ภวาสวะ และอวิชชาสวะ (วิชาที่ ๓)”^{๑๑}

“ภิกษุทั้งหลาย อริยสัง ๔ ประการเหล่านี้แล เป็นของแท้เท่านั้น ไม่คลาดเคลื่อนไปได้ ไม่กลายเป็นอย่างอื่น ฉะนั้น จึงเรียกว่าอริยสัง...”

“ภิกษุทั้งหลาย ตถาคตเป็นอริยะะ ในโลกพร้อมทั้งเทวะ ทั้งมาร ทั้งพรหม ในหมู่ประชาชน พร้อมทั้งสมณะและพราหมณ์ พร้อมทั้งเทพและมนุษย์ ฉะนั้น จึงเรียกว่าอริยสัง (เพราะเป็นสิ่งที่ตถาคตผู้เป็นอริยะะได้ตรัสรู้และได้แสดงไว้)”

“ภิกษุทั้งหลาย ข้อนี้แล เป็นทุกอริยสัง คือ ชาติ (ความเกิด) ก็เป็นทุกข์ ขรา (ความแก่) ก็เป็นทุกข์ พยาธิ (ความเจ็บไข้) ก็เป็นทุกข์ มรณะ (ความตาย) ก็เป็นทุกข์ การประจวบกับสิ่งอันไม่เป็นที่รักก็เป็นทุกข์ การพลัดพรากจากสิ่งเป็นที่รัก ก็เป็นทุกข์ ปรารถนาสิ่งใดไม่ได้สิ่งนั้นก็เป็นทุกข์ โดยย่ออุปทานชั้น ๕ เป็นทุกข์”

“ภิกษุทั้งหลาย ข้อนี้และเป็นทุกขสมุทัยอริยสัง คือ ตัณหาที่ทำให้มีภพใหม่ ประกอบด้วยความเพลินและความตั้งใจ คอยเปล็ดเพลินอยู่ในอารมณ์นั้น ๆ ได้แก่ กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา”

^{๑๑} ส.ม.๑๘/๑๗๑๒/๕๔๘-๙.

“ภิกษุทั้งหลาย ข้อนี้แลเป็นทุกขนิโรธอริยสัง คือ การที่ตัดหนั้นแลดับไปได้ด้วยการสำรอกออกหมดไม่มีเหลือ การสละเสียได้ สลัดออก พ้นไปได้ ไม่หน่วงเหนี่ยวพัวพัน”

“ภิกษุทั้งหลาย ข้อนี้แลเป็นทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัง คือ อริยมรรคมืองค์ ๘ นี้แหละ ได้แก่ สัมมาทิฏฐิ ฯลฯ สัมมาสมาธิ”

๔.๔.๒ ความสำคัญของอริยสัง

มีสิ่งหนึ่งที่ถือว่าเป็นลักษณะของคำสอนในพระพุทธศาสนา คือ การสอนความจริงที่เป็นประโยชน์อีกแห่งหนึ่งพระพุทธเจ้าตรัสว่า สิ่งที่พระองค์ตรัสรู้มีมากมาย แต่ทรงนำมาสอนเพียงเล็กน้อยเหตุผลที่ทรงกระทำเช่นนั้น ก็เพราะทรงสอนแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์ ใช้แก้ปัญหาได้ และสิ่งทีประกอบด้วยประโยชน์ใช้แก้ปัญหาได้นั้นก็คืออริยสัง ๔ ทำนองเดียวกับที่ตรัสในพุทธพจน์ข้างต้นนั้น ดังความในบาลีว่า

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ ป่าสีสพาวัน ใกล้พระนครโกสัมพี ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงหยิบใบประดู่ลายจำนวนเล็กน้อยถือไว้ด้วยฝ่าพระหัตถ์ และตรัสกะพระภิกษุทั้งหลายว่า

“ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายสำคัญว่าอย่างไร ใบประดู่ลายเล็กน้อยที่เราถือไว้ด้วยฝ่ามือกับใบที่อยู่บนต้นทั้งป่าสีสพาวัน ไหนจะมากกว่ากัน”

“ฉะนั้นเหมือนกัน ภิกษุทั้งหลาย สิ่งที่เรารู้อย่างแล้วมิได้บอกแก่เธอทั้งหลายมีมากกว่า, เพราะเหตุไรเราจึงมิได้บอก เพราะสิ่งนั้นไม่ประกอบด้วยประโยชน์ มิใช่หลักเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์ ไม่เป็นไปเพื่อนิพพิทา เพื่อวิราคะ เพื่อนิโรธ เพื่อความสงบ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อนิพพาน”^{๑๒}

อริยสัง ๔ เป็นหลักธรรมจำเป็นทั้งสำหรับบรรพชิตและคฤหัสถ์เพราะเป็นธรรมที่รวมความจริงทั้งหมดของการเกิดทุกข์ โดยการกล่าวถึงเหตุปัจจัยซึ่งเป็นสาเหตุของการเกิดทุกข์ พร้อมทั้งกล่าวถึงผลของทุกข์ดับคือผลจากากแนวทางปฏิบัติตามมรรคมืองค์ ๘ พระพุทธเจ้าจึงทรงย้ำให้ภิกษุทั้งหลายสอนให้ชาวบ้านรู้เข้าใจอริยสัง ดังบาลีว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ชนเหล่าหนึ่งเหล่าใดที่พวกเขาพึงอนุเคราะห์ก็ดี เหล่าชนที่พอจะรับฟังคำสอนก็ดีไม่ว่าเป็นมิตร เป็นผู้ร่วมงาน เป็นญาติ เป็นสายโลหิตก็ตาม พวกเขาพึงชักชวน พึงสอนให้ดำรงอยู่ ให้ประดิษฐานอยู่ใน การตรัสรู้ตามความจริง ซึ่งอริยสัง ๔ ประการ”^{๑๓}

^{๑๒} ส.ม.๑๙/๑๗๐๖/๕๕๕.

^{๑๓} ม.ม.๑๒/๓๔๐/๓๔๙.

“ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย รอยเท้าของสัตว์ทั้งหลายที่เหยียบไปบนพื้นแผ่นดินทั้งสิ้นทั้งปวง ย่อมประชุมลงในรอยเท้าช้าง รอยเท้าช้างนั้น กล่าวได้ว่าเป็นยอดเยี่ยมในบรรดารอยเท้าเหล่านั้น โดยความมีขนาดใหญ่ฉันทใด กุศลธรรมทั้งสิ้นทั้งปวง ก็สงเคราะห์ลงในอริยสัจ ๔ ฉะนั้น”^{๑๔}

“ภิกษุทั้งหลาย การรู้การเห็นของเราตามความเป็นจริง ครบ ๓ ปริวัฏ ๑๒ อากาโร ในเรื่องอริยสัจ ๔ เหล่านี้ ยังไม่บริสุทธิ์แจ่มชัดตราบใด ตราบนั้นเราก็คงปฏิญาณไม่ได้ว่าเราได้บรรลุอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ...”

“ภิกษุทั้งหลาย เพราะไม่ตรัสรู้ ไม่เข้าใจอริยสัจ ๔ ทั้งเราและเธอจึงได้วิ่งเล่นเร่ร่อนไป (ในชาติทั้งหลาย) สิ้นกาลนานอย่างนี้”

“ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาค ตรัสอนุพุทธิกถาแก่อุบาสกคฤหบดี กล่าวคือ เรื่องทาน เรื่องศีล เรื่องสวรรค์ เรื่องโทษความบกพร่อง ความเศร้าหมองแห่งกาม และเรื่องอานิสงสีในเนกขัมมะ ครั้นพระองค์ทรงทราบว่ อุบาสกคฤหบดี มีจิตพร้อม มีจิตนุ่มนวล มีจิตปราศจากนิเวรณ มีจิตปราบปลื้ม มีจิตเสื่อมใสแล้ว จึงทรงประกาศสามุกังสิกาธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย กล่าวคือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค”

๔.๔.๓ ทุกข์

จากกฎธรรมชาติของความเป็นธรรมดาแห่งเหตุปัจจัยสัมพันธ์สืบสาวเหตุปัจจัยกันพระพุทธเจ้าทรงค้นพบธรรมทั้งหลายอาศัยกันจึงเกิดทุกข์ เรียกว่าปฏิจจสมุปบาทสยเกิด ดังพุทธพจน์ดังนี้

“ดูกรภิกษุทั้งหลาย ก็ปฏิจจสมุปบาท เป็นไฉน ดูกรภิกษุทั้งหลาย เพราะอวิชาเป็นปัจจัย จึงมีสังขาร เพราะสังขารเป็นปัจจัย จึงมีวิญญาณ เพราะวิญญาณเป็นปัจจัย จึงมีนามรูป เพราะนามรูป เป็นปัจจัย จึงมีสฬายตนะ เพราะสฬายตนะเป็นปัจจัยจึงมีผัสสะ เพราะผัสสะ เป็นปัจจัย จึงมีเวทนา เพราะเวทนาเป็นปัจจัย จึงมีตัณหา เพราะตัณหาเป็นปัจจัย จึงมีอุปาทาน เพราะอุปาทานเป็นปัจจัย จึงมีภพ เพราะภพเป็นปัจจัย จึงมีชาติเพราะชาติเป็นปัจจัย จึงมีชราและมรณะ โสภปริเทวทุกขโทมนัสและอุปายาส ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งหมดนี้ ย่อมมีด้วยประการอย่างนี้ ฯ”^{๑๕}

ในทัศนะของพุทธศาสนาทุกข์คือผลของการยึดมั่นในร่างกาย เมื่อร่างกายไม่สบาย ก็เกิดทุกข์ ในพระไตรปิฎกได้แยกให้เห็นว่าทุกข์คือ ความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย ความเศร้าโศก

^{๑๔} ส.นิ.๑๖/๒/๒๘๘.

^{๑๕} วิ.มหา.๔/๑๔/๒๑.

ความคร่ำครวญร้องไห้รำพัน ความไม่สบายกาย ไม่สบายใจ ความไม่สำราญทางใจ ความคับแค้น ความประสพกับอารมณ์ไม่เป็นที่รัก ความพลัดพรากจากสิ่งอันเป็นที่รัก การไม่ได้สิ่งที่ต้องการ กล่าวโดยสรุป อุปาทานชั้น ๕^{๖๖} นี้คือความทุกข์ ในอัมมจักกัปปวัตตนสูตร ได้กล่าวถึงทุกข์ ให้สั้นลง เหลือแค่ ๓ ประการคือ ซาติ คือความเกิดขึ้น ขรา คือความแก่ ความเสื่อมโทรม มรณะ คือความตาย ความดับไป ผุพังไป ๓ อย่างนี้เป็นสภาวะทุกข์ หรือทุกข์ประจำสังขารของมนุษย์ตั้งแต่ทุกคนเกิดมา ไม่เลือกคนร่ำรวยมั่งมี หรือยากจนหาเช้ากินค่ำ ย่อมหลีกเลี่ยงไม่พ้นด้วยกันทุกคน ในอรรถกถากล่าวถึงทุกข์คือ การเบียดเบียน ปัจจยปรุ้งแต่งขึ้น เราร้อน และแปรปรวน นั่นคือความทุกข์ที่เกิดขึ้นกับร่างกาย และทุกข์ทางใจ ความทุกข์ในแต่ละสมัยนั้นแตกต่างกันในส่วนของรายละเอียดหรือส่วนย่อย ส่วนหลักใหญ่ ๆ แล้วความทุกข์หรือปัญหาที่เกิดขึ้นกับมนุษย์เพียงสองทาง คือทางกายกับทางจิตใจ เท่านั้น กล่าวสำหรับทัศนะของพระพุทธศาสนา คำว่าทุกข์ ได้แก่ (๑) สภาพที่ทนอยู่ได้ยาก, สภาพที่ทนอยู่ไม่ได้ เพราะถูกความเกิดและความดับ

บิบบันให้เป็นไป (๒) สภาพที่ทนได้ยาก, ความรู้สึกไม่สบายกายหรือทุกข์กายและความไม่สบายใจ (โทมนัส) เช่น ความพลัดพรากจากของรักของหวง ไม่สมหวัง ผิดหวัง เป็นต้น ในคัมภีร์พระไตรปิฎกกล่าวถึงความทุกข์ไว้ใน ๓ ลักษณะ คือ

๑) ความทุกข์ในชั้น ๕ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ เป็นตัวทุกข์ ถ้าพูดให้เข้าใจง่ายหมายถึง รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณทำให้เกิดทุกข์ เช่นหลงใหลในรูป ติดใจในสัมผัส (เวทนา) เป็นต้น

๒) ความทุกข์ในอริยสัจ ๔ คือ ความเกิด ความแก่ ความตาย ความเศร้าโศกเสียใจ ความคร่ำครวญ อุปายาส การไม่ประสพกับความสมหวัง กล่าวโดยย่อชั้น ๕ ทั้งหมดเป็นทุกข์

๓) ความทุกข์ในไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรมล้วนตกอยู่ในลักษณะ ๓ ประการคือ ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่มีตัวตน ความทุกข์ปรากฏแก่สรรพสิ่งทั้งที่มีวิญญาณ และไม่มีวิญญาณ ที่มีวิญญาณ เช่น มนุษย์ที่ต้องเจ็บป่วย เสียใจ เป็นทุกข์ ส่วนสิ่งที่ปราศจากวิญญาณ เช่น แก้ว หนังสือนั่ง วัตถุต่าง ๆ ก็เป็นทุกข์ ที่ว่าเป็นทุกข์เพราะมีความเปลี่ยนแปลงไปทนอยู่ได้ยาก เพราะเก่าคร่ำครึไป ผุพังไป นี้เรียกว่าเป็นทุกข์ของสิ่งที่ไม่มีความเปลี่ยนแปลง

เมื่อกล่าวโดยสรุปแล้วความทุกข์มีปรากฏ ๒ ประการ คือ (๑) ความทุกข์ในระดับรูปธรรม คือ ความทุกข์ที่เกิดจากการปรุ้งแต่งสังขาร และ (๒) ในระดับนามธรรม ความทุกข์เกิดขึ้นเพราะยึดมั่นถือมั่นกายสังขาร ซึ่งสอดคล้องกับความเห็นของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) ที่ว่า “ทุกข์ คือสภาพปัญหา ความคับข้อง ติดขัด กัดค้น บิบบัน กล่าวอย่างกว้าง คือ สภาพที่เป็นสังขารหรือนามรูป

^{๖๖}พุทธทาสภิกขุ, อริยสัจจ์สำหรับคนสมัยใหม่, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ตถาตาทับลิเคชั่น จำกัด, ๒๕๕๔), หน้า ๒๒-๒๔.

หรือชั้น ๕ หรือโลกและชีวิตที่เป็นไปตามกฎของธรรมชาติ ที่เป็นของไม่เที่ยงคง” พระธรรมปิฎก กล่าวไว้ว่า ความทุกข์เป็นกฎของธรรมชาติ มนุษย์เพียงแต่รู้เท่าทัน ไม่ควรเอาใจเก็บครุ่นคิดไว้ในใจ เพราะทำให้เกิดความทุกข์ขึ้นอีก

พระพุทธทาสภิกขุ กล่าวถึงความทุกข์ในระดับอริยสัจจ์ หมายถึง ความเจ็บปวด ทรมาน สิ่งที่น่าเกลียด ความว่างจากประโยชน์ ที่ว่าเจ็บปวดทรมาน ทำให้ลำบากยุ่งยาก ที่ว่าสิ่งที่น่าเกลียดเพราะ ทุกสิ่งทั้งน่ารักและไม่น่ารัก ไม่เที่ยง เปลี่ยนแปลงได้ เมื่อไปถึงสิ่งที่ไม่มีการระงับได้รับความเจ็บปวด ทุกข์จึงเป็นข้าศึกของมนุษย์^{๑๗} เมื่อกล่าวถึงที่สุดแล้วท่านพุทธทาสภิกขุก็สรุปว่า ความทุกข์เป็นข้าศึก ของมนุษย์อันมีความเกิด แก่ เจ็บ ตายนั่นเอง

โดยทั่วไปปัญหาหรือความทุกข์ในมุมมองของพุทธศาสนาและนักปราชญ์ชาวพุทธก็สรุปลงใน ชีวิตของมนุษย์ที่ประกอบด้วยรูปร่างและวิญญาณเป็นหลัก แต่ยังมีมุมมองที่แตกต่างออกไป เช่น ใน ทักษะของพระพุทธโฆษาจารย์ทุกข์หมายถึงภาวะที่สิ่งนั้นขัดแย้งหรือตรงกันข้ามกับความ สุข เพราะ ทุกข์คือสิ่งที่สัตว์โลกจะต้องเวียนว่ายอยู่ในห้วงแห่งการเกิด แก่ เจ็บ ตายอยู่อย่างไม่มีที่สิ้นสุด^{๑๘} ดังนั้น จึงตรงข้ามกับคำว่าความสุขซึ่งท่านหมายเอาความหลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิดกล่าวคือความสุข คือพระนิพพานนั่นเอง

ในทัศนะของผู้วิจัยเห็นว่า ความทุกข์ คือ ภาวะการเปลี่ยนแปลงเกิดดับเกิดขึ้นที่กล่าวอย่างนี้ เพราะผู้วิจัยมองว่าทั้งความสุขและความทุกข์เป็นสิ่งสัมพันธ์กัน เป็นสิ่งระคนกัน ที่แยกไม่ออก เหมือนกับเหรียญที่ด้านหัวและก้อยอยู่ในเหรียญเดียวกันแต่อยู่คนละด้านเท่านั้น เมื่อใดเราสามารถ มองเห็นปัญหาด้วยปัญญา เราก็จะมีความสุขน้อยลงคือมีความสุขมาก ในทางตรงกันข้ามถ้ามี อวิชชา ความทุกข์ก็จะปรากฏมากคือมีความสุขน้อย ขึ้นอยู่ที่ว่า ใครจะมีปัญญามาก หรือมีอวิชชา มากในด้านใดด้านหนึ่ง สรุปแล้วคือทุกคนมีปัญหาจึงมีทุกข์

๔.๔.๔ สมุทัย

ปัญหาหรือความทุกข์ของแต่ละชีวิตและสังคมที่เกิดขึ้นนั้นย่อมมีสาเหตุและบ่อเกิดที่แตกต่าง กันไปซึ่งขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อม สังคม ภูมิประเทศ ที่แตกต่างกัน ปัญหาและความทุกข์เกิดมาจาก สาเหตุหรือบ่อเกิด ๓ อย่าง คือกิเลส (อกุศลมูล) ตัณหา อุปาทาน

๑) กิเลส

คือ สิ่งที่ทำให้เศร้าหมอง ความชั่วที่อยู่ในจิตใจ ความรู้สึกนึกคิด ทำให้จิตใจเศร้าหมองขุนมิได้ บริสุทธิ์ ได้แก่ ราคะ โทสะ โมหะ ในกรรมนิทานอังคุตตรนิกายทสกนิบาต ได้กล่าวถึงกรรมหรือการกระทำ ด้วยอำนาจของ โสภะ โทสะและโมหะไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย โสภะเป็นเหตุแห่งกรรม โทสะเป็นเหตุ

^{๑๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๓.

^{๑๘} ส.นิ.๑๘/๑๔๔/๖๒-๖๓.

แห่งกรรม โมหะเป็นเหตุแห่งกรรม เพราะโลภะสิ้นไปเหตุเกิดแห่งกรรมก็สิ้นไป ฯลฯ” การกระทำที่ทำให้เศร้าหมอง การกระทำที่ทำให้ตนเองและผู้อื่นเดือดร้อนเกิดขึ้นได้เพราะการกระทำเรียกว่ากิเลส มีการฆ่า เบียดเบียน ลักขโมย ฉ้อราษฎร์บังหลวง หรือหลอกลวง เป็นต้น การประพฤติดีในประเพณีที่ติงาม เช่นการผิดคู่ครองคนอื่นหรือการล่วงละเมิดสิทธิของบุคคลอื่น เป็นต้น และการพูดที่ไม่เป็นความจริง พูดทำให้คนอื่นเสียหาย เดือดร้อน เป็นต้น จะเห็นว่าปัญหาในสังคมปัจจุบันเกิดขึ้นเพราะอำนาจของกิเลสกรรมหรือการกระทำที่เศร้าหมองให้คนอื่นเป็นทุกข์ทั้งสิ้น

๒) ตัณหา

หมายถึง จิตที่ประกอบด้วยความทะยานอยาก ความต้องการสิ่งที่มาสนองชีวิตทางสัมผัสทั้ง ๕ (กามตัณหา) ตัณหา คือ ที่มาแห่งปัญหาความทุกข์ มนุษย์ ตัณหา มี ๓ อย่าง คือ กามตัณหา ออยากกาม ได้แก่ ออยากได้ ออยากเอา ออยากเสพ ภาวตัณหา ออยากภพ ได้แก่อยากเป็นอยากคงอยู่ตลอดไป ออยากมีชีวิตนิรันดรออย่างหนึ่ง วิภวตัณหา ออยากสิ้นภพ ได้แก่ปรารถนาภาวะสิ้นสูญอย่างหนึ่ง แต่จะไปแล้วลึกลงไปกว่านั้นกระบวนการแห่งปฏิจสมุปบาทอันมี อวิชชาเป็นมูลของตัณหาเนื่องกันมา ความต้องการ ความอยากเป็นอย่างใดอย่างหนึ่งในโลกนี้ เช่นอยากเป็นคนรวย ออยากมีตำแหน่งใหญ่โต ออยากเป็นคนที่มีสังคมเคารพนับถือ เป็นต้น ความปรารถนาจะอยู่ชั่วกาลนานอยากเป็นอมตะ (ภาวตัณหา) ความอยากหนีให้พ้นสิ่งที่ตนเองไม่ปรารถนา ออยากจะให้สูญเสีย เช่น ไม่อยากเป็นคนจน ไม่อยากเป็นคนขี้เหล้า ไม่อยากอยู่ในสภาวะที่ตนเองไม่ชอบ ออยากให้มันพ้นไป หมดไป (วิภวตัณหา) ทั้งหมดนี้ เรียกว่า ตัณหา หรือความปรารถนา ความอยากได้ เป็นสาเหตุให้เกิดความทุกข์ ในอขมูลสูตร สังยุตตนิกาย ชันธวรรค พระพุทธองค์ตรัสถึงสาเหตุหรือมูลเหตุแห่งทุกข์ คือ “ตัณหาที่ทำให้เกิดอีก มีความเพติดเพลินและความกำหนดในอารมณ์นั้นได้แก่กามตัณหา ภาวตัณหา วิภวตัณหา นี้เรียกว่ามูลเหตุแห่งทุกข์” ถ้าจะดับทุกข์ก็ต้องตัดตัณหาโดยอาศัยความเหมือนเดิม ความปล่อยวาง อาศัยหนทาง ๘ ประการมีปัญญาเห็นชอบ เป็นต้น นอกจากนั้นปัญหาหรือความทะยานอยากมีอยู่ประจำกายของมนุษย์นั้น คือ ความอยากได้ในรูป (รูปตัณหา), ความอยากได้ในเสียง (สัทตตัณหา), ออยากได้ในกลิ่น (คันธตัณหา), ความอยากได้ในรส (รสตัณหา), ความอยากได้ในารถูกต้องสัมผัสทางกาย (โผฏฐัพพตัณหา), ความอยากได้ในธรรมารมณ์ (ธัมมตัณหา)

ตัณหาหรือความทะยานอยากในอารมณ์ต่าง ๆ ที่เข้ามากระทบสิ่งใดแล้วอยากได้ ออยากมี ออยากเป็น หรือต้องการที่จะครอบครองสิ่งนั้น ในปัจจุบันคงเห็นได้ชัดเจน ที่มนุษย์เรามีความต้องการมากมายหลายอย่างเห็นได้ชัดก็ได้แก่เงินทอง เงินเป็นปัจจัยที่สามารถแลกเปลี่ยนซื้อได้ทุกอย่างมนุษย์ในยุคนี้จึงพากันแสวงหาเงิน เพื่อมาตอบสนองต่อความอยากของตน จนมีคนกล่าวว่า ปัจจุบันมนุษย์ตกเป็นทาสของเงิน ทุกคนทำทุกอย่างเพื่อเงิน เช่น ขายเสียงขายสิทธิของตนก็เพื่อเงิน แม้แต่การขายบริการ ขายลูกสาวก็เพื่อเงิน ทำความผิดขายยาเสพติด ทำการคอร์รัปชันก็เพื่อเงินทั้งนั้น ปัจจุบันเงิน

กลายเป็นพระเจ้าที่ทุกคนต้องเชื่อฟังและนับถือ มนุษย์จึงดิ้นรนแสวงหาเงินตรา เพื่อนำมาสนองความต้องการ (ตัณหา) ซึ่งเป็นสาเหตุของความทุกข์โดยตรงที่หลีกเลี่ยงไม่ได้เลย ถึงแม้เงินนั้นจะนำมาซึ่งสิ่งที่เราต้องการได้แต่จะให้ความสุขได้เพียงความสุขที่แฝงด้วยความทุกข์ ตัวอย่างที่เราเห็นชาวอยู่เป็นประจำก็อย่างเช่นการปล้นร้านทอง การปล้นแล้วฆ่ามีอยู่มากมาย ผู้คนที่ทำความผิดเหล่านี้เมื่อถูกจับก็มักสารภาพว่า ตนเองมีปัญหาเรื่องเงินจึงทำให้ขาดสติแล้วทำความผิด จากคำให้การสารภาพก็แสดงให้เห็นว่า ผู้กระทำความผิดประกอบด้วยความอยาก (ตัณหา) อยากจะมีเงินให้มากเพื่อที่ชีวิตจะได้เป็นอยู่อย่างสุขสบาย หรืออยากจะหนีจากการติดหนี้ หนีจากปัญหาที่ตนไม่อาจจะแก้ไขได้ (วิภวตัณหา) ทั้งหมดนี้เกิดจากการที่มีจิตที่ประกอบด้วยความอยากเมื่อจิตที่ประกอบด้วยความอยากไม่สามารถที่จะระงับได้ก็แสดงออกมาทางการกระทำต่าง ๆ ถึงแม้ว่า ผู้ต้องหาเหล่านั้นจะรู้ว่า สิ่งที่ตนเองทำมันผิดและเสี่ยงต่อการถูกจับมีโทษก็ตาม แต่เพราะอำนาจของตัณหาความอยากมีมาก จึงได้ลงมือกระทำความผิด ซึ่งถ้ามองโดยละเอียดแล้วจะเห็นว่า พื้นฐานของความอยากมาจาก ปัญหาคือความบกพร่องของชีวิต จึงหาหนทางทำให้เต็มและสมบูรณ์เท่าที่จะดิ้นรนและทำได้โดยมีตัณหาเป็นตัวหนุนให้เกิดการกระทำความผิดเพราะฉะนั้นพระพุทธองค์จึงทรงพิจารณาระวังไม่ให้ตัณหาเกิดขึ้นเพราะการใช้สอยปัจจัย ๔ ตัณहुปาหสูตร พระพุทธองค์ทรงตรัสตัณหาเกิดขึ้นเพราะปัจจัย ๔ ประการด้วยกันคือ

๑. ตัณหาเกิดขึ้นเพราะเครื่องนุ่งห่ม (จีวร) เป็นเหตุ
๒. ตัณหาเกิดขึ้นเพราะอาหาร (บิณฑบาต) เป็นเหตุ
๓. ตัณหาเกิดขึ้นเพราะที่อยู่อาศัย (เสนาสนะ) เป็นเหตุ
๔. ตัณหาเกิดขึ้นเพราะสมบัติและวิบัติเป็นเหตุ

๓) อุปาทาน

คือ ความยึดมั่นในสิ่งที่ไม่สร้างสรรค์ เพราะประกอบด้วยความอยาก (ตัณหา) อุปาทานมี ๔ อย่าง คือ

๑. กามอุปาทาน ความยึดมั่นถือมั่นในกาม
๒. ทิฏฐอุปาทาน ความยึดมั่นถือมั่นในความเห็นของตน
๓. สीलัพพอุปาทาน ความยึดมั่นถือมั่นในความคิดความสามารถของตน (ศีลและพรต)
๔. อัตตวาอุปาทาน ความยึดมั่นถือมั่นในวาหะของตน

ถ้าพิจารณาโดยรอบแล้วปัญหาต่าง ๆ ที่กล่าวมาเกิดขึ้นเพราะแต่ละบุคคลมีความคิดที่ยึดติดในความเห็นของตนเองเป็นหลัก ไม่ยอมรับฟังข้อชี้แจงของคนอื่นที่มีความคิดต่างไปจากตนเองหรือยึดติดตนเองจนเกินไป เช่น ปัญหาทางการเมืองที่สับสนวุ่นวายอยู่ในขณะนี้ประเทศไทยถูกจับตามองว่าความวุ่นวายทางการเมืองนี้จะลงเอยเช่นไรขณะนี้การเมืองของประเทศไทยยังไม่หยุดนิ่งมีการแบ่งขั้วหรือฝ่ายสืออย่างรุนแรง ต่างฝ่ายต่างยึดมั่นในความคิดของตนเองอย่างเดียวเกิดปัญหาการแตกแยกเป็นอย่างฝ่ายแต่ละฝ่ายจะทำอะไรก็ไม่ได้เกิดปัญหาทั้งหมด อันนี้จะชี้ให้เห็นว่าการเมืองของประเทศ

ไทยจะเป็นอย่างไรต่อไป ดังนั้นปัญหาต่าง ๆ อันมีสาเหตุมาจากความยึดมั่นถือมั่นจึงมิได้สร้างประโยชน์แต่อย่างใด ตรงกันข้ามสิ่งเหล่านี้สร้างโทษคือความวุ่นวายสับสน สร้างความทุกข์ให้กับสังคม ประชาชนมากมาย ตัวอย่างเช่น ขณะที่ที่เมืองยังไม่เข้มแข็งมั่นคงพอ เศรษฐกิจก็กระส่ำระสาย การลงทุนของต่างชาติก็ดูจะส่งผลว่าไม่มั่นใจในการลงทุนว่าจะลงทุนดีหรือไม่การเงินดูฝืดเคือง ชะงักตัวเงินบาทแข็งตัวขึ้น สินค้าต่าง ๆ ก็ดูแพงขึ้น แต่ผู้ผลิตที่อยู่เบื้องล่าง เช่น เกษตรกร ชาวสวน ผู้ที่เลี้ยงสัตว์ เช่น วัว หมู ราคาถูกไม่เหมาะกับการลงทุน จนต้องให้ทางราชการมาช่วยพยุงราคาหรือประกันราคาให้เกษตรกร ปัญหาเหล่านี้เมื่อพูดไปแล้วก็ไม่น้อยเลยทีเดียว

สรุปรวมความแล้วสาเหตุปัญหาเกิดขึ้นได้ด้วยเหตุตามพุทธดำรัสดังนี้“ ภิกษุทั้งหลาย ข้อนี้และเป็นทุกข์สมุทัยอริยสัจ คือต้นเหตุที่ทำให้มีภพใหม่ ประกอบด้วยความเพลินและความติดใจ คอยเพลิดเพลินอยู่ในอารมณ์นั้น ๆ ได้แก่ กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา”

๔.๔.๕ นิโรธ

พระพุทธเจ้าทรงค้นพบธรรมทั้งหลายอาศัยกัน.จึงดับทุกข์ เรียกว่า ปฏิจจสมุปบาทสายดับเมื่อรู้แจ้งสาเหตุที่ทำให้เกิดทุกข์ จึงดับทุกข์ที่สาเหตุ ความดับกองทุกข์ทั้งหมดย่อมดับไปจากกฎอิทัปปัจจยตาที่กล่าวว่า เมื่อสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้ก็ไม่มี เพราะสิ่งนี้ดับ สิ่งนี้จึงดับ ดังพุทธพจน์ดังนี้

“ดูกรภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกผู้ได้สดับแล้วในเรื่องกายนั้น ย่อมมนสิการโดยแยบคายซึ่งปฏิจจสมุปบาทเป็นอย่างดีว่า เมื่อสิ่งนี้ สิ่งนี้จึงมี เพราะสิ่งที่เกิดขึ้น สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น เมื่อสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้ก็ไม่มี เพราะสิ่งนี้ดับ สิ่งนี้จึงดับ ด้วยประการนี้คือ เพราะอวิชาเป็นปัจจัย จึงมีสังขาร เพราะมีสังขารเป็นปัจจัย จึงมีวิญญาณ ฯลฯ ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ ทั้งหมดนี้ย่อมมีด้วยประการอย่างนี้ ก็เพราะอวิชาดับ โดยสාරอกไม่เหลือ สังขารจึงดับ เพราะสังขารดับ วิญญาณจึงดับ ฯลฯ ความดับแห่งกองทุกข์ทั้งหมดนี้ ย่อมมีด้วยประการอย่างนี้”^{๑๙}

คือ ความพ้นทุกข์ ภาวะที่ไร้ทุกข์ ภาวะที่พ้นปัญหา หมดปัญหาหรือ ความดับทุกข์ กระบวนการดับทุกข์เกิดจากหลักของอิทัปปัจจยตา คือ เมื่อสิ่งนี้ดับ สิ่งนี้จึงดับ เพราะเกิดสิ่งนี้ สิ่งนี้จึงเกิด กระบวนการนิโรธ วาระมีดังนี้

อวิชาดับ → สังขารดับ → ฯลฯ →ชาติดับ
ชรา มรณะ โสกะ ปริเทว อุปายาส ดับ

ปฏิจจสมุปบาทนิโรธวาระ แสดงกระบวนการดับทุกข์ เท่ากับอริยสัจข้อที่ ๓ (นิโรธ) แสดงให้เห็นว่าเมื่อแก้ปัญหาถูกต้องตรงสาเหตุแล้ว ปัญหานั้นจะดับไปได้อย่างไรตามแนวเหตุปัจจัยแม้ว่าโดยตรง ปฏิจจสมุปบาทนี้ จะตรงกับข้อที่ ๓ แต่ก็ถือว่ากินความรวมถึงอริยสัจข้อที่ ๔ ได้ด้วย

^{๑๙} อ.จ.เอก.๒๐/๒๗/๕.

เพราะกระบวนการดับสลายตัวของปัญญา ย่อส่วนให้เห็นแนวทางดำเนินการหรือวิธีการทั่วไปที่จะต้องลงมือปฏิบัติในการจัดการแก้ปัญหาไปด้วยในตัว กล่าวคือชี้ให้เห็นว่าจะต้องทำอะไรบ้าง ณ จุดใด ๆ

นิโรธวาร เป็นคำจำกัดความของอริยสังขข้อที่ ๓ เรียกว่า นิโรธ เกิดจากการดับตัณหาก็จอยู่ในภาวะที่ทุกข์ดับ ทั้งนี้เพราะตัณหาเป็นกิเลสตัวเด่น เป็นตัวแสดงที่ชัดเจน

นิโรธจะเข้าถึงได้ ๒ นัยคือ เข้าตามกระบวนการปฏิจจนมุขปาหนิโรธวาร ซึ่งตรงกับอริยสังขข้อที่ ๓ และ ๔ (นิโรจ และมรรค) ด้วย ซึ่งการเข้าแบบนี้ไม่ได้มุ่งเน้นสภาวะของตัวนิโรธ หรือนิพพาน

อีกนัยหนึ่งมีพุทธดำริต่อไปอีกว่า “แม้ฐานะอันนี้ก็เป็นสิ่งที่เห็นได้ยาก กล่าวคือ ความสลบแห่งสังขารทั้งปวง ความสลัดอุปธิทั้งปวง ความสิ้นตัณหา วิราคะ นิโรธ นิพพาน” พระองค์ทรงประสงค์แยกธรรมที่ตรัสรู้เป็น ๒ อย่าง คือ ปฏิจจนมุขปาหนิโรธวารกับนิโรธ ซึ่งนิโรธข้อที่ ๓

นิโรธ มุ่งแสดงตัวสภาวะ ของนิโรธเป็นตัวสำคัญแต่มีความหมายเล็งไปถึงกระบวนการเข้าถึงนิโรธแฝงอยู่ นิโรธแสดงให้เห็นว่า ทุกข์ที่...นั้นดับได้ ปัญหาที่กอดตันนั้นแก้ไขได้ ทางออกที่น่าพึงใจมีอยู่ ทั้งนี้ เพราะสาเหตุแห่งปัญหาหรือความทุกข์นั้นเป็นสิ่งที่จำกัดหรือทำให้หมดสิ้นไปได้ทุกข์หรือปัญหาตั้งอยู่ได้ด้วยอาศัยเหตุ เมื่อกำจัดเหตุแล้ว ทุกข์ที่เป็นผลก็พลอยดับสิ้นไปด้วย เมื่อทุกข์ดับไปปัญหาหมดไปก็มีภาวะหมดปัญหาหรือภาวะไร้ทุกข์ปรากฏขึ้นมาอย่างเป็นไปเอง ซึ่งเป็นไปตามธรรมชาติของกระบวนการ จิตหลุดพ้นเป็นอิสระ เป็นตัวของมันเอง ปลอดภัยโล่งเบา มีความสุขสงบ สดชื่น เบิกบาน ผ่องใสได้ตลอดเวลาอย่างเป็นปกติของใจ บรรลุภาวะสมบูรณ์แห่งชีวิตด้านใน ปัญหาหลุดพ้นจากกิเลสที่บดบัง เคลือบคลุม บิดเบือน บริสุทธิ์เป็นอิสระไปด้วย ทำให้คิดพิจารณาสิ่งทั้งหลายอย่างถูกต้องตรงตามความเป็นจริง มองสิ่งทั้งหลายตามสภาวะและตามเหตุปัจจัย เพื่อไม่มีอวิชชาคอยชักให้เสียปัญญาก็เป็นเจ้าการในการชักนำพฤติกรรม ทำให้วางใจ ปฏิบัติตนด้วยความรู้เท่าทันคิดแห่งธรรมตา นอกจากปัญญาจะเป็นรากฐานแห่งความบริสุทธิ์เป็นอิสระของจิตใน ส่วนชีวิตด้านในที่เป็ความสุข ผ่องใส เบิกบาน เป็นความบริบูรณ์ แห่งประโยชน์ตนเรียกว่า อุตตहितสมบัติ ในส่วนชีวิต ด้านนอกก็ช่วยให้ใช้ความรู้ความสามารถของตนเป็นไปในทางที่เป็นไปเพื่อการแก้ปัญหา เสริมสร้างประโยชน์สุขได้อย่างแท้จริง ซึ่งเป็นการใช้ชีวิตด้วยปัญญา หรือชีวิตที่ดำเนินไปด้วยปัญญา ในเมื่อจิตใจเป็นอิสระ ปลอดภัยไม่ห่วงกังวลเกี่ยวกับตัวตน ไม่ต้องคอยแสวงหาสิ่งเสพเสวยจิตใจก็เปิดกว้างออก แผ่ความรู้สึกอิสระออกไป พร้อมทั้งจะรับรู้สุข ทุกข์ ของเพื่อนมนุษย์สัตว์โลกและคิดเกื้อกูลช่วยเหลือ โดยนัยนี้ ปัญญาจึงได้กรุณา ทำโดยไม่ยึดมั่นอะไรแห่งของกิเลสสามารถทำการต่าง ๆ ที่ตั้งงามบำเพ็ญกิจเพื่อประโยชน์สุขแก่ผู้อื่นได้จริงจึงเรียกว่า พรหิตปฏิบัติ เป็นการเข้าคู่กันทันอุตตहितสมบัติ เป็นอันครบลักษณะของผู้ที่ได้ประจักษ์แจ้งความหมายสูงสุดของนิโรธ ทำให้แจ้งเห็นจริง ในขั้นนี้ต้องกำหนดได้ว่าจุดหมายที่ต้องการคืออะไร การปฏิบัติเพื่ออะไร จุดหมายนั้นเป็นไปได้หรือไม่ เป็นไปได้

อย่างไร มีหลักในการเข้าถึงอย่างไร มีจุดมุ่งหมายจริงหรือจุดมุ่งหมายลดหลั่นแบ่งเป็นขั้นตอนในระหว่างได้อย่างไรบ้าง ในสังขวิภังคสูตรได้กล่าวถึงทุกขนิโรธอริยสังไว้ว่า คือ ความสำรอกและความดับโดยไม่เหลือ ความปล่อยวาง ความสละคืน ความพ้น ความไม่ติดอยู่ เป็นการคลายตัณหา การดับตัณหา การสละตัณหา การเลิกตัณหา การปล่อยตัณหา การไม่เกี่ยวข้องด้วยตัณหา ซึ่งสอดคล้องกับในนิโรธสังขนิเทศที่กล่าวว่า นิโรธ หมายถึง ความดับตัณหาไม่เหลือด้วย

วิราคะ ความสละคืน ความพ้นความไม่มีอาลัยในตัณหา คือ กำจัดอวิชชา ไม่ถูกยึดอ้อม ไม่ติดขัด หลุดพ้น สงบ ปลอดภัย เป็นอิสระ คือนิพพาน ในอรรถกถากล่าวนิโรธ ว่าเป็นการออกจากความยึดมั่น สกัดจากกองกิเลส ไม่ถูกปรุงแต่งด้วยปัจจัย เป็นอมตะ สรุปลงว่าปัญหาทุกอย่างแก้ไขได้แม้แต่ปัญหาในระดับปรมาตม์

๔.๔.๖ มรรค

คือ ข้อปฏิบัติ หลักปฏิบัติที่ทำให้ทุกข์ดับ หนทางที่จะทำให้ทุกข์ดับไป ในพระไตรปิฎกแสดงไว้มีทางเดียวนั้นคืออริยมรรคมีองค์ ๘ ประการประกอบด้วย สัมมาทิฐิ ๗๐ สัมมาสมาธิ^{๖๐} หรือ มัชฌิมาปฏิปทา คือ ทางสายกลาง มรรคมีองค์ ๘ สรุปลงในไตรสิกขา ๓ คือ ศีล สมาธิ และปัญญา^{๖๑} สมาธิทำให้บุคคลมีจิตใจที่ตั้งมั่นแน่วแน่มั่นคงในหลักการไม่หลงประเด็นในสิ่งที่กระทำและสมาธิจะเป็นสิ่งที่คอยกระตุ้นไม่ให้บุคคลเกิดขึ้นไม่ปล่อยใจให้คิดในทางที่จะทำร้ายหรือ

ผลเสียต่อบุคคลอื่นได้ และปัญญาเป็นความรู้ความเข้าใจต่อปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น สามารถแก้ไขอย่างถูกวิธี ทั้งในระดับการดำรงชีวิตแบบสามัญทั่วไป (โลกียะ) จนไปถึงในระดับอุดมสูงสุดในทัศนะของพุทธศาสนา (โลกุตตระ).

ทางดับทุกข์ หรือรู้วิธีปฏิบัติเพื่อจำกัดสาเหตุแห่งปัญหา รู้จุดหมายที่เป็นภาวะหมดสิ้นปัญหา เพื่อรู้ทุกอย่างครบแล้วก็พร้อมหรือลงมือปฏิบัติด้วยการเริ่มด้วย มีความมั่นใจในคุณพระรัตนตรัย ทำใจให้สงบและเข้มแข็ง แล้วใช้ปัญญามองดูปัญหาอย่างมีใจเป็นกลาง ให้เห็นตามสภาวะของมันและพิจารณาแก้ไขปัญหานั้นที่เหตุปัจจัย แล้วปฏิบัติตามวิธีการแก้ไขที่ตรงเหตุซึ่งพอดี ที่จะให้บรรลุจุดหมาย เรียกว่ามรรคมีองค์ ๘ การปฏิบัติเช่นนี้ จึงเป็นทางพ้นทุกข์ที่แท้จริง ดังพุทธพจน์ว่า

“มนุษย์มากมายแท้ ถูกภัยคุกคามเข้าแล้ว พวกเขายึดเอาภูเขาบ้าง ป่าบ้าง สวนและต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์บ้าง เป็นที่พึ่งสิ่งเหล่านั้นไม่เป็นที่พึ่งอันเกษมได้เลย นั้นไม่ใช่สรณะอันอุดม คนยึดเอาสรณะอย่างนั้น จะพ้นไปจากสรรพทุกข์หาได้ไม่”

^{๖๐} มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระสูตรและอรรถกถาแปล ขุททกนิกาย คาถาธรรมบท เล่มที่ ๑ ภาคที่ ๒ ตอนที่ ๔, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๔๓๑.

^{๖๑} พ.ธ.๒๕/๒๔/๔๐.

“ส่วนผู้ใดถึง พระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์เป็นสรณะมองเห็นด้วยปัญญาโดยทอ้งแท้ซึ่งทุกข์เหตุให้ทุกข์เกิดขึ้น ความก้าวล่วงทุกข์ และอริยมรรคมีองค์ ๘ อันให้ถึงความสงบระลึบทักข์ นี้แหละคือสรณะอันเกษม นี้ คือสมณะอันอุดม คนถึงสรณะอย่างนี้แล้ว ย่อมปลอดภัยพ้นจากทุกข์ทั้งปวง”^{๒๒}

พระพุทธเจ้าเป็นที่ระลึกให้มั่นใจว่า มนุษย์ คือ ทุกคนนี้มีสติปัญญาความสามารถที่อาจฝึกปรือหรือพัฒนาให้บริบูรณ์ได้สามารถหยั่งรู้สังขารธรรม บรรลุความหลุดพ้นเป็นอิสระไร้ทุกข์ลดยเหนื่อโลกเหนือธรรม และมีความดีสูงเลิศ ดังพระบรมศาสดาเป็นองค์นำพระธรรม เป็นที่ระลึกให้มั่นใจว่า ความจริงหรือสังขารธรรม เป็นภาวะที่ดำรงอยู่โดยธรรมดา สิ่งทั้งปวงเป็นไปตามเหตุปัจจัย ถ้านำความรู้ธรรมคือความจริงนั้นมาใช้ประโยชน์ ปฏิบัติต่อสิ่งทั้งหลายด้วยความรู้เท่าทันสภาวะและกระทำการที่ตัวเหตุปัจจัยก็จะแก้ไขปัญหาได้ดีที่สุด เข้าถึงธรรมและมี...ที่ดีที่สุด พระสงฆ์ เป็นที่ระลึกให้มั่นใจว่า

สังคมาตังยามีธรรมเป็นรากฐาน ประกอบด้วยสมาชิกผู้มีจิตใจไว้ห่างจากทุกข์ ทุกคนมีส่วนร่วมสร้างสังคมได้ด้วยการรู้ธรรม และปฏิบัติตามธรรม การดำเนินวิถีแก้ไข ปัญหาดับทุกข์ ตามแนวทางแห่งสังขารธรรมตามมรรคที่เรียกว่า อริยอัษฎางคิกมรรค เริ่มดำเนินชีวิตดีงาม มีศีลธรรม ประกอบด้วย กุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ หรือต่างดำรงอยู่ในสาระแห่งศีล ๕ ประการ ก็ได้ชื่อว่า เป็นกัลยาณบุรุษคน คือ บุรุษที่ดีงาม หรือเป็นสุตวันต์อริยสาวก คือ ผู้สดับศาสนาแห่งอารยชน ตั้งตนที่จะเดินเข้ามาใกล้อริยมรรค เพื่อกำจัดเหตุแห่งทุกข์หรือวิถีแก้ไข ปัญหานี้เรียกว่า มรรค เพราะเป็นเหมือนหนทางที่นำไปสู่จุดหมาย ชื่อว่า มีองค์ ๘ เพราะเป็นทางสายเดียว แต่มีส่วนประกอบ ๘ อย่าง นั้นหมายถึงจะเดินทางถึงจุดหมายได้ต้องอาศัยองค์ประกอบทั้ง ๘ อย่างนี้ ทำหน้าที่คอยเสริมกันและประสานสอดคล้องพอเหมาะพอดีโดยอาศัยปัญญาที่เห็นชอบหรือรู้เข้าถูกต้อง มรรคนั้นจึงมี สัมมาทิฐิเป็นองค์ประกอบ ข้อแรก ปฏิบัติพอเหมาะพอดี ที่จะเล่นตรงเข้าสู่เป้าหมาย เรียกว่ามัชฌิมาปฏิปทา แปลว่า ทางสายกลาง ซึ่งไม่เอียงไปตามสุขและ อตตกิลมฐานโยค

การปฏิบัติตามมรรค จะเริ่มต้นได้ และดำเนินต่อไปด้วยดีต้องอาศัยปัจจัย ๒ อย่าง เป็นเงื่อนไข อย่างแรกเป็นปัจจัยภายนอกได้แต่ ปรโตโฆสะที่ดี คือ เสียง ฟังการชักนำจากผู้อื่นโดนเฉพาะที่เรียกว่า กัลยาณมิตร เช่น พ่อแม่ ครู อาจารย์ พระภิกษุสงฆ์ หรือบุคคลอื่น ๆ ผู้มีคุณสมบัติเหมาะสมเป็นแบบอย่างที่ดีงาม อย่างที่ ๒ ปัจจัยภายใน หรือองค์ประกอบในตัวบุคคลได้แก่ โยนิโสมนสิการ คือ การทำในใจโดยแยบคาย หือ ฉลาดคิด คิดเป็น คิดถูกวิธี คิดพิจารณาสิ่งทั้งหลายให้ตรงตามสภาวะและตามเหตุปัจจัยของมัน เมื่อมีปัจจัยสองนี้ ช่วยปลุกเร้า และส่งเสริมสัมมาทิฐิ ก็มั่นใจได้มากกว่า การปฏิบัติธรรมหรือการดำเนินชีวิตจะอยู่ในแนวทางที่ถูกต้อง กุศลธรรมทั้งหลายที่เป็นองค์มรรคข้ออื่น ๆ ก็จะมีเจริญงอกงามไปกับปัญญาด้วยเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น พร้อมทั้ง

^{๒๒} ส.ม.๑๘/๑๖๖๔/๕๒๘.

เดินหน้าไปสู่จุดหมายของพระพุทธศาสนา มรรคในฐานะมีขณิมาปฏิบัติ ตามพุทธดำรัสของพระพุทธเจ้าตรัสไว้ดังนี้

“ภิกษุทั้งหลาย ที่สุดสองอย่างนี้ บรรพชิตไม่พึงเสพ กล่าวคือการหมกมุ่นด้วยกามสุขในกามทั้งหลาย อันเป็นชั้นต่ำ ชั้นตลาต ของบุณชน มิใช่ อริยะไม่ประกอบด้วยประโยชน์อย่างหนึ่ง และ การประกอบความลำบากเดือนร้อนแก่ตน อันเป็นทุกข์ ไม่เป็นอิสระไม่ประกอบด้วยประโยชน์ทางหนึ่ง”

“ตถาคตได้ตรัสรู้แล้ว ซึ่งทางสายกลางที่ไม่ข้องแวะที่ สุดสองอย่างนั้น อันเป็นทางที่สร้างจักขุ (การเห็น) สร้างญาณ (การรู้) เป็นไปเพื่อความสงบ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความตรัสรู้ เพื่อนิพพาน”

ก็ทางสายกลางนั้น...เป็นไฉน ทางนั้น คือ มรรคอันเป็นอริยะ มีองค์ประกอบ ๘ ประการ แก่ สัมมาทิฎฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมากัมมัตตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวาจา มะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ”^{๒๓}

ตั้งพุทธพจน์มรรคในฐานะข้อปฏิบัติหรือทางชีวิตทั้งของบรรพชิตและคฤหัสถ์

“เราย่อมสรรเสริญสัมมาปฏิบัติ ไม่ว่าของบรรพชิต หรือของคฤหัสถ์ก็ตาม บรรพชิตก็ตามปฏิบัติชอบแล้ว เพราะการปฏิบัติชอบนั้นเป็นเหตุ ย่อม เข้ายัง ญาญธรรม อันเป็นกุศลให้สำเร็จได้ก็สัมมาปฏิบัติ คือ อะไร คือ สัมมาทิฎฐิ ฯลฯ สัมมาสมาธิ”^{๒๔}

พุทธพจน์ว่าด้วยสัมมาปฏิบัติ ก็ให้เห็นว่า มีขณิมาปฏิบัติ พระองค์มุ่งให้เป็นหลักความประพฤติปฏิบัติสำหรับคนทุกระดับทุกประเภททั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ และเป็นหลักธรรมที่สำเร็จประโยชน์แก่ทุกคนทั้งพระสงฆ์และชาวบ้านทั่วไป ประโยชน์ของมรรคในฐานะหลักปฏิบัติที่เนื่องด้วยสังคัม

“ดูกรอานนท์ ความมีกัลยาณมิตร มีกัลยาณสหาย ขอคบหากัลยาณชนนี้ เท่ากับเป็นพระพรหมจรรย์ ทั้งหมดทีเดียว เพราะว่าผู้ที่มีกัลยาณมิตร พึงหวังสิ่งนี้ได้ คือ เขาจะยังอริยอัชฌาติกมรรค ให้เกิดมี เขาจะกระทำได้มากซึ่งอริยอัชฌาติกมรรค”^{๒๕}

“ภิกษุทั้งหลาย เมื่อดวงอาทิตย์อุทัยอยู่ ย่อมมีแสงอรุณขึ้นมาอีกเป็นบุพนิมิต ฉันท ไฉน ความเป็นกัลยาณมิตรก็เป็นตัวนำ เป็นบุพนิมิต แห่งการเกิดขึ้นของอริยอัชฌาติกมรรคแก่ภิกษุ ฉันทัน”^{๒๖}

^{๒๓} ส.ม.๑๙/๖๘/๒๓.

^{๒๔} ส.ม.๑๙/๕๙/๒-๔.

^{๒๕} ส.ม.๑๙/๑๒๙/๓๖.

^{๒๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๔,

พุทธพจน์นี้ แสดงถึงการยอมรับความสำคัญของความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกัน มีปัจจัยสำคัญที่จะชักนำและส่งเสริมให้เกิดมีการประพฤติปฏิบัติหลักธรรมในพระพุทธศาสนา แสดงให้เห็นว่าระบบการดำเนินชีวิตหรือการประพฤติปฏิบัติธรรมประกอบเนื่องด้วยสังคัมไม่แยกต่างหากจากสังคัม การอยู่ร่วมกันกับสังคัม คือ ความมีกัลยาณมิตรซึ่งมีความสำคัญมาก กล่าว คือ ท่านยกให้ปัจจัยทางสังคัมนั้นมีค่าเท่ากับการปฏิบัติตามหลักการของพระพุทธศาสนาที่เรียกว่าพรหมจรรย์ทั้งหมดทีเดียว ทั้งนี้เพราะว่าสำหรับมนุษย์ทั่วไปโดยส่วนใหญ่การปฏิบัติชอบหรือชีวิตที่ติงามหรือมรรคแห่งอารยชนนั้นจะตั้งตนขึ้นได้ก็ด้วยอาศัยปัจจัยทางสังคัม ปัจจัยติงามทางสังคัมเป็นเครื่องจุดชนวนความรู้ที่จักคิดที่เรียกว่า โยนิโสมนสิการในเบื้องต้น มรรคในฐานะสูงสุดหมายชั้นต่าง ๆ ของชีวิตในระดับประโยชน์ขั้นต้น ซึ่งผู้วิจัยศึกษาประเด็น ศิล สมาธิ ปัญญา ในระดับประโยชน์พื้นฐาน มีสุขขั้นต้น หรือประโยชน์ในโลกนี้ที่คนทั่วไปปรารถนาจะได้รับโดยละเอียดดังนี้

๑) หมวดศีล

คำจำกัดความของศีล คือ ความประพฤติทางกายและวาจา, การรักษากายและวาจาให้เรียบร้อย, ข้อปฏิบัติสำหรับควบคุมกายและวาจาให้ตั้งอยู่ในความติงาม, การรักษาปกติตามระเบียบวินัย ความสุจริตทางกายวาจาและอาชีพ^{๒๗} เป็นข้อห้ามที่ไม่ให้บุคคลทำความชั่วทางกายวาจาทั้งควบคุมการกระทำที่เป็นการเบียดเบียนสัตว์อื่น คนอื่น เมื่อทุกคนมีศีลนั้นย่อมหมายถึงทุกคนไม่มีการเบียดเบียนกัน เมื่อไม่มีการเบียดเบียนย่อมสงบสุขถ้วนทั่วกัน

คำสอนและหลักปฏิบัติทางพระพุทธศาสนา ส่วนที่เกี่ยวข้องกับสังคัม และสะท้อนถึงเจตนารมณ์ของพระพุทธศาสนา ในด้านความสัมพันธ์ทางสังคัมได้มากที่สุดก็คือ คำสอนและหลักปฏิบัติในชั้นศีลเพราะศีลเป็นระบบการควบคุมชีวิตด้านนอกเกี่ยวกับการแสดงออกทางกายวาจา ระหว่างมนุษย์ด้วยกัน การดำเนินกิจการต่าง ๆ ของหมู่ชน การจัดสภาพความเป็นอยู่และสิ่งแวดล้อมให้เรียบร้อยและเกื้อกูลแก่การดำรงอยู่ด้วยดีของหมู่ชนนั้น และแก่ความผาสุกแห่งสมาธิทั้งปวงของหมู่ชน อันจะเอื้ออำนวยให้ทุกคนสามารถบำเพ็ญกรรมดีที่ติงามยิ่งๆ ขึ้นไป เพื่อบรรลุหมายสูงสุดของชีวิต ศีลพื้นฐานหรือขั้นต้นที่สุด ก็คือ การไม่เบียดเบียนผู้อื่นไม่ว่าด้วยกายหรือวาจา และการไม่ทำลายสติสัมปชัญญะที่เป็นตัวคุมศีลของตน ศีลขั้นต้นสุดนี้ นิยมเรียกกันว่า ศีล ๕

ศีลมี ๒ ระดับ หนึ่งระดับทั่วไป ได้แก่ ระดับธรรม หรือระดับที่ยังเป็นธรรม คือ เป็นข้อแนะนำสั่งสอน หรือหลักความประพฤติที่แสดง (เทสิตะ)^{๒๘} และบัญญัติไปตามกฎธรรมดาแห่งความดีความชั่ว ที่เรียกว่ากฎแห่งกรรมนั้น สองระดับเฉพาะ ได้แก่ ระดับวินัย หรือระดับที่เป็นวินัย คือ เป็นแบบแผนข้อบังคับที่บัญญัติคือวางหรือกำหนดขึ้นเป็นทำนองประมวลกฎหมาย

^{๒๗} ที.ม.๑๐/๘๘/๘๐.

^{๒๘} ม.อ.๑๔/๒๗๕/๑๘๖.

การศึกษาเริ่มต้นเมื่อคนเริ่มรู้จักโยนิโสมนสิการก็หวังได้ว่าสัมมาทิฏฐิจะเกิดตามมา ดังจะเห็นได้ว่าเป็นการปฏิบัติระดับศีล เมื่อได้โยนิโสมนสิการช่วยนำพฤติกรรมจึงจะทำให้การปฏิบัติดำเนินไปอย่างถูกต้องพอดี และเป็นการกระทำอย่างมีเป้าหมายที่เกื้อกูลประโยชน์ ทั้งตนเอง ผู้อื่นและสังคมอีกด้วย

ศีล จากพุทธพจน์แสดงความหมายของสัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ และสัมมาอาชีวะ ศีลที่เป็นองค์มรรค หรือศีลที่จำเป็นจริง ๆ สำหรับชีวิตที่ดำรงแต่มีใจเพียงประพฤติดังาม สุจริตทางกายล วาจาเท่านั้น แต่หมายถึงอาชีวะสุจริตด้วยศีล หมายถึง การไม่เจตนาละเมิดระเบียบวินัยหรือการไม่เจตนาล่วงเกินเบียดเบียนผู้อื่น ศีลเพื่อสร้างสังคมให้เป็นเรียบร้อย ที่เรียบร้อยอยู่แล้วก็อยู่ร่วมกันด้วยความสงบสุขเป็นสภาพเกื้อกูลแก่การดำเนินชีวิต และปฏิบัติกิจของสมาธิทั้งหลาย

ศีลอยู่ที่ความสำรวมระวัง กล่าวคือ การสำรวมระวังคอยปิดกั้นหลักเว้นไม่ให้ความชั่วเกิดขึ้น เกิดสภาพจิตของผู้ไม่คิดจะละเมิด ไม่คิดจะเบียดเบียนโดยเจตนาละเว้น ซึ่งเป็นผลให้เกิดประโยชน์ เช่น ความประพฤติดังามของบุคคล ซึ่งมีความสัมพันธ์ที่ดำรงกับผู้อื่น เป็นผลดีแก่ชีวิตของเขาเองและคนอื่นทั้งหลาย มองในแง่เครื่องมือคุมความประพฤติทำให้กาย วาจา เรียบร้อย งดงามเป็นระเบียบ มองในแง่ปฏิบัติสำหรับกำจัดกิเลสชั้นหยาบที่แสดงทางกาย วาจา ชัดเกล้าให้ประณีตขึ้นได้หรือให้อยู่ในความพร้อมที่จะเป็นพื้นฐานของการฝึกปรือคุณภาพจิตและการใช้สมรรถภาพของจิตอย่างได้ผล ในระดับสมาธิได้

องค์มรรค ๓ ข้อนี้ เป็นขั้นศีลด้วยกัน จึงรวมมากล่าวไว้พร้อมกัน เมื่อพิจารณาความหมายตามหลักฐานในคัมภีร์ ปรากฏคำจำกัดความทำนองยกตัวอย่าง ดังนี้

๑. “ภิกษุทั้งหลาย สัมมาวาจา เป็นไฉน นี้เรียกว่าสัมมาวาจา คือ

- ๑) มุสาวาทา เวรมณี เจตนางดเว้นจากการพูดเท็จ
- ๒) ปิสุณาย วาจาเย เวรมณี เจตนางดเว้นจากวาจาส่อเสียด
- ๓) ผรุสสาย วาจาเย เวรมณี เจตนางดเว้นจากวาจาหยาบคาย
- ๔) สมผุปลปา เวรมณี เจตนางดเว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ”

๒. “ภิกษุทั้งหลาย สัมมากัมมันตะ เป็นไฉน นี้เรียกว่าสัมมากัมมันตะ คือ

- ๑) ปาณาติปาตา เวรมณี เจตนางดเว้นจากการตัดรอนชีวิต
- ๒) อทินนาทานา เวรมณี เจตนางดเว้นจากการถือเอาของที่เขามิได้ให้
- ๓) กามสุมิฉฉาจารา เวรมณี เจตนางดเว้นจากการประพฤติดมในกามทั้งหลาย”

๓. “ภิกษุทั้งหลาย สัมมาอาชีวะ เป็นไฉน นี้เรียกว่าสัมมาอาชีวะ คือ อริยสาวกละมิจฉาอาชีวะเสียหายเลี้ยงชีพด้วยสัมมาอาชีวะ”^{๒๙}

^{๒๙} ที.ม.๑๐/๒๙๙/๓๔๘.

ความประพฤติพื้นฐานสำหรับทุกคนที่เรียกว่า เบญจศีล องค์มรรคขั้นศีลเหล่านี้ ออกไปเป็นหลักความประพฤติที่บังเกิดผลในทางปฏิบัติ หลักความประพฤติที่นำมาแสดงเป็นตัวอย่างนี้ เป็นหลักที่กระจายความหมายออกไปโดยตรง มีหัวข้อตรงกับในองค์มรรคทุกข้อ เป็นแต่เรียงลำดับฝ่ายกายกรรม ก่อนฝ่ายวจีกรรม เรียกชื่อว่ากุศลกรรมบถบ้าง สุจริตบ้าง ความสะอาดทางกาย วาจา และใจ บ้าง สมบัติแห่งกัมมันตะบ้าง มีเรื่องตัวอย่างดังนี้

เมื่อพระพุทธเจ้าประทับ ณ เมืองปาวา ในป่ามะม่วงของนายจุนทะกัมมารบุตร นายจุนทะมาเฝ้าได้สนทนาเรื่องไสโยจกรรม (พิธีชำระตนให้บริสุทธิ์) นายจุนทะทูลว่า เเขานับถือบัญญัติพิธีชำระตัวตามแบบของพราหมณ์ชาวปัจฉาภูมิ ผู้ถือเต้าน้ำ สวมพวงมาลัย สاهر่าย บูชาไฟ ถือการลงน้ำเป็นวัตรบัญญัติของพราหมณ์พวกนี้มีว่า แต่เช้าตรู่ทุกวัน เมื่อลุกขึ้นจากที่นอนจะต้องเอามือลูบ

แผ่นดิน ถ้าไม่ลูบแผ่นดิน ต้องลูบมูลโคสด หรือลูบหญ้าเขียว หรือบ้ำเรือไฟ หรือยกมือไหว้พระอาทิตย์ หรือมีฉะนั้นก็ต้องลงน้ำให้ครบ ๓ ครั้งในตอนเย็น อย่างใดอย่างหนึ่ง^{๓๐}

พระพุทธเจ้าตรัสว่า บัญญัติเรื่องการชำระตัวให้สะอาดของพวกพราหมณ์นี้ เป็นอย่างหนึ่ง ส่วนการชำระตัวให้สะอาดในอริยวินัยเป็นอีกอย่างหนึ่ง หาเหมือนกันไม่ แล้วตรัสว่าคนที่ประกอบอกุศลกรรมบถ ๑๐ (ปาณาติบาต อทินนาทาน ฯลฯ ที่ตรงข้ามกับกุศลกรรมบถ ๑๐) ชื่อว่ามีความไม่สะอาดทั้งทางกาย ทางวาจา ทางใจ คนเช่นนี้ ลุกขึ้นเช้า จะลูบแผ่นดิน หรือจะไม่ลูบ จะลูบโคลมัยหรือจะไม่ลูบ จะบูชาไฟ จะไหว้พระอาทิตย์ หรือไม่ทำ ก็ไม่สะอาดอยู่นั่นเอง เพราะอกุศลกรรมบถเป็นสิ่งที่ทั้งไม่สะอาด ทั้งเป็นตัวการทำให้ไม่สะอาด ทั้งเป็นตัวการทำให้ไม่สะอาด แล้วตรัสกุศลกรรมบถ ๑๐ ที่เป็นเครื่องชำระตัวให้สะอาด คือ

ก. เครื่องชำระตัวทางกาย ๓ ได้แก่ การที่บุคคลบางคน

๑. “ละปาณาติบาต เว้นขาดจากการตัดรอนชีวิต วางทัณทะ วางศัสตรา มีความละอายใจประกอบด้วยเมตตา ใฝ่ใจช่วยเหลือเกื้อกูลแก่ปวงสัตว์โลก”

๒. “ละอทินนาทาน เว้นขาดจากการถือเอาสิ่งที่เขาไม่ได้ให้ ไม่ยึดถือทรัพย์สินอุปกรณ์อย่างใด ๆ ของผู้อื่น ไม่ว่าจะ เป็นของที่อยู่ในบ้าน หรือในป่า ซึ่งเขาไม่ได้ให้ อย่างเป็นขโมย”

๓. “ละกาเมสุมิฉณาจาร เว้นขาดจากการประพฤติผิดในกามทั้งหลาย ไม่ล่วงละเมิดในสตรี เช่น อย่างผู้ที่มีมารดาภิชา ผู้ที่บิดาภิชา ผู้ที่พี่น้องชายภิชา ผู้ที่พี่น้องหญิงภิชา ผู้ที่ญาติภิชา ผู้ที่ธรรมภิชา (เช่นกฎหมายคุ้มครอง) หญิงมีสามี หญิงหวงห้ามโดยที่สุดแม้หญิงที่หมั้นแล้ว”

^{๓๐} ม.อ.๑๔/๒๖๗-๒๗๘.

ข. เครื่องขำระตัวทางวาจา ๔ ได้แก่การที่บุคคลบางคน

๑. “ละมุสรวาท เว้นขาดจากการพูดเท็จ เมื่ออยู่ในสภาภีติ อยู่ในที่ประชุมภีติ อยู่ท่ามกลางญาติภีติ อยู่ท่ามกลางชุมชนภีติ อยู่ท่ามกลางราชสกุลภีติ ถูกเข้าอ้างตัวชักถามเป็นพยานว่า เชิญเถิด ท่าน ท่านรู้สิ่งใดจงพูดสิ่งนั้น เมื่อไม่รู้ เขาก็กล่าวว่า ไม่รู้ เมื่อไม่เห็น ก็กล่าวว่า ไม่เห็น เมื่อรู้ ก็กล่าวว่า รู้ เมื่อเห็น ก็กล่าวว่า เห็น ไม่เป็นผู้กล่าวเท็จทั้งที่รู้ ไม่ว่าเพราะเหตุแห่งตน หรือเพราะเหตุแห่งคนอื่น หรือเพราะเหตุเห็นแก่อำมิสใด ๆ”

๒. “ละปิสุณาวาจา เว้นขาดจากวาจาส่อเสียด ไม่เป็นคนที่ฟังความข้างนี้แล้วเอาไปบอกข้างโน้นเพื่อทำลายคนฝ่ายนี้ หรือฟังความข้างโน้น แล้วเอามาบอกข้างนี้ เพื่อทำลายคนฝ่ายโน้น เป็นผู้สมานคนที่แตกร้างกัน ส่งเสริมคนที่สมัคสมานกัน ชอบสามัคคี ยินดีในสามัคคี พอใจในความสามัคคี ชอบกล่าวถ้อยคำที่ทำให้คนสามัคคีกัน”

๓. “ละมรุสรวาจา เว้นขาดจากวาจาหยาบ กล่าวแต่ถ้อยคำชนิดที่ไม่มีโทษ รื่นหู น่ารัก จับใจ สุภาพ เป็นที่พอใจของพหูชน เป็นที่ชื่นชมของพหูชน”

๔. “ละสัมผัปปลาปะ เว้นขาดจากการพูดเพ้อเจ้อ (พล่อย ๆ) พูดถูกกาล พูดคำจริง พูดเป็นอรรถ พูดเป็นธรรม พูดเป็นวินัย กล่าววาจาเป็นหลักฐาน ที่มีอ้างอิง มีกำหนดขอบเขต ประกอบด้วยประโยชน์โดยกาลอันควร

ความหมายท่อนขยายขององค์มรรคขั้นศีลเหล่านี้แต่ละข้อตามปรกติจะแยกได้เป็นข้อละ ๒ ตอน ตอนต้นกล่าวถึงการละเว้นไม่ทำความชั่ว ตอนหลังกล่าวถึงการทำความดีที่ตรงข้ามกับความชั่วที่งดเว้นแล้วนั้น พูดสั้น ๆ ว่า ตอนต้นใช้คำปฏิเสธ ตอนหลังใช้คำส่งเสริม เรื่องนี้ เป็นลักษณะทั่วไปอย่างหนึ่ง ของคำสอนในพระพุทธศาสนา ที่มักใช้คำสอนควบคู่ทั้งคำปฏิเสธ และคำสนับสนุน ไปพร้อม ๆ กัน ตามหลัก “เว้นชั่ว บำเพ็ญดี” เมื่อถือการเว้นชั่วเป็นจุดเริ่มต้นแล้วก็ขยายความในภาคบำเพ็ญดี ออกได้เรื่อยไป

องค์มรรคข้อสัมมากัมมันตะข้างต้นกำกับไว้ในข้อเขียนของตน (วณะที่อ้างเป็นของพระสารีบุตร) ว่า

“ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย สัมมากัมมันตะเป็นไฉน การเว้นปาณาติบาต การเว้นอทินนาทาน การเว้นกาเมสุมิจฉาจาร นี้แล ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ชื่อว่าสัมมากัมมันตะ”^{๓๑}

จากพุทธพจน์แสดง ความหมายของสัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ และสัมมาอาชีวะข้างต้นหรือหมวดศีล ทำให้เห็นได้ว่า สารสำคัญของศีลคืออะไร ศีลเป็นองค์มรรค หรือศีลที่จำเป็นจริงๆ สำหรับชีวิตที่ติงาม มรรคมิใช่เป็นมรรคาที่มุ่งสำหรับภิกษุสงฆ์เท่านั้น มิฉะนั้นแล้ว คำจำกัดความ

^{๓๑} ม.อ.๑๔/๗๐๔/๔๕๕.

ของศีลก็จะต้องหมายถึงศีล ๒๒๗ ให้เห็นได้ว่าพระพุทธเจ้าทรงแสดงสาระของศีลในแบบที่ยืดหยุ่นเกินความกว้างคลุมศีลปลีกย่อย ๆ ที่แยกกระจายออกไปได้ต่าง ๆ มากมายหลายแบบ

ข้อพึงย้ำไว้ก่อน เพราะมักลืมนั่นบ่อย ๆ คือ ศีลมิใช่เพียงความประพฤติดีงามสุจริตทางกายและวาจาเท่านั้น แต่หมายถึงอาชีวะสุจริตด้วย

สาระของศีลอยู่ที่เจตนา ได้แก่การไม่คิดล่วงละเมิด คำว่าละเมิดแห่งหนึ่งคือ ละเมิดระเบียบ ละเมิดกฎเกณฑ์ บทบัญญัติ ละเมิดวินัยที่วางกันไว้ อีกแห่งหนึ่งคือละเมิดต่อผู้อื่น หมายถึงเจตนาที่จะเบียดเบียนผู้อื่นนั่นเอง ศีลจึงหมายถึงการไม่เจตนาละเมิดระเบียบวินัย หรือการไม่เจตนาล่วงเกินเบียดเบียนผู้อื่น ถ้ามองแต่อาการหรือการกระทำ ศีลก็คือความไม่ละเมิดและการไม่เบียดเบียน

มองอีกด้านหนึ่ง ศีลอยู่ที่ความสำรวมระวัง กล่าวคือการสำรวมระวังคอยปิดกั้นหลักเว้นไม่ให้ความชั่วเกิดขึ้นนั่นเองเป็นศีล และถ้ามองให้ลึกที่สุด สภาพจิตใจของผู้ไม่คิดจะละเมิด ไม่คิดจะเบียดเบียนใครนั่นแหละคือตัวศีล^{๓๒}

ศีลนั้น อาจมองในแง่ของระเบียบวินัยเพื่อสร้างสังคมที่เรียบร้อยอยู่ร่วมกันด้วยความสงบสุขเป็นสภาพเกื้อกูลแก่การดำเนินชีวิตและปฏิบัติกิจของสมาชิกทั้งหลาย (ศีลระดับวินัย) ก็ได้มองแง่ของความประพฤติดีงามของบุคคล ซึ่งมีความสัมพันธ์ที่ดีงามกับผู้อื่น เป็นผลดีแก่ชีวิตของตัวเองและคนอื่นทั้งหลายก็ได้ มองในแง่เครื่องมือคุมความประพฤติทำให้กายวาจาเรียบร้อยงดงามอยู่ในระเบียบก็ได้ มองในแง่เป็นข้อปฏิบัติสำหรับกำจัดกิเลสชั้นหยาบที่แสดงออกทางกายวาจา ชัดเกลาคณให้ประณีตขึ้นก็ได้ มองในแง่เป็นข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมกายวาจาและอาชีวะให้อยู่ในสภาพพร้อมที่จะเป็นพื้นฐานของการฝึกปรือคุณภาพจิตและการใช้สมรรถภาพของจิตอย่างได้ผล ในระดับสมาธิก็ได้ มองในแง่เป็นสภาพปกติทางกายวาจาและอาชีวะของผู้มีชีวิตดีงาม หรือคนที่ได้รับการฝึกอบรมดี มีการศึกษาแท้จริง บรรลุภูมิธรรมอันสูงแล้วก็ได้

เมื่อว่าโดยย่อที่สุด แบ่งศีลได้เป็น ๒ ระดับคือ

๑. ธรรมชั้นศีล หรือศีลในแง่ที่เป็นธรรม

ได้แก่ หลักความประพฤติระดับกายวาจาและอาชีวะที่นำมาแนะนำสั่งสอน โดยถือเอาภาวะที่ควรจะมีควรจะเป็นตามธรรมชาติเป็นหลัก และผู้ปฏิบัติตามหรือฝ่าฝืน ย่อมได้รับผลดีหรือชั่ว โดยรับผิดชอบต่อกฎธรรมดาของธรรมชาติเองโดยตรง อีกอย่างหนึ่งหมายถึง การปฏิบัติธรรมชั้นศีลก็ตีตามวินัยที่ดี ที่กลายมาเป็นความประพฤติประจำตัวของบุคคลแล้ว

๒. วินัยเป็นศีล หรือศีลในแง่ที่เป็นวินัย

ได้แก่ กฎระเบียบข้อบังคับที่กำหนดวางกันขึ้นเป็นบัญญัติทางสังคม เพื่อกำกับความประพฤติของบุคคล ตามความมุ่งหมายจำเพาะของหมู่ชนหรือชุมชนนั้น โดยมากมุ่งเพื่อสนับสนุนการปฏิบัติตาม

^{๓๒} พ.ปฏิ.๓๑/๘๘/๖๔.

ธรรมให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น และผู้ฝ่าฝืน (มักจะ) ต้องได้รับโทษตามความรับผิดชอบต่อชุมชนหรือสังคมนั้น อีกชั้นหนึ่ง ต่างหากจากผลทางจิตใจตามกฎธรรมชาติ อีกอย่างหนึ่งหมายถึง วิธีฝึกให้คนมีศีล

ต่อไปนี้จะสรุปหลักทั่วไปของศีลหรือศีลพื้นฐานไว้แล้วนำพุทธพจน์และบาลีภาษิตเกี่ยวกับศีลสำหรับคนทั่วไปหรือประชาชน มาแสดงไว้พอเป็นแนวประกอบความเข้าใจในเรื่องศีล ให้เห็นความหมาย ขอบเขต และเนื้อหาของศีลชัดเจนยิ่งขึ้น

ก. ศีลพื้นฐาน

ศีลพื้นฐาน คือศีลที่เป็นหลักกลาง ซึ่งเป็นความหมายของสัมมาวาจา สัมมากรรมันตะ และสัมมาอาชีวะ ที่เป็นองค์ของมรรค ได้แก่ การพูด การกระทำ การประกอบอาชีพอย่างใดก็ตาม ที่ประกอบด้วยเจตนา ซึ่งปราศจากความทุจริต หรือความคิดเบียดเบียน กินความคลุมถึงสุจริตที่เป็นคู่กันด้วยแสดงได้ดังนี้

๑. สัมมาวาจา เจรจาชอบ ได้แก่

- ๑) ละมุสาวาท เว้นการพูดเท็จรวมถึงสัจวาจา พูดคำจริง
- ๒) ละปิสุณาวาจา เว้นการพูดส่อเสียด รวมถึง สัมคครณิวาจา พูดคำสมานสามัคคี
- ๓) ละผรุสวาจา เว้นการพูดคำหยาบ รวมถึง สันหวาจา พูดคำอ่อนหวานสุภาพ
- ๔) ละสัมผัปปลาปะ เว้นการพูดเพ้อเจ้อ รวมถึง อัถถสันหิตาวาจา พูดคำที่มีประโยชน์^{๓๓}

๒. สัมมากรรมันตะ กระทำชอบ ได้แก่

- ๑) ละปาณาติบาต เว้นการทำลายชีวิต รวมถึง การกระทำที่ช่วยเหลือเกื้อกูล
- ๒) ละอทินนาทาน เว้นการเอาของที่เขามิได้ให้ (คู่อยู่ที่สัมมาอาชีวะ หรือทาน)
- ๓) ละกาเมสุมิฉฉาจาร เว้นความประพฤติดัดในกาม รวมถึงสหารสันโดษ

๓. สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีพชอบ ได้แก่ ละมิฉฉาชีพ เลี้ยงชีวิตด้วยสัมมาชีพ รวมถึง ความขยัน หมั่นเพียรในการประกอบอาชีพที่สุจริต เช่นทำงานไม่ให้ค้างค้ำอากุล (ไม่หมกมุ่น ไม่ผัดเพี้ยน ไม่จับจด ไม่ยุ่งเหยิงสับสน) เป็นต้น^{๓๔}

สำหรับคนทั่วไป ย่อมผ่อนเบา เอาสาระของศีลพื้นฐานนี้ มาแสดงเป็นข้อกำหนดอย่างต่ำที่สุด ในทางความประพฤติของมนุษย์ เท่าที่จำเป็นพอที่จะให้สังคมมนุษย์อยู่กันโดยปกติสุขและแต่ละคนมีชีวิตที่ไม่เป็นโทษภัย เรียกข้อกำหนดนี้ว่า ลิกขาบท (ข้อฝึกความประพฤติ) ๕ หรือที่ต่อมานิยมเรียกกันเป็นสามัญว่า ศีล ๕^{๓๕} ได้แก่

^{๓๓} อจ. จตุกก. ๒๑/๑๔๘-๙/๑๘๙.

^{๓๔} อจ. ปญจก. ๒๒/๑๗๗/๒๓๓.

^{๓๕} สุตต. อ. ๒/๒๒๖/๒๒๘.

๑. เว้นจากปาณาติบาต

คือ ไม่ทำลายชีวิต จับเอาสารว่า ความประพฤติหรือการดำเนินชีวิตที่ปราศจากการเบียดเบียนผู้อื่นทางด้านชีวิตร่างกาย

๒. เว้นจากอกินนาทาน

คือ ไม่เอาของที่เขามีได้ให้ หรือลักขโมย จับเอาสารว่า ความประพฤติหรือดำเนินชีวิตที่ปราศจากการเบียดเบียนผู้อื่นทางด้านทรัพย์สินและกรรมสิทธิ์

๓. เว้นจากกาเมสุมิฉฉาจาร

คือ ไม่ประพฤติผิดในกามทั้งหลาย บุคคลที่รักหวงแหน ไม่ผิดประเพณีทางเพศ ไม่นอกใจคู่ครองของตน

๔. เว้นจากมฺสาวาท

คือ ไม่พูดเท็จ จับเอาสารว่า ความประพฤติหรือดำเนินชีวิตที่ปราศจากการเบียดเบียนผู้อื่นด้วยวาจาเท็จโกหกหลอหลวงต้อรอนประโยชน์หรือแก่งทำลาย

๕. เว้นจากของเมา คือสุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท

คือ ไม่เสพของมีนเมา จับเอาสารว่า ความประพฤติหรือดำเนินชีวิตที่ปราศจากความประมาทพลังพลาดมัวมาเนื่องจากการใช้สิ่งเสพติดที่ทำให้เสียสติสัมปชัญญะ

สำหรับศีลข้อที่ ๑ แม้ว่าการฆ่าสัตว์ท่านจะมุ่งเอาสัตว์มนุษย์เป็นหลัก ดังพุทธพจน์ที่ยกมาแสดงแล้ว แต่สัตว์จำพวกที่เรียกว่าดิรัจฉาน ก็รักชีวิต รักสุขเกลียดทุกข์ เป็นเพื่อร่วมโลก เกิดแก่

ภชาติต่อไปนี่ถือได้ว่าเป็นบทรูปศีล

“ผู้ใดสำรวมด้วยกาย วาจาใจ ไม่กระทำความชั่วใด ๆ ไม่พูดเหลวไหลเพราะเห็นแก่ตน คนเช่นนั้นเรียกว่าผู้มีศีล”^{๓๖} และพุทธพจน์ต่อไปนี่ ก็ถือได้ว่าเป็นสาระแห่งศีล “จงสร้างความเกษมในปวงสัตว์”^{๓๗}

ข. ศีลเพื่อเสริมความดีงามของชีวิตและสังคม

หลักคำสอนในสังคาลกสูตร^{๓๘} ทั้งหมด พระอรุณกถาจารย์กล่าวว่า พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ให้เป็นคิหิวินัย^{๓๙} คือ วินัยของคฤหัสถ์ หรือศีลสำหรับชาวบ้าน หรือศีลสำหรับประชาชน หลักที่ทรงสอนในสูตรนั้น

^{๓๖} อจ.เอก.๒๐/๔๒-๔๓/๖-๗.

^{๓๗} อจ.เอก.๒๐/๔๕/๗.

^{๓๘} อจ.ทุก.๒๐/๓๓๒/๗๖.

^{๓๙} อจ.ทุก.๒๐/๓๓๒/๗๖.

ประโยชน์ ของศิลปะที่มีต่อการดำเนินชีวิต

เมื่อประสบความสำเร็จจากการรักษาศิลปะแล้วพึงถือเอาประโยชน์จาก ศิลปะได้นับเป็นประโยชน์ อเนกประการซึ่งในที่นี้จะได้กล่าวถึงประโยชน์ของศิลปะที่มีต่อการดำเนินชีวิตในด้านต่าง ๆ ดังนี้

๑. ประโยชน์ด้านการปฏิบัติธรรม

ประโยชน์ที่มุ่งหมายแท้จริงของศิลปะตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาท คือ เป็นส่วนสำคัญยิ่งใน การปฏิบัติเพื่อบรรลุจุดมุ่งหมายสูงสุด อันได้แก่ ความหลุดพ้นจากกิเลสและความทุกข์ทั้งปวง ซึ่งมี จุดมุ่งหมายและประโยชน์โดยตรงและโดยอ้อม ดังนี้

๑) ประโยชน์โดยตรงแท้ของข้อนี้ ก็คือ การเตรียมกาย วาจาให้พร้อมที่จะกายจิตสงบเพื่อ ใช้ปัญญาพิจารณา ให้รู้แจ้งสภาวะธรรมต่างๆ ตามความเป็นจริง เรียกตามศัพท์ว่า เป็นบทบาทแห่ง วิปัสสนาหรือให้เกิดญาณตณฺหาณทัตตะนะ ซึ่งจะนำไปสู่ปัญญาและวิมุตติในที่สุด

๒. ประโยชน์การพัฒนาบุคลิกภาพ

ทำให้ผู้ศิลปะอย่างต่อเนื่องจะทำให้เป็นผู้มีจิตใจและบุคลิกภาพมีลักษณะเข้มแข็งหนักแน่น มั่นคง สงบ เยือกเย็น สุภาพนุ่มนวล สดชื่นผ่องใส กระจับกระจ่าง เบิกบาน งามสง่า มีเมตตา กรุณา มองดู รู้จักตนเองและผู้อื่นตามความเป็นจริง เตรียมจิตให้อยู่ในสภาพพร้อมและง่ายต่อการปลูกฝังคุณธรรม ต่าง ๆ และเสริมสร้างนิสัยที่ดี มีความมั่นคงทางอารมณ์ และมีภูมิคุ้มกันโรคทางจิต ประโยชน์ข้อนี้จะ เพิ่มพูนยิ่งขึ้น ในเมื่อกาย วาจาเป็นฐานปฏิบัติธรรมคือสมาธิและปัญญา อย่างมีสติ

๓. ประโยชน์ในสถาบันครอบครัว

ถ้าสมาชิกทุกคนในครอบครัวสามารถปฏิบัติธรรมรักษาศิลปะในพระพุทธศาสนาได้อย่างดีแล้ว ร่างกายและจิตใจของสมาชิกทุกคนในครอบครัวก็จะมีสุขภาพดีทั้งทางร่างกายและจิตใจอันเป็น ประโยชน์โดยตรงที่มีต่อครอบครัว และมีผลต่อสังคมส่วนรวมทางอ้อมด้วยเช่นกัน ย่อมเป็นเหตุให้ สังคมเกิดความสงบสุขร่มเย็น ลดปัญหาต่าง ๆ ของสังคมลงได้ เช่น ปัญหาครอบครัวแตกแยก ปัญหา ทางเศรษฐกิจในครอบครัว ทำให้มีการกินการอยู่ที่ดีและปัญหายาเสพติด เป็นต้น ดังนั้นประโยชน์ของ ศิลปะที่มีต่อสถาบันครอบครัวมีดังนี้

๑) ทำให้ครอบครัวมีความสุขเพราะสมาชิกในครอบครัวเห็นประโยชน์ของการประพฤติ ธรรมล้วนเพราะเมื่อทุกคนตั้งมั่นอยู่ในศิลปะ ปกครองด้วยธรรม เด็กเคารพผู้ใหญ่ เมตตาเด็ก ทุกคนมี ความรักใคร่สามัคคีเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน

๒) ทำให้ครอบครัวมีความเจริญก้าวหน้า เพราะสมาชิกต่างก็ทำหน้าที่ของตน โดยไม่ บกพร่องเป็นผู้มีใจคอหนักแน่น เมื่อมีปัญหาครอบครัวหรือมีอุปสรรคใด ย่อมร่วมใจกันแก้ปัญหา

๓) ทำให้อยู่ในสังคมได้อย่างปกติสุข เช่น ถ้าอยู่ในโรงเรียนก็ทำให้เพื่อน ๆ และครูพลอย ได้รับความสุขถ้าอยู่ในบ้านก็ทำให้บิดามารดาพี่น้องมีความสุขเป็นต้น

๔.ประโยชน์ต่อสังคมและประเทศชาติ

หากผู้คนในสังคมประเทศชาติสามารถปฏิบัติธรรมรักษาศีลจนทำให้แต่ละคนสามารถดำรงชีวิตถูกต้องตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาทได้แล้วก็จะย่อมก่อให้เกิดประโยชน์ต่อสังคมและประเทศชาติได้ดังนี้

๑) ทำให้สังคมสงบสุข ปราศจากปัญหาอาชญากรรมและปัญหาสังคมอื่น ๆ เพราะปัญหาทั้งหลายที่เกิดขึ้นในสังคมไม่ว่าจะเป็นปัญหาข่มขืน ปัญหาโจรผู้ร้าย ปัญหาการทุจริต คอร์รัปชัน ล้วนเกิดมาจากคนที่ขาดการยั้งคิด ขาดสติเป็นผู้จิตใจอ่อนแอหวั่นไหวต่ออำนาจสิ่งยั่วยวนหรือกิเลสได้ง่าย ผู้มีศีลย่อมมีจิตใจเข้มแข็งมีคุณธรรมในใจสูง

๒) ทำให้เกิดความมีระเบียบวินัยและเกิดความประหยัดผู้ฝึกใจให้ตั้งงามด้วยการรักษาศีลเสมอย่อมเป็นผู้รู้จักความมีระเบียบวินัย รักความสะอาด มีความเคารพกฎหมายของบ้านเมือง ดังนั้นบ้านเมืองเราก็จะสะอาดน่าอยู่

๓) ทำให้สังคมเจริญก้าวหน้า เมื่อสมาชิกในสังคมมีสุขภาพจิตที่ดีรักความเจริญก้าวหน้า มีประสิทธิภาพในการทำงานสูง ย่อมส่งผลให้สังคมเจริญก้าวหน้าตามไปด้วย และเมื่อมีกิจกรรมของส่วนรวม สมาชิกในสังคมก็ย่อมพร้อมที่จะเสียสละความสุขส่วนตน

๒) หมวดสมาธิ

คือ การฝึกปรือในคุณภาพและสมรรถภาพของจิต ได้แก่ การรวมเอาองค์มรรคข้อสัมมวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ เข้ามา ว่าโดยสาระก็คือ การฝึกให้มีจิตใจที่เข้มแข็ง มั่นคงแน่วแน่ ควบคุมตนเองได้ดี มีสมาธิมีกำลังใจสูง ให้เป็นจิตที่สงบ ผ่องใส เป็นสุข บริสุทธิ์ ปราศจากสิ่งรบกวนหรือทำให้เศร้าหมองจิตอยู่ในสภาพเหมาะสมแก่การใช้งานมากที่สุด สัมมวายามะ มีคำจำกัดความในพระสูตรดังนี้

“ภิกษุทั้งหลายสัมมวายามะ เป็นโณน นี้เรียกว่าสัมมวายามะ คือภิกษุในธรรมวินัยนี้

๑) สร้างฉันทะ พยายาม ระดมความเพียร คอยเร้าจิตไว้ มุ่งมั่น เพื่อป้องกันอกุศลอันเป็นบาปที่ยังไม่เกิด มิให้เกิดขึ้น

๒) สร้างฉันทะ พยายามระดมความเพียร คอยเร้าจิตไว้ มุ่งมั่น เพื่อละอกุศลอันเป็นบาปที่เกิดขึ้นแล้ว

๓) สร้างฉันทะ พยายาม ระดมความเพียร คอยเร้าจิตไว้ มุ่งมั่น เพื่อสร้างกุศลที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น

๔) สร้างฉันทะ พยายาม ระดมความเพียร คอยเร้าจิตไว้ มุ่งมั่น เพื่อความดำรงอยู่ ไม่เลือนหาย เพื่อภิญโญภาพ เพื่อความไพบุลย์ เจริญ เต็มเปี่ยมแห่งกุศลธรรมที่เกิดแล้ว”^{๔๐}

^{๔๐} ท.ม.๑๐/๒๙๙/๓๔๘.

ความเพียรเป็นคุณธรรมสำคัญยิ่งข้อหนึ่งในพระพุทธศาสนา ซึ่งต้องคอยเกื้อหนุนองค์มรรคข้ออื่น ๆ ทุกข้อเสมอกันไปและในหมวดธรรมแหบทุกหมวดจะพบความเพียรแทรกอยู่ด้วยและตามพุทธพจน์ที่กล่าวไว้อย่างชัดเจนว่าต้องมีความเพียรป้องกันไม่ให้อกุศลธรรมเกิดแต่มุ่งสร้างและดำรงกุศลธรรมให้เต็มเปี่ยม

สัมมาสติ มีคำจำกัดความในพระสูตรดังนี้

“ภิกษุทั้งหลายสัมมาสติ เป็นโณ นี้เรียกว่าสัมมาสติ คือภิกษุในธรรมวินัยนี้

๑) พิจารณาเห็นกายในกาย มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกเสียได้

๒) พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลาย มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกเสียได้

๓) พิจารณาเห็นจิตในจิต มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌา และโทมนัสในโลกเสียได้

๔) พิจารณาธรรมในธรรมทั้งหลาย มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌา และโทมนัสในโลกเสียได้”^{๔๑}

“สติ” แปลง่าย ๆ ว่า ความระลึกได้ ความไม่เผลอ ไม่เลินเล่อ ไม่พินเพื่อนเลือนลอย ความระมัดระวัง ความตื่นตัวต่อหน้าที่ภาวะที่พร้อมอยู่เสมอในอาการคอยรับรู้ต่อสิ่งต่าง ๆ ที่เข้ามาเกี่ยวข้อง สติเป็นองค์ธรรมที่มีความสำคัญในทางจริยธรรมเป็นอย่างมาก เพราะเป็นตัวควบคุมการปฏิบัติหน้าที่และคอยเตือนตนกระทำแต่ความดีละเว้นความชั่ว ในพุทธธรรมเน้นความสำคัญของสติเป็นอย่างมาก ในการปฏิบัติจริยธรรมทุกขั้น มีชื่อว่าอัปปมาท หรือความไม่ประมาทคือความเป็นอยู่ไม่ขาดสติ

สัมมาสติ ตามคำจำกัดความในพระสูตรนั้น ก็คือหลักธรรมที่เรียกว่า สติปัฏฐาน ๔ คือ ที่ตั้งแห่งจิตหรือการที่มีสติไปตั้งอยู่ว่าโดยหลักการ คือ การใช้สติ หรือวิธีปฏิบัติเพื่อใช้สติให้บังเกิดผลที่ดีที่สุด สติปัฏฐาน ๔ มีชื่อเรียกสั้นว่า

- ๑) กายานุปัสนา (การพิจารณากาย การตามดูรู้ทันกาย)
- ๒) เวทนานุปัสนา (การพิจารณาเวทนา การตามดูรู้ทันเวทนา)
- ๓) จิตตานุปัสนา (การพิจารณาจิต การตามดูรู้ทันจิต)
- ๔) ธัมมานุปัสนา (การพิจารณาธรรมต่าง ๆ การตามดูรู้ทันธรรม)

หลักสติปัฏฐาน ๔ บอกให้ทราบว่าชีวิตของเรามีจุดที่ควรใช้สติคอยกำกับดูแลทั้งหมด ๔ แห่ง คือ ร่างกายและพฤติกรรม ๑ เวทนาคือความรู้สึกสุขทุกข์ต่าง ๆ ๑ ภาวะจิตที่เป็นไปแบบต่าง ๆ ๑ ความนึกคิดไตร่ตรอง ๑ ถ้าดำเนินชีวิตโดยมีสติคุ้มครอง ณ จุดทั้งสิ้นแล้ว ก็จะช่วยให้เป็นอยู่อย่างปลอดภัย ไร้ทุกข์ มีความผ่อนคลาย นำไปสู่ความรู้อย่าง

^{๔๑}ท.ม.๑๐/๒๙๙/๓๔๙.

สัมมาสมาธิ

คำจำกัดความของสมาธิคือความตั้งมั่นแห่งจิต, การทำให้ใจสงบแน่วแน่ ไม่ฟุ้งซ่าน, ภาวะที่จิตตั้งเรียบแน่วอยู่ในอารมณ์คือสิ่งอันหนึ่งอันเดียว^{๖๖} ตามทัศนะของพระพุทธศาสนา คือ เพื่อเตรียมจิตใจให้พร้อมที่จะใช้สมาธิเพื่อปัญญา การบำเพ็ญสมาธิให้จิตบริสุทธิ์ มีความสำคัญอยู่ว่าจะทำ ความเห็น ความเข้าใจให้ถูกต้องบริสุทธิ์ ซึ่งพระพุทธพจน์ที่สนับสนุน ดังนี้

สมาธิที่ศีลทำให้เกิดขึ้น ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มากปัญญาที่สมาธิทำให้เกิดขึ้นย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก จิตที่ปัญญาทำให้เกิดขึ้นย่อมหลุดพ้นโดยชอบจากอาสวาททั้งหลาย คือ กามาสวะ ภาวาสวะ อวิชชาสวะฯ

สมาธิมีประโยชน์อย่างอื่น ๆ ผลของการปฏิบัติสมาธิช่วยทำให้จิตใจผ่อนคลาย เมื่อทำสมาธิ ได้จึงช่วยความเครียด ละความวิตกกังวลอื่น ๆ ลงได้ ซึ่งส่งผลให้เกิดสุขภาพจิตที่ดีขึ้นสามารถควบคุมตนเองได้ดีขึ้น สามารถทำให้มีสติสัมปชัญญะรู้ตัวตลอดเวลา สามารถแก้ปัญหาต่าง ๆ ของชีวิตได้ดี ยิ่งขึ้น ซึ่งจักได้อธิบายถึงประโยชน์ของสมาธิเป็นประเด็นเพื่อประโยชน์ในปัจจุบัน ดังนี้

การฝึกอบรมเจริญสมาธิในพระพุทธศาสนามีวัตถุประสงค์ที่จะนำไปใช้ประโยชน์เพื่อทฤษฎีธรรม สุขวิหาร ในด้านการอยู่เป็นสุขในปัจจุบัน

สมาธิภาวนาที่เจริญแล้ว ทำให้เพิ่มมากขึ้นแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อทฤษฎีธรรมสุขวิหาร (การอยู่เป็นสุขในปัจจุบัน) เมื่อปฏิบัติฝึกอบรมจิตจนกระทั่งเกิดสมาธิในระดับหนึ่งแล้ว จิตจะมีความสงบ ความสุขเกิดจากความสงบของจิตใจ เป็นคนละมิติกับความสุขที่ต้องอาศัย รูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัส ที่ยั่ววนใจ เป็นความสุขที่ประณีตลึกซึ้งมากขึ้น ดังพุทธวจนะว่า “ความสุขอื่นเสมอด้วย ความสงบไม่มี” (นตถิ สนฺติปรํ สุขํ)^{๖๗} ใจสงบชั่วขณะก็ได้ลิ้มรสความสุขชั่วขณะ ยิ่งถ้าพัฒนาสมาธิถึงระดับสูงความสุขก็จะเพิ่มอัตราความประณีตและละเอียดลึกซึ้งมากขึ้นเป็นหลายเท่าจนสามารถบรรลุถึงความที่จิตสงบนิ่งอยู่กับอารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง ปลอดจากนิวรณ์ทั้ง ๕ ประการ^{๖๘} ได้แก่

๑) กามฉันท

แปลว่า ความพอใจในกาม หมายความว่า พอใจรักใคร่ในอารมณ์ คือ รูป รส กลิ่น เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะที่ชอบด้วยอำนาจกิเลสกาม ได้แก่ ความกำหนัดหมกมุ่นอันมีรากะเป็นมูล ถ้าเข้าครอบงำจิตผู้ใด จิตผู้นั้นก็มีตมัวหม่นหมองมองไม่เห็นเหตุ – ผล อันผิด – ถูก – ชั่ว – ดี – บาป – บุญ

^{๖๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม, อ่างแล้ว, หน้า ๔๐๑.

^{๖๗} พุ.ธ.๒๕/๒๕/๒๙.

^{๖๘} มหามกุฏราชวิทยาลัย, ธรรมวิภาค ปริจเฉทที่ ๒, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๕๓.

ท่านเปรียบว่าเหมือนกับน้ำที่ระคนด้วยสีต่าง ๆ มัวหมอง มองดูไม่เห็นเงา จะแก้ได้ ด้วยการเจริญอสุภกรรมฐานพิจารณาซากศพหรือเจริญกายคตาสติ พิจารณากายที่แม้ยังเป็นอยู่ให้เห็นเป็นของไม่งาม

๒) พยาบาท

แปลว่า ปองร้าย ได้แก่ ความผู้ใจซึ่งเคียดแค้นมีโทษเป็นมูล ถ้าเข้าครอบงำจิตผู้ใด จิตผู้นั้นเดือดดาลงุ่นง่าน มัวมืดมองไม่เห็นเหตุ - ผล อันผิด - ถูก - ชั่ว - ดี - บาป - บุญ ท่านเปรียบว่าเหมือนกับน้ำร้อนเดือดพล่านเป็นฟอง มองดูไม่เห็นเงาจะแก้ได้ด้วย การเจริญเมตตากุณามูทิตา พรหมวิหารกลับจิตให้เกิดรักสงสารยินดีตามกาลอันควร

๓) ถีนมิทระ

แปลว่า ความหดหู่และเคลิบเคลิ้ม ได้แก่ ความมันซึ่ม ความเกียจคร้าน มีความอึดอาหารหรือความเงียบสงัดหรือความปล่อยสติเป็นมูล ถ้าเข้าครอบงำจิตผู้ใด จิตผู้นั้นก็อ่อนเพลียซึมเซาไม่คล่อง ไม่รับรู้อารมณ์ที่ผ่านมาทางอายตนะ ๖ แม้รู้บ้างก็รู้อย่างเลื่อนราง ไม่ควรแก่การงานทุกอย่าง จะเล่าเรียนเขียนอ่านก็ไม่ถูกต้อง ไม่รู้เรื่อง จะเจริญสมาธิก็มีมูลฐาน ก็ไม่เป็นสมาธิ จะชัชรถก็เป็นอันตราย จะคิดอะไรก็คิดไม่ถูก ท่านเปรียบเหมือนกับน้ำที่มีสาหร่ายจอกแหน

ปกคลุมอยู่ มองดูก็ไม่เห็นเงา จะแก้ได้ด้วยการเจริญอนุสติก็มีมูลฐานระลึกถึงคุณความดีของตนเองบ้าง ของพระรัตนตรัยบ้าง ให้จิตใจเบิกบานกว้างไปตามความดีนั้น ๆ

๔) อุทธีจกุกกัจจะ

แปลว่า ความฟุ้งซ่านและรำคาญ ได้แก่ ความกระสับกระส่ายกระจายฟุ้งดูเง้าฟุ้งกระจาย เพราะถูกหีนตกลองกระทบในกองขี้เถ้าและได้แก่ความรังเกียจตนเองที่ได้ทำทุจริตและมีได้ทำสุจริต ถ้าเข้าครอบงำจิตผู้ใด จิตผู้นั้นไม่มีความสงบและมีความเศร้าโศกถึงทุจริตที่ตนทำไปแล้ว สุจริตที่ตนมิได้ทำ เป็นจิตที่ปั่นป่วน ท่านเปรียบว่าเหมือนกับน้ำที่ถูกลมพัดกระเพื่อมเป็นระลอกอยู่มองดูก็ไม่เห็นเงา จะแก้ได้ด้วยเข้าไปสงบระงับจิตในดวงกสิณ คือ ผูกจิตให้อยู่ในอารมณ์เดียว เช่น ฟังดูสีเขียว ผูกจิตให้อยู่กับสีเขียวเป็นต้นหรือเจริญมรณสติถึงถึงความตายเพื่อให้จิตเหี่ยวด้วยความสังเวชก็ได้

๕) วิจิกิจฉา

แปลว่า ความสงสัย ได้แก่ ความลังเล ความไม่แน่นอน มีความทำในใจโดยอุบายที่ไม่ถูกต้องเป็นมูลเหตุ ถ้าเข้าครอบงำจิตผู้ใด จิตผู้นั้นวนเวียนฉวนสนนเทห์ จะทำอะไร ก็ไม่ตกลงปลงใจ ไม่แนใจ เพราะสงสัยไปทุกอย่าง เป็นจิตที่มีดมัว ท่านเปรียบว่าเหมือนน้ำที่ขุ่นเป็นนม มองไม่เห็นเงา จะแก้ได้ ด้วยเจริญธาคัมมัฏฐานหรือวิปัสสนากัมมัฏฐาน เพื่อกำหนดรู้สภาวะธรรมโดยอุบายที่ถูกต้อง

สมาธิภาวนาที่เจริญแล้ว ทำให้เพิ่มมากขึ้นแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อสติและสัมปชัญญะเป็นความมุ่งหมายที่ปฏิบัติได้ในระดับทั่วไปและนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้ดี ซึ่งสติสัมปชัญญะเป็นคุณสมบัติที่เกี่ยวข้องกันใกล้ชิดมากในกรณีที่ถูกสติเพียงอย่างเดียว ก็ให้เข้าใจว่าครอบคลุมถึงสติสัมปชัญญะด้วยสติ มิได้หมายเพียง “ความระลึก” แต่เป็นความหมายในแง่ความจำ หากหมายรวมถึงความไม่เผลอเผลอ ไม่เลื่อนลอย ไม่ฟุ้งซ่าน ระมัดระวัง มีความตื่นตัวต่อหน้าที่ เป็นตัวคอยควบคุมการกระทำและเป็นตัวคอยป้องกันยับยั้งมิให้ความชั่วมีโอกาสเล็ดลอดเข้าไปสู่จิตใจได้ ถ้าในแง่สังขารมสติจะเปรียบกับหน้าที่ของนายเฝ้าประตูผู้เฝ้าดูคนเดินเข้าออกคอยห้ามมิให้คนที่ไม่ควร^{๕๕}

เข้าหลบเข้าไปและปล่อยคนที่ควรเข้าให้เข้าไป ส่วนสัมปชัญญะ คือ ตัวปัญญา ความตระหนักรู้ชัดในกรณีนั้น ๆ ว่ามีความมุ่งหมายอย่างไร จะปฏิบัติต่อมันอย่างไร เป็นตัวรู้พร้อม รู้เท่าทันและปฏิบัติ

ก้าวทันปรากฏการณ์ ๆ เป็นตัวเสริมสติให้ปฏิบัติหน้าที่สมบูรณ์ยิ่งขึ้น ฉะนั้นสติสัมปชัญญะสำหรับสามัญชนทั่วไปก็พอจะมีอยู่บ้างแต่ไม่อยู่ในอัตราที่พอจะนำมาใช้ในการปฏิบัติหน้าที่การงานในชีวิตประจำวันให้มีประสิทธิภาพได้จึงควรฝึกอบรมจิตให้เป็นสมาธิอยู่เสมอเพื่อความสมบูรณ์แห่งสติสัมปชัญญะ ได้แก่ การตามรู้ทันความรู้สึกนึกคิดต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นดับไป ในความเป็นอยู่ประจำของตน ดังที่บาลีไขความไว้ว่า เวทนา สัญญา และวิตกทั้งหลายจะเกิดขึ้น จะตั้งอยู่จะดับไป ก็เป็นไปโดยรู้ชัด^{๕๖}

กล่าวได้ว่าประโยชน์ตามความต้องการที่สำคัญที่สุดของมนุษย์ก็คือ “ความสุข” และความสุขอันจะเกิดขึ้นมาได้ก็ต้องอาศัยความสงบแห่งจิต ความสุขอันจะเกิดจากจิตสงบนั้น อาจกล่าวได้ว่าเป็นความสุขที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในชีวิตของมนุษย์ เนื่องจากจิตเป็นสิ่งที่ประเสริฐที่สุดของร่างกาย จิตเป็นผู้นำร่างกายเป็นผู้ปฏิบัติตามคำสั่งของจิต หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง คือ จิตเป็นผู้ใช้ร่างกายเป็นผู้ถูกใช้ ดังนั้นการฝึกสมาธิจึงมีจุดมุ่งหมายและประโยชน์ ทำให้ผู้ได้รับความสงบและความสุขของชีวิต ดังนั้นประโยชน์หรือผลที่แท้จริงของสมาธิทางพระพุทธศาสนาเถรวาท คือ การเตรียมจิตหรืออบรมจิตให้พร้อมที่จะใช้ปัญญาพิจารณาให้รู้แจ้งสภาวะธรรมตามความเป็นจริง โดยปฏิบัติไปตามลำดับ คือ อบรมสมาธิด้วยศีล อบรมด้วยปัญญาด้วยสมาธิปัญญาที่สมาธิอบรมดีแล้วก็จะอบรมจิต จิตที่ปัญญาอบรมดีแล้วย่อมรู้ตามความเป็นจริง ดังพุทธดำรัสที่ว่า “...สมาหิเต จิตเต ธมมา ปาตุกาวนติ เมื่อจิตตั้งมั่นแล้วความจริงย่อมปรากฏ”^{๕๗}

^{๕๕} มหามกุฏราชวิทยาลัย, ธรรมวิภาค ปริจเฉทที่ ๑, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๕๕-๑๕๗.

^{๕๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, อ่างแล้ว, หน้า ๘๒๕.

^{๕๗} ม.ม.๑๒/๒๙๘/๒๐๕-๒๐๖.

ประโยชน์ของสัมมาสมาธิที่มีต่อการดำเนินชีวิต

เมื่อประสบความสำเร็จจากการฝึกสมาธิแล้วพึงถือเอาประโยชน์จากสมาธิได้นับเป็นประโยชน์
อเนกประการซึ่งในที่นี้จะได้กล่าวถึงประโยชน์ของสมาธิที่มีต่อการดำเนินชีวิตในด้านต่าง ๆ ดังนี้

๑. ประโยชน์ด้านการปฏิบัติธรรม

ประโยชน์ที่มุ่งหมายแท้จริงของสมาธิตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาท คือ เป็นส่วนสำคัญยิ่ง
ในการปฏิบัติเพื่อบรรลุจุดหมายสูงสุด อันได้แก่ ความหลุดพ้นจากกิเลสและความทุกข์ทั้งปวง ซึ่งมี
จุดหมายและประโยชน์โดยตรงและโดยอ้อม ดังนี้^{๔๘}

๑) ประโยชน์โดยตรงแท้ของข้อนี้ ก็คือ การเตรียมจิตให้พร้อมที่จะใช้ปัญญาพิจารณา ให้รู้
แจ้งสภาวะธรรมต่างๆ ตามความเป็นจริง เรียกตามศัพท์ว่า เป็นบทบาทแห่งวิปัสสนาหรือให้เกิด
ยถาภูตญาณทัสนะ ซึ่งจะนำไปสู่ปัญญาและวิมุตติในที่สุด ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า

“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อกุศลธรรมที่เป็นไปในส่วนอกุศลที่เป็นไปในฝั่งฝ่าย
อกุศลทั้งหมด มีใจเป็นหัวหน้า ใจเกิดก่อนธรรมเหล่านั้น อกุศลธรรมเกิดหลังเที่ยวฯ
ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กุศลธรรมที่เป็นไปในส่วนกุศล ที่เป็นไปในฝ่ายกุศลทั้งหมด มี
ใจเป็นหัวหน้า ใจเกิดก่อนธรรมเหล่านั้น กุศลธรรมเกิดหลังเที่ยวฯ”^{๔๙}

ดูก่อนภิกษุทั้งหลายเปรียบเหมือนเตี้ยข้าวสาลีหรือเตี้ยข้าวเหนียวที่
บุคคลตั้งไว้ผิด มือหรือเท้าเหยียบแล้ว จักทำลายมือหรือเท้าว่าจักให้ห้อยเลือด
ข้อนี้ มิใช่ฐานะที่จะมีได้ ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะเตี้ยอันบุคคลตั้งใจไว้ผิด
ฉันใดภิกษุฉันนั้น ก็ฉันนั้นเหมือนกัน จักทำลายอวิชา จักยังวิชาให้เกิด จักทำ
นิพพานให้แจ้ง ด้วยจิตที่ตั้งไว้ผิดข้อนี้มิใช่ฐานะที่จะมีได้ ข้อนั้นเพราะเหตุไร
เพราะจิตตั้งไว้ผิดฯ

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนเตี้ยข้าวสาลีหรือเตี้ยข้าวเหนียวที่
บุคคลตั้งไว้ถูก มือหรือเท้าเหยียบแล้ว จักทำลายมือหรือเท้า หรือจักให้ห้อยเลือด
ข้อนี้เป็นฐานะที่จะมีได้ ข้อนั้นเพราะเหตุอะไร เพราะเตี้ยอันบุคคลตั้งไว้ถูกฉันใด
ภิกษุฉันนั้นก็ฉันนั้นเหมือนกัน จำทำลายอวิชา จักยังอวิชา จักยังวิชาให้เกิดจัก
ทำนิพพานให้แจ้ง ด้วยจิตที่ตั้งไว้ถูก ข้อนี้เป็นฐานะที่จะมีได้ ข้อนั้นเพราะเหตุไร
เพราะจิตตั้งไว้ถูกฯ”^{๕๐}

^{๔๘} ส.สพ.๑๘/๑๔๔/๘๐.

^{๔๙} อ.จ.เอก.๒๐/๕๗-๕๘/๙.

^{๕๐} อ.จ.เอก.๒๐/๔๒-๔๓/๖-๗.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เรากำหนดใจด้วยใจอย่างนี้แล้ว ย่อมรู้ชัดบุคคลบางคนในโลกนี้ ผู้มีจิตผ่องใสว่า ถ้าบุคคลนี้พึงทำกาละในสมัยนี้ พึงตั้งอยู่ในสวรรค์เหมือนที่เขาเข้ามาเช็ดไว้ฉะนั้น ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะจิตของเขาผ่องใส ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็แหละเพราะเหตุที่จิตผ่องใส สัตว์บางพวกในโลกนี้เมื่อตายไปย่อมเข้าไปถึงสุคติโลกสวรรค์^{๕๑}

๒) ประโยชน์โดยอ้อม คือ การบรรลุภาวะที่จิตหลุดพ้นจากกิเลสชั่วคราว ที่เรียกว่า “เจโตวิมุติ”^{๕๒} ประเภทที่ยังไม่ได้เด็ดขาด คือหลุดพ้นจากกิเลสด้วยอำนาจพลังจิต โดยเฉพาะด้วยกำลังของฌาน กิเลสถูกกำลังสมาธิ กด ช่ม หรือ ทับไว้ ตลอดเวลาที่อยู่ในสมาธิ

๒. ประโยชน์ด้านสุขภาพจิตและการพัฒนาบุคลิกภาพ

ทำให้ผู้ปฏิบัติสมาธิอย่างต่อเนื่องจะทำให้เป็นผู้มีจิตใจและบุคลิกภาพมีลักษณะเข้มแข็งหนักแน่น มั่นคง สงบ เยือกเย็น สุภาพนุ่มนวล สดชื่นผ่องใส กระจ่างกระฉ่าง เบิกบาน งามสง่า มีเมตตา กรุณา มองดูรู้จักตนเองและผู้อื่นตามความเป็นจริง เตรียมจิตใจให้อยู่ในสภาพพร้อมและง่ายต่อการปลุกฝังคุณธรรมต่าง ๆ และเสริมสร้างนิสัยที่ดี รู้จักทำให้สงบและสะกดผ่อนเบาความ

ทุกข์ที่เกิดขึ้นในใจได้ มีความมั่นคงทางอารมณ์ และมีภูมิคุ้มกันโรคทางจิต ประโยชน์ข้อนี้จะเพิ่มพูนยิ่งขึ้น ในเมื่อใช้จิตที่มีสมาธินั้นเป็นฐานปฏิบัติตามหลักสติปัฏฐานคือดำเนินชีวิตอย่างมีสติ

ตามดูรู้ทันพฤติกรรมทางร่างกาย ความรู้สึกนึกคิดและภาวะจิตของตนที่เป็นไปต่าง ๆ มองอย่างเอามาเป็นความรู้สำหรับใช้ประโยชน์อย่างเดียวย่อมเปิดช่องให้ประสบการณ์และความเป็นไปเหล่านั้นเป็นอันตรายแก่ชีวิตจิตใจของตนได้ประโยชน์ข้อนี้ย่อมเป็นไปในชีวิตประจำวันด้วย

๓. ประโยชน์ในด้านการดำเนินชีวิตประจำวัน

ดังที่ได้กล่าวแล้วว่าประโยชน์ของการฝึกสมาธินั้นจะช่วยให้การทำงานได้บรรลุเป้าหมายแห่งความสำเร็จตามวัตถุประสงค์นั้น เพราะในการกระทำกิจทุกอย่าง ไม่ว่าจะเป็นการเล่าเรียน การทำงานอย่างใดอย่างหนึ่งย่อมต้องใช้สมาธิทั้งสิ้น ดังนั้น จะเห็นได้ว่าสมาธิเป็นสิ่งจำเป็นต่อมนุษย์อย่างยิ่งต่อผู้ที่ประสงค์จะประสบผลความสำเร็จในการทำงานต่าง ๆ ดังนี้

๑) ช่วยทำให้จิตใจผ่อนคลาย

ในการปฏิบัติสมาธิ ทำให้หายเครียด เกิดความสงบ หายกระวนกระวายหยุดยั้งความก่อกวนวิตกกังวล เป็นเครื่องพักผ่อนกาย ให้สบายและมีความสุข เช่น บางท่านทำอานาปานสติ (กำหนดลมหายใจเข้าออก) ในเวลาที่จำเป็นรอคอยและไม่มีอะไรจะทำเหมือนเวลานั่งติดในรถประจำทางหรือปฏิบัติสลับแทรกในเวลาทำงาน ใช้สมองหนัก เป็นต้น หรืออย่างสมบูรณ์แบบ ได้แก่ ฌานสมาบัติที่

^{๕๑} อัง.เอก.๒๐/๔๕/๗.

^{๕๒} อัง.ทุก.๒๐/๓๓๒/๗๖.

พระพุทธเจ้าและอรหันต์ทั้งหลาย ใช้เป็นที่พักผ่อนกายใจเป็นอยู่อย่างสุขสบายในโอกาสว่างจากการบำเพ็ญกิจซึ่งเรียกเฉพาะว่าเพื่อเป็นทิฏฐธรรมสุขวิหารดังพระพุทธพจน์ที่ว่า

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราย่อมไม่เล็งเห็นธรรมอื่นแม้อย่างหนึ่ง ที่อบรมแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์อย่างใหญ่เหมือนจิต ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย จิตที่อบรมแล้ว ปรากฏแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์อย่างใหญ่^{๕๓}

๒) ช่วยเสริมสุขภาพร่างกายและใช้แก้ไขโรคได้

ร่างกายกับจิตอาศัยกันและกันมีอิทธิพลต่อกัน บุคคลทั่วไปเมื่อกายไม่สบาย จิตใจก็พลอยอ่อนแอ เศร้าหมองขุ่นมัว ส่วนผู้ที่มี “จิตใจเข้มแข็งสมบูรณ์ (โดยเฉพาะทำที่มีจิตหลุดพ้นเป็นอิสระแล้ว) เมื่อเจ็บป่วยก็ไม่สบายอยู่แค่กายเท่านั้น จิตใจไม่พลอยป่วยไปด้วย ยิ่งกว่านั้นกลับใช้พลังจิตที่เข้มแข็งบรรเทาหรือผ่อนคลายโรคทางกายได้อีกด้วย อาจทำให้โรคหายง่ายไวขึ้น หรือแม้แต่ใช้กำลังสมาธิระงับทุกขเวทนา ทางกายไว้ได้” ในด้านดีผู้มีจิตใจผ่องใสเบิกบาน ย่อมช่วยให้กายเอิบผิพรรณผ่องใส สุขภาพดี เป็นภูมิต้านทานโรคไปในตัว ประโยชน์ข้อนี้จะสมบูรณ์ก็ต่อเมื่อมีปัญหาที่รู้เท่าทันสภาวะธรรมประกอบอยู่ด้วยเสมอดังพระพุทธพจน์ที่ว่า

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราย่อมไม่เล็งเห็นธรรมอื่นแม้อย่างหนึ่ง ที่ไม่อบรมแล้ว ไม่ทำให้มากแล้ว ย่อมนำทุกข์มาให้ เหมือนจิต ดูก่อนภิกษุทั้งหลายจิตที่ไม่อบรมแล้วไม่ทำให้มากแล้ว ย่อมนำทุกข์มาให้

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราย่อมไม่เล็งเห็นธรรมอื่นแม้อย่างหนึ่ง ที่อบรมแล้วทำให้มากแล้ว ย่อมนำสุขมาให้ เหมือนจิต ดูก่อนภิกษุทั้งหลายจิตที่อบรมแล้วทำให้มากแล้ว ย่อมนำสุขมาให้^{๕๔}

๓) เป็นเครื่องเสริมประสิทธิภาพในการทำงาน

สามารถเรียนหนังสือได้ผลดีขึ้น ได้คะแนนสูงเพราะมีความจำแม่นยำและจำดีขึ้นกว่าแต่ก่อนเป็นความจริงที่ปรากฏชัดว่า นักเรียน นักศึกษา หรือผู้ใดก็ตามที่สุขภาพจิตดีย่อมเรียนหนังสือได้ดี สามารถทำงานได้มากและได้ผลดีมีประสิทธิภาพสูงเพราะจิตใจที่เป็นสมาธิแน่วแน่อยู่กับจิตที่กำลังทำไม่ฟุ้งซ่าน ไม่วอกแวกไม่เลื่อนลอย ย่อมช่วยให้เรียนดี ให้คิดดี ให้ทำงานได้ผลดี การงานก็เป็นไปโดยรอบคอบไม่ผิดพลาดและป้องกันอุบัติเหตุได้ดีเพราะเมื่อมีสมาธิก็ย่อมมีสติกำกับอยู่ด้วย ดังที่ท่านเรียกว่าจิตเป็นกัมมียะหรือกรรมนียะแปลว่าควรแก่งานหรือเหมาะแก่การใช้งาน

สมาธิมีคุณอนเนกอนันต์สุดจะพรรณนาได้ เรียกว่ามีคุณเป็นอุปการะในการทำงานทุกอย่าง ไม่ว่าจะเป็นงานหยาบ ละเอียด งานทางโลกหรือทางธรรม คนที่มีสมาธิดีย่อมสามารถทำการงานให้สำเร็จได้ดีกว่าคนที่ไม่มีสมาธิในกรณีที่มีสติปัญญาและความสามารถเท่าเทียมกัน ยิ่งคนที่มีสติปัญญา

^{๕๓} อัง.เอก.๒๐/๓๐-๓๑/๕.

^{๕๔} วสัน อินทสระ, หลักคำสอนสำคัญในพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์บรรณาคาร, ๒๕๒๘), หน้า ๓๖๒.

และความสามารถ ถ้าเขามีสมาธิดีด้วย ย่อมสามารถก้าวล้ำคนอื่นได้ในทุก ๆ เรื่อง นักพูด นักแสดงที่มีสมาธิดีย่อมสามารถพูดและแสดงได้ดีกว่านักพูดหรือนักแสดงที่มีใจฟุ้งซ่าน

๔) ทำให้เป็นคนอารมณ์เยือกเย็น

มีความสุข มีผิวพรรณผ่องใสส่งผลให้การดำเนินชีวิตประจำวันเป็นไปอย่างสะอาด สงบ และสว่าง มีชีวิตมีความสุข และทำให้อยู่ในสังคมได้อย่างสงบสุขอย่างเป็นปกติ ทำให้ผู้ที่อยู่รอบข้างมีความสุขไปด้วยไม่ทำตนเป็นภาระของสังคม ไม่เบียดเบียนผู้อื่นตรงกันข้ามสามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างสงบสุขและช่วยเหลือสังคมได้ดีทำให้ผู้อื่นรอบข้างมีสุขภาพจิตที่ดีด้วย

๕) สามารถแก้ไขความยุ่งยาก

ความเดือดร้อนวุ่นวายในชีวิตได้ด้วยวิธีที่ถูกต้อง เป็นเรื่องธรรมดาที่มนุษย์ในสังคมย่อมต้องประสบความเดือดร้อน ความวุ่นวายยุ่งยากในชีวิตไม่มีผู้ใดเลยที่จะดำรงชีวิตอย่างสุขสบายโดยตลอดตราบดีที่ยังเป็นมนุษย์ธรรมดาอยู่ ข้อสำคัญ ก็คือ จะต้องสามารถแก้ไขความทุกข์ความเดือดร้อนได้อย่างถูกวิธีนั้น คือ การปฏิบัติสมาธิทำให้จิตใจเข้มแข็งใช้ปัญญาแก้ไขปัญหาก็ได้อย่างมีประสิทธิภาพนั่นเอง

๔. ประโยชน์ในสถาบันครอบครัว

ถ้าสมาชิกทุกคนในครอบครัวสามารถปฏิบัติธรรมด้านบำเพ็ญสมาธิในพระพุทธศาสนาได้อย่างดีแล้ว ร่างกายและจิตใจของสมาชิกทุกคนในครอบครัวก็จะมีสุขภาพดีทั้งทางร่างกายและจิตใจ อันเป็นประโยชน์โดยตรงที่มีต่อครอบครัว และมีผลต่อสังคมส่วนรวมทางอ้อมด้วยเช่นกัน กล่าวคือ เมื่อสมาชิกทุกคนในครอบครัวมีจิตใจที่เป็นสมาธิ (สัมมาสมาธิ) แล้วก็ย่อมเป็นเหตุให้สังคมเกิดความสงบสุขร่มเย็น ลดปัญหาต่าง ๆ ของสังคมลงได้ เช่น ปัญหาครอบครัวแตกแยก ปัญหาทางเศรษฐกิจในครอบครัว ทำให้มีการกินการอยู่ที่ดีและปัญหายาเสพติด เป็นต้น ดังนั้นประโยชน์ของสมาธิที่มีต่อสถาบันครอบครัวมีดังนี้

๑) ทำให้ครอบครัวมีความสุขเพราะสมาชิกในครอบครัวเห็นประโยชน์ของการประพฤติธรรม ล้วนแต่มีสัมมาทิฐิ ทุกคนตั้งมั่นอยู่ในศีล ปกครองด้วยธรรม เด็กเคารพผู้ใหญ่ เมตตาเด็ก ทุกคนมีความรักใคร่สามัคคีเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน

๒) ทำให้ครอบครัวมีความเจริญก้าวหน้า เพราะสมาชิกต่างก็ทำหน้าที่ของตน โดยไม่บกพร่องเป็นผู้มีใจคอหนักแน่น เมื่อมีปัญหาครอบครัวหรือมีอุปสรรคใด ย่อมร่วมมือกันแก้ปัญหา

๓) ทำให้อยู่ในสังคมได้อย่างปกติสุข เช่น ถ้าอยู่ในโรงเรียนก็ทำให้เพื่อน ๆ และครูพลอยได้รับความสุขถ้าอยู่ในบ้านก็ทำให้บิดามารดาพี่น้องมีความสุข เป็นต้น

๔) ทำให้สมาชิกทุกคนในครอบครัวได้บุญกุศล ด้วยการปฏิบัติธรรมด้านสมาธิ บุญนี้ไฟไหม้ก็ไม่ได้ โจรลักขโมยก็ไม่ได้ ตกน้ำก็ไม่หาย โครจะแย่งชิงก็ไม่ได้ เมื่อสิ้นชีวิตแล้ว บุญกุศลก็ยังติดตามตัวไปได้อีกด้วย

๕) ทำให้ได้รับความรู้ ความเข้าใจที่ถูกต้องตามพระธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา เพราะได้ศึกษาและปฏิบัติธรรม ทำให้มีจิตใจที่มั่นคง สามารถที่จะศึกษาและปฏิบัติธรรมให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป ได้อย่างเป็นระบบ ถูกต้อง

๖) สามารถแก้ไขปัญหาคความยุ่งยากและความเดือดร้อนในครอบครัว เช่น ความยากจน ความลุ่มหลงอบายมุข เป็นต้นลงได้อย่างถูกวิธี

๗) ทำให้สามารถนำไปใช้ให้เป็นประโยชน์ โดยมีประโยชน์ในการปกครองดูแลกันและกัน ในครอบครัวให้ได้รับความสุข ทำให้คนอื่นและสังคมก็พลอยมีความสุขไปด้วย

๘) ทำให้ได้ชื่อว่าได้รักษาสิ่งที่มีคุณค่าในชาติเอาไว้ได้ คือ ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ชาติไทยและพระพุทธศาสนาแยกจากกันไม่ออก เมื่อพูดถึงชาติไทยก็นึกถึงพระพุทธศาสนา หรือเมื่อพูดถึงพระพุทธศาสนาก็คิดถึงชาติไทย เพื่อได้ศึกษาและปฏิบัติสมาธิก็ได้ชื่อว่าเป็นผู้รักษาสิ่งเหล่านี้ อันมีคุณค่าในชาติบ้านเมือง

๙) ทำให้ได้ชื่อว่าได้ปฏิบัติตามคำสอนแห่งบรรพบุรุษหรือปู่ย่าตาทวด เพราะบรรพบุรุษของเราเป็นชาวพุทธ และได้รักษาพระพุทธศาสนาและชาติบ้านเมืองไว้ให้เรา ดินแดนแห่งนี้ที่เราได้เกิดได้อาศัยอยู่นี้เพราะท่านได้รักษาไว้ให้ มิฉะนั้น ชาติของเราอาจเป็นเมืองขึ้นของชาติอื่นก็ได้หรือพระพุทธศาสนาอาจจะหมดสิ้นไปแล้วก็ได้ ถ้าท่านไม่รักษาเอาไว้ ท่านรักษาสิ่งเหล่านี้ไว้ให้ตกทอดมาถึงเราก็เพราะท่านเห็นว่าสิ่งเหล่านี้ประเสริฐแท้ ดินแดนก็อุดมสมบูรณ์ ลูกหลานของท่านจะได้อยู่อาศัย ดังนั้น เมื่อได้ศึกษาปฏิบัติตามหลักสมาธิก็ได้ชื่อว่าได้เจริญรอยตามแห่งความดีงามที่บรรพบุรุษของเราได้พยายามรักษาไว้เพื่อเราชาวพุทธทุกคนให้ทะนุบำรุงต่อไป^{๕๕}

๕. ประโยชน์ต่อสังคมและประเทศชาติ

หากผู้คนในสังคมประเทศชาติสามารถปฏิบัติธรรมจนทำให้แต่ละคนสามารถมีสมาธิที่ถูกต้องตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาทได้แล้วก็ย่อมก่อให้เกิดประโยชน์ต่อสังคมและประเทศชาติได้ ดังนี้

๑) ทำให้สังคมสงบสุข ปราศจากปัญหาอาชญากรรมและปัญหาสังคมอื่น ๆ เพราะปัญหาทั้งหลายที่เกิดขึ้นในสังคมไม่ว่าจะเป็นปัญหาข่มขืน ปัญหาโจรผู้ร้าย ปัญหาการทุจริต คอร์รัปชั่น ล้วนเกิดมาจากคนที่ขาดการยั้งคิด ขาดสติเป็นผู้จิตใจอ่อนแอหวั่นไหวต่ออำนาจสิ่งยั่วยวนหรือกิเลสได้ง่าย

^{๕๕} พระราชวิสุทธิกวี (พิจิตร ฐิตวณฺโณ), คู่มือการบำเพ็ญกรรมฐาน, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓), หน้า ๓-๔.

ผู้ฝึกสมาธิย่อมมีจิตใจเข้มแข็งมีคุณธรรมในใจสูง ถ้าแต่ละคนในสังคมต่างฝึกอบรมใจของตนให้หนักแน่นมั่นคงปัญหาเหล่านี้ก็จะไม่เกิดขึ้น

๒) ทำให้เกิดความมีระเบียบวินัยและเกิดความประหยัดผู้ฝึกใจให้ตั้งงามด้วยการทำสมาธิเสมอย่อมเป็นผู้รักความมีระเบียบวินัย รักความสะอาด มีความเคารพกฎหมายของบ้านเมือง ดังนั้นบ้านเมืองเราก็จะสะอาดน่าอยู่ ไม่มีคนมั่งง่ายทิ้งขยะบนพื้นถนน จะข้ามถนนก็เฉพาะตรงทางข้ามเป็นต้น เป็นเหตุให้ประเทศชาติไม่สิ้นเปลืองงบประมาณ เวลา และกำลังเจ้าหน้าที่ที่จะไปใช้สำหรับการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นจากการไม่มีระเบียบวินัยของประชาชน

๓) ทำให้สังคมเจริญก้าวหน้า เมื่อสมาชิกในสังคมมีสุขภาพจิตที่ดีรักความเจริญก้าวหน้า มีประสิทธิภาพในการทำงานสูง ย่อมส่งผลให้สังคมเจริญก้าวหน้าตามไปด้วย และเมื่อมีกิจกรรมของส่วนรวม สมาชิกในสังคมก็ย่อมพร้อมที่จะเสียสละความสุขส่วนตน ให้ความร่วมมือกับส่วนรวมอย่างเต็มที่และถ้ามีผู้ไม่ประสงค์ต่อสังคม จะมาข่มขู่ให้เกิดความแตกแยกก็จะไม่เป็นผลสำเร็จเพราะสมาชิกในสังคมเป็นผู้มีจิตใจหนักแน่นมีเหตุผลและเป็นคนรักสงบ

ด้วยเหตุนี้ถ้ากล่าวได้ว่า ความสุขที่แท้จริงนั้นจะหาได้จากใจของมนุษย์เอง และผู้จะได้รับความสุขชนิดนี้ได้ นั้น ก็จะต้องฝึกจิตของตนตามหลักของการฝึกสมาธิ เพราะการฝึกอบรมในการเจริญเพื่อให้ได้บรรลุจุดมุ่งหมายและทำให้เกิดประโยชน์ตามวัตถุประสงค์ที่จะนำไปใช้ในด้านต่าง ๆ ได้ต่อไป^{๕๖}

กล่าวสรุปได้ว่าประโยชน์ตามความต้องการที่สำคัญที่สุดของมนุษย์ก็คือ “ความสุข” ความสุขอันเกิดจากจิตสงบเป็นความสุขที่ซื้อหาได้ด้วยราคาถูกที่สุด แต่กลับมีค่ามหาศาลยิ่งกว่าสมบัติพัดสถานใด ๆ ทั้งสิ้น ความสุขของจิตที่แท้จริงจะเกิดกับบุคคลที่หมั่นฝึกฝนหรืออบรมจิตอยู่เสมอและมีความสุขอันจะเกิดขึ้นมาได้ก็ต้องอาศัยความสงบแห่งจิต ความสุขอันจะเกิดจากจิตสงบนั้นอาจกล่าวได้ว่าเป็นความสุขที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในชีวิตของมนุษย์ เนื่องจากจิตเป็นสิ่งประเสริฐที่สุดของร่างกาย จิตเป็นผู้นำร่างกายเป็นผู้ปฏิบัติตามคำสั่งของจิต หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง คือ จิตเป็นผู้ใช้ร่างกายเป็นผู้ถูกใช้

ดังนั้น การฝึกสมาธิจึงมีประโยชน์ที่จะทำให้ผู้ปฏิบัติได้รับความสงบและความสุขของชีวิตนั่นเองดังนั้น สัมมาสมาธิ ถือเป็นการเตรียมจิตให้พร้อมที่จะใช้ปัญญาอย่างได้ผลดี โดยมีจุดหมาย คือ ความรู้ความเห็นตามความเป็นจริง สัมมาสมาธินี้จึงมีอานิสงส์ผลทำให้ได้ความสุขอยู่ในปัจจุบันสามารถถอนจิตออกจากอารมณ์ภายนอกอันทำให้วุ่นวายได้ แม้ว่าชั่วขณะที่เร็วหรือช้า สุดแต่ความเพียรที่ปฏิบัติ ถ้าไม่ทิ้งความเพียรที่ปฏิบัติแล้วก็จะทำให้สามารถปฏิบัติรักษาจิตอยู่ในอารมณ์ของสมาธิได้นาน ความที่พรากจิตออกจากอารมณ์ภายนอกได้ มาตั้งอยู่ในอารมณ์ของสมาธิที่เป็นภายในดังนี้ ก็เป็นวิธีระงับความทุกข์ต่าง ๆ อันเกิดจากอารมณ์ภายนอก ก็ย่อมจะต้องเป็นทุกข์อยู่นานน้อยหรือมากที่สุดแต่ว่าความผูกพันของจิต เมื่อเป็นสัมปโยค ความพลัดพรากจากสิ่งที่เป็นที่รักก็ย่อมจะทำ

^{๕๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑-๒.

ให้เกิดความทุกข์โศกต่าง ๆ เพราะฉะนั้น เมื่อปฏิบัติสมาธิ จึงยากที่จะพราวจิตออกได้จากความสุข ความเพลิดเพลิน ทั้งจากความทุกข์แต่เมื่อได้ความสุขความเพลิดเพลิน ก็ย่อมจะไม่รู้สึกเป็นทุกข์ เดือดร้อน เป็นแต่เพียงว่ารักษาจิตไว้ไม่ให้มีแว่วมาเพเลิเพลินเกินไปกว่าเท่านั้น แต่ว่าจะได้ความสุขความ เพลิดเพลินสมปรารถนา แต่เมื่อปฏิบัติสมาธิอยู่บ่อย ๆ ก็จะได้รับอานิสงส์ เช่น ได้ปิติ คือ ความอิ่มใจ ได้สุข คือ ความสบายกาย ถือเป็นการปฏิบัติเพื่อการควบคุมหรือบังคับตัวเอง เพราะการควบคุมหรือ สามารถควบคุมอารมณ์ตัวเองได้มากเท่าไร ก็จะได้รับยกย่องว่าเป็นผู้มีคุณธรรม เพราะเกิดจากการ ควบคุมจิตใจ เป็นการบังคับจากภายในของบุคคลนั่นเอง ซึ่งเรื่องการบังคับนี้เป็นเรื่องของศาสนา โดยตรงเนื้อแท้ของคำสอนของทุกศาสนา ก็คือ การบังคับหรือการควบคุมจิต แต่ละศาสนา ก็มีวิธีการ อย่างใดอย่างหนึ่งแตกต่างกันออกไป การกระทำความดีต่าง ๆ ทางพระพุทธศาสนานี้ มีอยู่มากมาย แต่สรุปได้ว่า^{๕๗}

ประโยชน์หรือผลที่แท้จริงของสมาธิทางพระพุทธศาสนา คือ การเตรียมจิตหรืออบรมจิตให้พร้อมที่จะใช้ปัญญาพิจารณาให้รู้แจ้งสภาวะธรรมตามความเป็นจริงเรียกว่าเป็นบาทแห่งวิปัสสนา ดังนั้น การเจริญสมาธิในทางพระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นการสอนเพื่อให้มนุษย์รู้จักควบคุมจิตใจของตนให้ได้เสียก่อนและพยายามฝึกฝนจิตใจให้เกิดมีพลังเพื่อใช้เป็นตัวหนุนของปัญญาอันเป็นขั้นตอนของการทำลายความทุกข์ ก่อให้เกิดความสุขที่แท้จริงต่อไปดังนั้น ผู้ใคร่ความสุขสงบจึงควรอบรม สัมมาสมาธิให้เกิดขึ้นในใจของตน เพราะสมาธิเป็นเรือนพักอันวิเศษของดวงจิต แม้พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพระพุทธเจ้าและพระอรหันตสาวกทั้งหลายก็ได้อาศัยเรือนพัก คือ สมาธินี้เนื่อง ๆ คราวใดที่ท่านต้องการพักผ่อน ท่านก็พักผ่อนในสมาธินี้ สมาธิจึงเป็นองค์สำคัญสุดท้ายของอริยมรรคมีองค์ ๘^{๕๘} ในที่อื่นสรุปมีการกล่าวถึงประโยชน์ของสมาธิไว้ ดังนี้

๑) ประโยชน์ในด้านความเห็น เช่น สมาธิเป็นจิตวิสุทธิเพียงแค่นี้ก็วิสุทธิวิสุทธิ ได้แก่ การบำเพ็ญสมาธิให้จิตบริสุทธิ์ มีจุดหมายเพื่อจะทำความเข้าใจให้ถูกต้องให้บริสุทธิ์เท่านั้น

๒) ประโยชน์ในด้านของสมณะ เช่น สมาธิประเภทฌานเป็นไปเพื่อการอยู่เป็นสุขสบายในปัจจุบัน และสมาธิภาวนาเพื่อการได้ฌานทัสสนะ อันได้แก่ ผลสำเร็จทางจิต คือ อภิญญาด้วยการ มนสิการอาโลกสัญญา อธิษฐานทิวาสัญญา คือ ความสำคัญหมายว่า กลางคืนเหมือนกลางวัน กลางวันเหมือนกลางคืน มีใจอันสงบ ปราศจากเครื่องรัดรั้ง อบรมจิตให้มีความสว่างอยู่ เป็นต้น

๓) ประโยชน์ในด้านวิปัสสนา เช่น สมาธิเป็นไปเพื่อสติสัมปชัญญะ คือ การตามดูรู้ทันความรู้สึกนึกคิดต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นดับไปในความเป็นอยู่ประจำวันของตนเอง ความรู้ว่า เวทนา สัญญา

^{๕๗}วิ.ม.๔/๑๔/๑๖.

^{๕๘}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, อ่างแล้ว, หน้า ๘๒๕.

และวิตกทั้งหลายจะเกิดขึ้น จะตั้งอยู่ จะดับไป ก็เป็นไปโดยพิจารณา รู้ชัด เมื่อบุคคลได้รับผลจากการบำเพ็ญสมาธิ ก็จะทำให้ถึงความดีในสมาธิอย่างซาบซึ้งตรึงใจว่าสมาธินี้ได้ผล คือ ความสุขให้แก่เราได้จริง เพราะว่าไม่มีสิ่งใดที่มนุษย์ทั้งหลายต้องการ สิ่งนั้นคือ เป็นสิ่งที่พอกพอกใจสมดังใจมีความสุขเช่นเดียวกันกับสมาธิก็ให้ความสุขเป็นผลที่ทุก ๆ คนปรารถนาแต่ความสุขของสมาธินั้นล้ำเลิศกว่า จึงชื่อว่าเป็นสมบัติที่มีค่ายิ่ง

๓) หมวดปัญญา

คำจำกัดความปัญญาคือความรู้ทั่ว, ปรีชาหยั่งรู้เหตุผล, ความรู้เข้าใจชัดเจน, ความรู้เข้าใจหยั่งแยกได้ในเหตุผล ดีชั่ว คุณโทษประโยชน์มิใช่ประโยชน์^{๕๙} ประกอบด้วย

ก. สัมมาทิฐิ ปัญญาอันเห็นชอบคือเห็นอริยสัจ ๔ เห็นชอบตามครรลองคลองธรรมว่า ทำดีมีผลดี ทำชั่วมีผลชั่ว มารดาบิดามีคุณ เห็นถูกต้องตามที่เป็นจริงว่าชั้น ๕ ไม่เที่ยง^{๖๐} การดำเนินชีวิตโดยวิธีทางที่จะทำให้ความเป็นไปตามธรรมดาแห่งเหตุปัจจัยของธรรมชาติโดยประพฤติปฏิบัติในทางที่จะผลักดันและสรรค์สร้างเหตุปัจจัยต่าง ๆ ให้เป็นไปอย่างก่อผลดีบังเกิดคุณประโยชน์แก่มนุษย์ ว่าแยกแยะออกไปได้เป็น ๓ ขั้นตอน คือ ขั้นที่ ๑ รู้เข้าใจความจริงของธรรมชาติหรือรู้เท่าทันธรรมดาว่า สิ่งทั้งหลายเป็นไปตามเหตุปัจจัย ขั้นที่ ๒ ใช้ความรู้นั้นให้เป็นประโยชน์ คือปฏิบัติให้

สอดคล้องกับธรรมดาหรือกฎธรรมชาตินั้นโดยกระทำการที่เป็นเหตุให้ปัจจัยทั้งหลายดำเนินไปในทางที่จะก่อผลดี ขั้นที่ ๓ เมื่อทำอย่างถูกต้องที่ตัวเหตุปัจจัยแล้ว ก็ปล่อยให้เหตุปัจจัยเป็นไปตามธรรมดาหรือตามกฎจนก่อผลของมันเอง วางใจเป็นอิสระคอยดูอย่างรู้เท่าทัน ไม่ต้องถือมันตัวตนเข้าไปผูกมัดขัดติดไว้ ตามหลักการนี้ ความรู้ความเข้าใจเป็นแก่นนำของความประพฤติปฏิบัติ เป็นส่วนสำคัญที่ต้องใช้ตลอดตั้งแต่ต้นจนถึงที่สุด เมื่อพูดอย่างสั้นจึงเรียกรวมธรรมนี้ว่า การเป็นอยู่ด้วยปัญญา และเรียกบุคคลผู้มีจริยธรรมนี้ว่า บัณฑิต แปลว่า ผู้เป็นอยู่ด้วยปัญญา ด้วยเหตุที่ต้องใช้ปัญญาตั้งแต่เริ่มต้น จึงมีสัมมาทิฐิ ได้แก่ความเห็นชอบหรือเข้าใจถูกต้อง เป็นองค์ประกอบข้อแรก

“ภิกษุทั้งหลาย เมื่อดวงอาทิตย์อุทัยอยู่ ย่อมมีแสงอรุณขึ้นมาก่อน เป็นบุพนิมิตฉันใด สัมมาทิฐิก็เป็นตัวนำ เป็นบุพนิมิตเพื่อการตรัสรู้ตามเป็นจริงว่า ทุกข์คือดังนี้...เหตุให้เกิดทุกข์คือดังนี้...ความดับทุกข์คือดังนี้...ปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์คือดังนี้”^{๖๑}

“ภิกษุทั้งหลาย บรรดาองค์มรรคเหล่านั้น สัมมาทิฐิเป็นตัวนำ สัมมาทิฐิเป็นตัวนำอย่างไร (ด้วยสัมมาทิฐิ) จึงรู้จักมัจฉาทิฐิ ว่าเป็นมัจฉาทิฐิ รู้จัก

^{๕๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๓๑.

^{๖๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๓๕.

^{๖๑} ส.ม.๑๙/๑๗๒๐/๕๕๒.

สัมมาทิฐิ ว่าเป็นสัมมาทิฐิ รู้จักมิจฉาสังกัปปะ ว่าเป็นมิจฉาสังกัปปะ รู้จักสัมมา
 สังกัปปะ ว่าเป็นสัมมาสังกัปปะ รู้จักมิจฉาวาจา...สัมมาวาจา...มิจฉากัมมันตะ...
 สัมมากัมมันตะ ฯลฯ”^{๖๒}

“ภิกษุทั้งหลาย สัมมาทิฐิเป็นหัวหน้าอย่างไร? เมื่อมีสัมมาทิฐิ สัมมา
 สังกัปปะจึงพอเหมาะได้ เมื่อมีสัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจาจึงพอเหมาะได้, เมื่อมี
 สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะจึงพอเหมาะได้, เมื่อมีสัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีพะ
 จึงพอเหมาะได้, เมื่อมีสัมมาอาชีพะ สัมมาวายามะจึงพอเหมาะได้, เมื่อมี
 สัมมาวายามะ สัมมาสติจึงพอเหมาะได้, เมื่อมีสัมมาสติ สัมมาสมาธิจึงพอเหมาะได้,
 เมื่อมีสัมมาสมาธิ สัมมาญาณจึงพอเหมาะได้, เมื่อมีสัมมาญาณ สัมมาวิมุตติจึง
 พอเหมาะได้ : โดยนัยดังนี้แล พระเสขะผู้ประกอบด้วยองค์ ๘ จึงกลายเป็นพระอรหันต์
 ผู้ประกอบด้วยองค์ ๑๐”^{๖๓}

“ข้อที่ภิกษุจักทำลายอวิชชา ยังวิชชาให้เกิด ทำให้แจ้งซึ่งนิพพานได้
 ด้วยทิฐิที่ตั้งไว้ชอบ ด้วยมรรคภาวนาที่ตั้งไว้ชอบ นี่เป็นสิ่งที่เป็นไปได้ นั่นเป็น
 เพราะเหตุใด ก็เพราะตั้งทิฐิไว้ชอบแล้ว”^{๖๔}

“เราไม่เห็นธรรมอื่นแม้สักอย่าง ซึ่งจะเป็เหตุให้กุศลธรรมที่ยังไม่เกิด
 ได้เกิดขึ้น หรือกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว เป็นไปเพื่อความเพิ่มพูนไปพลุลย์ เหมือน
 อย่างสัมมาทิฐินี้เลย”^{๖๕}

คำจำกัดความของสัมมาทิฐิ

คำจำกัดความที่พบบ่อยที่สุด คือ ความรู้ในอริยสัจ ๔ ดังพุทธพจน์ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย สัมมาทิฐิ คืออะไร ความรู้ในทุกข์ ความรู้ในทุกขสมุทัย
 ความรู้ในทุกขนิโรธ ความรู้ในทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา นี้เรียกว่าสัมมาทิฐิ”^{๖๖}

คำจำกัดความนอกจากนี้ ได้แก่

รู้กุศลและอกุศลมูล กับ กุศลและอกุศลมูล “เมื่อใด อริยสาวกรู้ชัดซึ่ง
 อกุศล...อกุศลมูล...กุศล...และกุศลมูล ด้วยเหตุเพียงนี้ เธอชื่อว่ามีสัมมาทิฐิ มี

^{๖๒} ม.อ.๑๔/๒๕๔-๒๘๐/๑๘๐-๑๘๗.

^{๖๓} ม.อ.๑๔/๒๗๙/๑๘๗.

^{๖๔} ส.ม.๑๙/๔๓/๑๓;๒๘๑/๗๓.

^{๖๕} อ.จ.คิก.๒๐/๑๘๒/๔๐.

^{๖๖} ที.ม.๑๐/๒๙๙/๓๔๘.

ความเห็นตรง ประกอบด้วยความเสื่อมใสแน่วแน่ในธรรม เข้าถึงสัจธรรมนี้แล้ว”^{๖๗}

เช่น

เห็นไตรลักษณ์ “ภิกษุเห็นรูป...เวทนา...สัญญา...สังขาร...วิญญาณ ซึ่งเป็นของไม่เที่ยง ว่าไม่เที่ยงความเห็นของเธอนั้นเป็นสัมมาทิฐิ เมื่อเห็นชอบ ก็ย่อมหน่าย เพราะสิ้นเพลินก็สิ้นการยึดมติด เพราะสิ้นการยึดมติด ก็สิ้นเพลิน เพราะสิ้นเพลินและยึดมติด จิตจึงหลุดพ้น เรียกว่า พ้นเด็ดขาดแล้ว”

“ภิกษุเห็นจักขุ...โสตะ...ฆานะ...ชีวหา...กาย...มโน...รูป...เสียง...กลิ่น...รส...โผฏฐัพพะ...ธรรมารมณฺ์ ซึ่งเป็นของไม่เที่ยง ว่าไม่เที่ยง ความเห็นของเธอ นั้นเป็นสัมมาทิฐิ ฯลฯ”

พุทธพจน์อีกแห่งหนึ่ง แยกความหมายของสัมมาทิฐิ เป็น ๒ ระดับ คือ ระดับที่เป็นสาสวะ ระดับโลกุตตระ

“ภิกษุทั้งหลาย สัมมาทิฐิเป็นไฉน? เรากล่าวว่าสัมมาทิฐิมี ๒ อย่าง คือ สัมมาทิฐิที่ยังมีอาสวะ ซึ่งจัดเป็นฝ่ายบุญ อำนาจวิบากแก่ขันธ อย่างหนึ่ง กับ สัมมาทิฐิที่เป็นอริยะ ไม่มีอาสวะ เป็นโลกุตตระ และเป็นองค์มรรค อย่างหนึ่ง”

“สัมมาทิฐิที่ยังมีอาสวะ จัดอยู่ในฝ่ายบุญ อำนาจวิบากแก่ขันธเป็นไฉน คือ ความเห็นว่าทานที่ให้แล้วมีผล การบำเพ็ญทานมีผล การบูชามีผล กรรมที่ ทำไว้ดีและชั่ว มีผลมีวิบาก โลกนี้มี ปรโลกมี มารดามี บิดามี สัตว์ที่เป็น โอปปาติกะมี สมณะพราหมณ์ ผู้ประพฤดิชอบ ปฏิบัติชอบ ซึ่งประกาศโลกนี้ และปรโลกให้แจ่มแจ้ง เพราะยังรู้ด้วยตนเองมีอยู่ นี้แล สัมมาทิฐิที่ยังมีอาสวะ จัดเป็นฝ่ายบุญ อำนาจวิบากแก่ขันธ”

สัมมาทิฐิ แบ่งเป็น ๒ ประเภทหรือ ๒ ระดับ คือ โลกียสัมมาทิฐิ และโลกุตตรสัมมาทิฐิ ในระดับนี้กล่าว เพียงโลกียสัมมาทิฐิ คือ ความเห็นชอบระดับโลกีย คือ ยังเนื่องในโลก ขึ้นต่อโลก ได้แก่ ความเห็น ความเชื่อ ความเข้าใจเกี่ยวกับโลกและชีวิตที่ถูกต้องตามหลักแห่งความดี เป็นไปตาม คลองธรรม หรือสอดคล้องกับศีลธรรม ดังตัวอย่างในพุทธพจน์ที่ยกออกมาแสดงไว้ข้างต้นแล้ว โดยทั่วไปสัมมาทิฐิประเภทนี้เกิดจาก ปรโตโฆสะ คือ ปัจจยฝายภายนอก หรือ องค์ประกอบทาง สังคม ด้วยอาศัยศรัทธาเป็นเครื่องเชื่อมโยงหรือชักนำ เฉพาะอย่างยิ่งเกิดจากการหล่อหลอมกลมกลืนของสังคม เช่น การอบรมสั่งสอนทางศีลธรรม การถ่ายทอดทางวัฒนธรรม เป็นต้น แม้สัมพันธ์กับ

โยนิโสมนสิการก็มักเป็นโยนิโสมนสิการ แบบเร้ากุศล ทิฐิระดับนี้เป็นเรื่องเกี่ยวกับคุณค่า ดี ชั่ว ถูก ผิด อะไรดีกว่า อะไรเลวกว่า ควรจะเป็น ไม่ควรจะเป็น หรือน่าจะเป็น ไม่น่าเป็น อย่างไรก็ตาม เป็นต้น ตลอดจนหลักความเชื่อ หลักความเห็นต่าง ๆ ที่จะรักษาคุณค่าที่พึงามอย่างถูกต้องไว้ เพราะ

เหตุที่เกิดจากการหล่อหลอมของสังคม มีการถ่ายทอดโดยโปรโตโมสสะ ทิฏฐิประเภทนี้จึงมีลักษณะเป็นหลักการ กฎเกณฑ์ มาตรฐาน ความเชื่อถือ ชนิดที่มนุษย์ปรุงแต่ง สร้างสรรค์ หรือบัญญัติวางกันขึ้น เป็นของซ้อนเข้ามา หรือต่างหากจากกฎธรรมชาติของธรรมชาติอีกทีหนึ่ง และดังนั้นจึงมีลักษณะของความ เป็นโลกียะ คือมีรายละเอียดข้อปลีกย่อยผิดแปลกแตกต่างกันออกไปตามกาลเทศะ เปลี่ยนแปลงได้ตามอิทธิพลของสภาพแวดล้อมและความเป็นไปของสังคม ทิฏฐิจำพวกข้อถูกใจ ความใฝ่นิยมหรือค่านิยมทั้งหลายล้วนรวมอยู่ในทิฏฐิประเภทโลกียะนี้ทั้งสิ้น อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ รายละเอียดข้อปลีกย่อยของทิฏฐินี้จะเปลี่ยนแปลงต่างกันไปได้ตามถิ่นฐานและกาลสมัย แต่ก็มีหลัก กลางสำหรับวัดความเป็นทิฏฐิ คือความสอดคล้องกับหลักการหรือกฎแห่งกรรม เพราะหลักกรรม เป็นกฎธรรมชาติหรือหลักความจริงที่รับรองความเป็นไปแห่งพฤติกรรมทั้งหมดของมนุษย์ โดยนัยนี้ โลกียสัมมาทิฏฐิจึงมีกฎธรรมชาติรองรับอยู่หรือสอดคล้องกับความเป็นจริงของธรรมชาติ และด้วยเหตุ นี้ บางครั้งท่านจึงจำกัดความหมายของโลกียสัมมาทิฏฐิโดยระบุลงไปว่าได้แก่ ก็มีสสกตาญาณ คือ ความรู้ของคนมีกรรมเป็นของตน หรือรู้ว่าชีวิตไปตามกฎแห่งกรรม หรือพูดอีกอย่างหนึ่งคือรู้หรือเชื่อ ว่า พฤติกรรมและผลสืบเนื่องจากพฤติกรรมทั้งหลายของมนุษย์เป็นไปตามกฎธรรมชาติของความสัมพันธ์ สืบทอดแห่งเหตุปัจจัย โลกียสัมมาทิฏฐินี้ จึงส่องถึงค่านิยมพื้นฐาน เช่น ความรับผิดชอบต่อการ กระทำของตน ความใฝ่ผลสำเร็จที่เกิดขึ้นจากการกระทำหรือความเพียรพยายาม ความสามารถและ สติปัญญาของตนเอง ความรู้จักพึงตนเอง และการช่วยเหลือกันด้วยเรี่ยวแรงกำลังของมนุษย์เอง เป็น ต้น พึงสังเกตด้วยความรู้เกี่ยวกับกรรมในระดับนี้ เป็นเพียงความเชื่อที่สอดคล้องกับกฎแห่งกรรมหรือ รู้ว่ามนุษย์จะเป็นไปตามกฎแห่งกรรมนั้นเท่านั้น ยังมีใช้เป็นการรู้เข้าใจตัวกฎหรือหยั่งรู้ถึงความเป็นไป ตามเหตุปัจจัยนั้นโดยตรง ทั้งนี้เพราะความรู้เข้าใจที่หยั่งถึงตัวกฎหรือเหตุปัจจัยโดยตรงจัดเข้าใน จำพวกโลกุตตรสัมมาทิฏฐิ ซึ่งเป็นข้อต่อไป นอกจากนี้อาจวัดความเป็นโลกียสัมมาทิฏฐิด้วยวิธีพูด อย่างอื่น เช่นว่า ได้แก่ ทิฏฐิชนิดที่เกื้อกูล เป็นไปเพื่อประโยชน์สุขแก่ชีวิตและสังคมหรือว่าได้แก่ทิฏฐิ ชนิดที่ทำให้ก้าวหน้าไปในมรรคได้คือ ส่งผลแก่องค์มรรคข้ออื่นๆ ได้ตั้งแต่ช่วยให้เกิดสัมมาสังกัปปะ เป็นต้น และในเมื่อความรู้ความเข้าใจที่สอดคล้องกับความเป็นจริงตามธรรมชาติของธรรมชาติ โลกีย สัมมาทิฏฐินี้จึงอาจเชื่อมต่อให้ก้าวไปยังโลกุตตรสัมมาทิฏฐิได้ด้วย

เมื่อสัมมาทิฏฐิเกิดขึ้นแล้ว ก็จะเจริญเข้าสู่จุดหมายด้วยการอดทนขององค์ประกอบต่างๆ อย่างพุทธพจน์ที่ว่า

ภิกษุทั้งหลาย สัมมาทิฏฐิ อังองค์ประกอบ ๕ อย่างคอยหนุน (อนุเคราะห์) ย่อมมีเจโตวิมุตติ และปัญญาวิมุตติ เป็นผลานิสงส์ องค์ประกอบ ๕ อย่างนั้น คือ ศีล (ความประพฤติดีงาม) สุตะ (ความรู้จากการสดับ เล่าเรียน อ่านตำรา การแนะนำ สั่งสอนเพิ่มเติม) สากัจฉา (การสนทนา ถกเถียง อภิปราย แลกเปลี่ยนความคิดเห็น

บทที่ ๕ บทสรุปและข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง การศึกษาเชิงวิเคราะห์โยนิโสมนสิการที่ปรากฏอยู่ในพระสุตตันตปิฎก มีวัตถุประสงค์ของการวิจัย ๓ ประการ ๑) เพื่อศึกษาหลักโยนิโสมนสิการ ๒) เพื่อศึกษาโยนิโสมนสิการที่ปรากฏในพระสุตตันตปิฎก และ ๓) เพื่อวิเคราะห์ประโยชน์ของโยนิโสมนสิการที่ปรากฏในพระสุตตันตปิฎก โดยบทนี้จะได้สรุปผลการศึกษา ดังนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

โยนิโสมนสิการที่ปรากฏอยู่ในพระสุตตันตปิฎกเป็นการศึกษาวิธีคิดโยนิโสมนสิการที่ปรากฏอยู่ในพระสุตตันตปิฎกที่สัมมาสัมมาพุทธเจ้าได้ทรงแสดงให้เห็นถึงบทบาทที่สำคัญของโยนิโสมนสิการให้ความคิดเป็นการคิดพิจารณาให้เห็นถึงสภาวะลักษณะต่าง ๆ ตามความเป็นจริงคิดเป็นวิธีคิดที่ละเอียดอ่อนให้รู้จักคิดวิเคราะห์แยกแยะได้ทุกแง่ทุกมุม เป็นการคิดที่ดีถูกวิธีคิดอย่างมีระเบียบเป็นวิธีคิดที่เท่าทันการเปลี่ยนแปลงของสรรพสิ่ง เป็นวิธีคิดที่เป็นไปในฝ่ายกุศลมีหลักของความถูกต้องดีงามโดยมีเป้าหมายเพื่อพ้นจากทุกข์

วิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการกล่าวโดยสรุปคือเป็นวิธีคิดที่ต้องอยู่ในใจอย่างแนบกายหรือเป็นความคิดที่ต้องมีอยู่ในใจตลอดเวลาทุกขณะของความคิดอันปรากฏด้วยโยนิโสมนสิการย่อมนำไปสู่ความมีสติที่ตั้งมั่นหรือได้เจริญสติของตลอดเวลาของความถูกต้องดีงามพัฒนาเข้าถึงทั้งในระดับโลกียะและในระดับโลกุตระ ดังที่ปรากฏอยู่ในพระสุตตันตปิฎกโยนิโสมนสิการเป็นองค์ธรรมที่เป็นประโยชน์ต่อการประพฤติปฏิบัติจะทำได้ก็ตามกระทำไปในทางที่ถูกต้อง มีอุบายอันแนบกาย พร้อมทั้งนำสิ่งที่พิจารณาอย่างถูกต้องแล้ว มาปฏิบัติด้วยความเพียรโดยมุ่งมั่นตั้งใจจะทำให้เกิดความสงบสุขตามวิสัยของปุถุชนในระดับโลกียะจนเข้าถึงปัญญาในระดับสูงคือการบรรลุหลุดพ้นจากกิเลสทั้งปวงเพราะกระบวนการคิดแบบโยนิโสมนสิการ เป็นเหตุให้เกิดกุศลกรรมทั้งหมดเป็นองค์ประกอบภายในที่เป็นประโยชน์ โยนิโสมนสิการเป็นตัวนำของการเกิดขึ้นของอริยอัชฎางคิกรมรรคเป็นมรรคที่ยังไม่เกิดขึ้นเกิดขึ้นมรรคที่เกิดขึ้นแล้วเจริญยิ่งขึ้นเป็นตัวนำแห่งการเกิดโพชฌงค์๗ และทำให้โพชฌงค์๗ เจริญยิ่งขึ้น โยนิโสมนสิการพร้อมด้วยโยนิโสสัมมัตถานทำให้ได้ประจักษ์แจ้งอนุตตรริยะ วิมุตติทำให้อาสาვეที่ยังไม่เกิดย่อมไม่เกิดขึ้นที่เกิดขึ้นแล้วถูกละได้

บทบาทความสำคัญของโยนิโสมนสิการมีความสำคัญมากเป็นคุณประโยชน์ต่อผู้รู้ผู้เห็น มิใช่แต่พระภิกษุเท่านั้นที่ควรใส่ใจแต่หากมีความจำเป็นและเป็นประโยชน์ต่อมวลมนุษยทั้งหลายเพราะโยนิโสมนสิการเป็นหลักธรรมเริ่มต้นทำความดี ยังกุศลธรรมทั้งหลายให้เกิดขึ้นได้โยนิโสมนสิการ เป็นหัวข้อธรรมหนึ่งที่สำคัญที่มีบทบาทรวมกันกับหัวข้อธรรมอื่นๆมากมายที่เป็นหลักธรรมสำคัญต่าง ๆ ที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสสอนให้พุทธบริษัทได้ปฏิบัติ ให้ตนพ้นทุกข์ มีความสุขจนถึงขั้นสูงสุดถึงนิพพาน

การเกิดขึ้นของโยนิโสมนสิการก็ปรากฏอยู่ในพระสูตรต้นปิฎกกล่าวโดยสรุปมีปัจจัยที่ทำให้เกิดอยู่ ๒ ประการ คือ ปร โทโฆสะมีกัลยาณมิตร เป็นปัจจัยและการได้สดับฟังธรรมเป็นปัจจัยเกิดศรัทธาพัฒนานำให้เกิดโยนิโสมนสิการคิดพิจารณาด้วยตนเอง โดยแยกแยะให้เห็นสภาวะตามความเป็นจริงสืบสาวให้เห็นเหตุเพื่อนำไปสู่ปัญญาได้อย่างถูกต้อง

หลักการปฏิบัติตามหลักโยนิโสมนสิการ ก็คือการที่นำหลักวิธีคิดของโยนิโสมนสิการมาใช้ในการปฏิบัติต้องเริ่มต้นด้วยการอาศัย ปร โทโฆสะและคำแนะนำจากกัลยาณมิตร อันหมายถึง คนดีบัณฑิต สัตตบุรุษที่เป็นทั้งเสขะ คือ ผู้ที่เป็นปุถุชนทั่วไปได้แนะนำสั่งสอนบอกทางชี้แนะแนวทางได้กับบุคคล เพื่อบุคคลนั้นได้รับฟังก็เกิดการพิจารณาไตร่ตรองใคร่ครวญความจริงสมเหตุสมผลถูกต้อง มาเป็นแนวทางดำเนินชีวิตถือว่าการเกิดความคิดไตร่ตรองคิดอย่างแยกแยะในใจที่เกิดจากการวิเคราะห์แยกแยะด้วยความคิดของบุคคลเองก็คือการเกิดโยนิโสมนสิการนั้น เมื่อบุคคลทั่วไปเกิดโยนิโสมนสิการแล้วจึงรู้แจ้งเข้าใจจนเห็นจริงเห็นถูกจนเกิดสัมมาทิฐิใน คือความเห็นถูกต้องของบุคคลทั่วไปว่าสิ่งใดดีชั่วแยกแยะออกได้ ควรทำไม่ควรทำเข้าถึงหลักปฏิบัติของไตรสิกขา คือมีศีล ปฏิบัติตามหลักสมาธิ และสัมมาปัญญาต่อไป แต่ถ้าหากได้รับคำแนะนำ สั่งสอน ทางจากกัลยาณมิตรที่เป็นพระอเสขะที่มีปัญญาญาณรู้แจ้งแล้ว ดังเช่นพระสัมมาสัมมาพุทธเจ้าที่พระองค์รู้แจ้งในสรรพสิ่งแล้ว ในยามที่พระองค์ทรงชี้แนะแสดงธรรมสั่งสอนแก่บุคคลใด บุคคลนั้นนำหลักธรรมนั้นไปพิจารณาไตร่ตรองจนเกิดเห็นตามความเป็นจริงจนเกิดเป็นสัมมาทิฐิในระดับปัญญาญาณที่จะเป็นปัจจัยให้รู้ชัดรู้แจ้งในหลักธรรมอื่น ๆ ตามหลักธรรมอื่น ๆ โดยมีจิตตั้งมั่นในการให้ปฏิบัติตามอริยอัษฎางคิกรมรรค เมื่อนั้นก็จะเกิดปัญญารู้เห็นสรรพสิ่งต่าง ๆ ตามความเป็นจริง

ฉะนั้นโยนิโสมนสิการคิดจากการได้รับรู้จากสิ่งภายนอกเกิดจากความคิดไตร่ตรองแยกแยะภายในใจ คือการเกิดโยนิโสมนสิการและโยนิโสมนสิการเป็นจุดเริ่มต้นและรวมความคิดสรุปการเริ่มต้นตามความเห็นถูกต้อง คือปัญญาเกิดขึ้นตามมาทันที ซึ่งปัญญาในระดับสูงขึ้นอยู่กับบุคคลผู้นั้นได้รับฝึกอบรม ปฏิบัติตามเหตุปัจจัยจนมีความรอบรู้ รู้ทั่ว รู้ซึ้ง เข้าใจชัดแจ้งเกิดปัญญา คือบุคคลทั่วไปจะเริ่มด้วยสุตมยปัญญา ปัญญาเกิดจากเล่าเรียนสดับฟังธรรมเกิดศรัทธาจากสิ่งแต่ปร โทโฆสะเมื่อตรวจสอบซึ่งตรงเพ่งพินิจ คิดลึกซึ้งลงไป เกิดเป็นจินตมยปัญญา คือปัญญาคิดวิเคราะห์สืบสาวเหตุปัจจัยเกิดโยนิโสมนสิการ เมื่อเขาใช้ปัญญาทั้งสองนั้นโยนิโสมนสิการสภาวะธรรมทั้งหลายแล้วเกิด

ญาณเป็นมรรคที่จะให้เกิดผลขึ้น ก็เป็นภาวนามยปัญญาโยนิโสมนสิการเป็นบาทฐานสำคัญมากถือว่าเป็นความคิดขั้นพื้นฐานที่สำคัญให้เกิดปัญญาญาณ ซึ่งเป็นเป้าหมายที่จะก่อให้เกิดปัญญาเป็นที่ทราบอยู่แล้วว่าพระพุทธเจ้าเป็นมหาบุรุษผู้ค้นพบและเปิดเผยความจริงขึ้นมา นั่นพระองค์โยนิโสมนสิการด้วยจิตมยปัญญา และสามารถเรียงต่อและไล่ตามประสบการณ์ทั้งหลายอย่างถึงพันทั่วรอบทะเลตลอดหยั่งเห็นตรัสรู้ความจริงอนุประเสริฐเรียกว่า อริยสัจ ๔

พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า พระอเสขะ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา และบุคคลทั้งหลายเพื่อเข้าถึงปัญญาได้จะเกิดโยนิโสมนสิการเป็นบาทฐานเริ่มต้น

หลักปฏิบัติตามวิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการหรือวิธีโยนิโสมนสิการมีหลักการ ๒ แบบ คือ โยนิโสมนสิการมุ่งสกัด หรือกำจัดอวิชชาโดยตรง และโยนิโสมนสิการที่มุ่งเพื่อสกัดหรือบรรเทาต้นเหตุ โยนิโสมนสิการมุ่งกำจัดอวิชชาโดยตรงนั้นตามปกติเป็นแบบที่ต้องใช้ในการปฏิบัติธรรมจนถึงที่สุด เพราะทำให้เกิดปัญญาตามเป็นจริงซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นต่อตรัสรู้ส่วนโยนิโสมนสิการแบบสกัดหรือบรรเทาต้นเหตุมักใช้ข้อปฏิบัติขั้นต้นเป็นเครื่องขัดเกลากิเลสแต่โยนิโสมนสิการหลายวิธีใช้ได้ทั้ง ๒ อย่างคือ กำจัดอวิชชาและบรรเทาต้นเหตุ

ประมวลโยนิโสมนสิการเป็นแบบใหญ่ ๆ ที่พบในบาลีมี ๑๐ วิธีคิด คือ

๑. วิธีคิดแบบสืบสาวเหตุปัจจัย คือ การพิจารณาปรากฏการที่เป็นผล ให้รู้จักสภาวะที่เป็นจริง หรือ พิจารณาปัญหาด้วยการหาสาเหตุและปัจจัยต่าง ๆ ที่สัมพันธ์สืบทอดกันมาทำให้เกิดผล

๒. วิธีคิดแบบแยกแยะส่วนประกอบหรือกระจายเนื้อหาเป็นการคิดมุ่งให้เห็นรู้จักสิ่งทั้งหลายตามสภาวะของความเป็นจริงเองเพื่อให้เห็นความไม่มีแก่นสาร

๓. วิธีคิดแบบสามัญลักษณะเพื่อวิธีคิดแบบรู้เท่าทันแบบธรรมตา รู้เท่าทันความเป็นไปของสรรพสิ่งที่มีการเปลี่ยนแปลง เกิดขึ้นแล้วดับไปไม่เที่ยงแท้ อนิจจัง ทนอยู่ได้ยากเป็นทุกข์ ลักษณะไม่ใช่ตัวไม่ใช่ตนจึงเป็นอนัตตา

๔. ความคิดแบบอริยสัจ หรือ คิดแบบแก้ปัญหาเป็นวิธีการดับทุกข์เป็นวิธีหลักแก้ปัญหาได้ครอบคลุมทุกปัญญาและคลุมวิธีคิดแบบอื่น ๆ ได้ทั้งหมด

๕. วิธีคิดแบบบรรณธรรมสัมพันธ์ คือ คิดตามหลักการตามหลักความจริงความดีงามตามความมุ่งหมายจุดหมายหรือประโยชน์ที่ถูกต้อง คือการพิจารณาให้เข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างธรรมกับอธรรม หรือ หลักการกับความมุ่งหมาย

๖. วิธีคิดแบบเห็นคุณโทษและทางออก คือ การคิดยอมรับความจริงตามสิ่งนั้นๆ เป็นอยู่ทุกด้าน ทั้งด้านดี และด้านเสียเป็นวิธีคิดต่อเนื่องกับการปฏิบัติมองเห็นทางออกภาวะรอดพ้นจากปัญหาไม่ขึ้นต่อคุณโทษได้อย่างถูกต้องเป็นประโยชน์มากที่สุด

๗. วิธีคิดแบบรู้จักคุณค่าแท้ ค่าเทียม เป็นวิธีคิดแบบสกัด หรือบรรเทาต้นมหา ชัดเกลากิเลสไม่ให้มาครอบงำจิตใจชักจูงพฤติกรรมต่อ ๆ ไป พิจารณาให้เห็นประโยชน์ที่แท้จริงในชีวิตประจำวันและในระดับโลกุตตระ คือ มุ่งสู่ความหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวง คือการบรรลุธรรม โดยละคุณค่าเทียมที่พอกเสริมเพิ่มเติม ประชงประชามาย พ้นจากอภิสวะทั้งปวง

๘. วิธีคิดแบบเร้าคุณธรรม คือ วิธีคิดแบบภาวนาเพื่อให้เกิดกุศลธรรมคิดในแนวสกัดกัน บรรเทาต้นมหาส่งเสริมสัมมาทิฐิทั้งทางโลกียะและโลกุตตระ

๙. วิธีคิดอยู่กับปัจจุบัน หรือมีปัจจุบันธรรมเป็นอารมณ์เป็นการคิดในแนวทางของความรู้คิดด้วยอำนาจของปัญญา เกี่ยวกับ อดีต ปัจจุบัน อนาคต ก็ตามเป็นสิ่งที่ถูกต้องและรวมถึงในสติปัญญา ๔ และอยู่ในมรรคข้อที่ ๗ คือ สัมมาสติ คือตั้งสติระลึกรู้ตนอยู่ปัจจุบันด้วยปัญญา

๑๐. วิธีคิดแบบวิภาวาทหรือวิธีคิดแยกแยะแจจแจออกให้เห็นเป็นวิธีพูดหรือการแสดงหลักการแห่งคำสอนแบบหนึ่ง การคิดแบบการพูดที่แยกแยะ พูดจำแนกหรือแสดงคำสอนแบบวิเคราะห์ ลักษณะสำคัญคือการมองและการแสดงความจริงโดยแยกแยะออกให้เห็นแต่ละด้านครบทุกด้าน

การนำความคิดทั้ง ๑๐ วิธีความคิดนี้สู่ภาคปฏิบัติก็สามารถนำบุคคลทั้งหลายให้บรรลุเป้าหมายสูงสุดในชีวิตได้เกิดผลประโยชน์ ๓ ตามแนวคิดของพุทธปรัชญาเถรวาท คือ

๑. ทิฏฐิธัมมิกัตถะประโยชน์ในปัจจุบันหรือจุดหมายขั้นต้นคำสอนแนวความคิดเน้นให้มนุษย์แสวงหาจุดหมายที่ควรบรรลุหรือพึงเกิดความคิดเห็นถูกพึงคิดเป็นดำเนินชีวิตแก้ปัญหาเป็นประโยชน์ด้านการพัฒนาแนวความคิดพึ่งตนเองตามหลักประโยชน์ตนหรือพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมอันดีงามจากความคิดโยนิโสมนสิการ นอกจากนี้แนวคิดนี้มีอิทธิพลในด้านการศึกษา

๒. สัมปรายิกัตถะประโยชน์ภพหน้า เป็นประโยชน์ด้านคุณค่าชีวิตแนวความคิดโยนิโสมนสิการ เน้นให้มนุษย์แสวงหาจุดหมายที่ควรบรรลุหรือพึงเกิดความคิดเห็นถูกเพื่อการก้าวสู่จุดหมายที่ดีกว่าเกิดประโยชน์เพื่อความสุขที่ประณีตยิ่ง ๆ ขึ้น

๓. ปรมัตถะประโยชน์สูงสุด หรือประโยชน์อย่างยิ่งเป็นประโยชน์ที่เป็นสาระแท้จริงของชีวิตได้แก่ประโยชน์อันเป็นปรมัตถ์ที่เป็นเรื่องปัญหาที่รู้เท่าทันโลกและชีวิตจนกระทั่งจิตเป็นอิสระไม่ถูกผูกมัดด้วยกิเลสอีกต่อไปประโยชน์สูงสุด จัดเป็นประเป็นประโยชน์ปัจจุบันหรือในอนาคตก็ได้เพราะการบรรลุต้องขึ้นอยู่กับความคิดโยนิโสมนสิการ กำล้างความเพียรและการปฏิบัติตามแนวศีล สมาธิปัญญาของแต่ละคนเป็นสำคัญ

วิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการ เป็นวิธีคิดที่ประกอบด้วยเหตุผลอย่างละเอียดอ่อน ลึกซึ้งยิ่งกว่าการคิดแบบทั่ว ๆ ไป การคิดแบบลึกซึ้งหรือประกอบด้วยเหตุผลนั้นจะทำให้เข้าใจเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นอย่างถูกต้องตามความเป็นจริงไม่หลงงมงาย (มีสติอยู่ทุกเมื่อ) และทำให้เกิดปัญญาเพิ่มขึ้น แล้วนำไปสู่การแก้ปัญหาต่าง ๆ ได้อย่างเป็นขั้นตอน เป็นลำดับ และดับได้อย่างสิ้นเชิง หรือนำไปสู่การ

ค้นพบสิ่งใหม่ ๆ ตัวอย่าง การพิจารณาโดยมีโยนิโสมนสิการ เมื่อเห็นสิ่งใดสิ่งหนึ่งเกิดขึ้น พิจารณาเห็นว่า สิ่งนั้นเกิดขึ้น เพราะอะไรเป็นสาเหตุ สิ่งนั้นมี เพราะมีอะไร สิ่งนั้นเกิดขึ้นแล้วย่อมมีความดับไปเป็นธรรมดา เมื่อคิดโดยแยกกายแล้ว ย่อมนำไปสู่การปัญญา เมื่อเกิดปัญญา ย่อมทำให้เกิดการพัฒนาไปสู่ความเจริญก้าวหน้าทั้งนามและรูปและอย่างอื่น ๆ อีกต่อไป

การพิจารณาโดยละเอียด ความคิดของผู้เขียนคิดว่าวิธีคิดแบบแก้ปัญหาคืออริยสัจ ๔ ซึ่งเป็นวิธีคิดของโยนิโสมนสิการที่มีความสำคัญและจำเป็นมากสำหรับการดำเนินชีวิต ซึ่งความเป็นจริง ความคิดแบบโยนิโสมนสิการมีอยู่ในทุกความคิดของบุคคลทั่วไปและยังแทรกอยู่แขนงวิชาหรือมีอยู่ในทฤษฎี แต่เรียกชื่อต่างกันเท่านั้น เช่น นักวิทยาศาสตร์ทั้งหลาย เมื่อเห็นปรากฏการณ์อย่างใดอย่างหนึ่งแล้วนำไปคิดจนทำให้เกิดทฤษฎีใหม่ ๆ ขึ้นเพื่อดับเหตุบางอย่างได้ ซึ่งในทางพุทธศาสนาการพิจารณาโดยแยกกายนี้เป็นเบื้องต้นของการศึกษาพุทธศาสนาคือความทุกข์ เพราะฉะนั้นโยนิโสมนสิการ จึงเป็นขบวนการเริ่มต้นแห่งดับทุกข์หรือป้องกันไม่ให้ทุกข์หรือปัญหาต่าง ๆ เกิดขึ้นเพราะโยนิโสมนสิการสามารถกำจัดอริชชาและบรรเทาต้นเหตุเมื่อบุคคลทั่วไปได้นำมาใช้ในชีวิตประจำวันก็ประสบแต่ความสุขหลุดพ้นจากความทุกข์ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับตนเองหรือกับสังคมก็จะหมดไปหรือเกิดก็จะน้อยลง และยังสามารถพัฒนาไปสู่เป้าหมายสูงสุดได้

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

จากการศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องโยนิโสมนสิการที่ปรากฏอยู่ในพระสูตรต้นตปิฎก ผู้วิจัยได้พบว่าประเทศไทยได้ชื่อว่าเป็นประเทศที่มีประชากรนับถือศาสนาพุทธมากและเป็นเวลาช้านาน แต่เป็นที่เสียโอกาสเป็นอย่างยิ่งที่พุทธศาสนิกชนยังไม่มีความรู้ความเข้าใจในเรื่องหลักธรรมคำสอนซึ่งเป็นแก่นแท้ของความดี ดังนั้นจึงทำให้ขาดความรู้ความเข้าใจที่จะนำวิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการไปใช้กับทักษะชีวิตในการดำเนินงานขององค์กรหน่วยงานต่าง ๆ และการดำเนินชีวิตประจำวัน จึงทำให้สังคมไทยจึงมีปัญหาเกิดขึ้นมากมาย เพราะขาดการใช้วิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการ ดังนั้นผู้วิจัยจึงขอเสนอแนะนโยบายดังนี้คือ

๑. ทางภาครัฐและเอกชนในทุกหน่วยงานควรส่งเสริมให้ความสำคัญนำวิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการไปใช้ในการบริหารงานหรือในแต่ละหน้าที่ของแต่ละคนเพื่อปัญหาหรือบรรเทาทุกข์เหลือน้อยลง

๒. ในด้านการศึกษาควรส่งเสริมแนะนำวิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการไปใช้กับการเรียนการสอนทุกระดับชั้นเพื่อฝึกให้นักเรียนแยกแยะแก้ปัญหาคือปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชีวิตได้

๓. ทางด้านพระพุทธศาสนาควรส่งเสริมตระหนักที่จะส่งเสริมให้พุทธบริษัทได้เข้าใจและนำแนววิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการไปใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวันเพื่อแก้ปัญหาคือปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคม

๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัย

๑. การนำแนวคิดโยนิโสมนสิการ รู้คุณค่าและทางออก ในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของสังคมเยาวชนไทยเพื่อพัฒนาทักษะทางความคิดให้แพร่หลาย

๒. การนำแนวคิดโยนิโสมนสิการแบบรู้คุณค่าแท้-คุณค่าเทียม ในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของสังคมเยาวชนไทยเพื่อพัฒนาทักษะพฤติกรรมการใช้ชีวิตประจำวัน

๓. เปรียบเทียบแนวความคิดโยนิโสมนสิการ กับกระบวนการคิดแบบวิทยาศาสตร์

๔. นำรายละเอียดโยนิโสมนสิการไปศึกษาต่อเพื่อให้เกิดความกระจ่างชัดว่าโยนิโสมนสิการแต่ละแบบมีประโยชน์และความสำคัญมากจะให้คุณค่าและข้อเท็จจริงกับมนุษย์อย่างไร คุณค่าทางจริยธรรมและคุณค่าต่อการบรรลุของความคิดอย่างไรซึ่งผู้ศึกษาได้เพียงกล่าวตามที่ปรากฏในพระสุตตันตปิฎกเท่านั้น หากมีผู้นำประเด็นเหล่านี้ไปศึกษาวิจัยต่อคงจะได้รับประโยชน์เป็นอย่างยิ่ง

สมเด็จพระญาณสังวร (สุวฑฺฒโน). ลักษณะพุทธศาสนา. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
มхамงกุฎราชวิทยาลัย, ๒๕๓๐.

สมภาร พรหมทา. พุทธปรัชญามนุษย์สังคม และปัญหาจริยธรรม. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์,
๒๕๒๗.

หลวงเทพดรานุศิษฎ์ (ทวี ธรรมรัช ป.๙). ชาติอุปถัมภ์ปึกาหรือพจนานุกรมบาลี-ไทย แผนกธาตุ
ประกอบด้วยหลักไวยากรณ์ชั้นสูง. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มхамงกุฎราชวิทยาลัย,
๒๕๔๐.

๒) หนังสือแปล

มхамงกุฎราชวิทยาลัย. พระสูตรและอรรถาแปล ชุททกนิกาย คาถาธรรมบท เล่มที่ ๑ ภาคที่ ๒
ตอนที่ ๔. พิมพ์ครั้งที่ ๙. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มхамงกุฎราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

_____ ธรรมวิภาค ปริจเฉทที่ ๑. พิมพ์ครั้งที่ ๙. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มхамงกุฎราชวิทยาลัย,
๒๕๔๖.

_____ ธรรมวิภาค ปริจเฉทที่ ๒. พิมพ์ครั้งที่ ๙. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มхамงกุฎราชวิทยาลัย,
๒๕๔๖.

๓) วิทยานิพนธ์/สารนิพนธ์/รายงานการวิจัย

กานต์สินี จันทร์วิภาติลก. “การศึกษาวิเคราะห์ระบบวิธีคิดเพื่อการดำเนินชีวิตตามแนวพุทธศาสนา”.
วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย, ๒๕๕๐.

พระมหานุกูล มหาวิโร (พรหมขันธ). “วิธีคิดเพื่อบรรเทาอกุศลจิตในพระพุทธานุชาตนาเถรวาท”.
วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
๒๕๕๔.

พระมหาบรรณรัตน์ นภฎริสิริ (อัทธพร). “การศึกษาวิเคราะห์วิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการของตัวละคร
ที่ปรากฏในเวสสันดรชาดก”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย :
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

พระมหาหนูพัฒน์ กองบาง. “การศึกษาวิเคราะห์วิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการในพระสุตตันตปิฎก”.
วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๔.

พระตำรงรักษ์ ธมฺมปาโล (รณศิริ). “การศึกษาเชิงวิเคราะห์โยนิโสมนสิการตามแนวไตรลักษณ์ใน
พระพุทธศาสนาเถรวาท”. วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัย
มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

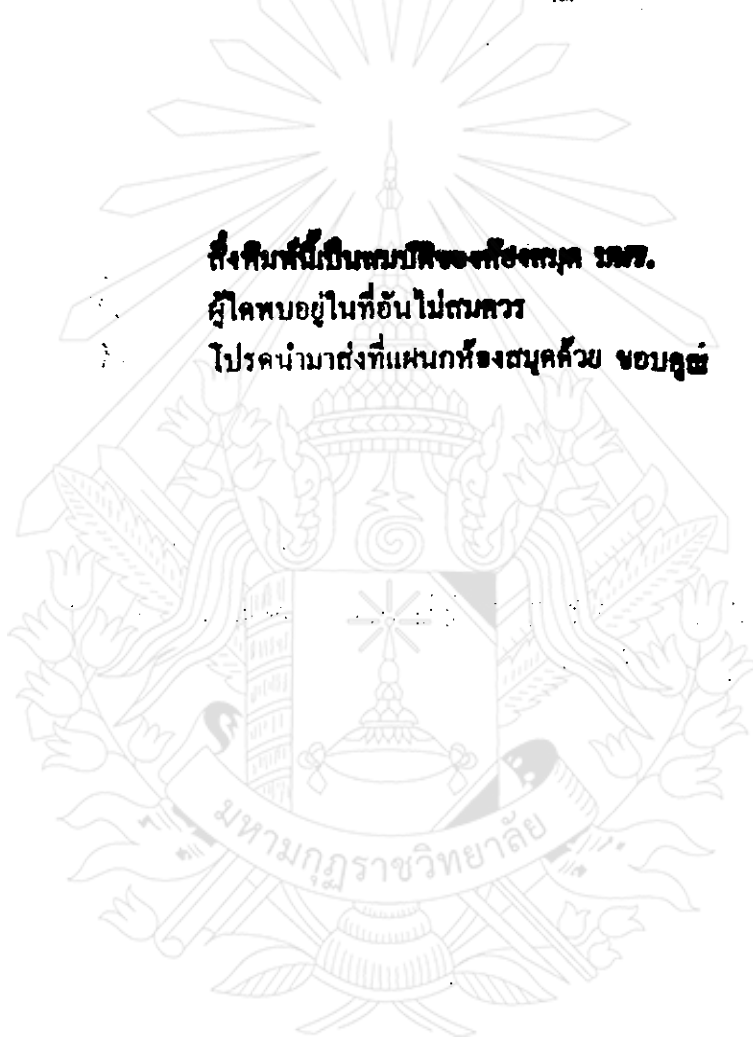
รัฐธิกา สีสุนใด. “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องโยนิโสมนสิการในพุทธปรัชญาเถรวาท”. สารนิพนธ์
ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

โอภาส เครือวัลย์. “การศึกษาเชิงวิเคราะห์หลักโยนิโสมนสิการกับการสื่อสาร”. วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตร
มหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

สิ่งพิมพ์นี้เป็นสมบัติของห้องสมุด มจร.

ผู้ใดพบอยู่ในที่อื่นไม่สมควร

ไปรคนำมาตั้งที่แผนกห้องสมุดด้วย ขอขอบคุณ

ประวัติผู้วิจัย

- ชื่อ - นามสกุล : นางภาวิณี นนทชัย
- วัน เดือน ปีเกิด : วันอังคารที่ ๗ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๐๐
- ที่อยู่ปัจจุบัน : บ้านเลขที่ ๕ หมู่ที่ ๒ ตำบลวิหารแดง อำเภอวิหารแดง
จังหวัดสระบุรี
- วุฒิการศึกษา**
- พ.ศ.๒๕๑๖ : มัธยมศึกษาปีที่ ๓ โรงเรียนสระบุรีวิทยาคม จังหวัดสระบุรี
- พ.ศ.๒๕๒๑ : ประกาศนียบัตรการศึกษาชั้นสูง วิทยาลัยครูอยุธยา
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
- พ.ศ.๒๕๒๕ : ปริญญาการศึกษาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
- ประสบการณ์การทำงาน**
- พ.ศ.๒๕๒๑ : บรรจุเป็นข้าราชการครู โรงเรียนบ้านคลองน้ำใส
ตำบลโคกปี่ฆ้อง อำเภอสระแก้ว จังหวัดปราจีนบุรี
- พ.ศ.๒๕๒๓ : รับราชการ โรงเรียนบ้านแก่งสี่เสียด
ตำบลสระขวัญ อำเภอสระแก้ว จังหวัดปราจีนบุรี
- พ.ศ.๒๕๒๙ : รับราชการ โรงเรียนหนองโนน้อย
ตำบลคชสิทธิ์ อำเภอหนองแค จังหวัดสระบุรี
- พ.ศ.๒๕๓๐-ปัจจุบัน : รับราชการ โรงเรียนชุมชนวัดไทยงาม
ตำบลโคกแย้ อำเภอหนองแค จังหวัดสระบุรี
- รางวัลเกียรติคุณ**
- พ.ศ.๒๕๔๘ : ครูมืออาชีพ
- พ.ศ.๒๕๕๑ : ครูเกียรติยศ (Teacher Awards)
สาขา วิชาสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม
ครูดีเด่นมีผลงานปฏิบัติงานที่เป็นเลิศ (Best Prated)
- พ.ศ. ๒๕๕๒ : ครูดีในดวงใจ
- ได้รับเครื่องราชอิสริยาภรณ์**
- พ.ศ.๒๕๔๐ : เครื่องราชอิสริยาภรณ์ภุชงค์ ชั้นที่ ๒ ทวีติยาภรณ์
- พ.ศ.๒๕๔๔ : เครื่องราชอิสริยาภรณ์ช้างเผือก ชั้นที่ ๒ ทวีติยาภรณ์
- พ.ศ.๒๕๔๖ : เครื่องราชอิสริยาภรณ์เหรียญจักรพรรดิมาลา

หนังสืออ้างอิง

(REFERNCE BOOK)

ให้ใช้เฉพาะในห้องสมุดเท่านั้น

กล่าวโดยสรุปประโยชน์ที่ได้จากความคิดคุณค่าแท้คุณค่าเทียม เป็นการเจริญสติและปัญญา ไม่ตกเป็นทาสของกระแสวัตถุธู้อ่าทันตามความเป็นจริงของสรรพสิ่งต่าง ๆ ตามธรรมดาแบบพุทธวิธี และเป็นการใช้ความคิดพิจารณาถึงสิ่งที่จำเป็นในชีวิตที่จะต้องใช้สติปัญญาในการที่เสพวัตถุหรือปัจจัย ๔ เครื่องอาศัยของมนุษย์ทั้งหลาย แยกแยะให้ออกว่าสิ่งไหนมีประโยชน์สิ่งไหนเป็นคุณค่าเสริมความอยากที่ทำให้เกิดอกุศลธรรมหรือเกิดกุศลธรรม

๔.๘ ประโยชน์การ แบบปลุกเร้าคุณธรรมที่ปรากฏอยู่ในพระสูตรต้นปิฎก

หมายถึงคิดปลุกเร้าจิตใจให้เกิดความตื่นตัวในการเร่งชวนช่วย ในกระทำแต่ความดี มีใจเด็ดเดี่ยว ทำหน้าที่ให้เกิดประโยชน์ส่วนรวมและประโยชน์ตนโดยไม่ประมาท เช่น การคิดถึงความตายมีประโยชน์มากเพราะสามารถเจริญสติกำหนดไว้ในใจได้ ระลึกถึงสิ่งที่พึงเกี่ยวข้องจกัทำ เร่งรีบกระทำ การ และรู้ตามความเป็นจริงคือรู้เท่าทันธรรมดา ไม่ควรประมาทต้องรีบเร่งระดมความเพียรเพื่อให้เข้าถึงธรรม ประจักษ์แจ้งในธรรมและเพื่อบรรลุธรรมที่ยังไม่ได้บรรลุ เพื่อให้แจ้งธรรมที่ยังไม่ได้ทำให้แจ้ง ดังพุทธพจน์ที่ตรัส ดังนี้

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้อยู่ป่า เห็นภัยในอนาคต ๕ ประการนี้ ควรเป็นผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีใจเด็ดเดี่ยว เพื่อถึงธรรมที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุธรรมที่ยังไม่ได้บรรลุ เพื่อให้แจ้งธรรมที่ยังไม่ได้ทำให้แจ้ง ภัย ๕ ประการเป็นไฉน คือ ภิกษุผู้อยู่ป่าในธรรมวินัยนี้ ย่อมพิจารณาเห็นดั่งนี้ว่า บัดนี้เราอยู่ในป่าผู้เดียว งูพังกัดเรา แมลงป่องพังกัดเรา หรือตะขาบพังกัดเรา เพราะการกัดต่อยแห่งสัตว์เหล่านั้น เราพึงทำกาละ พึงมีอันตรายแก่เรา มิฉะนั้น เราจะปรารภความเพียร เพื่อถึงธรรมที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุธรรมที่ยังไม่ได้บรรลุ เพื่อให้แจ้งธรรมที่ยังไม่ได้ทำให้แจ้ง ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้อยู่ป่าเห็นภัยในอนาคตข้อที่ ๑ นี้ ควรเป็นผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีใจเด็ดเดี่ยว เพื่อถึงธรรมที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุธรรมที่ยังไม่ได้บรรลุ เพื่อให้แจ้งธรรมที่ยังไม่ได้ทำให้แจ้ง ฯ

อีกประการหนึ่ง ภิกษุผู้อยู่ป่า ย่อมพิจารณาเห็นดั่งนี้ว่า บัดนี้เราอยู่ในป่าผู้เดียว เมื่อเราอยู่ในป่าผู้เดียว พิงพลาดล้มลง ภัตตอาหารที่ฉันแล้วไม่ย่อย ดีของเรา พึงกำเริบ เสมหะพังกำเริบ หรือลมมีพิษเพียงดั่งคัตตราพังกำเริบ เพราะเหตุ นั้น ๆ เราพึงทำกาละ พึงมีอันตรายแก่เรา มิฉะนั้น เราจะปรารภความเพียร... ภิกษุผู้อยู่ป่าเห็นภัยในอนาคตข้อที่ ๒ นี้ ควรเป็นผู้ไม่ประมาท ...

อีกประการหนึ่ง ภิกษุผู้อยู่ป่า ย่อมพิจารณาเห็นดั่งนี้ว่า บัดนี้เราอยู่ในป่าผู้เดียว เมื่อเราอยู่ในป่าผู้เดียว พิงพบสัตว์ร้าย คือสีหะ เสือโคร่งเสือเหลือง

หมี หรือเสือดาว สัตว์เหล่านั้นฟังทำร้ายเราถึงตาย เพราะการทำร้ายนั้น เราฟัง
ทำกาละ ฟังมีอันตรายแก่เรา มีฉะนั้น เราจะปรารภความเพียร ... ภิกษุผู้อยู่ป่า
เห็นภัยในอนาคตข้อที่ ๓ นี้ ควรเป็นผู้ไม่ประมาท ... ๖

อีกประการหนึ่ง ภิกษุผู้อยู่ป่า ย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า บัดนี้เราอยู่ใน
ป่าผู้เดียว เมื่อเราอยู่ในป่าผู้เดียว เราฟังพบคนร้าย ผู้มีกรรมอันทำแล้ว หรือมี
กรรมยังไม่ได้ทำ คนร้ายเหล่านั้นฟังปลงเราจากชีวิต เพราะการปลงนั้น เราฟัง
ทำกาละ ฟังมีอันตรายแก่เรา มีฉะนั้น เราจะปรารภความเพียร ... ภิกษุผู้อยู่ป่า
เห็นภัยในอนาคตข้อที่ ๔ นี้ ควรเป็นผู้ไม่ประมาท ... ๖

อีกประการหนึ่ง ภิกษุผู้อยู่ป่า ย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า บัดนี้เราอยู่ใน
ป่าผู้เดียว เมื่อเราอยู่ในป่าผู้เดียว ในป่าย่อมมีพวกอมนุษย์ดุร้าย อมนุษย์เหล่านั้น
ฟังปลงชีวิตเรา เพราะการปลงชีวิตนั้นเราฟังทำกาละ ฟังมีอันตรายแก่เรา
มีฉะนั้น เราจะปรารภความเพียร เพื่อถึงธรรมที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุธรรมที่ยังไม่ได้
บรรลุ เพื่อให้แจ้งธรรมที่ยังไม่ได้ทำให้แจ้ง

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้อยู่ป่าเห็นภัยในอนาคตข้อที่ ๕ นี้ ควรเป็นผู้ไม่
ประมาท มีความเพียร มีใจเด็ดเดี่ยว เพื่อถึงธรรมที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุธรรมที่ยัง
ไม่ได้บรรลุ เพื่อให้แจ้งธรรมที่ยังไม่ได้ทำให้แจ้ง ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้
อยู่ป่า เห็นภัยในอนาคต ๕ ประการนี้แล ควรเป็นผู้ไม่ประมาทมีความเพียร มีใจเด็ด
เดี่ยวอยู่ เพื่อถึงธรรมที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุธรรมที่ยังไม่ได้บรรลุ เพื่อให้แจ้ง
ธรรมที่ยังไม่ได้ทำให้แจ้ง ฯ^{๘๓}

ในพุทธศาสนิกชนที่ไม่นับประมาทด้วยวิธีคิดอุปาลุกเร้าคุณธรรมโดยไม่หลงเมามัวอยู่กับ
การนอน มีเหตุผลเกี่ยวจรรณและเตือนสติถึงความจริงของการเกิดแก่ เจ็บตายที่ปรากฏอยู่ฉะนั้นจึง
ฟังตนสร้างมรรคผลด้วยการรีบเร่งทำความเพียรอย่าเป็นผู้ประมาท ตามที่พระองค์ตรัสเตือนดังนี้

จงลุกขึ้นนั่งเถิดกาทิยานะ อย่ามัวนอนหลับอยู่เลย จงตื่นขึ้นเถิด อย่าให้
มัจจุราชผู้เป็นพวกพ้องของคนประมาทชนะ ท่านผู้เกี่ยวจรรณด้วยอุปาลุกเร้า
กำลังคลื่นแห่งมหาสมุทร ย่อมครอบงำบุรุษผู้ไม่อาจข้ามมหาสมุทรนั้นได้ แม้นันใด
ชาติและชราย่อมครอบงำท่านผู้ถูกความเกี่ยวจรรณครอบงำแล้ว ฉะนั้น ขอท่าน
จงทำเกาะ คือ อรหัตผลแก่ตนเถิด เพราะที่ฟังอย่างอื่นในโลกนี้และโลกหน้าย่อม
ไม่มีแก่ท่านก็พระศาสดาได้ทรงบอกทางนี้ อันล่งพ้นจากเครื่องข้องและจากภัย
คือ ชาติและชราแก่ท่านแล้ว ท่านอย่าเป็นผู้ประมาทตลอดยามตื่นและยามหลับ

^{๘๓} อจ.ปญจก.๒๒/๑๘๑/๒๔๕-๗.

จงพยายามทำความเพียรให้มันเกิด ท่านจงปลดปล่อยเครื่องผูกทั้งหลายอันเป็น
ของเดิมเสีย จงใช้สอยผ้าสังฆาฏิและโกนศีรษะด้วยมีดโกน ฉันทอาหารที่ขอเขา
มาได้ จงอย่าเห็นแก่การเล่นสนุกสนาน^{๔๔}

กล่าวโดยสรุปการเร่งเร้ากุศล ที่อาศัยความไม่ประมาท ความเด็ดเดี่ยว มีจิตใจที่เข้มแข็งต่อสู้กับ
อุปสรรคต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นไม่เห็นแก่ความสำราญ สะดวกสบาย ไม่หวั่นเกรงต่อความทุกข์ยากลำบาก แต่
รีบเร่งทำความเพียรเพื่อให้บรรลุธรรมที่เป็นเป้าหมายสูงสุด คือ นิพพาน เมื่ออกุศลเกิดขึ้น วิธีคิดที่เร่ง
เร้าคุณธรรม ใช้เพื่อสกัดกั้นอกุศลธรรมด้วยการพิจารณาให้เห็นความดีจะทำให้จิตใจไม่เศร้าหมอง
จิตใจโปร่งใส จิตตั้งมั่น สงบมีสติมีสมาธิเกิดปัญญา

๔.๙ ประโยชน์คิดแบบอยู่กับปัจจุบันที่ปรากฏอยู่ในพระสูตรต้นปิฎก

คิดแบบอยู่กับปัจจุบันหรือวิธีคิดอยู่กับอารมณ์ที่เกิดขึ้นในปัจจุบันโดยไม่คำนึงถึงอดีตที่ผ่านมา
มาแล้วและไม่หวังไปไกลกับอนาคตที่ยังมาไม่ถึง ควรทำความเพียรวันนี้เพราะถือว่าแต่ละวันเป็นวันดี
ดังพุทธพจน์ที่ทรงตรัสแนะนำเพื่อเจริญสติให้อยู่กับปัจจุบันคือ

ไม่พึงทวนละห้อยถึงสิ่งที่ล่วงแล้ว ไม่พึงเพ้อหวังสิ่งที่ยังไม่มาถึงสิ่งใดเป็น
อดีต สิ่งนั้นก็ล่วงเลยไปแล้ว สิ่งใดเป็นอนาคต สิ่งนั้นก็ยังไม่ถึงส่วนผู้ใดมองเห็น
แจ้งชัด (ตามเป็นจริง) ซึ่งสิ่งที่เป็นปัจจุบันในที่นั้น ๆ ไม่มั่งอนงน ไม่คลอนแคลน
ครั้นรู้ชัดแจ้งเขาพึงบำเพ็ญสิ่งนั้น ความทำความเพียรเสียแต่วันนี้ ใครเล่ารู้ได้ว่า
จะตายวันพรุ่งกับพญามัจจุราชแม่ทัพใหญ่นั้นไม่มีการผัดผ่อนได้เลย ผู้ที่เป็นอยู่
อย่างนี้ มีความเพียร ไม่ซีมีเขา ทั้งคืนวัน พระสันตมุนีทรงเรียกขานว่า ผู้มีแต่ละ
วันเจริญดี^{๔๕}

อนึ่งประโยชน์โยนิโสมนสิการคิดแบบอยู่กับปัจจุบันในพระสูตรที่กล่าวมานี้พระพุทธเจ้าทรง
ให้ความสนใจ เน้นย้ำการทำความเพียรเสียแต่วันนี้และต้องมีสติ อยู่กับลมหายใจเข้าออกคือการรู้เท่า
ทันความเป็นธรรมดลในความไม่ประมาทปล่อยปะละเลยต้องถือเป็นธุระเอาใจใส่และเพิ่มพูนความ
ดีงามคือ ต้องคิดดี ทำดี พูดดี ไปตลอดพระพุทธรองค์ทรงจัดให้ความไม่ประมาทเป็นยอดแห่งธรรมที่
ต่อต้านอกุศลมูลทั้งหลาย เพราะพระองค์เชื่อว่าความชั่วเมื่อบุคคลประกอบเพียงเล็กน้อยก็มีโทษมาก
ทรงตรัสเปรียบให้เห็น ความว่า

พระพุทธองค์ทรงจัดให้ความไม่ประมาทเป็นยอดแห่งธรรมที่ต่อต้านอกุศลมูลนั้นเพราะ
พระองค์เชื่อว่า ความชั่วหรือสิ่งที่ไม่ดีทั้งหลาย เมื่อบุคคลประกอบเข้าแม้เพียงเล็กน้อยก็มีโทษมาก

^{๔๔} อัง.ปญจก.ฉก.๒๒/๘๘/๗๗.

^{๔๕} พุ.วิ.๒๖/๒๘๑/๔๔๗.

ทรงตรัสเปรียบเทียบให้เห็นว่า คนที่มีความประมาทไม่มีชีวิตอยู่ร้อยปี ก็ไม่ประเสริฐผู้ที่มีสติอยู่แม้วันเดียว ทั้งนี้ดังที่กล่าวมาแล้ว ผู้มีสติย่อมทำแต่ความดี เพื่อความเจริญ ส่วนผู้ประมาททำแต่สิ่งที่เป็นโทษ ทุกข์กว่า เพราะฉะนั้นภิกษุหรือสาวกทั้งหลายต้องเป็นผู้มีสติ ไม่ประมาทแม้ราตรีเดียวที่ผ่านพ้นไป^{๔๖}

พระพุทธเจ้าทรงตรัสตอบกับ พระมคชาลคิดแบบคิดให้เป็นปัจจุบันซึ่งเป็นประโยชน์ต่อภาระความทุกข์อันเกิดจากตัณหา ละความเพลินในสุขและดับสังโยชน์ได้ หรือดับธรรมที่มีตัสถวิไว้กับทุกข์ประกอบด้วย ความเห็นเป็นตัวของตน ความลึกลับสงสัย ความถือมั่นในศีลพรต ความติดใจในกามคุณ ความกระหอบกระหังในใจ ความติดใจในรูปธรรมอันประณีต ความติดใจในอรูปธรรม ความถือตัวตนว่าเป็นนั่นเป็นนี่ ความฟุ้งซ่าน และความไม่รู้จริง ดังข้อความดังนี้

พระพุทธเจ้า ดุกรมคชาล รูปทั้งหลายที่พึงรู้ด้วยตา เสียงทั้งหลาย รสทั้งหลาย สิ่งทั้งกายทั้งหลาย ธรรมทั้งหลายที่พึงรู้ด้วยใจ ซึ่งน่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ เป็นของเปรมปรีดิ์ กอปรด้วยความเฝ้าชวน ชวนให้ติดใจมีอยู่ หากภิกษุพราห์เพลินพราห์บ่นถึง สงบอยู่กับสิ่งนั้น ๆ เมื่อเธอพราห์เพลิน พราห์บ่นถึง เสมออยู่กับมันนั่นที (ความเรใจหรือที่น้เหม) ย่อมเกิดขึ้น เมื่อมีนั่นทีก็มีความติดพัน เมื่อมีความติดพัน ก็มีสังโยชน์ (หรือสังโยชน์คือกิเลสที่ผูกมัดใจ) ภิกษุผู้ที่ติดพันอยู่ด้วยนั่นทีและสังโยชน์ เรียกว่า อยู่มีคู่สอง ภิกษุผู้นั้นอยู่

อย่างนี้ ถึงจะไปเสพอาศัยเสนาสนะอันสงัด ในราวป่าแดนไพร ซึ่งเจียบเสียงเจียบความอีกทีก็กว้างแวง ควรแก่การลับของมนุษย์ เหมาะแก่การหลีกเร้น ก็เรียกได้ว่า เป็นคู่อยู่มีคู่สองโดยแท้ซ้อนั้น เพราะเหตุไร ก็เพราะตัณหาเป็นเพื่อนสองของเธอ ตัณหานั้น เธอยังละไม่ได้ เพราะฉะนั้น เธอจึงถูกเรียกว่า เป็นคู่อยู่มีสอง

ดุกรมคชาล รูปทั้งหลายที่พึงรู้ด้วยตา เสียงทั้งหลาย รสทั้งหลาย กลิ่นทั้งหลาย สิ่งทั้งกายทั้งหลาย ธรรมทั้งหลายที่พึงรู้ด้วยใจ ซึ่งน่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ เป็นของเปรมปรีดิ์ กอปรด้วยความเฝ้าชวน ชวนให้ติดใจมีอยู่ หากภิกษุพราห์เพลิน ไม่พราห์บ่นถึง สงบอยู่กับสิ่งนั้น เมื่อเธอไม่พราห์เพลิน ไม่พราห์บ่นถึง ไม่สงบอยู่กับมัน นั่นทียอมดับ เมื่อไม่มีนั่นทีก็ไม่มีติดพัน เมื่อไม่มีการติดพัน ก็ไม่มีสังโยชน์ ภิกษุไม่ติดพันด้วยนั่นทีและสังโยชน์ เรียกว่า ผู้อยู่เดี่ยว ภิกษุผู้เป็นอย่างนี้ ถึงอยู่ในเขตบ้านปะปนด้วย ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา มหาอำมาตย์ สาวกเดียรฉัยทั้งหลายก็เรียกได้ว่า เป็นคู่อยู่เดี่ยวโดยแท้ ซ้อนั้น

^{๔๖} ม.อ.๑๔/๕๒๖๓๔๘-๓๕๑.

เพราะเหตุไรก็เพราะตัณหาที่เป็นเพื่อนสองของเธอนั้น เธอละได้แล้ว เพราะฉนั้น เธอจึงเรียกได้ว่า เป็นผู้อยู่เดียว^{๘๗}

กล่าวโดยสรุปประโยชน์ของการคิดอยู่กับปัจจุบัน คือการมีสติอยู่กับปัจจุบันซึ่งมีปรากฏอยู่ในหลักธรรมมากมายและเป็นองค์หนึ่งของมรรคองค์๘สติเป็นบ่อเกิดของปัญญาเป็นหนทางเดียวที่บุคคลจะรู้แจ้งเห็นจริงต่อกระบวนการต่างๆซึ่งคนทั่วไปไม่สามารถเห็นได้เพราะไม่มีปัญญา ดังนั้นการมีสติอยู่กับปัจจุบันย่อมทำให้เราไม่เกิดความประมาท

๔.๑๐ ประโยชน์วิธีคิดแบบวิภาษวาทที่ปรากฏอยู่ในพระสูตรต้นปิฎก

คือ วิธีคิดแบบแยกแยะ เป็นวิธีคิดแจกแจงรายละเอียดให้เห็นแต่ละด้านครบทุกด้านไม่ใช่จับเอาด้านใดด้านหนึ่งหรือบางแง่มาวินิจฉัยตีคลุมลงไปอย่างนั้นทั้งหมด หรือสรุปประเมินความดีความชั่ว โดยถือเอาส่วนเดียวหรือบางส่วนเท่านั้นแล้วตัดสินลงไปเพื่อความเข้าใจในเรื่องนี้ต่อไปนี้จะขอยกข้อความบาลีมาแสดงตัวอย่างวิภาษวาทพยากรณ์ที่พระพุทธเจ้าตอบปัญหาแก่ผู้มาถามปัญหากับพระองค์ในเรื่องนี้มีตัวอย่าง

“สุภามาณพ ท่านพระโคตรมะผู้เจริญ พราหมณ์ทั้งหลายกล่าวไว้อย่างนี้ว่า คฤหัสถ์เป็นผู้บำเพ็ญกุศลธรรมที่เป็นทางพ้นให้สำเร็จได้ บรรพชิตหาใช่เป็นผู้บำเพ็ญกุศลธรรมี่เป็นทางรอดพ้นให้สำเร็จได้ไม่ ในเรื่องนี้ท่านพระโคตรมะผู้เจริญกล่าวไว้ว่าอย่างไร

พระพุทธเจ้า ดูกрмаณพในเรื่องนี้เราเป็นวิภาษวาท เรามีไขเอ็งสาวท เราไม่สรรเสริญการปฏิบัติผิด ไม่ว่าของคฤหัสถ์ หรือของบรรพชิต คฤหัสถ์ก็ตาม บรรพชิตก็ตาม ปฏิบัติผิดแล้ว เพราะการปฏิบัติผิดเป็นสาเหตุจึงเป็นผู้บำเพ็ญกุศลที่เป็นทางรอดให้สำเร็จไม่ได้ เราสรรเสริญการปฏิบัติชอบไม่ว่าของคฤหัสถ์ หรือของบรรพชิตก็ตามปฏิบัติชอบแล้ว เพราะการปฏิบัติชอบเป็นสาเหตุจึงเป็นผู้ยังกุศลธรรมเป็นทางรอดพ้นให้สำเร็จได้

สุภามาณพ ท่านพระโคตรมะผู้เจริญ พราหมณ์ทั้งหลายกล่าวไว้อย่างนี้ว่า การงานฝ่ายฆราวาสนี้ เป็นเรื่องใหญ่ มีกิจใหญ่ มีเรื่องราวมาก มีการระดมแรงมาก จึงมีผลมาก การงานฝ่ายบรรพชิต เป็นเรื่องเล็กน้อย เป็นกิจน้อย มีเรื่องราวน้อย มีการระดมแรงน้อย จึงมีผลน้อย ในเรื่องนี้ท่านพระโคตรมะผู้เจริญกล่าวไว้ว่าอย่างไร

^{๘๗} ส.สพ.๑๘/๖๖/๔๓-๔๕.

พระพุทธเจ้า ดูกรรมภาพในเรื่องนี้เราเป็นวิภังชวาท เรามีไขเอ็งสาวท
 การงานที่เป็นเรื่องใหญ่ มีกิจใหญ่ มีเรื่องร่าวมมาก มีการระดมแรงมาก เมื่อไม่
 สำเร็จ เป็นสิ่งมีผลน้อย ก็มี การงานที่เป็นเรื่องใหญ่ มีกิจใหญ่ มีเรื่องร่าวมมาก มี
 การระดมแรงมาก เมื่อไม่สำเร็จเป็นสิ่งมีผลมาก ก็มี การงานที่เป็นเรื่องเล็กน้อย
 มีกิจใหญ่ มีเรื่องร่าวมมาก มีการระดมแรงมาก เมื่อไม่สำเร็จ เป็นสิ่งมีผลน้อย
 การงานที่เป็นเรื่องเล็กน้อย มีกิจใหญ่ มีเรื่องร่าวมมาก มีการระดมแรงมาก เมื่อ
 ไม่สำเร็จ เป็นสิ่งมีผลมาก ก็มีก็มี”^{๘๘}

พระพุทธเจ้าทรงตอบปัญหาแก่ผู้มาถามพระองค์ คือสุภมาณพ พระองค์ทรงตอบปัญหา โดย
 วิเคราะห์แยกแยะหลาย ๆ ด้านไม่ต่อบด้านเดียวอย่างเดี่ยวเด็ดขาด การจำแนกโดยวิภังชวาททำให้
 ความคิดวินิจฉัยเรื่องราวต่างๆชัดเจนตรงไปตรงมาตามความเป็นจริงและเท่าความจริงจะไม่เกิดความ
 สับสนเป็นกลาง ๆ ตามธรรมชาติแท้ ๆ

ในทัศนะของพระพุทธศาสนาการพิจารณาโดยแยกแยะพระพุทธองค์ทรงเน้นให้พระภิกษุ
 พิจารณาเริ่มตั้งแต่การดำรงชีวิตประจำวันควรพิจารณาทุกด้านอย่างด้านที่ควรที่มีประโยชน์กับด้านที่
 ไม่ควรไม่มีประโยชน์เช่น การใช้สอยปัจจัย ๔ ควรพิจารณาให้เห็นทั้งสองด้านพระองค์จะไม่กล่าวแต่
 ส่วนใดส่วนหนึ่งเท่านั้นดังที่พระองค์ทรงตรัสสอนแต่พระสารีบุตรว่า

“จิวรเราก็กล่าวว่ามี ๒ ด้าน คือ จิวรที่ควรใช้สอยก็มี จิวรไม่ควรใช้สอย
 ก็มี คือ จิวรใดภิกษุรู้ว่า เมื่อเราใช้สอยจิวรนั้นแล้ว อกุศลธรรมเจริญ แต่กุศล
 ธรรมเสื่อมไป จิวรนี้ไม่ควรใช้สอย จิวรใดภิกษุรู้ว่า เมื่อเราใช้สอยจิวรนั้นแล้ว
 อกุศลธรรมเสื่อมไป และแต่กุศลธรรมเจริญขึ้น จิวรนี้ควรใช้สอย, บิณฑบาตเราก็
 กล่าวว่ามี ๒ ด้าน คือ บิณฑบาตที่ควร และบิณฑบาตที่ไม่ควรฉัน เสนาสนะเราก็
 กล่าวว่ามี ๒ ด้าน คือ เสนาสนะที่ควรอยู่อาศัย และเสนาสนะที่ไม่ควรอยู่อาศัย

หมู่บ้านและตำบลเราก็กล่าวว่ามี ๒ ด้าน คือ หมู่บ้านและตำบลที่ควรอยู่
 อาศัย และหมู่บ้านและตำบลที่ไม่ควรอยู่อาศัย ขนบและประเทศเราก็กล่าวว่ามี
 ๒ ด้าน คือ ขนบและประเทศที่ควรอยู่อาศัย และขนบและประเทศที่ไม่ควรอยู่
 อาศัย บุคคลเราก็กล่าวว่ามี ๒ ด้าน คือ บุคคลที่ควรคบและบุคคลที่ไม่ควรคบ”^{๘๙}

การคิดวิเคราะห์แยกแยะทั้งหมดตามความเป็นจริง โดยมองให้รอบด้านถ่องแท้ ถ้ามองเพียง
 ด้านใดด้านหนึ่งจะทำให้เกิดเข้าใจผิดเช่น หมู่บ้าน ขนบ ประเทศและบุคคล ซึ่งล้วนแล้วมีทั้งส่วนที่ดี
 และไม่ดีอยู่ในตัวเองโดยเฉพาะกับบุคคลซึ่งเป็นปุถุชนทั่วไป

^{๘๘} ม.ม.๑๓/๑๗๐/๖๕๐.

^{๘๙} อัง.ทสก.๒๔/๕๔/๑๑๙.

กล่าวโดยสรุปประโยชน์จากวิธีแบบวิภัชชาวาทสามารถจำแนกด้าน ๆ ต่าง ๆ ที่เป็นด้านดีและด้านไม่ดีตามความเป็นจริง จำแนกโดยการมองความจริงแบบรอบด้าน จำแนกโดยลำดับขั้นตอน แยกแยะวิเคราะห์ แยกแยะส่วนประกอบที่รวมเข้าเป็นองค์ประกอบเพื่อเป็นประโยชน์สูงสุดเป้าหมาย เพื่อตัดกิเลสตัณหาและการยึดเป็นอุปาทานขัดขวางการเจริญมรรคผล การจำแนกมีเงื่อนไขคือจำแนกในสิ่งที่ควรและไม่ควรหรือเป็นประโยชน์หรือไม่เป็นประโยชน์ การจำแนกโดยทางเลือกหรือความเป็นไปได้่ออย่างอื่น คือ วิภัชชาวาทในฐานะที่เป็นการตอบปัญหา

สรุปประโยชน์ของโยนิโสมนสิการ คือการทำในใจโดยแยกกาย คือ การคิดถูกวิธี คิดดีมีเหตุผล คิดเป็น คิดอย่างมีระบบระเบียบโยนิโสมนสิการทำงานร่วมกับสติ ทำหน้าที่สกัดหรือกำจัดอวิชชาโดยตรงและเพื่อบรรเทาตัณหาประกอบด้วยโยนิโสมนสิการแบบใหญ่ ๑๐ วิธีนี้เมื่อได้ศึกษาหรือสดับคิดตามและปฏิบัติตามเกิดปัญญามีความเห็นถูกแยกแยะอะไรดีอะไรไม่ควรประพฤติไม่ควรปฏิบัติอย่างไรบุคคลใดเป็นผู้พัฒนาได้ตามหลักโยนิโสมนสิการได้ชื่อว่าได้รับประโยชน์ ๓ เรียกว่า อັตถะ ๓ อັตตัตถะ (ประโยชน์ตน) ๑. ปรัตถะ(ประโยชน์ผู้อื่น) ๑. อุภยัตถะ (ประโยชน์ทั้งสองฝ่าย) ๑. ด้านความมีเหตุผล

๑. อັตตัตถะ

หมายถึง ประโยชน์ตน สิ่งที่เป็นคุณแก่ชีวิต สามารถพึ่งตน หรือเป็นที่พึ่งแก่ตนเองได้ ไม่ว่าจะ เป็นทิวภูธัมมิกัตถะ(ประโยชน์ปัจจุบัน, ประโยชน์ในภพนี้) สัมปรายิกัตถะ (ประโยชน์เบื้องหน้า, ประโยชน์ในภพหน้า) และปรมัตถะ ยิ่งขึ้นไป (ประโยชน์อย่างยิ่ง, ประโยชน์สูงสุดคือพระนิพพาน) เป็นชีวิตที่เพียบพร้อมด้วยคุณสมบัติทั้งหลาย ทั้งทางกายทางสังคัม ทางจิตใจ และทางปัญญาเป็นชีวิตที่มีคุณภาพ มีคุณค่า มีความหมายบุคคลที่มีโยนิโสมนสิการประพฤติปฏิบัติตาม ศีล สมาธิ ปัญญา คือ บุคคลที่มีสุขมีทุกข์น้อย มีเหตุผลทำให้บุคคลมีบุคลิกภาพภายในดี เพราะผู้มีเหตุผลยอมเข้าใจอะไรได้ง่าย รู้จักคิดเป็น มีความยั้งคิด คิดอย่างมีสติ รู้จักใช้ปัญญาไตร่ตรองก่อนทำ ก่อนพูด ก่อนคิดเสมอ ผู้มีเหตุผลดีสามารถอยู่สังคมได้ด้วยดี และทำนองเดียวกันยอมจะง่ายต่อการปกครองด้วย

การที่เรา รู้จักคิดพิจารณาสิ่งต่าง ๆ อย่างละเอียดลึกซึ้ง ถี่ถ้วน รอบคอบให้เห็นและเข้าใจสิ่งเหล่านั้นตามความเป็นจริง จะทำให้เราไม่เกิดความประมาทในการดำเนินชีวิต รีบเร่งทำกิจการหน้าที่เพื่อชีวิต รีบเร่งทำกิจการหน้าที่เพื่อชีวิตที่ถูกต้องดีงาม ระมัดระวังป้องกันความเสมออันจะเกิดขึ้นและสร้างสรรค์ ความเจริญ ความรู้เท่าทันความจริงที่สิ่งทั้งหลายมีการเปลี่ยนแปลง ไม่เที่ยง มีความเสื่อมสลาย เกิดแล้วดับ ตั้งพุทธพจน์แสดงเรื่องนี้ว่า “สังขารทั้งหลายมีความเสื่อมสลายไปเป็นธรรมดา เธอทั้งหลายจงยังกิจให้ถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาท”^{๙๐}

^{๙๐}ที่.ม.๑๐/๑๐๗/๑๔๑.

ความไม่ประมาท คือความเป็นอยู่อย่างไม่ปราศจากสติ ความไม่เพลิดเพลिन ความระมัดระวังที่จะไม่ทำเหตุผิดพลาดเสียหายและไม่ละเลยโอกาสที่จะทำเหตุแห่งความดีและความเจริญต่อตนเองและผู้อื่น บุคคลผู้ไม่ประมาทคือผู้มีชีวิตอยู่อย่างมีสติ ระวังรู้ขณะทำ ขณะพูด และขณะคิด ระวังไม่ทำเหตุผิดพลาดเสียหายและไม่ละเลยโอกาสที่จะทำเหตุแห่งความดีและความเจริญแก่ตนเองและคนอื่น สำนึกอยู่เสมอถึงสิ่งที่จะต้องทำและสิ่งที่จะต้องเว้นใส่ใจที่จะทำให้สำเร็จ เร่งทำกิจให้ประสบผลสำเร็จอย่างละเอียดรอบคอบ

๒. ปรีตถะ

หมายถึง ประโยชน์ผู้อื่น ประโยชน์เพื่อคนอื่น อันพึงบำเพ็ญด้วยการช่วยให้เขาเป็นอยู่ดี พึ่งตนเองได้ ไม่ว่าจะเป็นทิวฐธัมมิกัตถะ (ประโยชน์ปัจจุบัน, ประโยชน์ในภพนี้) สัมปรายิกัตถะ (ประโยชน์เบื้องหน้า, ประโยชน์ในภพหน้า) และปรมัตถะ ยิ่งขึ้นไป (ประโยชน์อย่างยิ่ง, ประโยชน์สูงสุด คือ พระนิพพาน) และสามารถที่จะพัฒนาสังคมที่ตนอยู่อาศัยด้วยความเต็มใจตั้งตัวอย่างที่ชัดเจนมากคือ องค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า และพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราชรัชกาลปัจจุบัน

๓. อุภยัตถะ

หมายถึง ประโยชน์ทั้งสองฝ่าย ประโยชน์ร่วมกัน สิ่งที่เกี่ยวข้องแก่ส่วนรวมเป็นคุณแก่ชีวิตทั้งของตนและของผู้อื่นช่วยให้เป็นอยู่กันด้วยดีพากันประสบทิวฐธัมมิกัตถะ (ประโยชน์ปัจจุบัน, ประโยชน์ในภพนี้) สัมปรายิกัตถะ (ประโยชน์เบื้องหน้า, ประโยชน์ในภพหน้า) และปรมัตถะ ยิ่งขึ้นไป (ประโยชน์อย่างยิ่ง, ประโยชน์สูงสุดคือพระนิพพาน) หรือหน่วยงานสังคมนั้น ๆ ร่วมมีความสุขสงบร่มเย็นย่อม เพราะพิจารณาด้วยปัญญาแล้วว่า สังคมนั้นมีเพื่อบุคคล และบุคคลมีเพื่อสังคม เมื่อสังคมดี บุคคลก็พลอยมีความสุขสบายไปด้วย หากว่าสังคมมีปัญหาต้องพัฒนาอยู่ บุคคลย่อมพลอยลำบากขาดสันติสุข และขาดหลักประกันที่แน่นอนไปด้วย เพราะฉะนั้นในการพัฒนาสังคมเป็นส่วนรวม จึงจำเป็นต้องพัฒนาบุคคลให้เป็นคนที่มีโยนิโสมนสิการที่ดีกันเป็นการได้รับผลประโยชน์สุขร่วมกันทุก ๆ ฝ่าย

อุบายเป็นเครื่องออกไปในโลกมีประมาณเท่าใด เราได้เห็นอุบายเครื่องออกไป
ประมาณเท่านั้นด้วยปัญญาแล้ว ดูกรภิกษุทั้งหลาย ก็เรายังไม่รู้คุณของโลกโดย
เป็นคุณ ...บัดนี้ภพใหม่ไม่มี ฯ^{๗๖}

อนึ่งพระพุทธเจ้าทรงขยายความเรื่องคุณและโทษของโลกเพื่อให้เข้าใจทั้งคุณและโทษของ
โลกเพื่อใช้อุบายเป็นเครื่องออกจากในโลกที่มีอยู่ตามความเป็นจริงสัตว์ทั้งหลายย่อมหลุดพ้นโลกได้ดัง
พุทธพจน์ที่ตรัสไว้ดังนี้

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ก็ถ้าคุณในโลกนี้จักไม่มีแล้วไซ้ สัตว์ทั้งหลายก็ไม่พึง
กำหนดในโลก แต่เพราะคุณในโลกมีอยู่ ฉะนั้น สัตว์ทั้งหลายจึงกำหนดอยู่ในโลก

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ก็ถ้าโทษในโลกนี้ไม่มีแล้วไซ้ สัตว์ทั้งหลายจะไม่พึง
เบื่อหน่ายในโลก แต่เพราะโทษในโลกมีอยู่ ฉะนั้น สัตว์ทั้งหลายจึงเบื่อหน่ายใน
โลก ดูกรภิกษุทั้งหลาย ก็ถ้าอุบายเครื่องออกไปในโลกนี้จักไม่มีแล้วไซ้ สัตว์
ทั้งหลายก็ไม่พึงออกไปจากโลกได้ แต่เพราะอุบายเครื่องออกไปในโลกมีอยู่
ฉะนั้น สัตว์ทั้งหลายจึงออกไปจากโลกได้ ดูกรภิกษุทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลายยังไม่รู้

ซึ่งคุณของโลกโดยความเป็นคุณ ซึ่งโทษของโลก โดยความเป็นโทษ และ
ซึ่งอุบายเครื่องออกไปของโลกโดยเป็นอุบายเครื่องออกไปตามความเป็นจริง
เพียงใด สัตว์ทั้งหลายจะออกไป หลุดไปพ้นไปจากโลกพร้อมทั้งเทวโลก มารโลก
พรหมโลก จากหมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณะ พราหมณ์เทวดาและมนุษย์ มีใจปราศจาก
เขตแดนอยู่ ไม่ได้เพียงนั้น ดูกรภิกษุทั้งหลายก็เมื่อใด สัตว์ทั้งหลายรู้ซึ่งคุณของ
โลกโดยความเป็นคุณ ซึ่งโทษของโลกโดยความเป็นโทษ และซึ่งอุบาย

เครื่องออกไปของโลกโดยความเป็นอุบายเครื่องออกไป ตามความเป็นจริง
เมื่อนั้น สัตว์ทั้งหลายย่อมออกไป หลุดไป พ้นไปจากโลก พร้อมทั้งเทวโลก มาร
โลก พรหมโลก จากหมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณะพราหมณ์ เทวดาและมนุษย์ มีใจ
ปราศจากเขตแดนอยู่ ฯ^{๗๗}

จากการที่พระพุทธเจ้าทรงขยายความแนะนำทางเรื่องคุณและโทษของโลกพระพุทธองค์
ทรงชี้ชัดกำหนดว่าสมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง ทราบชัดซึ่งคุณของโลกโดยความเป็นคุณ
ซึ่งโทษของโลกโดยความเป็นโทษ และซึ่งอุบายเครื่องออกไปของโลกโดยความเป็นอุบายเครื่องออกไป
ตามความเป็นจริง พระพุทธเจ้าทรงยกย่องว่าเป็นสมณะในหมู่สมณะ หรือว่าเป็นพราหมณ์ในหมู่

^{๗๖} ส.นิ.๑๖/๑๑๖-๑๑๗/๒๐๘-๑๐๙.

^{๗๗} อัง.เอกก.ทุก.ติก.๒๐/๒๔๖/๒๙๔.

พราหมณ์ และท่านเหล่านั้นย่อมทำให้แจ้งซึ่งประโยชน์ด้วยปัญญาอันยิ่งเอง ฉะนั้นอุบายเครื่องออกตามความเป็นจริงจึงเป็นประโยชน์ต่อการเข้าใจคุณและโทษของโลก ดังพุทธพจน์นี้

ดูกรภิกษุทั้งหลาย สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่งไม่ทราบชัดซึ่งคุณของโลกโดยความเป็นคุณ ซึ่งโทษของโลกโดยความเป็นโทษและซึ่งอุบายเครื่องออกไปของโลกโดยความเป็นอุบายเครื่องออกไป ตามความเป็นจริง สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น เราไม่ยกย่องว่าเป็นสมณะในหมู่สมณะหรือว่าเป็นพราหมณ์ในหมู่พราหมณ์ และท่านเหล่านั้น หากทำให้แจ้งซึ่งประโยชน์แห่งความเป็นสมณะ และประโยชน์แห่งความเป็นพราหมณ์ด้วยปัญญาอันยิ่งเอง

ในปัจจุบันเข้าถึงอยู่ไม่ส่วนสมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่งทราบชัดซึ่งคุณของโลกโดยความเป็นคุณ ซึ่งโทษของโลกโดยความเป็นโทษ และซึ่งอุบายเครื่องออกไปของโลกโดยความเป็นอุบายเครื่องออกไป ตามความเป็นจริง สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น เรายกย่องว่าเป็นสมณะในหมู่สมณะ หรือว่าเป็นพราหมณ์ในหมู่พราหมณ์ และท่านเหล่านั้นย่อมทำให้แจ้งซึ่งประโยชน์แห่งความเป็นสมณะ และประโยชน์แห่งความเป็นพราหมณ์ ด้วยปัญญาอันยิ่งเอง ในปัจจุบันเข้าถึงอยู่ ฯ^{๗๘}

พระพุทธเจ้าทรงทราบแจ่มแจ้งว่ากามมีข้อเสีย มีโทษมากมาย แต่ถ้ายังไม่ทรงเห็นทางออก (นิสสรณะ) แห่งกามก็ไม่ทรงยืนยันว่าจะไม่เวียนกลับมาหากามอีกดังพระพุทธองค์ทรงตรัสไว้ว่า

“ภิกษุทั้งหลายก่อนสัมโพธิ เมื่อยังเป็นพระโพธิสัตว์ยังมีได้ตรัสรู้ เราได้มีความคิดว่าอะไรหนอคือส่วนดี (อัสสาสะ) โลก อะไรคือส่วนเสีย (อาทีนวะ) อะไรคือทางออก (นิสสรณะ) เรานั้นได้มีความคิดว่า ความสุขความฉ่ำชื่นใจที่เกิดขึ้นด้วยอาการสิ่งใด ๆ ในโลก นี่คือนอกโลก ข้อที่โลกไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา นี่คือนอกโลก ภาวะบาราศฉันทราคะ เป็นที่ละฉันทราคะในโลกได้ (นิพพาน) นี่คือนอกโลก....

ฉะนั้นการคิดแบบรอบด้านทั้งส่วนดี (อัสสาสะ) ส่วนเสีย (อาทีนวะ) ทางออก (นิสสรณะ) ควรนำมาพิจารณาสรรพสิ่งและสังขารทั้งหลายของโลกมีทั้งส่วนดีและส่วนเสียส่วนดีคือความสุขสงบส่วนเสียคือความไม่เที่ยงเป็นทุกข์แปรปรวนเป็นธรรมดาเป็นส่วนเสียของของโลก แต่เมื่อละฉันทราคะความพอใจติดใคร่ได้ถือว่าเป็นทางออกที่หลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวง การมองเห็นส่วนดี ส่วนเสีย และละออกฉันทราคะเป็นสิ่งที่ทำได้ยากสำหรับปุถุชนธรรมดา

^{๗๘} อัง.เอกก.ทุก.ติก.๒๐/๒๔๖/๒๙๐.

สาเหตุก็เพราะ อวิชา ตัณหา และอุปาทานยังบดบังไม่ให้เห็นตามความเป็นจริงแต่เมื่อพิจารณาอย่างแยบคายประกอบด้วยสติปัญญาแล้วสามารถเห็นตามเป็นจริงได้

กล่าวโดยสรุปวิธีคิดเห็นส่วนดีส่วนเสียและทางออกที่เหมาะสมเป็นการพิจารณาสิ่งทั้งหลายที่เกิดขึ้นอย่างรอบด้านว่าสิ่งใดควรปฏิบัติเร่งความเพียรสร้างกุศลธรรมเพื่อการดับทุกข์ ด้านเสียที่พึงละเว้นเพื่อกำจัดหรือขจัดอวิชาให้สิ้นไปเพื่อเกิดมรรคผลต่อไป ส่วนทางออกถือว่าเป็นจุดมุ่งหมายที่ดีต้องกำหนดให้ชัดเจนและเป็นแนวทางปฏิบัติตามกำลังอินทรีย์ทั้งสำหรับปุถุชนทั่วไปและอริยบุคคล

๔.๗ ประโยชน์วิธีคิดแบบรู้คุณค่าแท้-คุณค่าเทียมที่ปรากฏในพระไตรปิฎก

สรรพสิ่งทั้งหลายเป็นเหตุเป็นปัจจัยในการดำเนินชีวิตมีทั้งคุณค่าแท้และคุณค่าเทียม ฉะนั้นมนุษย์จะต้องรู้จักและฉลาดที่จะนำมาเป็นเหตุเป็นปัจจัยในการดำเนินชีวิตโดยพิจารณาถึงวิธีการคิดแบบสกัดกันหรือบรรเทาตัดหาขัดเกลากิเลสหรือตัดทางกิเลสไม่ให้เข้ามาครอบงำจิตใจเนื่องจากคุณค่าของสรรพสิ่งที่มนุษย์แสพมีลักษณะเป็นคุณค่าแท้และคุณค่าเทียมทั้งจำเป็นและพอกพูนเสริมแต่งมากท่วมทับัน

คุณค่าแท้หมายถึง ความหมาย คุณค่า หรือประโยชน์ของสิ่งทั้งหลายสนองความต้องการชีวิตโดยตรงมนุษย์เพื่อความดำรงอยู่เออประโยชน์สุขทั้งของตนและผู้อื่น คุณค่านี้อาศัยปัญญาเป็นเครื่องตีค่า

คุณค่าเทียมหมายถึง ความหมาย คุณค่า หรือประโยชน์ของสิ่งทั้งหลายมนุษย์พอกพูนเพื่อสนองปรนเปรอการเสพส่วยเวทนาเพื่อเสริมราคาเสริมขยายความมั่งคั่งยิ่งใหญ่ของตัวตนที่ยึดถือไว้ คุณค่านี้อาศัยตัณหาเป็นเครื่องตีค่า หรือเรียกว่าคุณค่าสนองตัณหา

ประโยชน์จากวิธีโยนิโสมนสิการคิดแบบคุณค่าแท้/เทียมเทียม เป็นวิธีสกัดหรือขจัดฝึกหัดขัดเกลากิเลสหรือสิ่งที่ชั่วไม่ให้เข้าครอบงำในจิตใจได้หรือเพลिनกับสิ่งที่เป็นคุณค่าเทียม มีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตพื้นฐานโดยทั่วไปและเป็นพื้นฐานต่อการการปฏิบัติถึงความสุขสูงสุดของชีวิตมนุษย์คือนิพพาน ถ้าจะเปรียบเทียบให้เห็นง่ายขึ้นในทางโลกปัจจุบันก็คือ เพชรแท้ เพชรเทียม พระแท้ พระเทียม สิ่งของที่ทำขึ้นเป็นของแท้มีใบรับรองกับของเลียนแบบมีค่าเป็นของเทียม คุณค่าหรือคุณภาพของความเป็นคนความเป็นพระ ความเป็นสิ่งของ ย่อมแตกต่างกันออกไป ดังนั้นเพื่อให้สาวกของพระองค์เป็นสาวกแท้ไม่ใช่สาวกปลอมบวชเข้ามาและหวังผลประโยชน์ในทางอื่นที่ผิดธรรมวินัยของพระพุทธเจ้าพระองค์จึงตรัสสอนสาวกของพระองค์ไว้ ดังนี้

ภิกษุพิจารณาโดยแยบคาย จึงใช้จิวร เพียงเพื่อกำจัดหนาว ร้อน สัมผัส
แห่งเหลือบยุง แสงแดด สัตว์เลื้อยคลาน เพียงเพื่อปกปิดอวัยวะที่ควรละอาย”

ภิกษุพิจารณาโดยแยกกาย จึงฉนบิณฑบาต มิใช่เพื่อสนุกสนาน เมื่อใช้เพื่อมัวเมา มิใช่เพื่อประดับ มิใช่เพื่อตกแต่ง เพียงเพื่อดำรงอยู่แห่งร่างกาย เพื่อยังชีวา เพื่อกำจัดความลำบาก เพื่อบุเคราะห์พรหมจรรย์ด้วยคิดว่า เราจะกำจัดเวทนาเก่า และไม่ให้เวทนาใหม่เกิดขึ้น การมีชีวิตเป็นไปจักมีแก่เรา พร้อมทั้งความไม่เป็นโทษ และความอยู่ผาสุก

ภิกษุพิจารณาโดยแยกกาย จึงเสพเสนาสนะ เพียงเพื่อกำจัดหนาว ร้อน สัมผัสเพื่อบรรเทาอันตรายจากฤดูกาล เพื่อได้ความรื่นรมย์ในการหลีกเร้น

ภิกษุพิจารณาโดยแยกกาย จึงเสพยาและเครื่องประกอบอันเป็นปัจจัยสำคัญสำหรับคนไข้ เพียงเพื่อกำจัดเวทนาทั้งหลายเนื่องจากอาพาธต่าง ๆ ซึ่งเกิดขึ้นแล้ว เพื่อความเป็นผู้ไม่มีอาพาธเบียดเบียนเป็นอย่างยิ่ง^{๗๙}

คุณค่าที่แท้จริงในการบริโภคใช้สอยปัจจัย ๔ เห็นได้จากบทพิจารณาของพระสงฆ์ก่อนที่ใช้สอยปัจจัย ๔ หรือ ที่เรียกว่า ปัจจเวกขณะดังที่ปรากฏในมัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก์ ว่า

ภิกษุพิจารณาโดยแยกกายแล้วฉนบิณฑบาต ไม่ฉนเล่น ไม่ฉนแบบเมามัน ไม่ฉนเพื่อบำรุง ร่างกายตกแต่งให้สวยงาม แต่เพียงเพื่อการมีชีวิตอยู่ได้ เพื่อแก้ความหิว เพื่อการประพฤติพรหมจรรย์ด้วยการพิจารณาเห็นว่า ด้วยการทำอย่างนี้เรารู้จักกำจัดความหิวให้หมดไป และไม่ให้เวทนาใหม่เกิดขึ้น การดำรงอยู่อย่างไม่มีโทษ และการจัดการอยู่ด้วยความสบาย^{๘๐}

สำหรับที่กล่าวมาแล้วข้างต้นนั้นเห็นคุณค่าที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสสอนสาวกของพระองค์ให้เห็นคุณค่าของสาวกแท้ของพระพุทธเจ้าที่ต้องประพฤติตนให้เหมาะสมที่จะเป็นผู้รับก่อนข้าวของชาวบ้านคือให้รู้จักพิจารณาในด้านโภชนาหารหรือบิณฑบาตที่ได้มาก่อนบริโภค

แสดงให้เห็นถึงวิธีการของพระพุทธเจ้าที่ทรงใช้หลักคิดแบบคุณค่าแท้คุณค่าเทียม จากโยนิโสมนสิการ เป็นวิธีคิดแบบสกัดหรือบรรเทาต้นเหตุเพื่อตัดทางไม่ให้ติดพอกพูนกิเลสต้นเหตุแล้วชักจูงไปในทางอกุศลเกิดความโลภะ โทสะ โมหะ เกิดนิเวศน์กันจิตไม่ให้ก้าวหน้าในคุณธรรมและทำให้ปัญญาอ่อนกำลังคือทำให้เกิด กามฉันทะ พยาบาท ถีนมิทธะ อุทธัจจกุกกุกจะ วิจิกิจฉา ตราบไตที่ไม่มีความคิดแยกกายสามารถแยกคุณค่าแท้คุณค่าเทียมได้ มนุษย์ก็จะต้องหลงเหมามัวคุณค่าเทียม เพราะคุณค่าเทียมนี้สนองต้นเหตุคือความอยากได้ อยากมี อยากเป็นไม่มีที่สิ้นสุดตราบนั้นก็จะไม่มีโอกาสเจริญมรรคผล แต่เมื่อสำรวมระวังพิจารณาแต่ปัจจัยที่เป็นคุณค่าแท้เพื่อความดำรงอยู่ของชีวิต

^{๗๙} อัง.เอกก.ทุก.ติก.๒๐/๒๔๖/๒๙๐.

^{๘๐} ม.ม.๑๒/๑๔/๑๗.

และเพื่อประโยชน์สุขของตนเองและผู้อื่นต้องอาศัยปัญญาพิจารณา เมื่อสามารถแยกได้และปฏิบัติได้ โอกาสที่เจริญ มรรคผล และพ้นทุกข์ได้

นอกจากนี้วิถีคิดโยนิโสมนสิการแบบคุณค่าแท้คุณค่าเทียม ยังมีประโยชน์มากกับการใช้พิจารณาในชีวิตประจำวันในยุคปัจจุบันนี้ไม่ว่าจะเป็นอุปโภค บริโภค การซื้อหา การครอบครอง การใช้วิถีชีวิตประจำวันโดยมุ่งพิจารณาให้เข้าใจและเลือกถึงคุณค่าแท้ที่เป็นประโยชน์ต่อชีวิตอย่างแท้จริงเป็นประโยชน์ต่อตนเองและผู้อื่นไม่ตกเป็นทาสของวัตถุนิยม แต่เมื่อพิจารณาเกี่ยวกับการใช้สอยของอุปโภคบริโภค สิ่งที่พระพุทธองค์กำหนดไว้ความจำเป็นมีเพียงปัจจัย ๔ ซึ่งถือเป็นคุณค่าแท้

เมื่อได้คิดและ ฝึกปฏิบัติอยู่กับความจำเป็น สามารถตัดทางไม่ให้กิเลสเข้ามาครอบงำจิตใจได้ ก็จะมีผลดีในชีวิตสงบสุข แต่ถ้ามีความต้องการมีสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ มากมาย คนเราเมื่อเข้าไปเกี่ยวข้องแล้วก็จะเห็นเป็นสิ่งที่มีความจำเป็น แล้วจะชักจูงพฤติกรรมต่อ ๆ ไปได้ผลที่ประสพชีวิตก็พบปัญหา เพราะจิต จะสร้างคุณค่าเทียมขึ้นเพื่อปรนเปรอเสพเสวยเวทนา พอพุนกิเลสต้นหามากยิ่งขึ้นท้ายที่สุดจะมองเห็นเป็นความจำเป็นยึดมั่นเป็นอุปาทานได้ ซึ่งไม่เกื้อกูลต่อชีวิตทำให้เกิดอกุศล เช่นมีความโลภ เมามัว มานะ ทิฐิและเป็นอุปสรรคต่อการเจริญมรรคผล การปลื้กวิเวกในสถานที่เหมาะสมเพื่อประโยชน์ต่อการเจริญจิตเห็นคุณค่าแท้คุณค่าเทียมพระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญประโยชน์ที่เกิดขึ้นกับการอยู่เดี่ยว ดังพระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ว่า

ภิกษุชื่อเถระ ในเรื่องนี้ ข้าพระองค์เข้าไปบิณฑบาตในหมู่บ้านองค์เดียว กลับมาองค์เดียว นั่งอยู่ในที่ลับองค์เดียว เดินจงกรมองค์เดียว ข้าพระองค์อยู่เดี่ยว และพูดสรรเสริญแห่งการอยู่เดี่ยวอย่างนี้แล

พระพุทธเจ้า ดุจรเถระ นั้นเป็นการอยู่เดี่ยวได้อยู่ เรามีได้กล่าวว่าเป็น แต่เธอจงฟังวิธีที่จะให้การอยู่เดี่ยวของเธอเป็นกิจบริบูรณ์ โดยพิสดารยิ่งกว่านั้น จงมนสิการให้ดี เราจะกล่าวสรรเสริญแห่งการอยู่เดี่ยวอย่างนี้แล

สิ่งที่เป็นอดีต ก็ละได้แล้ว สิ่งที่เป็นอนาคตก็งดได้แล้ว ความพอใจติดใครในการเป็นตัวตนต่าง ๆ ในปัจจุบันก็กำจัดได้แล้ว การอยู่เดี่ยว ย่อมบริบูรณ์โดยพิสดารยิ่งกว่านั้นได้ ด้วยประการฉะนี้แล^{๘๑}

พระพุทธเจ้าทรงกำหนดประเภทของการอยู่ป่า ๕ ประเภท ซึ่งเป็นประโยชน์มากกับการที่ประพฤติปฏิบัติตนของการอยู่ป่าหากอยู่ป่าเพราะอาศัยความเป็นผู้มักน้อย ความสันโดษ ความขัดเสลา ความไฝ่สงัด ความพอใจเท่าที่มี แต่ถ้าเพราะเหตุผลอื่น ๆ จะไม่เกิดประโยชน์เท่าที่ควรดังกล่าวไว้ ดังนี้

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้อยู่ป่ามี ๕ ประเภท ดังนี้ ๕ ประเภท คือ ๑. อดิเรก ผู้ที่อยู่ป่าเพราะเป็นผู้โง่เขลา เพราะงมง่าย ๒. ผู้มีความปรารถนาลาภ ถูก

^{๘๑} ม.มู.๑๒/๑๑/๔๓๐/๑๐-๑๒.

ความปรารถนาครอบงำ จึงอยู่ป่า ๑ ผู้อยู่ป่าเพราะความเสียวจริต เพราะจิต ฟุ้งซ่าน ๑ ผู้อยู่ป่าเพราะเห็นว่าการอยู่ป่านี้ พระพุทธะทั้งหลาย พระพุทธสาวกทั้งหลายสรรเสริญ ๑ ผู้อยู่ป่าเพราะอาศัยความเป็นผู้มักน้อย ความสันโดษ ความขัดเกลา ความใฝ่สัจด์ ความพอใจเท่าที่มี ๑ บรรดาผู้อยู่ ๕ ประเภทนี้ ผู้ที่อยู่ในป่าเพราะอาศัยความเป็นผู้มักน้อย ความสันโดษ ความขัดเกลา ความใฝ่สัจด์ ความพอใจเท่าที่มี นี่เป็นอย่างเลิศ ประเสริฐ นำหน้า สูงสุด ดีเยี่ยม ในบรรดาผู้ อยู่ป่าทั้ง ๕ ประเภทเหล่านี้^{๕๒}

แสดงให้เห็นถึงวิธีการของพระพุทธเจ้าที่ทรงใช้หลักคิดแบบคุณค่าแท้คุณค่าเทียม จากโยนิโสมนสิการเรื่องที่อยู่ที่ทำให้เกิดความสันโดษ เป็นวิธีคิดแบบสกัดหรือบรรเทาค้นหาเพื่อตัดทางไม่ให้ติดพอกพูนกิเลสค้นหาแล้วชักจูงไปในทางอกุศลเกิดความโลภะ โทสะ โมหะ เกิดนิรวณกันจิตไม่ให้อำนาจในคุณธรรมและทำให้ปัญญาอ่อนกำลังคือทำให้เกิด กามฉันทะ พยาบาท ถีนมิทธะ อุทธัจจกุกกัจจะ วิจิกิจฉา ตราบใดที่ไม่มีความคิดแยกกายสามารถแยกคุณค่าแท้คุณค่าเทียมได้ มนุษย์ก็จะต้องหลงเมามัวคุณค่าเทียมเพราะคุณค่าเทียมนี้สนองค้นหาคือความอยากได้ อยากมี อยากเป็นไม่มีที่สิ้นสุด ตราบนั้นก็ไม่มีโอกาสเจริญมรรคผล แต่เมื่อสำรวจมรรควังพิจารณาแต่ปัจจัยที่เป็นคุณค่าแท้เพื่อความดำรงอยู่ของชีวิตและเพื่อประโยชน์สุขของตนเองและผู้อื่นต้องอาศัยปัญญาพิจารณา เมื่อสามารถแยกได้และปฏิบัติได้โอกาสที่เจริญ มรรคผล และพ้นทุกข์ได้

นอกจากนี้วิธีคิดโยนิโสมนสิการแบบคุณค่าแท้คุณค่าเทียม ยังมีประโยชน์มากกับการใช้พิจารณาในชีวิตประจำวันในยุคปัจจุบันนี้ไม่ว่าจะเป็น การอุปโภค บริโภค การซื้อหา การครอบครอง การใช้วิถีชีวิตประจำวันโดยมุ่งพิจารณาให้เข้าใจและเลือกถึงคุณค่าแท้ที่เป็นประโยชน์ต่อชีวิตอย่างแท้จริงเป็นประโยชน์ต่อตนเองและผู้อื่นไม่ตกเป็นทาสของวัตถุนิยม แต่เมื่อพิจารณาเกี่ยวกับการใช้สอยของอุปโภคบริโภค สิ่งที่พระพุทธองค์กำหนดไว้ความจำเป็นมีเพียงปัจจัย ๔ ซึ่งถือเป็นคุณค่าแท้เมื่อได้คิดและ ฝึกปฏิบัติอยู่กับความจำเป็น สามารถตัดทางไม่ให้กิเลสเข้ามาครอบงำจิตใจได้ ก็จะมีผลดีในชีวิตสงบสุข แต่ถ้ามีความต้องการมีสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ มากมาย คนเราเมื่อเข้าไปเกี่ยวข้องแล้วก็จะเห็นเป็นสิ่งที่มีความจำเป็น แล้วจะชักจูงพฤติกรรมต่อ ๆ ไปได้ผลที่ประสบชีวิตก็พบปัญหา เพราะจิต จะสร้างคุณค่าเทียมขึ้นเพื่อปรนเปรอเสพเสวยเวทนา พอกพูนกิเลสค้นหามากยิ่งขึ้น ท้ายที่สุดจะมองเห็นเป็นความจำเป็นยึดมั่นเป็นอุปาทานได้ ซึ่งไม่เกื้อกูลต่อชีวิตทำให้เกิดอกุศล เช่นมีความโลภ เมามัว มานะ ทิฐิและเป็นอุปสรรคต่อการเจริญมรรคผล

^{๕๒} ส.น.๑๖/๗๑๖/๓๒๘.

สอบค้นความรู้) สมณะ (ความสงบ การทำให้สงบ การไม่มีความฟุ้งซ่านวุ่นวายใจ)
 วิปัสสนา (การใช้ปัญญาพิจารณาเห็นสิ่งต่าง ๆ ตามสภาวะของมัน หรือตามที
 มันเป็นจริง)

โดยสรุปสัมมาทิฐิ ก็คือความเห็นที่ตรงตามสภาวะ คือ เห็นตามที่สิ่งทั้งหลายเป็นจริง การที่
 สัมมาทิฐิจะเจริญขึ้น ย่อมต้องอาศัยโยนิโสมนสิการเรื่อยไป เพราะโยนิโสมนสิการช่วยให้เรามองสิ่ง
 ต่าง ๆ อย่างผิวเผิน หรือมองเห็นเฉพาะผลรวมที่ปรากฏ แต่ช่วยให้เรามองแบบสืบค้นแยกแยะ ทั้งในแง่
 การวิเคราะห์ที่ส่วนประกอบที่มาประชุมกันเข้าและในแง่การสืบทอดแห่งเหตุปัจจัย ทำให้ไม่ถูกหลง ไม่
 กลายเป็นหุ่นที่ถูกยั่วยุ ปลุกปั่นและเชิด ด้วยปรากฏการณ์ทางรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และคติ
 นิยมต่าง ๆ จนเกิดเป็นปัญหาทั้งแก่ตนและผู้อื่น แต่ทำให้มีสติสัมปชัญญะ เป็นอิสระ เป็นตัวของ
 ตัวเอง คิดตัดสินใจและการกระทำต่าง ๆ ด้วยปัญญา

ข. สัมมาสังกัปปะ

องค์มรรคข้อที่ ๒ นี้ มีคำจำกัดความแบบทั่วไปตามคัมภีร์ ดังนี้

“ภิกษุทั้งหลาย สัมมาสังกัปปะ เป็นโณน เนกขัมมสังกัปปอพยาบาทสังกัปปอวิหิงสาสังกัปป นี้
 เรียกว่า สัมมาสังกัปปะ”

นอกจากนี้ ยังมีคำจำกัดความแบบแยกออกเป็นระดับโลกียะ และระดับโลกุตตระ ดังนี้

“ภิกษุทั้งหลาย สัมมาสังกัปปะ เป็นโณน เรากล่าวว่าสัมมาสังกัปปะ มี ๒ อย่าง คือ สัมมา
 สังกัปปะที่ยังมีอาสวะ ซึ่งจัดเป็นฝ่ายบุญ อำนาจวิบากแก่ขันธ อย่างหนึ่ง กับสัมมาสังกัปปะที่เป็น
 อริยะ ไม่มีอาสวะเป็นโลกุตตระ และเป็นองค์มรรคอย่างหนึ่ง”

“สัมมาสังกัปปะ ที่ยังมีอาสวะ...คือ เนกขัมมสังกัปปอพยาบาทสังกัปปอวิหิงสาสังกัปป...”

“สัมมาสังกัปปะ ที่เป็นอริยะ ไม่มีอาสวะ เป็นโลกุตตระ เป็นองค์มรรค คือความตริก (ตักกะ)
 ความนึกคิด (วิตักกะ) ความดำริ (สังกัปป) ความคิดแน่วแน่ (อัปปนา) ความคิดปักแน่นแน่น (พบัปนา)
 ความเอาใจจดจ่อลง วจีสังขาร ของบุคคลผู้มีจิตเป็นอริยะ มีจิตไร้อาสวะ มีอริยมรรคเป็นสมังคี ผู้
 กำลังเจริญอริยมรรคอยู่...”

เพื่อรวบรัด ในที่นี้ จะทำความเข้าใจกันแต่เพียงคำจำกัดความแบบทั่วไปที่เรียกว่าเป็นชั้นโลกียะ
 เท่านั้น ตามคำจำกัดความแบบนี้ สัมมาสังกัปปะ คือความดำริชอบ หรือความนึกคิดในทางที่ถูกต้อง
 ตรงข้ามกับความดำริผิดที่เรียกว่า มิจฉาสังกัปปะ ซึ่งมี ๓ อย่างคือ

๑. กามสังกัปปหรือกามวิตก

คือ ความดำริที่เกี่ยวข้องกับกาม ความนึกคิดในทางที่จะแสวงหาหรือหมกมุ่นพัวพันติดข้อง
 อยู่ในสิ่งสนองความต้องการทางประสาททั้ง ๕ หรือสิ่งสนองตัณหาอุปาทานต่าง ๆ ความคิดในทาง
 เห็นแก่ตัว เป็นความนึกคิดในฝ่ายราคะ หรือโลภะ

๒. พยาบาทสังกัปป์ หรือ พยาบาทวิตก

ความดำริที่ประกอบด้วยความเคียดแค้นชิงชัง ชัดเคือง ไม่พอใจ คิดเห็นเพ่งมองในแง่ร้ายต่าง ๆ มองคนอื่นเป็นศัตรูผู้มากระทบกระทั่ง เห็นสิ่งทั้งหลายเป็นไปในทางขัดข้อง เป็นความนึกคิดในฝ่ายโทสะแฉ่งถูกกระทบ (ตรงข้ามกับเมตตา)

๓. วิหิงสาสังกัปป์ หรือ วิหิงสาวิตก

คือ ความดำริในทางที่จะเบียดเบียน ทำร้าย ตัดรอน และทำลาย อยากไปกระทบกระทั่ง รุกรานผู้อื่น อยากทำให้เขาประสบความทุกข์ความเดือดร้อนเป็นความนึกคิดในฝ่ายโทสะในแง่จะไปกระทบ (ตรงข้ามกับกรุณา)

การดำริหรือแนวความคิดแบบนี้ เป็นเรื่องปกติของคนส่วนมาก เพราะธรรมชาติ เมื่อปุถุชนรับรู้อารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง จะโดยการเห็น ได้ยิน ได้สัมผัสเป็นต้นก็ตาม จะเกิดความรู้สึกอย่างใดอย่างหนึ่งในสองอย่าง คือ ถ้าถูกใจ ก็ชอบ ติดใจ อยากได้ พัวพัน คล้อยตาม ถ้าไม่ถูกใจ ก็ไม่ชอบ ชัดใจ ชัดเคือง ผลักแย้ง เป็นปฏิปักษ์ จากนั้น ความดำรินึกคิดต่าง ๆ ก็จะดำเนินไปตามแนวทางหรือตามแรงผลักดันของความชอบและไม่ชอบนั้น ด้วยเหตุนี้ ความคิดของปุถุชนโดยปกติ จึงเป็นความคิดเห็นที่เอนเอียงไปข้างใดข้างหนึ่ง มีความพอใจและไม่พอใจของตนเข้าไปเคลือบแฝงชักจูง ทำให้ไม่เห็นสิ่งทั้งหลายตามที่มันเป็นของมันเองล้วน ๆ ความนึกคิดที่ดำเนินไปจากความถูกใจ ชอบใจ เกิดความติดข้อง พัวพัน เอียงเข้าหา ก็กลายเป็นกามวิตก ส่วนที่ดำเนินไปจากความไม่ถูกใจ ไม่ชอบใจ เกิดความขัดเคือง ชิงชัง เป็นปฏิปักษ์ มองในแง่ร้าย ก็กลายเป็นพยาบาทวิตก ที่ถึงขนาดพุ่งออกมาเป็นความคิดรุกราน คิดเบียดเบียน ทำลาย ก็กลายเป็นวิหิงสาวิตก ทำให้เกิดทัศนคติ (หรือเจตนาคติ) ต่อสิ่งต่าง ๆ อย่างไม่ถูกต้อง

ความดำริหรือความนึกคิดที่เอนเอียง ทัศนคติที่บิดเบือนและถูกเคลือบแฝงเช่นนี้เกิดขึ้นก็เพราะการขาดโยนิโสมนสิการแต่ต้น คือ มองสิ่งต่าง ๆ อย่างผิวเผิน รับรู้อารมณ์เข้ามาทั้งดุ้น โดยขาดสติสัมปชัญญะ แล้วปล่อยความนึกคิดให้แล่นไปตามความรู้สึก หรือตามเหตุผลที่มีความชอบใจ ไม่ชอบใจเป็นตัวนำ ไม่ได้ใช้ความคิดวิเคราะห์แยกแยะส่วนประกอบและความคิดสืบสาวสอบค้นเหตุปัจจัยตามหลักโยนิโสมนสิการ

โดยนัยนี้ ด้วยการมีโยนิโสมนสิการ ผู้นั้นก็มีสัมมาทิฐิ คือ มองเห็นและเข้าใจสิ่งต่าง ๆ ตามความเป็นจริง เมื่อมองเห็นสิ่งๆ ตามความเป็นจริง จึงมีสัมมาสังกัปปะ คือดำริ นึกคิด และตั้งทัศนคติต่อสิ่งเหล่านั้นอย่างถูกต้อง ไม่เอนเอียง ยึดติด หรือผลักแย้ง เป็นปฏิปักษ์ เมื่อมีความดำรินึกคิดที่เป็นอิสระจากความชอบใจ ไม่ชอบใจ เป็นกลางเช่นนี้ จึงทำให้มองเห็นสิ่งต่าง ๆ ตามความเป็นจริง คือเสริมสัมมาทิฐิให้เพิ่มพูนยิ่งขึ้น จากนั้นองค์ประกอบทั้งสองก็สนับสนุนกันและกันหมุนเวียนต่อไป

ในภาวะจิตที่มีโยนิโสมนสิการ จึงมีความดำริซึ่งปลอดโปร่ง เป็นอิสระ ปราศจากความเอนเอียงทั้งฝ่ายติดค้ำยเข้าหา และฝ่ายผลัดเบือนหนี ตรงข้ามกับมิจฉาสังกัปปะ เรียกว่า สัมมาสังกัปปะ มี ๓ อย่างเช่นเดียวกันคือ

๑. เนกขัมมสังกัปป์ หรือ เนกขัมมวิตก

คือ ความดำริที่ปลอดจากโลภะ ความนึกคิดที่ปลอดโปร่งจากกาม ไม่หมกมุ่นพัวพันติดข้องในสิ่งสนองความอยากต่าง ๆ ความคิดที่ปราศจากความเห็นแก่ตัว ความคิดเสียสละ และความคิดที่เป็นคุณเป็นกุศลทุกอย่าง จัดเป็นความนึกคิดที่ปราศจากราคะ หรือโลภะ

๒. อพยบาหสังกัปป์ หรือ อพยบาหวิตก

คือ ความดำริที่ไม่มีความเครียดแค้น ชิงชัง ชัดเคือง หรือเพ่งมองในแง่ร้ายต่าง ๆ โดยเฉพาะมุ่งเอาธรรมที่ตรงข้าม คือเมตตา ซึ่งหมายถึงความปรารถนาดี ความมีไมตรี ต้องการให้ผู้อื่นมีความสุข จัดเป็นความนึกคิดที่ปราศจากโทสะ

๓. อวิหิงสาสังกัปป์ หรือ อวิหิงสาวิตก

คือ ความดำริที่ไม่มีการเบียดเบียน การคิดทำร้าย หรือทำลาย โดยเฉพาะมุ่งเอาธรรมที่ตรงข้ามคือกรุณา ซึ่งหมายถึงความคิดช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์ จัดเป็นความนึกคิดที่ปราศจากโทสะ เช่นเดียวกัน

ในกรณีที่มีมิจฉาสังกัปปะเกิดขึ้น เมื่อจะแก้ไขโดยวิธีการแห่งปัญญา ก็ต้องไม่ใช่วิธีตั้งต้น กลัดกลุ้มหรือฟุ้งซ่านต่อไปโดยไม่มีจุดหมาย แต่ต้องใช้โยนิโสมนสิการ คือคิดสืบสาวหาเหตุ และพิจารณาให้เห็นคุณโทษของมัน เช่น พุทธพจน์ที่ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ก่อนสัมโพธิกาล เมื่อเราเป็นโพธิสัตว์ยังมีได้ตรัสรู้ ได้มีความคิดเกิดขึ้นว่า : ถ้ากระไรเราพึงแยกความดำริออกเป็น ๒ ฝ่าย ดังนี้แล้ว จึงได้แยกกามวิตก พยาบาทวิตก และวิหิงสาวิตก ออกเป็นฝ่ายหนึ่ง และแยกเนกขัมมวิตก อพยบาหวิตก และอวิหิงสาวิตก ออกเป็นอีกฝ่ายหนึ่ง”

“เมื่อเราไม่ประมาท มีความเพียร มุ่งมั่นอยู่นั่นเอง เกิดมีกามวิตกขึ้น เราก็อธิษฐานว่า : เราเกิดกามวิตกขึ้นแล้ว ก็แหละ กามวิตกนี้ ย่อมเป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนเองบ้าง เป็นไปเพื่อเบียดเบียนผู้อื่นบ้าง เป็นไปเพื่อเบียดเบียนทั้งตนเองและผู้อื่นสองฝ่ายบ้าง ทำให้ปัญญาคับ จัดเป็นพวกสิ่งบีบคั้น ไม่เป็นไปเพื่อนิพพาน”

“เมื่อเราพิจารณาเห็นว่า มันเป็นไปเพื่อเบียดเบียนตน ก็ดี กามวิตกนั้นก็สลายตัวไป เมื่อเราพิจารณาเห็นว่า มันเป็นไปเพื่อเบียดเบียนผู้อื่นก็ดี...ว่ามันเป็นไปเพื่อเบียดเบียนทั้งตนเองและผู้อื่นสองฝ่ายก็ดี ว่ามันทำให้ปัญญาคับ

จัดเป็นพวกสิ่งบีบคั้น ไม่เป็นไปเพื่อนิพพานก็ดี กามวิตกนั้น ก็สลายตัวไป เราจึงละ
จึงบรรเทา กามวิตก ที่เกิดขึ้นมา ๆ ทำให้หมดสิ้นไปได้ทั้งนั้น”

“เมื่อเราไม่ประมาท...เกิดมีพยาบาทวิตกขึ้น...เกิดมีวิหิงสาวิตกขึ้น เรา
ก็รู้ชัด (ดังกล่าวนั้นแล้ว) จึงละ...จึงบรรเทาพยาบาทวิตก...วิหิงสาวิตกที่เกิด
ขึ้นมา ๆ ทำให้หมดสิ้นไปได้ทั้งนั้น”

“ภิกษุ ยิ่งตริก ยิ่งคิดคำนึงถึงความดำริใด ๆ มาก ๆ ใจของเธอ ก็ยิ่ง
โน้มไปทางความดำรินั้น ๆ ถ้าภิกษุยิ่งตริก ยิ่งคิดคำนึงถึงกามวิตกมาก เธอก็ละ
ทิ้งเนกขัมมวิตกมาก เธอก็ละทิ้งกามวิตกเสีย ทำแต่เนกขัมมวิตกให้มาก จิตของ
เธอนั้น ก็โน้มไปทางเนกขัมมวิตก...”

การปฏิบัติธรรมช่วงแรกตามองค์มรรค ๒ ข้อนี้ สรุปลงได้ด้วยพุทธพจน์ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๔ อย่าง ชื่อว่าเป็นผู้ดำเนิน
ปฏิบัติอันไม่ผิดพลาด และเป็นอันได้เริ่มก่อตั้งกำเนิดของความสิ้นอาสวะแล้ว
ธรรม ๔ อย่างนั้นคือ เนกขัมมวิตก อพยาบาทวิตก อวิหิงสาวิตก สัมมาทิวฐิ”

๓) ประโยชน์ของหมวดปัญญาเพื่อพัฒนาตนและสังคม

ความคิดเห็นถูกต้อง สัมมาทิวฐิจัดเป็นบุคคลิกด้านปัญญาอย่างสำคัญเป็นอันดับแรก เป็น
ตัวนำให้เกิดการพัฒนาตนเองและสังคมต่อ ๆ ไป บุคคลผู้มีความคิดเห็นถูกต้องในเรื่องใดแล้วย่อม
พร้อมเสมอที่จะลงมือปฏิบัติเพื่อให้บรรลุเป้าหมายในเรื่องนั้น ความคิดเห็นถูกต้องจึงมีอิทธิพลต่อ
จิตใจบุคคลเป็นอันดับแรก การที่บุคคลยอมรับรู้และปฏิบัติตามกฎระเบียบที่ดีของสังคมก็ดี ยอมรับรู้
และปฏิบัติตามประเพณี วัฒนธรรมอันดีงามในสังคมก็ดี รวมทั้งความสำคัญแก่ศีลธรรมพร้อมเสมอที่
จะนำไปเป็นแรงกระตุ้นให้เกิดสำนักอันที่จะพัฒนาสังคมให้ดีขึ้นก็ดี ก็เพราะบุคคลนั้นมีความคิดเห็นที่
ถูกต้องตามความเป็นจริงแล้วว่า สิ่งนั้น ๆ สามารถพัฒนาตนเองและสังคมได้จริง มีผลในทางปฏิบัติจริง
ทั้งนี้เพราะได้เห็นหรือซาบซึ้งในคุณค่าของการปฏิบัตินั้น ๆ แล้ว เมื่อใด บุคคลมาเห็นคุณค่าและเกิด
ความเข้าใจซาบซึ้งทั้งใฝ่นิยมความดีงาม ความสุจริตประพฤติตามระเบียบสังคมด้วยความคิดเห็น
ถูกต้อง เมื่อนั้นความประพฤติในสิ่งที่ดีงาม ประพฤติสุจริตประพฤติตามระเบียบสังคม จึงจะแน่นแฟ้น
มั่นคง และเป็นไปด้วยความสมัครใจ เพราะฉะนั้นในการพัฒนาขั้นต้นจึงต้องพัฒนาจิตใจบุคคลให้มี
ความคิดเห็นถูกต้องก่อนเป็นสำคัญ หาไม่แล้วการพัฒนาในเรื่องอื่นๆ ย่อมติดขัดมีอุปสรรคแน่นอน

พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงหลักธรรมที่จะพัฒนาเรื่องความมีความคิดเห็นที่ถูกต้องไว้ คือ
“มรรคมืองค์ ๘” ในข้อแรกว่าด้วยเรื่อง “สัมมาทิวฐิ” ข้อนี้เป็นหลักชี้ให้เห็นว่าเมื่อมีบุคคลมีอยู่ในตน
แล้วจะเป็นคนมีความคิดเห็นถูกต้องแท้จริง สัมมาทิวฐิคืออะไร และมีประเภทเป็นอย่างไรบ้างนั้น มี
พระพุทธพจน์แสดงไว้ดังนี้ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย สัมมาทิฏฐิคืออะไร ความรู้ทุกข์ ความรู้สมุทัยความรู้ใน
ทุกข์นิโรธ ความรู้ในทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา นี้เรียกว่า สัมมาทิฏฐิ”^{๖๗}

ภิกษุทั้งหลาย สัมมาทิฏฐิเป็นไฉน: เรากล่าวว่าสัมมาทิฏฐิมี ๒ อย่าง คือ
สัมมาทิฏฐิที่ยังมีอาสวะ ซึ่งจัดเป็นฝ่ายบุญ อำนวยวิบากแก่ชั้นธ ์ อย่างหนึ่ง กับ
สัมมาทิฏฐิที่เป็นอริยไม่มีอาสวะเป็นโลกุตตระและเป็นองค์มรรค อย่างหนึ่ง...”^{๖๘}

จึงเห็นได้ว่าสัมมาทิฏฐิที่ยังมีอาสวะ คือ สัมมาทิฏฐิที่อยู่ในระดับจิตใจของปุถุชนที่ยังมีกิเลสอาสวะ
ทั้งหลายอยู่ เมื่อสัมมาทิฏฐิเกิดขึ้นในจิตจึงจัดอยู่ในฝ่ายบุญ และได้รับผลบุญในการกระทำของตน
ตัวอย่างเช่น เมื่อเรากระทำสิ่งใดไปสิ่งนั้นก็เกิดผล คือเชื่อกฎแห่งกรรมนั่นเอง ส่วนสัมมาทิฏฐิที่เป็น
อริยะ ก็คือสัมมาทิฏฐิที่เกิดขึ้นในจิตใจของพระอริยบุคคล ที่ไม่มีอาสวะแต่มีสัมมาทิฏฐิเพื่อเป็น
แนวทางประพฤติปฏิบัติเพื่อการบรรลุธรรมชั้นสูง คือ นิพพาน

โยนิโสมนสิการ เป็นเหตุให้เกิดสัมมาทิฏฐิ บุคคลสามารถเสริมสร้างและพัฒนาให้เกิดมีในตน
ได้ด้วยเหตุปัจจัยสำคัญ ๒ ประการ คือ ปรโตโฆสะ และโยนิโสมนสิการ ดังมีพุทธพจน์ที่ว่า “ภิกษุ
ทั้งหลาย ปัจจัยเพื่อความเกิดขึ้นแห่งสัมมาทิฏฐิ มี ๒ ประการ คือ ปร โตโฆสะ และโยนิโส
มนสิการ”^{๖๙}

ปรโตโฆสะ คือ เสียงจากผู้อื่น ได้แก่การอบรมแนะนำ การถ่ายทอด การโฆษณา คำบอกเล่า
ข่าวสาร คำอธิบาย ชี้แจง เป็นต้น ปรโตโฆสะที่สร้างเสริมสัมมาทิฏฐินั้นต้องเป็นเสียงที่บอกกล่าวชี้แจง
ความจริง มีเหตุผล มีประโยชน์ และด้วยความหวังดีด้วยความบริสุทธิ์ใจจากแหล่งที่ดี คือ คนดี คนมี
ปัญญา มีคุณธรรม และรวมไปถึงการเข้าไปหา ไปเสวนา การพูดคุยสนทนากับคนดีดังกล่าวด้วย เรียก
ตามหลักธรรมว่า กัลยาณมิตรตदा (ความมีเพื่อดีเป็นกัลยาณมิตร) บุคคลผู้เป็นกัลยาณมิตรนั้น อย่างสูง
หมายถึงพระสัมมาสัมมาพุทธเจ้า อย่างต่ำหมายถึงสัตบุรุษผู้ทรงคุณธรรม เช่น บิดามาตาร ครูอาจารย์
พระสงฆ์ผู้ทรงศีล

เสียงจากผู้อื่นนี้สามารถสร้างศรัทธาให้เกิดขึ้นได้เป็นเบื้องต้น สามารถกลมเกลอโน้มน้าวให้
ปลงใจเชื่อและปฏิบัติตามได้ ถ้าเป็นเสียงแห่งผู้ทรงธรรมเป็นกัลยาณมิตรก็ย่อมจะโน้มน้าวจินตนาไป
ในทางที่ดีในทางที่ถูกต้องเป็นสัมมาทิฏฐิ ดังพระบาลีว่า “เราไม่เล็งเห็นธรรมอื่นแม้สักอย่างหนึ่งที่เป็น
สาเหตุให้กุศลธรรมที่ยังไม่เกิดเกิดขึ้น หรือให้ออกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วเสื่อมไปเหมือนความมี

^{๖๗} อ.จ.ปญจก.๒๒/๑๗๗/๒๓๓.

^{๖๘} ที.ม.๑๐/๒๙๙/๓๔๘, ม.ม.๑๒/๑๔๙/๑๒๓, ส.ม.๑๙/๓๔/๑๐.

^{๖๙} ม.อ.๔/๒๕๘/๑๘๑.

กัลยาณมิตรเลย เมื่อบุคคลมีกัลยาณมิตร กุศลธรรมที่ยังไม่เกิดย่อมเกิดขึ้น และอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วย่อมเสื่อมไป”^{๗๐}

โยนิโสมนสิการ คือการทำในใจโดยแยบคาย ได้แก่การรู้จักคิด คิดถูกวิธี คิดเป็น คิดอย่างมีระเบียบ คิดอย่างมีเหตุผล ข้อนี้เป็นวิถีทางแห่งปัญญาโดยตรง เมื่อโยนิโสมนสิกาเกิดขึ้นเป็นวิถีทางแห่งเกิดศรัทธาแล้ว สัมมาทิฐิย่อมเกิดขึ้น อย่างเช่นการอบรมสั่งสอนทางศีลธรรม การถ่ายทอดทางวัฒนธรรม เป็นต้น หากเกิดโยนิโสมนสิการเสียแล้ว ก็อาจถูกเพิกเฉยละเลยได้ แต่ถ้าบุคคลได้มาแยกแยะแล้วว่าอะไรดีไม่ดี อะไรควรไม่ควรอย่างไรเป็นต้น ผู้นั้นก็จะประพฤติดนในทางที่ถูกต้องต่อไป

ดังนั้นบุคคลผู้ที่พัฒนาโยนิโสมนสิการดีแล้ว ย่อมมีความคิดเห็นถูกต้องเป็นสัมมาทิฐิมั่นคง ไม่แปรเปลี่ยนง่าย ไม่สิ้นไหวง่าย และย่อมมองสิ่งต่าง ๆ ด้วยปัญญา ไม่มองอย่างผิวเผินหรือมองเฉพาะหน้า แต่มองสืบค้นแยกแยะด้วยเหตุผล ดังนั้น หลักธรรมข้อสัมมาทิฐินี้ อันมีโยนิโสมนสิการเป็นเหตุให้เกิดเชื่อว่าเป็นหลักธรรมพัฒนาบุคคลได้ประการหนึ่ง

ในแนวทางปฏิบัติตามมรรค สรุปล่องเป็นไตรสิกขาซึ่งประกอบไปด้วย ศีล สมาธิ ปัญญา บางครั้ง พระพุทธเจ้าแสดงคำสอนภาคปฏิบัติแบบที่เข้าใจง่าย ๆ และชาวพุทธนำมาพูดกันบ่อย ๆ ดังปรากฏเป็นส่วนสำคัญอยู่ในหลักโอวาทปาติโมกข์ ๓ ประการ คือ การไม่ทำความชั่วทั้งปวง การบำเพ็ญความดีให้เพียงพร้อม การทำจิตใจให้ผ่องใส นี่เป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย การไม่กล่าวร้าย ๑ การไม่ทำร้าย ๑ ความสำรวมในพระปาติโมกข์ ๑ ความเป็นผู้รู้ประมาณใน

ภักตอาหาร ๑ ที่นอนที่นั่งอันสงัด ๑ การประกอบความเพียรในอธิจิต ๑ ทกอย่างนี้ เป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย

เมื่อรักษากิจให้สงบแล้วก็บริบูรณ์พร้อมทั้ง ศีล สมาธิ ปัญญา หาอุบายทำให้จิตสงบลงได้เมื่อใด เมื่อนั้น จะเป็นผู้บริบูรณ์ไปด้วย ศีล สมาธิ ปัญญา การทำสมาธิ เป็นการฝึกฝนจิต ควบคุมจิต ให้น้อมนำไปสู่ความสงบ ระงับ ว่างจากอารมณ์ใด ๆ โดยใช้อุบายทั้งหลาย ได้แก่ การกำหนด การภาวนา ช่วยจิตใจไม่สับสนยุ่งซ่านทำให้จิตใจนิ่งสงบ ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลาย จงเจริญสมาธิ ภิกษุผู้มีจิตเป็นสมาธิตั้งมั่นแล้ว ย่อมรู้ตามความเป็นจริง คือ ย่อมรู้ตามความเป็นจริงว่านี่ คือ ทุกข์ นี่คือเหตุของทุกข์ นี่คือ ความดับทุกข์ นี่คือ ทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ เพราะฉะนั้นเธอทั้งหลายควรกระทำความเพียรเพื่อความรู้ตามความเป็นจริงว่านี่ คือ ทุกข์ นี่คือเหตุของทุกข์ นี่คือ ทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์

วิธีในการแก้ปัญหามีความเป็นไปได้ด้วยการปฏิบัติตามหลักอริยมรรคมีองค์ ๘ เช่น ศีล เป็นข้อห้ามที่ไม่ให้บุคคลทำความชั่วทางกายวาจาทั้งควบคุมการกระทำที่เป็นการเบียดเบียนสัตว์อื่น คนอื่น

^{๗๐} อจ.ทก.๒๐/๓๗๑/๑๑๐, ม.ม.๑๒/๔๙๗-๕๓๙.

เมื่อทุกคนมีศีลนั้นย่อมหมายถึงทุกคนไม่มีการเบียดเบียนกัน เมื่อไม่มีการเบียดเบียนย่อมสงบสุขถ้วนทั่วกัน สมาธิทำให้บุคคลมีจิตใจที่ตั้งงามแน่วแน่นมั่นคงในหลักการไม่หลงประเด็นในสิ่งที่กระทำและสมาธิจะเป็นสิ่งที่คอยกระตุ้นไม่ให้กุศลเกิดขึ้นไม่ปล่อยใจให้คิดในทางที่จะทำร้ายหรือ ผลเสียต่อบุคคลอื่นได้ และปัญญาเป็นความรู้ความเข้าใจต่อปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น สามารถแก้ไขอย่างถูกวิธี ทั้งในระดับการดำรงชีวิตแบบสามัญทั่วไป จนไปถึงในระดับอุดมสูงสุดในทัศนะของพุทธศาสนา ในการปฏิบัติธรรมหลักคำสอนของพุทธเจ้าจะย่อลงในไตรลักษณ์ คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ผู้ปฏิบัติธรรม ต้องปฏิบัติควบคู่กันไปทั้ง ๓ อย่าง เพื่อมุ่งสู่การดับทุกข์ได้ทั้งระดับระยะต้นจนถึงที่สุด

๔.๕ ประโยชน์วิธีคิดแบบอรรถธรรมสัมพันธ์ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก

วิธีคิดแบบอรรถธรรมสัมพันธ์หรือคิดตามหลักการและความมุ่งหมายหมายถึงวิธีคิดตามหลักการและความมุ่งหมายพิจารณาตามความสัมพันธ์ระหว่างธรรมกับอรรถคือหลักการกับความมุ่งหมายที่กำหนดประสานส่งเสริมกันเพื่อเป้าหมายที่กำหนดไว้อย่างไม่คลาดเคลื่อนเลื่อนลอย หรือมุ่งความมุ่งหมายที่เป็นเป้าหมายที่สูงสุด คือ กุศลธรรมโดยมีความคิดที่แยกกายเป็นจุดเริ่มต้นความมุ่งหมายของอรรถธรรมมีเพียงในระดับเบื้องต้นเมื่อเจริญบริสุทธิบริบูรณ์เป้าหมายสูงสุดคือมรรคผลนิพพาน

“ภิกษุทั้งหลาย ธรรมทั้งหลายหนึ่งเหล่าใดก็ตาม ที่เป็นกุศลอยู่ในภาค กุศล อยู่ในฝ่ายกุศลธรรมนั้นทั้งหมด มีโยนิโสมนสิการเป็นมูลราก ประชุมลงใน โยนิโสมนสิการ โยนิโส เรียกว่า เป็นยอดของธรรมเหล่านั้น”^{๗๑}

“เมื่อใช้โยนิโสมนสิการ นีวรณ ๕ ย่อมไม่เกิด ที่เกิดแล้วก็ถูกจำกัดได้ในขณะเดียวกันก็เป็นเหตุให้โพชฌงค์ ๗ เกิดขึ้นและเจริญเต็มบริบูรณ์”^{๗๒}

ความจริงธรรมที่ประจักษ์แจ้งโสดาปัตติผล จนถึงอรหัตผล ดังพุทธพจน์ดังนี้

ภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๔ อย่างเหล่านี้ เจริญแล้วทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อประจักษ์แจ้ง โสดาปัตติผล เพื่อประจักษ์แจ้งสภิกคามิผล เพื่อประจักษ์แจ้งอนาคามิผล เพื่อประจักษ์แจ้งอรหัตผล ๔ อย่างอะไรบ้าง ได้แก่ สัมปฐิสสังเสวะ สัทธรรมสวณะ โยนิโสมนสิการ ธรรมานุธรรมปฏิบัติ^{๗๓}

การปฏิบัติของพุทธบริษัทในสังคมปัจจุบันที่มีปัญหาเพราะไม่สอดคล้องกันระหว่างอรรถกับธรรมหรือระหว่างหลักการและจุดมุ่งหมายคือไม่เข้าใจความหมายของหลักการและจุดมุ่งหมายว่าจุดมุ่งหมายแท้จริงคืออะไรเมื่อไม่เข้าใจขาดการเอาใจใส่ตามมาด้วยการไม่ปฏิบัติอย่างจริงจังจึงไม่ตลอดสาย

^{๗๑} อจ.เอก.๒๐/๗๒/๑๖.

^{๗๒} สุตต.อ.๒/๒๒๖/๒๒๘.

^{๗๓} อจ.เอก.๒๐/๔๒-๔๓/๖-๗.

ไม่ต่อเนื่องระหว่างอรรถและธรรมจึงเป็นสาเหตุไม่พบแนวทางตามเป็นจริงจึงไม่สามารถแก้ปัญหาได้ และเป็นการเพิ่มปัญหาหรือความทุกข์ให้เกิดขึ้นแต่เมื่อเข้าใจในธรรมในอรรถอย่างสอดคล้องกัน สามารถบรรลุตามความประสงค์ได้เกิดผลอย่างบริบูรณ์ดังพระพุทธเจ้าได้ทรงตรัสไว้เรื่องธรรมและอรรถไว้ว่าดังพุทธพจน์ตรัสไว้ดังนี้

“ภิกษุทั้งหลายพึงทราบอรรถและธรรม พึงทราบอนรรถและอรรถครั้นทราบอรรถและธรรม อนรรถและอรรถแล้ว พึงปฏิบัติตามที่เป็นธรรมเป็นอรรถ อะไรคืออรรถ อะไรคือธรรม อะไรคืออนรรถ อะไรคืออรรถ มิจฉาทิฏฐิ มิจฉาสังกัปปะ มิจฉาวาจา มิจฉากัมมันตะ มิจฉาอาชีวะ มิจฉาวายามะ มิจฉาสติ มิจฉาสมาธิ มิจฉาญาณ มิจฉาวิมุตติ คืออรรถ สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ สัมมาญาณ สัมมาวิมุตติ คือธรรม อกุศลทั้งหลายเป็นอนเนกที่เกิดขึ้นเพราะมิจฉาทิฏฐิ ฯลฯ มิจฉาวิมุตติเป็นปัจจัยนี้คืออธรรม กุศลทั้งหลายเป็นอนเนกที่มี ความเจริญเต็มบริสุทธ์เพราะสัมมาทิฏฐิ ฯลฯ สัมมาวิมุตติเป็นปัจจัยนี้คืออรรถ”^{๗๔}

การที่เราจะปฏิบัติธรรมนั้นจะต้องรู้ว่าจุดมุ่งหมายของการกระทำของเราคืออะไรบุคคลใดที่ทำอะไรโดยไม่มีจุดมุ่งหมาย ไม่มีหลักการคือไม่ปฏิบัติตามมรรคมืองค์ ๘ โอกาสจะเกิดอกุศลกรรมมากเพราะไม่ทราบถึงอรรถธรรม แต่เมื่อใดคิดพิจารณาอย่างแยบคายเกิดสัมมาทิฏฐิตามทางมรรคมืองค์ ๘ ตามสายกลางธรรมทั้งหลายที่ปฏิบัติด้วยความบริสุทธิ์เข้าถึงความมุ่งหมายที่ตั้งไว้คือความสงบสุขหรือพ้นจากความทุกข์เกิดประโยชน์กับตนเป็นอย่างสูง และความเป็นผู้รู้ธรรมยังสามรถอธิบายขยายความให้ผู้อื่นได้เข้าใจในธรรมและจุดมุ่งหมายที่ถูกต้องสามารถนำพาผู้นั้นเข้าใจในอรรถธรรมได้ถือว่าเป็นโอกาสที่ประเสริฐดีเลิศทั้งสองฝ่าย ซึ่งสอดคล้องกับพระพุทธเจ้าทรงตรัสไว้ว่า

“ผู้แสดงธรรมจะต้องคำนึงถึงประโยชน์ ๓ ประการจึงควรแสดง คือ ๑. บุคคลผู้แสดงธรรมรู้แจ้งในอรรถและรู้แจ้งในธรรม ๒. บุคคลผู้ฟังธรรมรู้แจ้งในอรรถและรู้แจ้งในธรรม ๓. บุคคลแสดงธรรมผู้ฟังธรรมรู้แจ้งในอรรถและรู้แจ้งในธรรม ภิกษุทั้งหลายบุคคลผู้พิจารณาเห็นประโยชน์ ๓ ประการนี้ควรแสดงธรรมแก่คนเหล่านั้น”

กล่าวโดยสรุปประโยชน์จากวิคิดอรรถธรรมสัมพันธ์เป็นวิคิดที่ให้ประโยชน์ที่จะทำให้บุคคลเข้าใจธรรมอย่างต่อเนื่องอย่างมีจุดมุ่งหมายที่ชัดเจนถูกต้องไม่ขาดสายไม่สับสนมีความเข้าใจอย่างถ่องแท้ผลที่ตามมาสามารถปฏิบัติได้ถูกต้องไม่คลาดเคลื่อน ซึ่งปัจจุบันอรรถธรรมคลาดเคลื่อนมากเพราะผู้ไม่เข้าใจในอรรถในธรรมไปเพิ่มไปตัดและปฏิบัติไปตามแนวทางที่สับสน หลากหลายแนวทางปฏิบัติ

^{๗๔} ส.ม. ๑๙/๔๔๖-๗/๑๒๒.

ตามสาวก เจ้าสำนัก ลัทธินิกายกำหนดขึ้นเองเป็นปัญหามาก แต่ถ้าพุทธบริษัทปฏิบัติตามพุทธพจน์ที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสไว้จะเกิดประโยชน์ทั้ง ๓ ประการ

๑. บุคคลผู้แสดงธรรมรู้แจ้งในอรรถและรู้แจ้งในธรรม
๒. บุคคลผู้ฟังธรรมรู้แจ้งในอรรถและรู้แจ้งในธรรม
๓. บุคคลแสดงธรรมผู้ฟังธรรมรู้แจ้งในอรรถและรู้แจ้งในธรรม ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญไว้ว่าควรแสดงแก่คนเหล่านี้ด้วย

๔.๖ ประโยชน์วิธีคิดแบบคุณโทษและทางออกที่ปรากฏในพระไตรปิฎก

วิธีคิดแบบคุณโทษและทางออกหรือวิธีคิดเห็นส่วนดีส่วนเสียและหาทางออกที่เหมาะสม หมายการพิจารณาให้เห็นครบทั้งหมดรอบด้านและหาทางออก ซึ่งเน้นการยอมรับตามความเป็นจริง ตามที่สิ่งนั้นเป็นอยู่ทั้งด้านดีด้านเสียรู้สองด้านยังไม่เพียงพอต้องมองเห็นทางออกหรือจุดมุ่งหมายที่ชัดเจน ดังที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสเป็นเชิงอุปมาวิธีหรือแนะทางของการนำตนออกไปจากโทษและบำเพ็ญประโยชน์ให้ถึงพร้อมในฐานะที่พระองค์ทรงตรัสรู้แจ้งเห็นจริงเกี่ยวกับโลก แต่ถ้าบุคคลไม่รู้ส่วนดี ส่วนเสีย และทางออกที่เหมาะสมตามความเป็นจริง บุคคลนั้นย่อมหนีไม่พ้นจากการถูกจองจำในสังขารวัฏฏะดังพระพุทธองค์ทรงตรัสไว้ว่า

ภิกษุทั้งหลาย ตราบใดสัตว์เหล่านี้ยังไม่รู้ส่วนดีโดยความเป็นส่วนดี เห็นส่วนเสีย โดยความเป็นส่วนเสียและทางออกที่เหมาะสมโดยความเป็นทางออกที่เหมาะสมจากธาตุ ๔ ประการนี้ ตราบใดที่ความเป็นจริง ตราบนั้นสัตว์เหล่านี้ยังสลัดตนออกไม่ได้พรวดตนออกไม่ได้ ยังไม่หลุดพ้นไปจากโลกพร้อมทั้ง เทวโลก มารโลก พรหมโลก จากหมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณะ พราหมณ์ เทวดา และ มนุษย์มีใจเป็นอิสระอยู่ไม่ได้^{๗๕}

พระพุทธเจ้าได้กล่าวถึงคุณและโทษของโลกซึ่งพระองค์ เห็นคุณเห็นโทษและพบเห็นอุปายทางออกด้วยปัญญา แต่พระองค์ทรงเตือนเรื่องของโลกไม่ทรงเห็นเป็นคุณเลย ซึ่งจะเป็นประโยชน์รู้จักแยกคุณโทษได้และเชื่อมั่นตามพระพุทธเจ้า เป็นพุทธพจน์ที่ตรัสไว้ ดังนี้

ดูกรภิกษุทั้งหลาย เราได้เที่ยวแสวงหาคุณของโลก ได้พบคุณในโลกนั้น แล้วคุณในโลกมีประมาณเท่าใด เราได้เห็นคุณประมาณเท่านั้นด้วยปัญญาแล้ว เราได้เที่ยวแสวงหาโทษของโลก เราได้พบโทษในโลกนั้นแล้วโทษในโลกมีประมาณเท่าใด เราได้เห็นโทษประมาณเท่านั้นด้วยปัญญาแล้ว เราเที่ยวแสวงหาอุปายเป็นเครื่องออกไปของโลก ได้พบอุปายเป็นเครื่องออกไปในโลกนั้นแล้ว

^{๗๕} อก.ทสก.๒๔/๑๑๓-๖/๒๓๘-๒๔๙.

อุบายเป็นเครื่องออกไปในโลกมีประมาณเท่าใด เราได้เห็นอุบายเครื่องออกไป
ประมาณเท่านั้นด้วยปัญญาแล้ว ดูกรภิกษุทั้งหลาย ก็เรายังไม่รู้คุณของโลกโดย
เป็นคุณ ...บัดนี้ภพใหม่ไม่มี ฯ^{๗๖}

อนึ่งพระพุทธเจ้าทรงขยายความเรื่องคุณและโทษของโลกเพื่อให้เข้าใจทั้งคุณและโทษของ
โลกเพื่อใช้อุบายเป็นเครื่องออกจากในโลกที่มีอยู่ตามความเป็นจริงสัตว์ทั้งหลายย่อมหลุดพ้นโลกได้ดัง
พุทธพจน์ที่ตรัสไว้ดังนี้

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ก็ถ้าคุณในโลกนี้จักไม่มีแล้วไซ้ สัตว์ทั้งหลายก็ไม่พึง
กำหนดในโลก แต่เพราะคุณในโลกมีอยู่ ฉะนั้น สัตว์ทั้งหลายจึงกำหนดอยู่ในโลก

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ก็ถ้าโทษในโลกนี้ไม่มีแล้วไซ้ สัตว์ทั้งหลายจะไม่พึง
เบื่อหน่ายในโลก แต่เพราะโทษในโลกมีอยู่ ฉะนั้น สัตว์ทั้งหลายจึงเบื่อหน่ายใน
โลก ดูกรภิกษุทั้งหลาย ก็ถ้าอุบายเครื่องออกไปในโลกนี้จักไม่มีแล้วไซ้ สัตว์
ทั้งหลายก็ไม่พึงออกไปจากโลกได้ แต่เพราะอุบายเครื่องออกไปในโลกมีอยู่
ฉะนั้น สัตว์ทั้งหลายจึงออกไปจากโลกได้ ดูกรภิกษุทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลายยังไม่รู้

ซึ่งคุณของโลกโดยความเป็นคุณ ซึ่งโทษของโลก โดยความเป็นโทษ และ
ซึ่งอุบายเครื่องออกไปของโลกโดยเป็นอุบายเครื่องออกไปตามความเป็นจริง
เพียงใด สัตว์ทั้งหลายจะออกไป หลุดไปพ้นไปจากโลกพร้อมทั้งเทวโลก มารโลก
พรหมโลก จากหมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณะ พราหมณ์เทวดาและมนุษย์ มีใจปราศจาก
เขตแดนอยู่ ไม่ได้เพียงนั้น ดูกรภิกษุทั้งหลายก็เมื่อใด สัตว์ทั้งหลายรู้ซึ่งคุณของ
โลกโดยความเป็นคุณ ซึ่งโทษของโลกโดยความเป็นโทษ และซึ่งอุบาย

เครื่องออกไปของโลกโดยความเป็นอุบายเครื่องออกไป ตามความเป็นจริง
เมื่อนั้น สัตว์ทั้งหลายย่อมออกไป หลุดไป พ้นไปจากโลก พร้อมทั้งเทวโลก มาร
โลก พรหมโลก จากหมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณะพราหมณ์ เทวดาและมนุษย์ มีใจ
ปราศจากเขตแดนอยู่ ฯ^{๗๗}

จากการที่พระพุทธเจ้าทรงขยายความแนะนำทางเรื่องคุณและโทษของโลกพระพุทธองค์
ทรงชี้ชัดกำหนดว่าสมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง ทราบชัดซึ่งคุณของโลกโดยความเป็นคุณ
ซึ่งโทษของโลกโดยความเป็นโทษ และซึ่งอุบายเครื่องออกไปของโลกโดยความเป็นอุบายเครื่องออกไป
ตามความเป็นจริง พระพุทธเจ้าทรงยกย่องว่าเป็นสมณะในหมู่สมณะ หรือว่าเป็นพราหมณ์ในหมู่

^{๗๖} ส.นิ.๑๖/๑๑๖-๑๑๗/๒๐๘-๑๐๙.

^{๗๗} อัง.เอกก.ทุก.ติก.๒๐/๒๔๖/๒๙๔.

พราหมณ์ และท่านเหล่านั้นย่อมทำให้แจ้งซึ่งประโยชน์ด้วยปัญญาอันยิ่งเอง ฉะนั้นอุบายเครื่องออกตามความเป็นจริงจึงเป็นประโยชน์ต่อการเข้าใจคุณและโทษของโลก ดังพุทธพจน์นี้

ดูกรภิกษุทั้งหลาย สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่งไม่ทราบชัดซึ่งคุณของโลกโดยความเป็นคุณ ซึ่งโทษของโลกโดยความเป็นโทษและซึ่งอุบายเครื่องออกไปของโลกโดยความเป็นอุบายเครื่องออกไป ตามความเป็นจริง สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น เราไม่ยกย่องว่าเป็นสมณะในหมู่สมณะหรือว่าเป็นพราหมณ์ในหมู่พราหมณ์ และท่านเหล่านั้น หากทำให้แจ้งซึ่งประโยชน์แห่งความเป็นสมณะ และประโยชน์แห่งความเป็นพราหมณ์ด้วยปัญญาอันยิ่งเอง

ในปัจจุบันเข้าถึงอยู่ไม่ส่วนสมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่งทราบชัดซึ่งคุณของโลกโดยความเป็นคุณ ซึ่งโทษของโลกโดยความเป็นโทษ และซึ่งอุบายเครื่องออกไปของโลกโดยความเป็นอุบายเครื่องออกไป ตามความเป็นจริง สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น เรายกย่องว่าเป็นสมณะในหมู่สมณะ หรือว่าเป็นพราหมณ์ในหมู่พราหมณ์ และท่านเหล่านั้นย่อมทำให้แจ้งซึ่งประโยชน์แห่งความเป็นสมณะ และประโยชน์แห่งความเป็นพราหมณ์ ด้วยปัญญาอันยิ่งเอง ในปัจจุบันเข้าถึงอยู่ ฯ^{๗๘}

พระพุทธเจ้าทรงทราบแจ่มแจ้งว่ากามมีข้อเสีย มีโทษมากมาย แต่ถ้ายังไม่ทรงเห็นทางออก (นิสสรณะ) แห่งกามก็ไม่ทรงยืนยันว่าจะไม่เวียนกลับมาหากามอีกดังพระพุทธองค์ทรงตรัสไว้ว่า

“ภิกษุทั้งหลายก่อนสัมโพธิ เมื่อยังเป็นพระโพธิสัตว์ยังมีได้ตรัสรู้ เราได้มีความคิดว่าอะไรหนอคือส่วนดี (อัสสาสะ) โลก อะไรคือส่วนเสีย (อาทีนวะ) อะไรคือทางออก (นิสสรณะ) เรานั้นได้มีความคิดว่า ความสุขความฉ่ำชื่นใจที่เกิดขึ้นด้วยอาการสิ่งใด ๆ ในโลก นี่คือนอกโลก ข้อที่โลกไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา นี่คือนอกโลก ภาวะบาราศฉันทราคะ เป็นที่ละฉันทราคะในโลกได้ (นิพพาน) นี่คือนอกโลก....

ฉะนั้นการคิดแบบรอบด้านทั้งส่วนดี (อัสสาสะ) ส่วนเสีย (อาทีนวะ) ทางออก (นิสสรณะ) ควรนำมาพิจารณาสรรพสิ่งและสังขารทั้งหลายของโลกมีทั้งส่วนดีและส่วนเสียส่วนดีคือความสุขสงบส่วนเสียคือความไม่เที่ยงเป็นทุกข์แปรปรวนเป็นธรรมดาเป็นส่วนเสียของของโลก แต่เมื่อละฉันทราคะความพอใจติดใคร่ได้ถือว่าเป็นทางออกที่หลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวง การมองเห็นส่วนดี ส่วนเสีย และละออกฉันทราคะเป็นสิ่งที่ทำได้ยากสำหรับปุถุชนธรรมดา

^{๗๘} อ.จ.เอกก.ทุก.ติก.๒๐/๒๔๖/๒๙๐.

สาเหตุก็เพราะ อวิชา ตัณหา และอุปาทานยังบดบังไม่ให้เห็นตามความเป็นจริงแต่เมื่อพิจารณาอย่างแยบคายประกอบด้วยสติปัญญาแล้วสามารถเห็นตามเป็นจริงได้

กล่าวโดยสรุปวิธีคิดเห็นส่วนดีส่วนเสียและทางออกที่เหมาะสมเป็นการพิจารณาสิ่งทั้งหลายที่เกิดขึ้นอย่างรอบด้านว่าสิ่งใดควรปฏิบัติเร่งความเพียรสร้างกุศลธรรมเพื่อการดับทุกข์ ด้านเสียที่พึงละเว้นเพื่อกำจัดหรือขจัดอวิชาให้สิ้นไปเพื่อเกิดมรรคผลต่อไป ส่วนทางออกถือว่าเป็นจุดมุ่งหมายที่ดีต้องกำหนดให้ชัดเจนและเป็นแนวทางปฏิบัติตามกำลังอินทรีย์ทั้งสำหรับปุถุชนทั่วไปและอริยบุคคล

๔.๗ ประโยชน์วิธีคิดแบบรู้คุณค่าแท้-คุณค่าเทียมที่ปรากฏในพระไตรปิฎก

สรรพสิ่งทั้งหลายเป็นเหตุเป็นปัจจัยในการดำเนินชีวิตมีทั้งคุณค่าแท้และคุณค่าเทียม ฉะนั้นมนุษย์จะต้องรู้จักและฉลาดที่จะนำมาเป็นเหตุเป็นปัจจัยในการดำเนินชีวิตโดยพิจารณาถึงวิธีการคิดแบบสกัดกันหรือบรรเทาตัดหาขัดเกลากิเลสหรือตัดทางกิเลสไม่ให้เข้ามาครอบงำจิตใจเนื่องจากคุณค่าของสรรพสิ่งที่มนุษย์แสพมีลักษณะเป็นคุณค่าแท้และคุณค่าเทียมทั้งจำเป็นและพอกพูนเสริมแต่งมากท่วมทับ

คุณค่าแท้หมายถึง ความหมาย คุณค่า หรือประโยชน์ของสิ่งทั้งหลายสนองความต้องการชีวิตโดยตรงมนุษย์เพื่อความดำรงอยู่เออประโยชน์สุขทั้งของตนและผู้อื่น คุณค่านี้อาศัยปัญญาเป็นเครื่องตีค่า

คุณค่าเทียมหมายถึง ความหมาย คุณค่า หรือประโยชน์ของสิ่งทั้งหลายมนุษย์พอกพูนเพื่อสนองปรนเปรอการเสพส่วยเวทนาเพื่อเสริมราคาเสริมขยายความมั่งคั่งยิ่งใหญ่ของตัวตนที่ยึดถือไว้ คุณค่านี้อาศัยตัณหาเป็นเครื่องตีค่า หรือเรียกว่าคุณค่าสนองตัณหา

ประโยชน์จากวิธีโยนิโสมนสิการคิดแบบคุณค่าแท้/เทียมเทียม เป็นวิธีสกัดหรือขจัดฝึกหัดขัดเกลากิเลสหรือสิ่งที่ชั่วไม่ให้เข้าครอบงำในจิตใจได้หรือเพลี่ยงกับสิ่งที่เป็นคุณค่าเทียม มีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตพื้นฐานโดยทั่วไปและเป็นพื้นฐานต่อการการปฏิบัติถึงความสุขสูงสุดของชีวิตมนุษย์คือนิพพาน ถ้าจะเปรียบเทียบให้เห็นง่ายขึ้นในทางโลกปัจจุบันก็คือ เพชรแท้ เพชรเทียม พระแท้ พระเทียม สิ่งของที่ทำขึ้นเป็นของแท้มีใบรับรองกับของเลียนแบบมีค่าเป็นของเทียม คุณค่าหรือคุณภาพของความเป็นคนความเป็นพระ ความเป็นสิ่งของ ย่อมแตกต่างกันออกไป ดังนั้นเพื่อให้สาวกของพระองค์เป็นสาวกแท้ไม่ใช่สาวกปลอมบวชเข้ามาและหวังผลประโยชน์ในทางอื่นที่ผิดธรรมวินัยของพระพุทธเจ้าพระองค์จึงตรัสสอนสาวกของพระองค์ไว้ ดังนี้

ภิกษุพิจารณาโดยแยบคาย จึงใช้จิวร เพียงเพื่อกำจัดหนาว ร้อน สัมผัส
แห่งเหลือบยุง แสงแดด สัตว์เลื้อยคลาน เพียงเพื่อปกปิดอวัยวะที่ควรละอาย”

ภิกษุพิจารณาโดยแยกกาย จึงฉนบิณฑบาต มิใช่เพื่อสนุกสนาน เมื่อใช้เพื่อมัวเมา มิใช่เพื่อประดับ มิใช่เพื่อตกแต่ง เพียงเพื่อดำรงอยู่แห่งร่างกาย เพื่อยังชีวา เพื่อกำจัดความลำบาก เพื่อบุเคราะห์พรหมจรรย์ด้วยคิดว่า เราจะกำจัดเวทนาเก่า และไม่ให้เวทนาใหม่เกิดขึ้น การมีชีวิตเป็นไปจักมีแก่เรา พร้อมทั้งความไม่เป็นโทษ และความอยู่ผาสุก

ภิกษุพิจารณาโดยแยกกาย จึงเสพเสนาสนะ เพียงเพื่อกำจัดหนาว ร้อน สัมผัสเพื่อบรรเทาอันตรายจากฤดูกาล เพื่อได้ความรื่นรมย์ในการหลีกเร้น

ภิกษุพิจารณาโดยแยกกาย จึงเสพยาและเครื่องประกอบอันเป็นปัจจัยสำคัญสำหรับคนไข้ เพียงเพื่อกำจัดเวทนาทั้งหลายเนื่องจากอาพาธต่าง ๆ ซึ่งเกิดขึ้นแล้ว เพื่อความเป็นผู้ไม่มีอาพาธเบียดเบียนเป็นอย่างยิ่ง^{๗๙}

คุณค่าที่แท้จริงในการบริโภคใช้สอยปัจจัย ๔ เห็นได้จากบทพิจารณาของพระสงฆ์ก่อนที่ใช้สอยปัจจัย ๔ หรือ ที่เรียกว่า ปัจจเวกขณะดังที่ปรากฏในมัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก์ ว่า

ภิกษุพิจารณาโดยแยกกายแล้วฉนบิณฑบาต ไม่ฉนเล่น ไม่ฉนแบบเมามัน ไม่ฉนเพื่อบำรุง ร่างกายตกแต่งให้สวยงาม แต่เพียงเพื่อการมีชีวิตอยู่ได้ เพื่อแก้ความหิว เพื่อการประพฤติพรหมจรรย์ด้วยการพิจารณาเห็นว่า ด้วยการทำอย่างนี้เรารู้จักกำจัดความหิวให้หมดไป และไม่ให้เวทนาใหม่เกิดขึ้น การดำรงอยู่อย่างไม่มีโทษ และการจัดการอยู่ด้วยความสบาย^{๘๐}

สำหรับที่กล่าวมาแล้วข้างต้นนั้นเห็นคุณค่าที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสสอนสาวกของพระองค์ให้เห็นคุณค่าของสาวกแท้ของพระพุทธเจ้าที่ต้องประพฤติตนให้เหมาะสมที่จะเป็นผู้รับก่อนข้าวของชาวบ้านคือให้รู้จักพิจารณาในด้านโภชนาหารหรือบิณฑบาตที่ได้มาก่อนบริโภค

แสดงให้เห็นถึงวิธีการของพระพุทธเจ้าที่ทรงใช้หลักคิดแบบคุณค่าแท้คุณค่าเทียม จากโยนิโสมนสิการ เป็นวิธีคิดแบบสกัดหรือบรรเทาต้นเหตุเพื่อตัดทางไม่ให้ติดพอกพูนกิเลสต้นเหตุแล้วชักจูงไปในทางอกุศลเกิดความโลภะ โทสะ โมหะ เกิดนิเวศน์กันจิตไม่ให้ก้าวหน้าในคุณธรรมและทำให้ปัญญาอ่อนกำลังคือทำให้เกิด กามฉันทะ พยาบาท ถีนมิทธะ อุทธัจจกุกกุจจะ วิจิกิจฉา ตราบใดที่ไม่มีความคิดแยกกายสามารถแยกคุณค่าแท้คุณค่าเทียมได้ มนุษย์ก็จะต้องหลงเหมามัวคุณค่าเทียม เพราะคุณค่าเทียมนี้สนองต้นเหตุคือความอยากได้ อยากมี อยากเป็นไม่มีที่สิ้นสุดตราบนั้นก็จะมีโอกาสเจริญมรรคผล แต่เมื่อสำรวมระวังพิจารณาแต่ปัจจัยที่เป็นคุณค่าแท้เพื่อความดำรงอยู่ของชีวิต

^{๗๙} อัง.เอกก.ทุก.ติก.๒๐/๒๔๖/๒๙๐.

^{๘๐} ม.ม.๑๒/๑๔/๑๗.

และเพื่อประโยชน์สุขของตนเองและผู้อื่นต้องอาศัยปัญญาพิจารณา เมื่อสามารถแยกได้และปฏิบัติได้ โอกาสที่เจริญ มรรคผล และพ้นทุกข์ได้

นอกจากนี้วิถีคิดโยนิโสมนสิการแบบคุณค่าแท้คุณค่าเทียม ยังมีประโยชน์มากกับการใช้พิจารณาในชีวิตประจำวันในยุคปัจจุบันนี้ไม่ว่าจะเป็นการอุปโภค บริโภค การซื้อหา การครอบครอง การใช้วิถีชีวิตประจำวันโดยมุ่งพิจารณาให้เข้าใจและเลือกถึงคุณค่าแท้ที่เป็นประโยชน์ต่อชีวิตอย่างแท้จริงเป็นประโยชน์ต่อตนเองและผู้อื่นไม่ตกเป็นทาสของวัตถุนิยม แต่เมื่อพิจารณาเกี่ยวกับการใช้สอยของอุปโภคบริโภค สิ่งที่พระพุทธองค์กำหนดไว้ความจำเป็นมีเพียงปัจจัย ๔ ซึ่งถือเป็นคุณค่าแท้

เมื่อได้คิดและ ฝึกปฏิบัติอยู่กับความจำเป็น สามารถตัดทางไม่ให้กิเลสเข้ามาครอบงำจิตใจได้ ก็จะมีผลดีในชีวิตสงบสุข แต่ถ้ามีความต้องการมีสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ มากมาย คนเราเมื่อเข้าไปเกี่ยวข้องกับแล้วก็จะเห็นเป็นสิ่งที่มีความจำเป็น แล้วจะชักจูงพฤติกรรมต่อ ๆ ไปได้ผลที่ประสพชีวิตก็พบปัญหา เพราะจิต จะสร้างคุณค่าเทียมขึ้นเพื่อปรนเปรอเสพเสวยเวทนา พอภพพุนกิเลสตัณหา มากยิ่งขึ้นท้ายที่สุดจะมองเห็นเป็นความจำเป็นยึดมั่นเป็นอุปาทานได้ ซึ่งไม่เกื้อกูลต่อชีวิตทำให้เกิดอกุศล เช่นมีความโลภ เมามัว มานะ ทิฐิและเป็นอุปสรรคต่อการเจริญมรรคผล การปลีกวิเวกในสถานที่เหมาะสมเพื่อประโยชน์ต่อการเจริญจิตเห็นคุณค่าแท้คุณค่าเทียมพระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญประโยชน์ที่เกิดขึ้นกับการอยู่เดี่ยว ดังพระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ว่า

ภิกษุชื่อเถระ ในเรื่องนี้ ข้าพระองค์เข้าไปบิณฑบาตในหมู่บ้านองค์เดียว กลับมาองค์เดียว นั่งอยู่ในที่ลับองค์เดียว เดินจงกรมองค์เดียว ข้าพระองค์อยู่เดี่ยว และพูดสรรเสริญแห่งการอยู่เดี่ยวอย่างนี้แล

พระพุทธเจ้า ดุรเถระ นั้นเป็นการอยู่เดี่ยวได้อยู่ เรามีได้กล่าวว่าเป็น แต่เธอจงฟังวิธีที่จะให้การอยู่เดี่ยวของเธอเป็นกิจบริบูรณ์ โดยพิสดาร ยิ่งกว่านั้น จงมนสิการให้ดี เราจะกล่าวสรรเสริญแห่งการอยู่เดี่ยวอย่างนี้แล

สิ่งที่เป็นอดีต ก็ละได้แล้ว สิ่งที่เป็นอนาคตก็งดได้แล้ว ความพอใจติดใครในการเป็นตัวตนต่าง ๆ ในปัจจุบันก็กำจัดได้แล้ว การอยู่เดี่ยว ย่อมบริบูรณ์ โดยพิสดารยิ่งกว่านั้นได้ ด้วยประการฉะนี้แล^{๘๑}

พระพุทธเจ้าทรงกำหนดประเภทของการอยู่ป่า ๕ ประเภท ซึ่งเป็นประโยชน์มากกับการที่ประพฤติปฏิบัติตนของการอยู่ป่าหากอยู่ป่าเพราะอาศัยความเป็นผู้มักน้อย ความสันโดษ ความขัดเสลา ความไฝ่สงัด ความพอใจเท่าที่มี แต่ถ้าเพราะเหตุผลอื่น ๆ จะไม่เกิดประโยชน์เท่าที่ควรดังกล่าวไว้ ดังนี้

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้อยู่ป่ามี ๕ ประเภท ดังนี้ ๕ ประเภท คือ ๑. อดิเรก ผู้ที่อยู่ป่าเพราะเป็นผู้โง่เขลา เพราะงมง่าย ๒. ผู้มีความปรารถนาลาภ ถูก

^{๘๑} ม.มู.๑๒/๑๑/๔๓๐/๑๐-๑๒.

ความปรารถนาครอบงำ จึงอยู่ป่า ๑ ผู้อยู่ป่าเพราะความเสียดจริต เพราะจิต ฟุ้งซ่าน ๑ ผู้อยู่ป่าเพราะเห็นว่าการอยู่ป่านี้ พระพุทธะทั้งหลาย พระพุทธสาวก ทั้งหลายสรรเสริญ ๑ ผู้อยู่ป่าเพราะอาศัยความเป็นผู้มักน้อย ความสันโดษ ความขัดเกลา ความใฝ่สัจด์ ความพอใจเท่าที่มี ๑ บรรดาผู้อยู่ ๕ ประเภทนี้ ผู้ที่อยู่ในป่าเพราะอาศัยความเป็นผู้มักน้อย ความสันโดษ ความขัดเกลา ความใฝ่สัจด์ ความพอใจเท่าที่มี นี้เป็นอย่างเลิศ ประเสริฐ นำหน้า สูงสุด ดีเยี่ยม ในบรรดาผู้ อยู่ป่าทั้ง ๕ ประเภทเหล่านี้^{๕๒}

แสดงให้เห็นถึงวิธีการของพระพุทธเจ้าที่ทรงใช้หลักคิดแบบคุณค่าแท้คุณค่าเทียม จากโยนิโสมนสิการเรื่องที่อยู่ที่ทำให้เกิดความสันโดษ เป็นวิธีคิดแบบสกัดหรือบรรเทาค้นหาเพื่อตัดทางไม่ให้ติดพอกพูนกิเลสค้นหาแล้วชักจูงไปในทางอกุศลเกิดความโลภะ โทสะ โมหะ เกิดนิรวณกันจิตไม่ไหว ก้าวหน้าในคุณธรรมและทำให้ปัญญาอ่อนกำลังคือทำให้เกิด กามฉันทะ พยาบาท ถีนมิทธะ อุทธัจจกุกกจจะ วิจิกิจฉา ตราบใดที่ไม่มีความคิดแยกกายสามารถแยกคุณค่าแท้คุณค่าเทียมได้ มนุษย์ก็จะต้องหลงเมามัวคุณค่าเทียมเพราะคุณค่าเทียมนี้สนองค้นหาคือความอยากได้ อยากมี อยากเป็นไม่มีที่สิ้นสุด ตราบนั้นก็ไม่มีโอกาสเจริญมรรคผล แต่เมื่อสำรวจมรรควังพิจารณาแต่ปัจจัยที่เป็นคุณค่าแท้เพื่อความดำรงอยู่ของชีวิตและเพื่อประโยชน์สุขของตนเองและผู้อื่นต้องอาศัยปัญญาพิจารณา เมื่อสามารถแยกได้และปฏิบัติได้โอกาสที่เจริญ มรรคผล และพ้นทุกข์ได้

นอกจากนี้วิธีคิดโยนิโสมนสิการแบบคุณค่าแท้คุณค่าเทียม ยังมีประโยชน์มากกับการใช้พิจารณาในชีวิตประจำวันในยุคปัจจุบันนี้ไม่ว่าจะเป็น การอุปโภค บริโภค การซื้อหา การครอบครอง การใช้วิถีชีวิตประจำวันโดยมุ่งพิจารณาให้เข้าใจและเลือกถึงคุณค่าแท้ที่เป็นประโยชน์ต่อชีวิตอย่างแท้จริงเป็นประโยชน์ต่อตนเองและผู้อื่นไม่ตกเป็นทาสของวัตถุนิยม แต่เมื่อพิจารณาเกี่ยวกับการใช้สอยของอุปโภคบริโภค สิ่งที่พระพุทธองค์กำหนดไว้ความจำเป็นมีเพียงปัจจัย ๔ ซึ่งถือเป็นคุณค่าแท้เมื่อได้คิดและ ฝึกปฏิบัติอยู่กับความจำเป็น สามารถตัดทางไม่ให้กิเลสเข้ามาครอบงำจิตใจได้ ก็จะมีผลดีในชีวิตสงบสุข แต่ถ้ามีความต้องการมีสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ มากมาย คนเราเมื่อเข้าไปเกี่ยวข้องแล้วก็จะเห็นเป็นสิ่งที่มีความจำเป็น แล้วจะชักจูงพฤติกรรมต่อ ๆ ไปได้ผลที่ประสบชีวิตก็พบปัญหา เพราะจิต จะสร้างคุณค่าเทียมขึ้นเพื่อปรนเปรอเสพเสวยเวทนา พอกพูนกิเลสค้นหามากยิ่งขึ้น ท้ายที่สุดจะมองเห็นเป็นความจำเป็นยึดมั่นเป็นอุปาทานได้ ซึ่งไม่เกื้อกูลต่อชีวิตทำให้เกิดอกุศล เช่นมีความโลภ เมามัว มานะ ทิฐิและเป็นอุปสรรคต่อการเจริญมรรคผล

^{๕๒} ส.นิ.๑๖/๗๑๖/๓๒๘.

กล่าวโดยสรุปประโยชน์ที่ได้จากความคิดคุณค่าแท้คุณค่าเทียม เป็นการเจริญสติและปัญญา ไม่ตกเป็นทาสของกระแสวัตถุธู้อาหันทตามความเป็นจริงของสรรพสิ่งต่าง ๆ ตามธรรมดาแบบพุทธวิธี และเป็นการใช้ความคิดพิจารณาถึงสิ่งที่จำเป็นในชีวิตที่จะต้องใช้สติปัญญาในการที่เสพวัตถุหรือปัจจัย ๔ เครื่องอาศัยของมนุษย์ทั้งหลาย แยกแยะให้ออกว่าสิ่งไหนมีประโยชน์สิ่งไหนเป็นคุณค่าเสริมความอยากที่ทำให้เกิดอกุศลธรรมหรือเกิดกุศลธรรม

๔.๘ ประโยชน์การ แบบปลุกเร้าคุณธรรมที่ปรากฏอยู่ในพระสูตรปิฎก

หมายถึงคิดปลุกเร้าจิตใจให้เกิดความตื่นตัวในการเร่งชวนช่วย ในกระทำแต่ความดี มีใจเด็ดเดี่ยว ทำหน้าที่ให้เกิดประโยชน์ส่วนรวมและประโยชน์ตนโดยไม่ประมาท เช่น การคิดถึงความตายมีประโยชน์มากเพราะสามารถเจริญสติกำหนดไว้ในใจได้ ระลึกถึงสิ่งที่พึงเกี่ยวข้องจกัทำ เร่งรีบกระทำ การ และรู้ตามความเป็นจริงคือรู้เท่าทันธรรมดา ไม่ควรประมาทต้องรีบเร่งระดมความเพียรเพื่อให้เข้าถึงธรรม ประจักษ์แจ้งในธรรมและเพื่อบรรลุธรรมที่ยังไม่ได้บรรลุ เพื่อให้แจ้งธรรมที่ยังไม่ได้ทำให้แจ้ง ดังพุทธพจน์ที่ตรัส ดังนี้

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้อยู่ป่า เห็นภัยในอนาคต ๕ ประการนี้ ควรเป็นผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีใจเด็ดเดี่ยว เพื่อถึงธรรมที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุธรรมที่ยังไม่ได้บรรลุ เพื่อให้แจ้งธรรมที่ยังไม่ได้ทำให้แจ้ง ภัย ๕ ประการเป็นไฉน คือ ภิกษุผู้อยู่ป่าในธรรมวินัยนี้ ย่อมพิจารณาเห็นดั่งนี้ว่า บัดนี้เราอยู่ในป่าผู้เดียว งูพังกัดเรา แมลงป่องพังกัดเรา หรือตะขาบพังกัดเรา เพราะการกัดต่อยแห่งสัตว์เหล่านั้น เราพึงทำกาละ พึงมีอันตรายแก่เรา มิฉะนั้น เราจะปรารภความเพียร เพื่อถึงธรรมที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุธรรมที่ยังไม่ได้บรรลุ เพื่อให้แจ้งธรรมที่ยังไม่ได้ทำให้แจ้ง ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้อยู่ป่าเห็นภัยในอนาคตข้อที่ ๑ นี้ ควรเป็นผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีใจเด็ดเดี่ยว เพื่อถึงธรรมที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุธรรมที่ยังไม่ได้บรรลุ เพื่อให้แจ้งธรรมที่ยังไม่ได้ทำให้แจ้ง ฯ

อีกประการหนึ่ง ภิกษุผู้อยู่ป่า ย่อมพิจารณาเห็นดั่งนี้ว่า บัดนี้เราอยู่ในป่าผู้เดียว เมื่อเราอยู่ในป่าผู้เดียว พิงพลาดล้มลง ภัตตอาหารที่ฉันแล้วไม่ย่อย ดีของเรา พึงกำเริบ เสมหะพังกำเริบ หรือลมมีพิษเพียงดั่งคัตตราพังกำเริบ เพราะเหตุ นั้น ๆ เราพึงทำกาละ พึงมีอันตรายแก่เรา มิฉะนั้น เราจะปรารภความเพียร... ภิกษุผู้อยู่ป่าเห็นภัยในอนาคตข้อที่ ๒ นี้ ควรเป็นผู้ไม่ประมาท ...

อีกประการหนึ่ง ภิกษุผู้อยู่ป่า ย่อมพิจารณาเห็นดั่งนี้ว่า บัดนี้เราอยู่ในป่าผู้เดียว เมื่อเราอยู่ในป่าผู้เดียว พิงพบสัตว์ร้าย คือสีหะ เสือโคร่งเสือเหลือง

หมี หรือเสือดาว สัตว์เหล่านั้นฟังทำร้ายเราถึงตาย เพราะการทำร้ายนั้น เราฟัง
ทำกาละ ฟังมีอันตรายแก่เรา มีฉะนั้น เราจะปรารภความเพียร ... ภิกษุผู้อยู่ป่า
เห็นภัยในอนาคตข้อที่ ๓ นี้ ควรเป็นผู้ไม่ประมาท ... ๖

อีกประการหนึ่ง ภิกษุผู้อยู่ป่า ย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า บัดนี้เราอยู่ใน
ป่าผู้เดียว เมื่อเราอยู่ในป่าผู้เดียว เราฟังพบคนร้าย ผู้มีกรรมอันทำแล้ว หรือมี
กรรมยังไม่ได้ทำ คนร้ายเหล่านั้นฟังปลงเราจากชีวิต เพราะการปลงนั้น เราฟัง
ทำกาละ ฟังมีอันตรายแก่เรา มีฉะนั้น เราจะปรารภความเพียร ... ภิกษุผู้อยู่ป่า
เห็นภัยในอนาคตข้อที่ ๔ นี้ ควรเป็นผู้ไม่ประมาท ... ๖

อีกประการหนึ่ง ภิกษุผู้อยู่ป่า ย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า บัดนี้เราอยู่ใน
ป่าผู้เดียว เมื่อเราอยู่ในป่าผู้เดียว ในป่าย่อมมีพวกอมนุษย์ดุร้าย อมนุษย์เหล่านั้น
ฟังปลงชีวิตเรา เพราะการปลงชีวิตนั้นเราฟังทำกาละ ฟังมีอันตรายแก่เรา
มีฉะนั้น เราจะปรารภความเพียร เพื่อถึงธรรมที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุธรรมที่ยังไม่ได้
บรรลุ เพื่อให้แจ้งธรรมที่ยังไม่ได้ทำให้แจ้ง

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้อยู่ป่าเห็นภัยในอนาคตข้อที่ ๕ นี้ ควรเป็นผู้ไม่
ประมาท มีความเพียร มีใจเด็ดเดี่ยว เพื่อถึงธรรมที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุธรรมที่ยัง
ไม่ได้บรรลุ เพื่อให้แจ้งธรรมที่ยังไม่ได้ทำให้แจ้ง ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้
อยู่ป่า เห็นภัยในอนาคต ๕ ประการนี้แล ควรเป็นผู้ไม่ประมาทมีความเพียร มีใจเด็ด
เดี่ยวอยู่ เพื่อถึงธรรมที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุธรรมที่ยังไม่ได้บรรลุ เพื่อให้แจ้ง
ธรรมที่ยังไม่ได้ทำให้แจ้ง ฯ^{๘๓}

ในพุทธศาสนิกชนที่ไม่นับประมาทด้วยวิธีคิดอุปาลุกเร้าคุณธรรมโดยไม่หลงเมามัวอยู่กับ
การนอน มีเหตุผลเกี่ยวจรรณและเตือนสติถึงความจริงของการเกิดแก่ เจ็บตายที่ปรากฏอยู่ฉะนั้นจึง
ฟังตนสร้างมรรคผลด้วยการรีบเร่งทำความเพียรอย่าเป็นผู้ประมาท ตามที่พระองค์ตรัสเตือนดังนี้

จงลุกขึ้นนั่งเถิดกาทิยานะ อย่ามัวนอนหลับอยู่เลย จงตื่นขึ้นเถิด อย่าให้
มัจจุราชผู้เป็นพวกพ้องของคนประมาทชนะ ท่านผู้เกี่ยวจรรณด้วยอุปาลุกเร้า
กำลังคลื่นแห่งมหาสมุทร ย่อมครอบงำบุรุษผู้ไม่อาจข้ามมหาสมุทรนั้นได้ แม้นันใด
ชาติและชราย่อมครอบงำท่านผู้ถูกความเกี่ยวจรรณครอบงำแล้ว ฉะนั้น ขอท่าน
จงทำเกาะ คือ อรหัตผลแก่ตนเถิด เพราะที่ฟังอย่างอื่นในโลกนี้และโลกหน้าย่อม
ไม่มีแก่ท่านก็พระศาสดาได้ทรงบอกทางนี้ อันล่งพ้นจากเครื่องข้องและจากภัย
คือ ชาติและชราแก่ท่านแล้ว ท่านอย่าเป็นผู้ประมาทตลอดยามตื่นและยามหลับ

^{๘๓} อจ.ปญจก.๒๒/๑๘๑/๒๔๕-๗.

จงพยายามทำความเพียรให้มันเกิด ท่านจงปลดเปลื้องเครื่องผูกทั้งหลายอันเป็น
ของเดิมเสีย จงใช้สอยผ้าสังฆาฏิและโกนศีรษะด้วยมีดโกน ฉันทอาหารที่ขอเขา
มาได้ จงอย่าเห็นแก่การเล่นสนุกสนาน^{๔๔}

กล่าวโดยสรุปการเร่งเร้ากุศล ที่อาศัยความไม่ประมาท ความเด็ดเดี่ยว มีจิตใจที่เข้มแข็งต่อสู้กับ
อุปสรรคต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นไม่เห็นแก่ความสำราญ สะดวกสบาย ไม่หวั่นเกรงต่อความทุกข์ยากลำบาก แต่
รีบเร่งทำความเพียรเพื่อให้บรรลุธรรมที่เป็นเป้าหมายสูงสุด คือ นิพพาน เมื่ออกุศลเกิดขึ้น วิธีคิดที่เร่ง
เร้าคุณธรรม ใช้เพื่อสกัดกั้นอกุศลธรรมด้วยการพิจารณาให้เห็นความดีจะทำให้จิตใจไม่เศร้าหมอง
จิตใจโปร่งใส จิตตั้งมั่น สงบมีสติมีสมาธิเกิดปัญญา

๔.๙ ประโยชน์คิดแบบอยู่กับปัจจุบันที่ปรากฏอยู่ในพระสูตรต้นปิฎก

คิดแบบอยู่กับปัจจุบันหรือวิธีคิดอยู่กับอารมณ์ที่เกิดขึ้นในปัจจุบันโดยไม่คำนึงถึงอดีตที่ผ่านมา
มาแล้วและไม่หวังไปไกลกับอนาคตที่ยังมาไม่ถึง ควรทำความเพียรวันนี้เพราะถือว่าแต่ละวันเป็นวันดี
ดังพุทธพจน์ที่ทรงตรัสแนะนำเพื่อเจริญสติให้อยู่กับปัจจุบันคือ

ไม่พึงทวนละห้อยถึงสิ่งที่ล่วงแล้ว ไม่พึงเพ้อหวังสิ่งที่ยังไม่มาถึงสิ่งใดเป็น
อดีต สิ่งนั้นก็ล่วงเลยไปแล้ว สิ่งใดเป็นอนาคต สิ่งนั้นก็ยังไม่ถึงส่วนผู้ใดมองเห็น
แจ้งชัด (ตามเป็นจริง) ซึ่งสิ่งที่เป็นปัจจุบันในที่นั้น ๆ ไม่มั่งอนงน ไม่คลอนแคลน
ครั้นรู้ชัดแจ้งเขาพึงบำเพ็ญสิ่งนั้น ความทำความเพียรเสียแต่วันนี้ ใครเล่ารู้ได้ว่า
จะตายวันพรุ่งกับพญามัจจุราชแม่ทัพใหญ่นั้นไม่มีการผัดผ่อนได้เลย ผู้ที่เป็นอยู่
อย่างนี้ มีความเพียร ไม่ซีมีเขา ทั้งคืนวัน พระสันตมุนีทรงเรียกขานว่า ผู้มีแต่ละ
วันเจริญดี^{๔๕}

อนึ่งประโยชน์โยนิโสมนสิการคิดแบบอยู่กับปัจจุบันในพระสูตรที่กล่าวมานี้พระพุทธเจ้าทรง
ให้ความสนใจ เน้นย้ำการทำความเพียรเสียแต่วันนี้และต้องมีสติ อยู่กับลมหายใจเข้าออกคือการรู้เท่า
ทันความเป็นธรรมดลในความไม่ประมาทปล่อยปะละเลยต้องถือเป็นธุระเอาใจใส่และเพิ่มพูนความ
ดีงามคือ ต้องคิดดี ทำดี พูดดี ไปตลอดพระพุทธรองค์ทรงจัดให้ความไม่ประมาทเป็นยอดแห่งธรรมที่
ต่อต้านอกุศลมูลทั้งหลาย เพราะพระองค์เชื่อว่าความชั่วเมื่อบุคคลประกอบเพียงเล็กน้อยก็มีโทษมาก
ทรงตรัสเปรียบให้เห็น ความว่า

พระพุทธองค์ทรงจัดให้ความไม่ประมาทเป็นยอดแห่งธรรมที่ต่อต้านอกุศลมูลนั้นเพราะ
พระองค์เชื่อว่า ความชั่วหรือสิ่งที่ไม่ดีทั้งหลาย เมื่อบุคคลประกอบเข้าแม้เพียงเล็กน้อยก็มีโทษมาก

^{๔๔} อัง.ปญจก.ฉก.๒๒/๘๘/๗๗.

^{๔๕} พุ.วิ.๒๖/๒๘๑/๔๔๗.

ทรงตรัสเปรียบเทียบให้เห็นว่า คนที่มีความประมาทไม่มีชีวิตอยู่ร้อยปี ก็ไม่ประเสริฐผู้ที่มีสติอยู่แม้วันเดียว ทั้งนี้ดังที่กล่าวมาแล้ว ผู้มีสติย่อมทำแต่ความดี เพื่อความเจริญ ส่วนผู้ประมาททำแต่สิ่งที่เป็นโทษทุกซ์กว่า เพราะฉะนั้นภิกษุหรือสาวกทั้งหลายต้องเป็นผู้มีสติ ไม่ประมาทแม้ราตรีเดียวที่ผ่านพ้นไป^{๘๖}

พระพุทธเจ้าทรงตรัสตอบกับ พระมคชาลคิดแบบคิดให้เป็นปัจจุบันซึ่งเป็นประโยชน์ต่อภาระความทุกซ์อันเกิดจากตัณหา ละความเพลินในสุขและดับสังโยชน์ได้ หรือดับธรรมที่มีตัสตัวไว้กับทุกซ์ประกอบด้วย ความเห็นเป็นตัวของตน ความลึกลับสงสัย ความถือมั่นในศีลพรต ความติดใจในกามคุณ ความกระหอบกระทั้งในใจ ความติดใจในรูปธรรมอันประณีต ความติดใจในอรูปธรรม ความถือตัวตนว่าเป็นนั่นเป็นนี่ ความฟุ้งซ่าน และความไม่รู้จริง ดังข้อความดังนี้

พระพุทธเจ้า ดุกรมคชาล รูปทั้งหลายที่พึงรู้ด้วยตา เสียงทั้งหลาย รสทั้งหลาย สิ่งทั้งกายทั้งหลาย ธรรมทั้งหลายที่พึงรู้ด้วยใจ ซึ่งน่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ เป็นของเปรมปรีดิ์ กอปรด้วยความเฝ้าชวน ชวนให้ติดใจมีอยู่ หากภิกษุพรั้าเพลินพรั้าบ่นถึง สงบอยู่กับสิ่งนั้น ๆ เมื่อเธอพรั้าเพลิน พรั้าบ่นถึง เสมออยู่กับมันนั่นนทิต (ความเรใจหรือที่นหิม) ย่อมเกิดขึ้น เมื่อมีนันทิตก็มีความติดพัน เมื่อมีความติดพัน ก็มีสังโยชน์ (หรือสังโยชน์คือกิเลสที่ผูกมัดใจ) ภิกษุผู้ติดพันอยู่ด้วยนันทิตและสังโยชน์ เรียกว่า อยู่มีคู่สอง ภิกษุผู้นั้นอยู่

อย่างนี้ ถึงจะไปเสพอาศัยเสนาสนะอันสงัด ในราวป่าแดนไพร ซึ่งเจียบเสียงเจียบความอีกที่กว้างแวง ควรแก่การลับของมนุษย์ เหมาะแก่การหลีกเร้น ก็เรียกได้ว่า เป็นคู่อยู่มีคู่สองโดยแท้ซื่อนั้น เพราะเหตุไร ก็เพราะตัณหาเป็นเพื่อนสองของเธอตัณหานั้น เธอยังละไม่ได้ เพราะฉะนั้น เธอจึงถูกเรียกว่า เป็นคู่อยู่มีสอง

ดุกรมคชาล รูปทั้งหลายที่พึงรู้ด้วยตา เสียงทั้งหลาย รสทั้งหลาย กลิ่นทั้งหลาย สิ่งทั้งกายทั้งหลาย ธรรมทั้งหลายที่พึงรู้ด้วยใจ ซึ่งน่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ เป็นของเปรมปรีดิ์ กอปรด้วยความเฝ้าชวน ชวนให้ติดใจมีอยู่ หากภิกษุพรั้าเพลิน ไม่พรั้าบ่นถึง สงบอยู่กับสิ่งนั้น เมื่อเธอไม่พรั้าเพลิน ไม่พรั้าบ่นถึง ไม่สงบอยู่กับมัน นันทิตย่อมดับ เมื่อไม่มีนันทิตก็ไม่มีติดพัน เมื่อไม่มีการติดพัน ก็ไม่มีสังโยชน์ ภิกษุไม่ติดพันด้วยนันทิตและสังโยชน์ เรียกว่า ผู้อยู่เดียว ภิกษุผู้เป็นอย่างนี้ ถึงอยู่ในเขตบ้านปะปนด้วย ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา มหาอำมาตย์ สาวกเดียรถีย์ทั้งหลายก็เรียกได้ว่า เป็นผู้อยู่เดียวโดยแท้ ซื่อนั้น

^{๘๖} ม.อ.๑๔/๕๒๖๓๔๘-๓๕๑.

เพราะเหตุไรก็เพราะตัณหาที่เป็นเพื่อนสองของเธอนั้น เธอละได้แล้ว เพราะฉนั้น เธอจึงเรียกได้ว่า เป็นผู้อยู่เดียว^{๘๗}

กล่าวโดยสรุปประโยชน์ของการคิดอยู่กับปัจจุบัน คือการมีสติอยู่กับปัจจุบันซึ่งมีปรากฏอยู่ในหลักธรรมมากมายและเป็นองค์หนึ่งของมรรคองค์๘สติเป็นบ่อเกิดของปัญญาเป็นหนทางเดียวที่บุคคลจะรู้แจ้งเห็นจริงต่อกระบวนการต่างๆซึ่งคนทั่วไปไม่สามารถเห็นได้เพราะไม่มีปัญญา ดังนั้นการมีสติอยู่กับปัจจุบันย่อมทำให้เราไม่เกิดความประมาท

๔.๑๐ ประโยชน์วิธีคิดแบบวิภาษวาทที่ปรากฏอยู่ในพระสูตรต้นปิฎก

คือ วิธีคิดแบบแยกแยะ เป็นวิธีคิดแจกแจงรายละเอียดให้เห็นแต่ละด้านครบทุกด้านไม่ใช่จับเอาด้านใดด้านหนึ่งหรือบางแง่มาวินิจฉัยตีคลุมลงไปอย่างนั้นทั้งหมด หรือสรุปประเมินความดีความชั่ว โดยถือเอาส่วนเดียวหรือบางส่วนเท่านั้นแล้วตัดสินลงไปเพื่อความเข้าใจในเรื่องนี้ต่อไปนี้จะขอยกข้อความบาลีมาแสดงตัวอย่างวิภาษวาทพยากรณ์ที่พระพุทธเจ้าตอบปัญหาแก่ผู้มาถามปัญหากับพระองค์ในเรื่องนี้มีตัวอย่าง

“สุภามาณพ ท่านพระโคตรมะผู้เจริญ พราหมณ์ทั้งหลายกล่าวไว้อย่างนี้ว่า คฤหัสถ์เป็นผู้บำเพ็ญกุศลธรรมที่เป็นทางพ้นให้สำเร็จได้ บรรพชิตหาใช่เป็นผู้บำเพ็ญกุศลธรรมี่เป็นทางรอดพ้นให้สำเร็จได้ไม่ ในเรื่องนี้ท่านพระโคตรมะผู้เจริญกล่าวไว้ว่าอย่างไร

พระพุทธเจ้า ดูกрмаณพในเรื่องนี้เราเป็นวิภาษวาท เรามีไขเอ็งสาวท เราไม่สรรเสริญการปฏิบัติผิด ไม่ว่าจะของคฤหัสถ์ หรือของบรรพชิต คฤหัสถ์ก็ตาม บรรพชิตก็ตาม ปฏิบัติผิดแล้ว เพราะการปฏิบัติผิดเป็นสาเหตุจึงเป็นผู้บำเพ็ญกุศลที่เป็นทางรอดให้สำเร็จไม่ได้ เราสรรเสริญการปฏิบัติชอบไม่ว่าของคฤหัสถ์ หรือของบรรพชิตก็ตามปฏิบัติชอบแล้ว เพราะการปฏิบัติชอบเป็นสาเหตุจึงเป็นผู้ยังกุศลธรรมเป็นทางรอดพ้นให้สำเร็จได้

สุภามาณพ ท่านพระโคตรมะผู้เจริญ พราหมณ์ทั้งหลายกล่าวไว้อย่างนี้ว่า การงานฝ่ายฆราวาสนี้ เป็นเรื่องใหญ่ มีกิจใหญ่ มีเรื่องราวมาก มีการระดมแรงมาก จึงมีผลมาก การงานฝ่ายบรรพชิต เป็นเรื่องเล็กน้อย เป็นกิจน้อย มีเรื่องราวน้อย มีการระดมแรงน้อย จึงมีผลน้อย ในเรื่องนี้ท่านพระโคตรมะผู้เจริญกล่าวไว้ว่าอย่างไร

^{๘๗} ส.สพ.๑๘/๖๖/๔๓-๔๕.

พระพุทธเจ้า ดูกรรมภาพในเรื่องนี้เราเป็นวิภังชวาท เรามีโชเอ็งกัสมวาท การงานที่เป็นเรื่องใหญ่ มีกิจใหญ่ มีเรื่องราวมก มีการระดมแรงมก เมื่อไม่สำเร็จ เป็นสิ่งมีผลน้อย ก็มี การงานที่เป็นเรื่องใหญ่ มีกิจใหญ่ มีเรื่องราวมก มีการระดมแรงมก เมื่อไม่สำเร็จเป็นสิ่งมีผลมก ก็มี การงานที่เป็นเรื่องเล็กน้อย มีกิจใหญ่ มีเรื่องราวมก มีการระดมแรงมก เมื่อไม่สำเร็จ เป็นสิ่งมีผลน้อย การงานที่เป็นเรื่องเล็กน้อย มีกิจใหญ่ มีเรื่องราวมก มีการระดมแรงมก เมื่อไม่สำเร็จ เป็นสิ่งมีผลมก ก็มีก็มี”^{๘๘}

พระพุทธเจ้าทรงตอบปัญหาแก่ผู้มาถามพระองค์ คือสุภมณพ พระองค์ทรงตอบปัญหา โดยวิเคราะห์แยกแยะหลาย ๆ ด้านไม่ตอบด้านเดียวอย่างเดีวเด็ดขาด การจำแนกโดยวิภังชวาททำให้ความคิดวินิจฉัยเรื่องราวต่างๆชัดเจนตรงไปตรงมาตามความเป็นจริงและเท่าความจริงจะไม่เกิดความสับสนเป็นกลาง ๆ ตามธรรมชาติแท้ ๆ

ในทัศนะของพระพุทธศาสนาการพิจารณาโดยแยกแยะพระพุทธองค์ทรงเน้นให้พระภิกษุพิจารณาเริ่มตั้งแต่การดำรงชีวิตประจำวันควรพิจารณาทุกด้านอย่างด้านที่ควรที่มีประโยชน์กับด้านที่ไม่ควรไม่มีประโยชน์เช่น การใช้สอยปัจจัย ๔ ควรพิจารณาให้เห็นทั้งสองด้านพระองค์จะไม่กล่าวแต่ส่วนใดส่วนหนึ่งเท่านั้นดังที่พระองค์ทรงตรัสสอนแต่พระสารีบุตรว่า

“จิวรเราก็กล่าวว่ามี ๒ ด้าน คือ จิวรที่ควรใช้สอยก็มี จิวรไม่ควรใช้สอยก็มี คือ จิวรใดภิกษุรู้ว่ เมื่อเราใช้สอยจิวรนั้นแล้ว อกุศลธรรมเจริญ แต่กุศลธรรมเสื่อมไป จิวรนี้ไม่ควรใช้สอย จิวรใดภิกษุรู้ว่ เมื่อเราใช้สอยจิวรนั้นแล้ว อกุศลธรรมเสื่อมไป และแต่กุศลธรรมเจริญขึ้น จิวรนี้ควรใช้สอย, บิณฑบาตเราก็กล่าวว่ามี ๒ ด้าน คือ บิณฑบาตที่ควร และบิณฑบาตที่ไม่ควรฉัน เสนาสนะเราก็กล่าวว่ามี ๒ ด้าน คือ เสนาสนะที่ควรอยู่อาศัย และเสนาสนะที่ไม่ควรอยู่อาศัย

หมู่บ้านและตำบลเราก็กล่าวว่ามี ๒ ด้าน คือ หมู่บ้านและตำบลที่ควรอยู่อาศัย และหมู่บ้านและตำบลที่ไม่ควรอยู่อาศัย ขนบทและประเทศเราก็กล่าวว่ามี ๒ ด้าน คือ ขนบทและประเทศที่ควรอยู่อาศัย และขนบทและประเทศที่ไม่ควรอยู่อาศัย บุคคลเราก็กล่าวว่ามี ๒ ด้าน คือ บุคคลที่ควรคบและบุคคลที่ไม่ควรคบ”^{๘๙}

การคิดวิเคราะห์แยกแยะทั้งหมดตามความเป็นจริง โดยมองให้รอบด้านถ่องแท้ ถ้ามองเพียงด้านใดด้านหนึ่งจะทำให้เกิดเข้าใจผิดเช่น หมู่บ้าน ขนบท ประเทศและบุคคล ซึ่งล้วนแล้วมีทั้งส่วนที่ดีและไม่ดีอยู่ในตัวเองโดยเฉพาะกับบุคคลซึ่งเป็นปุถุชนทั่วไป

^{๘๘} ม.ม.๑๓/๑๗๐/๖๕๐.

^{๘๙} อัง.ทสก.๒๔/๕๔/๑๑๙.

กล่าวโดยสรุปประโยชน์จากวิธีแบบวิภัชชาวาทสามารถจำแนกด้าน ๆ ต่าง ๆ ที่เป็นด้านดีและด้านไม่ดีตามความเป็นจริง จำแนกโดยการมองความจริงแบบรอบด้าน จำแนกโดยลำดับขั้นตอน แยกแยะวิเคราะห์ แยกแยะส่วนประกอบที่รวมเข้าเป็นองค์ประกอบเพื่อเป็นประโยชน์สูงสุดเป้าหมาย เพื่อตัดกิเลสตัณหาและการยึดเป็นอุปาทานขัดขวางการเจริญมรรคผล การจำแนกมีเงื่อนไขคือจำแนกในสิ่งที่ควรและไม่ควรหรือเป็นประโยชน์หรือไม่เป็นประโยชน์ การจำแนกโดยทางเลือกหรือความเป็นไปได้่ออย่างอื่น คือ วิภัชชาวาทในฐานะที่เป็นการตอบปัญหา

สรุปประโยชน์ของโยนิโสมนสิการ คือการทำในใจโดยแยกกาย คือ การคิดถูกวิธี คิดดีมีเหตุผล คิดเป็น คิดอย่างมีระบบระเบียบโยนิโสมนสิการทำงานร่วมกับสติ ทำหน้าที่สกัดหรือกำจัดอวิชชาโดยตรงและเพื่อบรรเทาตัณหาประกอบด้วยโยนิโสมนสิการแบบใหญ่ ๑๐ วิธีนี้เมื่อได้ศึกษาหรือสดับคิดตามและปฏิบัติตามเกิดปัญญามีความเห็นถูกแยกแยะอะไรดีอะไรไม่ควรประพฤติไม่ควรปฏิบัติอย่างไรบุคคลใดเป็นผู้พัฒนาได้ตามหลักโยนิโสมนสิการได้ชื่อว่าได้รับประโยชน์ ๓ เรียกว่า อັตถะ ๓ อັตตัตถะ (ประโยชน์ตน) ๑. ปรัตถะ(ประโยชน์ผู้อื่น) ๑. อุภยัตถะ (ประโยชน์ทั้งสองฝ่าย) ๑. ด้านความมีเหตุผล

๑. อັตตัตถะ

หมายถึง ประโยชน์ตน สิ่งที่เป็นคุณแก่ชีวิต สามารถพึ่งตน หรือเป็นที่พึ่งแก่ตนเองได้ ไม่ว่าจะ เป็นทิวภูธัมมิกัตถะ(ประโยชน์ปัจจุบัน, ประโยชน์ในภพนี้) สัมปรายิกัตถะ (ประโยชน์เบื้องหน้า, ประโยชน์ในภพหน้า) และปรมัตถะ ยิ่งขึ้นไป (ประโยชน์อย่างยิ่ง, ประโยชน์สูงสุดคือพระนิพพาน) เป็นชีวิตที่เพียบพร้อมด้วยคุณสมบัติทั้งหลาย ทั้งทางกายทางสังคัม ทางจิตใจ และทางปัญญาเป็นชีวิตที่มีคุณภาพ มีคุณค่า มีความหมายบุคคลที่มีโยนิโสมนสิการประพฤติปฏิบัติตาม ศีล สมาธิ ปัญญา คือ บุคคลที่มีสุขมีทุกข์น้อย มีเหตุผลทำให้บุคคลมีบุคลิกภาพภายในดี เพราะผู้มีเหตุผลยอมเข้าใจอะไรได้ง่าย รู้จักคิดเป็น มีความยั้งคิด คิดอย่างมีสติ รู้จักใช้ปัญญาไตร่ตรองก่อนทำ ก่อนพูด ก่อนคิดเสมอ ผู้มีเหตุผลดีสามารถอยู่สังคมได้ด้วยดี และทำนองเดียวกันยอมจะง่ายต่อการปกครองด้วย

การที่เรา รู้จักคิดพิจารณาสิ่งต่าง ๆ อย่างละเอียดลึกซึ้ง ถี่ถ้วน รอบคอบให้เห็นและเข้าใจสิ่งเหล่านั้นตามความเป็นจริง จะทำให้เราไม่เกิดความประมาทในการดำเนินชีวิต รีบเร่งทำกิจการหน้าที่เพื่อชีวิต รีบเร่งทำกิจการหน้าที่เพื่อชีวิตที่ถูกต้องดีงาม ระมัดระวังป้องกันความเสมออันจะเกิดขึ้นและสร้างสรรค์ ความเจริญ ความรู้เท่าทันความจริงที่สิ่งทั้งหลายมีการเปลี่ยนแปลง ไม่เที่ยง มีความเสื่อมสลาย เกิดแล้วดับ ตั้งพุทธพจน์แสดงเรื่องนี้ว่า “สังขารทั้งหลายมีความเสื่อมสลายไปเป็นธรรมดา เธอทั้งหลายจงยังกิจให้ถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาท”^{๙๐}

^{๙๐}ที่.ม.๑๐/๑๐๗/๑๔๑.

ความไม่ประมาท คือความเป็นอยู่อย่างไม่ปราศจากสติ ความไม่เพลิดเพลिन ความระมัดระวังที่จะไม่ทำเหตุผิดพลาดเสียหายและไม่ละเลยโอกาสที่จะทำเหตุแห่งความดีและความเจริญต่อตนเองและผู้อื่น บุคคลผู้ไม่ประมาทคือผู้มีชีวิตอยู่อย่างมีสติ ระลึกรู้ขณะทำ ขณะพูด และขณะคิด ระวังไม่ทำเหตุผิดพลาดเสียหายและไม่ละเลยโอกาสที่จะทำเหตุแห่งความดีและความเจริญแก่ตนเองและคนอื่น สำนึกอยู่เสมอถึงสิ่งที่จะต้องทำและสิ่งที่จะต้องเว้นใส่ใจที่จะทำให้สำเร็จ เร่งทำกิจให้ประสบผลสำเร็จอย่างละเอียดรอบคอบ

๒. ปรีตถะ

หมายถึง ประโยชน์ผู้อื่น ประโยชน์เพื่อคนอื่น อันพึงบำเพ็ญด้วยการช่วยให้เขาเป็นอยู่ดี พึ่งตนเองได้ ไม่ว่าจะเป็นทิฐฐธัมมิกัตถะ (ประโยชน์ปัจจุบัน, ประโยชน์ในภพนี้) สัมปรายิกัตถะ (ประโยชน์เบื้องหน้า, ประโยชน์ในภพหน้า) และปรมัตถะ ยิ่งขึ้นไป (ประโยชน์อย่างยิ่ง, ประโยชน์สูงสุด คือ พระนิพพาน) และสามารถที่จะพัฒนาสังคมที่ตนอยู่อาศัยด้วยความเต็มใจตั้งตัวอย่างที่ชัดเจนมากคือ องค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า และพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช รัชกาลปัจจุบัน

๓. อุภยัตถะ

หมายถึง ประโยชน์ทั้งสองฝ่าย ประโยชน์ร่วมกัน สิ่งที่เกี่ยวข้องแก่ส่วนรวมเป็นคุณแก่ชีวิตทั้ง ของตนและของผู้อื่นช่วยให้เป็นอยู่กันด้วยดีพากันประสบทิฐฐธัมมิกัตถะ (ประโยชน์ปัจจุบัน, ประโยชน์ในภพนี้) สัมปรายิกัตถะ (ประโยชน์เบื้องหน้า, ประโยชน์ในภพหน้า) และปรมัตถะ ยิ่งขึ้นไป (ประโยชน์อย่างยิ่ง, ประโยชน์สูงสุดคือพระนิพพาน) หรือหน่วยงานสังคมนั้น ๆ ร่วมมีความสุขสงบ ร่มเย็นย่อม เพราะพิจารณาด้วยปัญญาแล้วว่า สังคมนั้นมีเพื่อบุคคล และบุคคลมีเพื่อสังคม เมื่อสังคมดี บุคคลก็พลอยมีความสุขสบายไปด้วย หากว่าสังคมมีปัญหาต้องพัฒนาอยู่ บุคคลย่อมพลอยลำบาก ขาดสันติสุข และขาดหลักประกันที่แน่นอนไปด้วย เพราะฉะนั้นในการพัฒนาสังคมเป็นส่วนรวม จึงจำเป็นต้องพัฒนาบุคคลให้เป็นคนที่มีโยนิโสมนสิการที่ดีกันเป็นการได้รับผลประโยชน์สุขร่วมกันทุก ๆ ฝ่าย

บทที่ ๕ บทสรุปและข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง การศึกษาเชิงวิเคราะห์โยนิโสมนสิการที่ปรากฏอยู่ในพระสุตตันตปิฎก มีวัตถุประสงค์ของการวิจัย ๓ ประการ ๑) เพื่อศึกษาหลักโยนิโสมนสิการ ๒) เพื่อศึกษาโยนิโสมนสิการที่ปรากฏในพระสุตตันตปิฎก และ ๓) เพื่อวิเคราะห์ประโยชน์ของโยนิโสมนสิการที่ปรากฏในพระสุตตันตปิฎก โดยบทนี้จะได้สรุปผลการศึกษา ดังนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

โยนิโสมนสิการที่ปรากฏอยู่ในพระสุตตันตปิฎกเป็นการศึกษาวิถีคิดโยนิโสมนสิการที่ปรากฏอยู่ในพระสุตตันตปิฎกที่สัมพันธ์มาสัมพันธ์กันได้ทรงแสดงให้เห็นถึงบทบาทที่สำคัญของโยนิโสมนสิการให้ความคิดเป็นการคิดพิจารณาให้เห็นถึงสภาวะลักษณะต่าง ๆ ตามความเป็นจริงคิดเป็นวิถีคิดที่ละเอียดอ่อนให้รู้จักคิดวิเคราะห์แยกแยะได้ทุกแง่ทุกมุม เป็นการคิดที่ดีฝึกถูกวิธีคิดอย่างมีระเบียบเป็นวิถีคิดที่เท่าทันการเปลี่ยนแปลงของสรรพสิ่ง เป็นวิถีคิดที่เป็นไปในฝ่ายกุศลมีหลักของความถูกต้องดีงามโดยมีเป้าหมายเพื่อพ้นจากทุกข์

วิถีคิดแบบโยนิโสมนสิการกล่าวโดยสรุปคือเป็นวิถีคิดที่ต้องอยู่ในใจอย่างแนบกายหรือเป็นความคิดที่ต้องมีอยู่ในใจตลอดเวลาทุกขณะของความคิดอันปรากฏด้วยโยนิโสมนสิการย่อมนำไปสู่ความมีสติที่ตั้งมั่นหรือได้เจริญสติของตลอดเวลาของความถูกต้องดีงามพัฒนาเข้าถึงทั้งในระดับโลกียะและในระดับโลกุตระ ดังที่ปรากฏอยู่ในพระสุตตันตปิฎกโยนิโสมนสิการเป็นองค์ธรรมที่เป็นประโยชน์ต่อการประพฤติปฏิบัติจะทำได้ก็ตามกระทำไปในทางที่ถูกต้อง มีอุบายอันแนบกาย พร้อมทั้งนำสิ่งที่พิจารณาอย่างถูกต้องแล้ว มาปฏิบัติด้วยความเพียรโดยมุ่งมั่นตั้งใจจะทำให้เกิดความสงบสุขตามวิสัยของปุถุชนในระดับโลกียะจนเข้าถึงปัญญาในระดับสูงคือการบรรลุหลุดพ้นจากกิเลสทั้งปวงเพราะกระบวนการคิดแบบโยนิโสมนสิการ เป็นเหตุให้เกิดกุศลกรรมทั้งหมดเป็นองค์ประกอบภายในที่เป็นประโยชน์ โยนิโสมนสิการเป็นตัวนำของการเกิดขึ้นของอริยอัชฎางคิกรมรรคเป็นมรรคที่ยังไม่เกิดขึ้นเกิดขึ้นมรรคที่เกิดขึ้นแล้วเจริญยิ่งขึ้นเป็นตัวนำแห่งการเกิดโพชฌงค์๗ และทำให้โพชฌงค์๗ เจริญยิ่งขึ้น โยนิโสมนสิการพร้อมด้วยโยนิโสสัมมัตถานทำให้ได้ประจักษ์แจ้งอนุตตรริยะ วิมุตติทำให้อาสาვეที่ยังไม่เกิดย่อมไม่เกิดขึ้นที่เกิดขึ้นแล้วถูกละได้

บทบาทความสำคัญของโยนิโสมนสิการมีความสำคัญมากเป็นคุณประโยชน์ต่อผู้รู้ผู้เห็น มิใช่แต่พระภิกษุเท่านั้นที่ควรใส่ใจแต่หากมีความจำเป็นและเป็นประโยชน์ต่อมวลมนุษยทั้งหลายเพราะโยนิโสมนสิการเป็นหลักธรรมเริ่มต้นทำความดี ยังกุศลธรรมทั้งหลายให้เกิดขึ้นได้โยนิโสมนสิการ เป็นหัวข้อธรรมหนึ่งที่สำคัญที่มีบทบาทรวมกันกับหัวข้อธรรมอื่นๆมากมายที่เป็นหลักธรรมสำคัญต่าง ๆ ที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสสอนให้พุทธบริษัทได้ปฏิบัติ ให้ตนพ้นทุกข์ มีความสุขจนถึงขั้นสูงสุดถึงนิพพาน

การเกิดขึ้นของโยนิโสมนสิการก็ปรากฏอยู่ในพระสูตรต้นปิฎกกล่าวโดยสรุปมีปัจจัยที่ทำให้เกิดอยู่ ๒ ประการ คือ ปร โทโฆสะมีกัลยาณมิตร เป็นปัจจัยและการได้สดับฟังธรรมเป็นปัจจัยเกิดศรัทธาพัฒนานำให้เกิดโยนิโสมนสิการคิดพิจารณาด้วยตนเอง โดยแยกแยะให้เห็นสภาวะตามความเป็นจริงสืบสาวให้เห็นเหตุเพื่อนำไปสู่ปัญญาได้อย่างถูกต้อง

หลักการปฏิบัติตามหลักโยนิโสมนสิการ ก็คือการที่นำหลักวิธีคิดของโยนิโสมนสิการมาใช้ในการปฏิบัติต้องเริ่มต้นด้วยการอาศัย ปร โทโฆสะและคำแนะนำจากกัลยาณมิตร อันหมายถึง คนดีบัณฑิต สัตตบุรุษที่เป็นทั้งเสขะ คือ ผู้ที่เป็นปุถุชนทั่วไปได้แนะนำสั่งสอนบอกทางชี้แนะแนวทางได้กับบุคคล เพื่อบุคคลนั้นได้รับฟังก็เกิดการพิจารณาไตร่ตรองใคร่ครวญความจริงสมเหตุสมผลถูกต้อง มาเป็นแนวทางดำเนินชีวิตถือว่าการเกิดความคิดไตร่ตรองคิดอย่างแยกคายในใจที่เกิดจากการวิเคราะห์แยกแยะด้วยความคิดของบุคคลเองก็คือการเกิดโยนิโสมนสิการนั้น เมื่อบุคคลทั่วไปเกิดโยนิโสมนสิการแล้วจึงรู้แจ้งเข้าใจจนเห็นจริงเห็นถูกจนเกิดสัมมาทิฐิใน คือความเห็นถูกต้องของบุคคลทั่วไปว่าสิ่งใดดีชั่วแยกแยะออกได้ ควรทำไม่ควรทำเข้าถึงหลักปฏิบัติของไตรสิกขา คือมีศีล ปฏิบัติตามหลักสมาธิ และสัมมาปัญญาต่อไป แต่ถ้าหากได้รับคำแนะนำ สั่งสอน ทางจากกัลยาณมิตรที่เป็นพระอเสขะที่มีปัญญาญาณรู้แจ้งแล้ว ดังเช่นพระสัมมาสัมมาพุทธเจ้าที่พระองค์รู้แจ้งในสรรพสิ่งแล้ว ในยามที่พระองค์ทรงชี้แนะแสดงธรรมสั่งสอนแก่บุคคลใด บุคคลนั้นนำหลักธรรมนั้นไปพิจารณาไตร่ตรองจนเกิดเห็นตามความเป็นจริงจนเกิดเป็นสัมมาทิฐิในระดับปัญญาญาณที่จะเป็นปัจจัยให้รู้ชัดรู้แจ้งในหลักธรรมอื่น ๆ ตามหลักธรรมอื่น ๆ โดยมีจิตตั้งมั่นในการให้ปฏิบัติตามอริยอัษฎางคิกรมรรค เมื่อนั้นก็จะเกิดปัญญาให้เห็นสรรพสิ่งต่าง ๆ ตามความเป็นจริง

ฉะนั้นโยนิโสมนสิการคิดจากการได้รับรู้จากสิ่งภายนอกเกิดจากความคิดไตร่ตรองแยกคายภายในใจ คือการเกิดโยนิโสมนสิการและโยนิโสมนสิการเป็นจุดเริ่มต้นและรวมความคิดสรุปการเริ่มต้นตามความเห็นถูกต้อง คือปัญญาเกิดขึ้นตามมาทันที ซึ่งปัญญาในระดับสูงขึ้นอยู่กับบุคคลผู้นั้นได้รับฝึกอบรม ปฏิบัติตามเหตุปัจจัยจนมีความรอบรู้ รู้ทั่ว รู้ซึ่ง เข้าใจชัดแจ้งเกิดปัญญา คือบุคคลทั่วไปจะเริ่มด้วยสุตมยปัญญา ปัญญาเกิดจากเล่าเรียนสดับฟังธรรมเกิดศรัทธาจากสิ่งแต่ปร โทโฆสะเมื่อตรวจสอบซึ่งตรงเพ่งพินิจ คิดลึกซึ้งลงไป เกิดเป็นจินตมยปัญญา คือปัญญาคิดวิเคราะห์สืบสาวเหตุปัจจัยเกิดโยนิโสมนสิการ เมื่อเขาใช้ปัญญาทั้งสองนั้นโยนิโสมนสิการสภาวะธรรมทั้งหลายแล้วเกิด

ญาณเป็นมรรคที่จะให้เกิดผลขึ้น ก็เป็นภาวนามยปัญญาโยนิโสมนสิการเป็นบาทฐานสำคัญมากถือว่าเป็นความคิดขั้นพื้นฐานที่สำคัญให้เกิดปัญญาญาณ ซึ่งเป็นเป้าหมายที่จะก่อให้เกิดปัญญาเป็นที่ทราบอยู่แล้วว่าพระพุทธเจ้าเป็นมหาบุรุษผู้ค้นพบและเปิดเผยความจริงขึ้นมา นั่นพระองค์โยนิโสมนสิการด้วยจิตมยปัญญา และสามารถเรียงต่อและไล่ตามประสบการณ์ทั้งหลายอย่างถึงพันทั่วรอบทะเลตลอดหยั่งเห็นตรัสรู้ความจริงอนุประเสริฐเรียกว่า อริยสัจ ๔

พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า พระอเสขะ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา และบุคคลทั้งหลายเพื่อเข้าถึงปัญญาได้จะเกิดโยนิโสมนสิการเป็นบาทฐานเริ่มต้น

หลักปฏิบัติตามวิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการหรือวิธีโยนิโสมนสิการมีหลักการ ๒ แบบ คือ โยนิโสมนสิการมุ่งสกัด หรือกำจัดอวิชชาโดยตรง และโยนิโสมนสิการที่มุ่งเพื่อสกัดหรือบรรเทาต้นเหตุ โยนิโสมนสิการมุ่งกำจัดอวิชชาโดยตรงนั้นตามปกติเป็นแบบที่ต้องใช้ในการปฏิบัติธรรมจนถึงที่สุด เพราะทำให้เกิดปัญญาตามเป็นจริงซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นต่อตรัสรู้ส่วนโยนิโสมนสิการแบบสกัดหรือบรรเทาต้นเหตุมักใช้ข้อปฏิบัติขั้นต้นเป็นเครื่องขัดเกลากิเลสแต่โยนิโสมนสิการหลายวิธีใช้ได้ทั้ง ๒ อย่างคือ กำจัดอวิชชาและบรรเทาต้นเหตุ

ประมวลโยนิโสมนสิการเป็นแบบใหญ่ ๆ ที่พบในบาลีมี ๑๐ วิธีคิด คือ

๑. วิธีคิดแบบสืบสาวเหตุปัจจัย คือ การพิจารณาปรากฏการที่เป็นผล ให้รู้จักสภาวะที่เป็นจริง หรือ พิจารณาปัญหาด้วยการหาสาเหตุและปัจจัยต่าง ๆ ที่สัมพันธ์สืบทอดกันมาทำให้เกิดผล

๒. วิธีคิดแบบแยกแยะส่วนประกอบหรือกระจายเนื้อหาเป็นการคิดมุ่งให้เห็นรู้จักสิ่งทั้งหลายตามสภาวะของความเป็นจริงเองเพื่อให้เห็นความไม่มีแก่นสาร

๓. วิธีคิดแบบสามัญลักษณะเพื่อวิธีคิดแบบรู้เท่าทันแบบธรรมตา รู้เท่าทันความเป็นไปของสรรพสิ่งที่มีการเปลี่ยนแปลง เกิดขึ้นแล้วดับไปไม่เที่ยงแท้ อนิจจัง ทนอยู่ได้ยากเป็นทุกข์ ลักษณะไม่ใช่ตัวไม่ใช่ตนจึงเป็นอนัตตา

๔. ความคิดแบบอริยสัจ หรือ คิดแบบแก้ปัญหาเป็นวิธีการดับทุกข์เป็นวิธีหลักแก้ปัญหาได้ครอบคลุมทุกปัญญาและคลุมวิธีคิดแบบอื่น ๆ ได้ทั้งหมด

๕. วิธีคิดแบบบรรณธรรมสัมพันธ์ คือ คิดตามหลักการตามหลักความจริงความดีงามตามความมุ่งหมายจุดหมายหรือประโยชน์ที่ถูกต้อง คือการพิจารณาให้เข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างธรรมกับอรรถ หรือ หลักการกับความมุ่งหมาย

๖. วิธีคิดแบบเห็นคุณโทษและทางออก คือ การคิดยอมรับความจริงตามสิ่งนั้นๆ เป็นอยู่ทุกด้าน ทั้งด้านดี และด้านเสียเป็นวิธีคิดต่อเนื่องกับการปฏิบัติมองเห็นทางออกภาวะรอดพ้นจากปัญหาไม่ขึ้นต่อคุณโทษได้อย่างถูกต้องเป็นประโยชน์มากที่สุด

๗. วิธีคิดแบบรับรู้คุณค่าแท้ ค่าเทียม เป็นวิธีคิดแบบสกัด หรือบรรเทาต้นเหตุมหา ชัดเกลากิเลสไม่ให้มาครอบงำจิตใจชักจูงพฤติกรรมต่อ ๆ ไป พิจารณาให้เห็นประโยชน์ที่แท้จริงในชีวิตประจำวันและในระดับโลกุตตระ คือ มุ่งสู่ความหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวง คือการบรรลุธรรม โดยละคุณค่าเทียมที่พอกเสริมเพิ่มเติม ประชงประชันท้างไม่มุงมาย พ้นจากอภิสวะทั้งปวง

๘. วิธีคิดแบบเร้าคุณธรรม คือ วิธีคิดแบบภาวนาเพื่อให้เกิดกุศลธรรมคิดในแนวสกัดกัน บรรเทาต้นเหตุมหาส่งเสริมสัมมาทิฐิตั้งทางโลกียะและโลกุตตระ

๙. วิธีคิดอยู่กับปัจจุบัน หรือมีปัจจุบันธรรมเป็นอารมณ์เป็นการคิดในแนวทางของความรู้คิดด้วยอำนาจของปัญญา เกี่ยวกับ อดีต ปัจจุบัน อนาคต ก็ตามเป็นสิ่งที่ถูกต้องและรวมถึงในสติปัญญา ๔ และอยู่ในมรรคข้อที่ ๗ คือ สัมมาสติ คือตั้งสติระลึกรู้ตนอยู่ปัจจุบันด้วยปัญญา

๑๐. วิธีคิดแบบวิภาวาทหรือวิธีคิดแยกแยะแจจแจงออกให้เห็นเป็นวิธีพูดหรือการแสดงหลักการแห่งคำสอนแบบหนึ่ง การคิดแบบการพูดที่แยกแยะ พูดจำแนกหรือแสดงคำสอนแบบวิเคราะห์ ลักษณะสำคัญคือการมองและการแสดงความจริงโดยแยกแยะออกให้เห็นแต่ละด้านครบทุกด้าน

การนำความคิดทั้ง ๑๐ วิธีความคิดนี้สู่ภาคปฏิบัติก็สามารถนำบุคคลทั้งหลายให้บรรลุเป้าหมายสูงสุดในชีวิตได้เกิดผลประโยชน์ ๓ ตามแนวคิดของพุทธปรัชญาเถรวาท คือ

๑. ทิฐูธัมมิกัตถะประโยชน์ในปัจจุบันหรือจุดหมายขั้นต้นคำสอนแนวความคิดเน้นให้มนุษย์แสวงหาจุดหมายที่ควรบรรลุหรือพึงเกิดความคิดเห็นถูกพึงคิดเป็นดำเนินชีวิตแก้ปัญหาเป็นประโยชน์ด้านการพัฒนาแนวความคิดพึ่งตนเองตามหลักประโยชน์ตนหรือพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมอันดีงามจากความคิดโยนิโสมนสิการ นอกจากนี้แนวคิดนี้มีอิทธิพลในด้านการศึกษา

๒. สัมปรายิกัตถะประโยชน์ภพหน้า เป็นประโยชน์ด้านคุณค่าชีวิตแนวความคิดโยนิโสมนสิการ เน้นให้มนุษย์แสวงหาจุดหมายที่ควรบรรลุหรือพึงเกิดความคิดเห็นถูกเพื่อเพื่อการก้าวสู่จุดหมายที่ดีกว่าเกิดประโยชน์เพื่อความสุขที่ประณีตยิ่ง ๆ ขึ้น

๓. ปรมัตถะประโยชน์สูงสุด หรือประโยชน์อย่างยิ่งเป็นประโยชน์ที่เป็นสาระแท้จริงของชีวิตได้แก่ประโยชน์อันเป็นปรมัตถ์ที่เป็นเรื่องปัญหาที่รู้เท่าทันโลกและชีวิตจนกระทั่งจิตเป็นอิสระไม่ถูกผูกมัดด้วยกิเลสอีกต่อไปประโยชน์สูงสุด จัดเป็นประเป็นประโยชน์ปัจจุบันหรือในอนาคตก็ได้เพราะการบรรลุต้องขึ้นอยู่กับความคิดโยนิโสมนสิการ กำล้างความเพียรและการปฏิบัติตามแนวศีล สมาธิปัญญาของแต่ละคนเป็นสำคัญ

วิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการ เป็นวิธีคิดที่ประกอบด้วยเหตุผลอย่างละเอียดอ่อน ลึกซึ้งยิ่งกว่าการคิดแบบทั่ว ๆ ไป การคิดแบบลึกซึ้งหรือประกอบด้วยเหตุผลนั้นจะทำให้เข้าใจเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นอย่างถูกต้องตามความเป็นจริงไม่หลงมุงมาย (มีสติอยู่ทุกเมื่อ) และทำให้เกิดปัญญาเพิ่มขึ้น แล้วนำไปสู่การแก้ปัญหาต่าง ๆ ได้อย่างเป็นขั้นตอน เป็นลำดับ และดับได้อย่างสิ้นเชิง หรือนำไปสู่การ

ค้นพบสิ่งใหม่ ๆ ตัวอย่าง การพิจารณาโดยมีโยนิโสมนสิการ เมื่อเห็นสิ่งใดสิ่งหนึ่งเกิดขึ้น พิจารณาเห็นว่า สิ่งนั้นเกิดขึ้น เพราะอะไรเป็นสาเหตุ สิ่งนั้นมี เพราะมีอะไร สิ่งนั้นเกิดขึ้นแล้วย่อมมีความดับไปเป็นธรรมดา เมื่อคิดโดยแยกกายแล้ว ย่อมนำไปสู่การปัญญา เมื่อเกิดปัญญา ย่อมทำให้เกิดการพัฒนาไปสู่ความเจริญก้าวหน้าทั้งนามและรูปและอย่างอื่น ๆ อีกต่อไป

การพิจารณาโดยละเอียด ความคิดของผู้เขียนคิดว่าวิธีคิดแบบแก้ปัญหาคืออริยสัจ ๔ ซึ่งเป็นวิธีคิดของโยนิโสมนสิการที่มีความสำคัญและจำเป็นมากสำหรับการดำเนินชีวิต ซึ่งความเป็นจริง ความคิดแบบโยนิโสมนสิการมีอยู่ในทุกความคิดของบุคคลทั่วไปและยังแทรกอยู่แขนงวิชาหรือมีอยู่ในทฤษฎี แต่เรียกชื่อต่างกันเท่านั้น เช่น นักวิทยาศาสตร์ทั้งหลาย เมื่อเห็นปรากฏการณ์อย่างใดอย่างหนึ่งแล้วนำไปคิดจนทำให้เกิดทฤษฎีใหม่ ๆ ขึ้นเพื่อดับเหตุบางอย่างได้ ซึ่งในทางพุทธศาสนาการพิจารณาโดยแยกกายนี้เป็นเบื้องต้นของการศึกษาพุทธศาสนาคือความทุกข์ เพราะฉะนั้นโยนิโสมนสิการ จึงเป็นขบวนการเริ่มต้นแห่งดับทุกข์หรือป้องกันไม่ให้ทุกข์หรือปัญหาต่าง ๆ เกิดขึ้นเพราะโยนิโสมนสิการสามารถกำจัดอริชชาและบรรเทาตัณหาเมื่อบุคคลทั่วไปได้นำมาใช้ในชีวิตประจำวันก็ประสบแต่ความสุขหลุดพ้นจากความทุกข์ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับตนเองหรือกับสังคมก็จะหมดไปหรือเกิดก็จะน้อยลง และยังสามารถพัฒนาไปสู่เป้าหมายสูงสุดได้

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

จากการศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องโยนิโสมนสิการที่ปรากฏอยู่ในพระสูตรต้นตปิฎก ผู้วิจัยได้พบว่าประเทศไทยได้ชื่อว่าเป็นประเทศที่มีประชากรนับถือศาสนาพุทธมากและเป็นเวลาช้านาน แต่เป็นที่เสียโอกาสเป็นอย่างยิ่งที่พุทธศาสนิกชนยังไม่มีความรู้ความเข้าใจในเรื่องหลักธรรมคำสอนซึ่งเป็นแก่นแท้ของความดี ดังนั้นจึงทำให้ขาดความรู้ความเข้าใจที่จะนำวิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการไปใช้กับทักษะชีวิตในการดำเนินงานขององค์กรหน่วยงานต่าง ๆ และการดำเนินชีวิตประจำวัน จึงทำให้สังคมไทยจึงมีปัญหาเกิดขึ้นมากมาย เพราะขาดการใช้วิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการ ดังนั้นผู้วิจัยจึงขอเสนอแนะนโยบายดังนี้คือ

๑. ทางภาครัฐและเอกชนในทุกหน่วยงานควรส่งเสริมให้ความสำคัญนำวิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการไปใช้ในการบริหารงานหรือในแต่ละหน้าที่ของแต่ละคนเพื่อปัญหาหรือบรรเทาทุกข์เหลือน้อยลง

๒. ในด้านการศึกษาควรส่งเสริมแนะนำวิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการไปใช้กับการเรียนการสอนทุกระดับชั้นเพื่อฝึกให้นักเรียนแยกแยะแก้ปัญหาคือปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชีวิตได้

๓. ทางด้านพระพุทธศาสนาควรส่งเสริมตระหนักที่จะส่งเสริมให้พุทธบริษัทได้เข้าใจและนำแนววิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการไปใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวันเพื่อแก้ปัญหาคือปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคม

๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัย

๑. การนำแนวคิดโยนิโสมนสิการ รู้คุณค่าและทางออก ในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของสังคมเยาวชนไทยเพื่อพัฒนาทักษะทางความคิดให้แพร่หลาย

๒. การนำแนวคิดโยนิโสมนสิการแบบรู้คุณค่าแท้-คุณค่าเทียม ในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของสังคมเยาวชนไทยเพื่อพัฒนาทักษะพฤติกรรมการใช้ชีวิตประจำวัน

๓. เปรียบเทียบแนวความคิดโยนิโสมนสิการ กับกระบวนการคิดแบบวิทยาศาสตร์

๔. นำรายละเอียดโยนิโสมนสิการไปศึกษาต่อเพื่อให้เกิดความกระจ่างชัดว่าโยนิโสมนสิการแต่ละแบบมีประโยชน์และความสำคัญมากจะให้คุณค่าและข้อเท็จจริงกับมนุษย์อย่างไร คุณค่าทางจริยธรรมและคุณค่าต่อการบรรลุของความคิดอย่างไรซึ่งผู้ศึกษาได้เพียงกล่าวตามที่ปรากฏในพระสุตตันตปิฎกเท่านั้น หากมีผู้นำประเด็นเหล่านี้ไปศึกษาวิจัยต่อคงจะได้รับประโยชน์เป็นอย่างยิ่ง

สมเด็จพระญาณสังวร (สุวฑฒโน). ลักษณะพุทธศาสนา. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
มหามงกุฎราชวิทยาลัย, ๒๕๓๐.

สมภาร พรหมทา. พุทธปรัชญามนุษย์สังคม และปัญหาจริยธรรม. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์,
๒๕๒๗.

หลวงเทพดรานุศิษฐ์ (ทวี ธรรมรัช ป.๙). ชาติอุปถัมภ์ปึกาหรือพจนานุกรมบาลี-ไทย แผนกธาตุ
ประกอบด้วยหลักไวยากรณ์ชั้นสูง. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามงกุฎราชวิทยาลัย,
๒๕๔๐.

๒) หนังสือแปล

มหามงกุฎราชวิทยาลัย. พระสูตรและอรรถาแปล ชุททกนิกาย คาถาธรรมบท เล่มที่ ๑ ภาคที่ ๒
ตอนที่ ๔. พิมพ์ครั้งที่ ๙. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามงกุฎราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

_____. ธรรมวิภาค ปริจเฉทที่ ๑. พิมพ์ครั้งที่ ๙. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามงกุฎราชวิทยาลัย,
๒๕๔๖.

_____. ธรรมวิภาค ปริจเฉทที่ ๒. พิมพ์ครั้งที่ ๙. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามงกุฎราชวิทยาลัย,
๒๕๔๖.

๓) วิทยานิพนธ์/สารนิพนธ์/รายงานการวิจัย

กานต์สินี จันทร์วิภาติลก. “การศึกษาวิเคราะห์ระบบวิธีคิดเพื่อการดำเนินชีวิตตามแนวพุทธศาสนา”.
วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย, ๒๕๕๐.

พระมหานุกูล มหาวิโร (พรหมขันธ). “วิธีคิดเพื่อบรรเทาอกุศลจิตในพระพุทธศาสนาเถรวาท”.
วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
๒๕๕๔.

พระมหาบรรณรัตน์ นภฎริสิริ (อัทธพร). “การศึกษาวิเคราะห์วิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการของตัวละคร
ที่ปรากฏในเวสสันดรชาดก”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย :
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

พระมหาหนูพัฒน์ กองบาง. “การศึกษาวิเคราะห์วิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการในพระสุตตันตปิฎก”.
วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๔.

พระตำรงรักษ์ ธมฺมปาโล (รณศิริ). “การศึกษาเชิงวิเคราะห์โยนิโสมนสิการตามแนวไตรลักษณ์ใน
พระพุทธศาสนาเถรวาท”. วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัย
มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

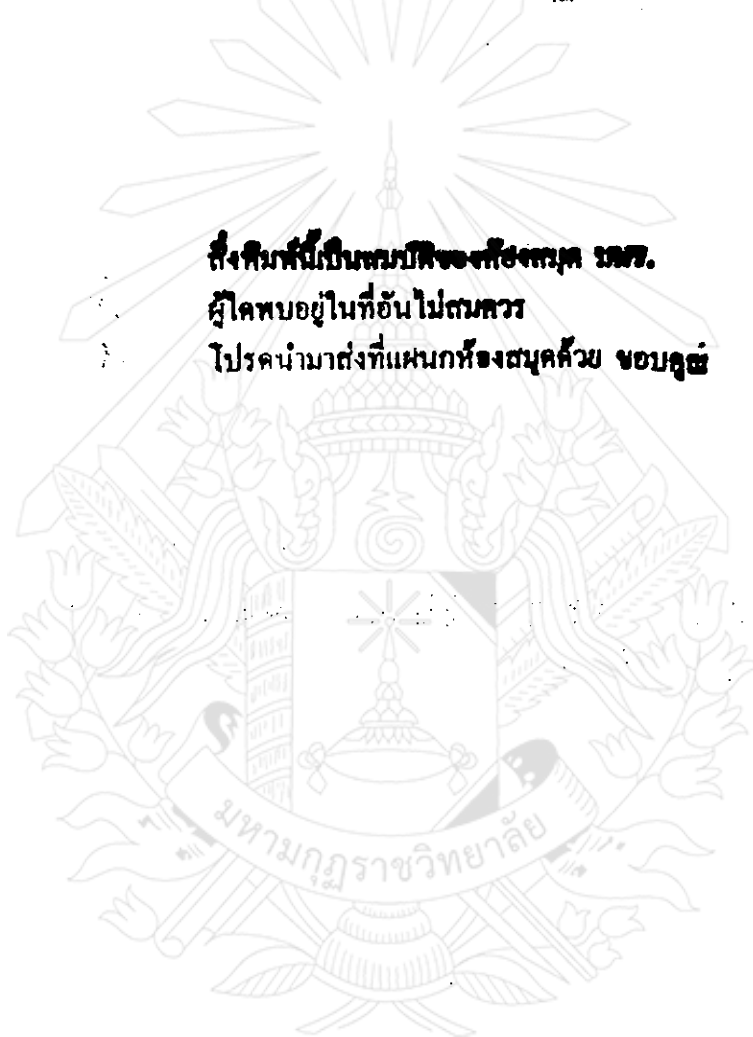
รัฐธิกา สีสุนใด. “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องโยนิโสมนสิการในพุทธปรัชญาเถรวาท”. สารนิพนธ์
ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

โอภาส เครือวัลย์. “การศึกษาเชิงวิเคราะห์หลักโยนิโสมนสิการกับการสื่อสาร”. วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตร
มหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

สิ่งพิมพ์นี้เป็นสมบัติของห้องสมุด มจร.

ผู้ใดพบอยู่ในที่อื่นไม่สมควร

ไปรคนำมาตั้งที่แผนกห้องสมุดด้วย ขอขอบคุณ

ประวัติผู้วิจัย

- ชื่อ - นามสกุล : นางภาวิณี นนทชัย
- วัน เดือน ปีเกิด : วันอังคารที่ ๗ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๐๐
- ที่อยู่ปัจจุบัน : บ้านเลขที่ ๕ หมู่ที่ ๒ ตำบลวิหารแดง อำเภอวิหารแดง
จังหวัดสระบุรี
- วุฒิการศึกษา**
- พ.ศ.๒๕๑๖ : มัธยมศึกษาปีที่ ๓ โรงเรียนสระบุรีวิทยาคม จังหวัดสระบุรี
- พ.ศ.๒๕๒๑ : ประกาศนียบัตรการศึกษาชั้นสูง วิทยาลัยครูอยุธยา
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
- พ.ศ.๒๕๒๕ : ปริญญาการศึกษาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
- ประสบการณ์การทำงาน**
- พ.ศ.๒๕๒๑ : บรรจุเป็นข้าราชการครู โรงเรียนบ้านคลองน้ำใส
ตำบลโคกปี่ฆ้อง อำเภอสระแก้ว จังหวัดปราจีนบุรี
- พ.ศ.๒๕๒๓ : รับราชการ โรงเรียนบ้านแก่งสี่เสียด
ตำบลสระขวัญ อำเภอสระแก้ว จังหวัดปราจีนบุรี
- พ.ศ.๒๕๒๙ : รับราชการ โรงเรียนหนองโนน้อย
ตำบลคชสิทธิ์ อำเภอหนองแค จังหวัดสระบุรี
- พ.ศ.๒๕๓๐-ปัจจุบัน : รับราชการ โรงเรียนชุมชนวัดไทยงาม
ตำบลโคกแย้ อำเภอหนองแค จังหวัดสระบุรี
- รางวัลเกียรติคุณ**
- พ.ศ.๒๕๔๘ : ครูมืออาชีพ
- พ.ศ.๒๕๕๑ : ครูเกียรติยศ (Teacher Awards)
สาขา วิชาสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม
ครูดีเด่นมีผลงานปฏิบัติงานที่เป็นเลิศ (Best Prated)
- พ.ศ. ๒๕๕๒ : ครูดีในดวงใจ
- ได้รับเครื่องราชอิสริยาภรณ์**
- พ.ศ.๒๕๔๐ : เครื่องราชอิสริยาภรณ์ภุชงค์ ชั้นที่ ๒ ทวีติยาภรณ์
- พ.ศ.๒๕๔๔ : เครื่องราชอิสริยาภรณ์ช้างเผือก ชั้นที่ ๒ ทวีติยาภรณ์
- พ.ศ.๒๕๔๖ : เครื่องราชอิสริยาภรณ์เหรียญจักรพรรดิมาลา

หนังสืออ้างอิง

(REFERNCE BOOK)

ให้ใช้เฉพาะในห้องสมุดเท่านั้น